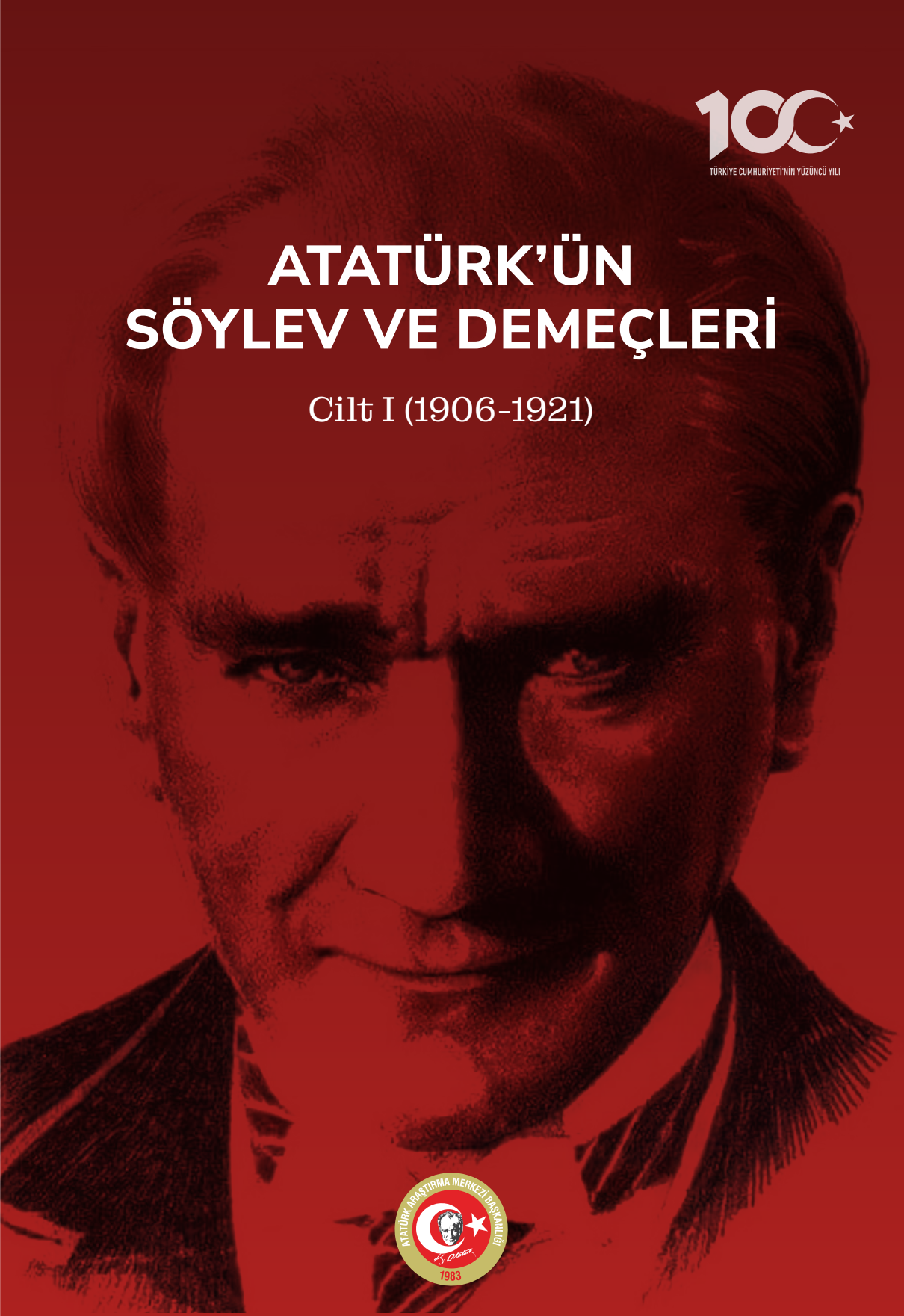
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

Cilt I (1906-1921)

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

CİLT I (1906-1921)

Editör

Yüksel Özgen

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Ankara ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 572

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ I
[ATATURK'S SPEECHES AND STATEMENTS, I]

Editör
Yüksel Özgen

Yayına Hazırlayan
Temuçin Faik Ertan
Necdet Aysal
Ahmet Demir
Hasan Dinçer
İbrahim Baş

Proje Koordinatörü
Arzu Güvenç Saygın

Yayın Tarihi: Ankara 2024

ISBN 978-975-17-5783-8 (Tk)
ISBN 978-975-17-5784-5 (1.c)

Kapak ve Sayfa Tasarımı
M. Sami Önal

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: https://www.atam.gov.tr/
E-Mağaza Genel Ağ: https://emagaza-atam.ayk.gov.tr/

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

Cumhuriyetin 100. Yılına Armağandır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER IV
KISALTMALAR IX
ÖN SÖZ X

1906

1. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Şubesi'nin Kuruluşu Sırasında Yaptığı Konuşma 2

1911

1. Salih Bey'e Yazdığı Mektup 4
2. Salih Bey'e Yazdığı Mektup 5

1912

1. Doğu Kolu Kumandanlığına Verdiği Muharebe Emri 7
2. 16/17 Ocak Muharebesi Hakkındaki Raporu 8
3. Demiryolları Komiseri Kurmay Binbaşı Behiç Bey'e Yazdığı Mektup 12

1913

1. Edirne Konusunda Harbiye Nezareti'ne Ali Fethi Bey ile Birlikte Yazdığı Uyarı Mektubu 15
2. Başkumandanlık Vekilliğine Çektiği Telgraf 18

1914

1. Kazım Karabekir Bey'e Yazdığı Mektup 20
2. Müstahkem Mevki Kumandanlığına Gönderdiği Rapor 22
3. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Balkanlar'daki Durum Hakkında Gönderdiği Rapor 23

1915

1. Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya Yazdığı Mektup 27

1916

1. İkinci Ordu Kumandanlığı'na Gönderdiği Rapor 30

1918

1. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya Çektiği Telgraf 34
2. Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne Çektiği Telgraf 36
3. Minber Gazetesi'ne Verdiği Mülakat 38
4. Mondros Mütarekesi'nin Tatbik Tarzıyla İlgili Vakit Gazetesi Muharririne Verdiği Demeç 40

1919

1. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne Gönderdiği Rapor 43
2. Erzurum Kongresi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma 46
3. Annesi Zübeyde Hanım'a Yazdığı Mektup 50
4. Erzurum Kongresi'nin Kapanışı Sırasında Yaptığı Konuşma 52
5. Sivas Kongresi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma 53
6. Sivas Kongresi'ndeki Yemin Şekli Hakkında Yaptığı Açıklama 57
7. Teşkilat-ı Milliye Hakkında Yenigün Gazetesi'ne Verdiği Mülakat 58
8. Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin Yazısı Hakkında Basına Yapılan Açıklama 61
9. Millî Hareket Hakkında Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ne Verdiği Mülakat 63
10. Kuvâ-yı Milliye'nin Durumu Hakkında Verdiği Demeç 69
11. Kırşehir Gençler Derneği'nde Yaptığı Konuşma 71
12. İtalyan Epoka Gazetesi Muhabiri'nin Yazılı Sorusuna Verdiği Cevap 73

1920

1. Büyük Millet Meclisi'nin Hangi Üyelerden Teşekkül Ettiği Hakkında Yaptığı Açıklama 75
2. Büyük Millet Meclisi'nde Ülkenin Durumu Hakkında Yaptığı Konuşma 76
3. Büyük Millet Meclisi'nde Hükûmetin Kurulması Hakkında Yaptığı Konuşma 119
4. Büyük Millet Meclisi'nin Teşekkürlerini Bildirmesi Üzerine Yaptığı Konuşma 122
5. Heyet-i Temsiliye'nin Yetki ve Sorumluluklarının Büyük Millet Meclisi'ne Devredilmesi Hakkında Yaptığı Konuşma 123
6. Büyük Millet Meclisi Başkanı Seçildikten Sonra Yaptığı Konuşma 124
7. Büyük Millet Meclisi'nde Beypazarı Olayları Hakkında Yaptığı Konuşması 125
8. Büyük Millet Meclisi'nde Tokat Milletvekili Nazım Bey ve Arkadaşlarının Verdikleri Takrir Hakkında Yaptığı Konuşma 129
9. Miralay İsmet Bey'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği Görevine Getirilmesi Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 130
10. Şile'nin İngilizler Tarafından İşgal Edildiğine Dair Gelen Telgraflar Üzerine Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 131

11. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin İcra Vekilleri Heyeti Üyesi Olması Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 133
12. Büyük Millet Meclisi'nde Türk Milletini Oluşturan İslami Unsurlar Hakkında Yaptığı Konuşma 135
13. Milliyetperverler ve Dış Yardım Hakkında Chicago Tribune Muhabirine Verdiği Demeç 136
14. Adapazarı, Düzce ve Bolu Civarındaki Olaylarla İlgili Verilen Takrir Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 138
15. Büyük Millet Meclisi'nde İç ve Dış Gelişmeler Hakkında Yaptığı Konuşma 141
16. Vekillere ve Resmî Makamlara Gönderilecek Yazıların Sansürden Geçirilmesine Dair Verilen Takrir Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 143
17. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey'in Genel Duruma Dair Verdiği Demeç Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 145
18. Büyük Millet Meclisi'nde, Subaylardan Kıtalar Teşkil Edilmesi, Mebusların Gönüllü Kuvvetler Oluşturması ve Subayların Hizmet Erlerini Yanlarına Almaları Hakkında Verilen Takrir Dolayısıyla Yaptığı Konuşma 149
19. On Dördüncü Kolordu'nun Durumu ve Subay Kıtaları Teşkili Hakkında Verilen Takrir Üzerine Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 155
20. Yunan Ordusunun Bursa Üzerinden İlerlemeleri Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 156
21. Erzurum Milletvekili Durak Bey ve Arkadaşlarının Verdikleri Soru Önergesi Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 157
22. Trakya ve Düzce Olayları Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 166
23. Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Aşir Beyler Hakkında Verilen Takrir Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 169
24. Demirci ve Civarında Yaşanan Çatışmalar ile Düzce ve Gaziantep Cepheleri Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 176
25. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 182
26. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin İşleri Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 183
27. Subay Adaylarının Diploma Töreninde Yaptığı Konuşma 189
28. Erzurum Mebusu İsmail Bey ve Arkadaşlarının Ermenistan ile Mütareke Şartları Hakkındaki Soru Önergesi Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 191
29. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Vladimir Ilyic Lenin'E Yazdığı Mektup 192
30. Konya Ayaklanmasıyla İlgili Olarak Konya'ya Bir Heyetin Gönderilmesi Hakkında Verilen Takrir Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 193

31. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'ya Çektiği Telgraf 195
32. Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü'nün, Kurmay Subaylar Hakkında Kullanılan Sözlerin Zabıttan Çıkarılmasına Dair Verdiği Takrir Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 196
33. Seyahat Belgeleri Hakkında Verilen Soru Önergesi Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'Nde Yaptığı Konuşma 198

1921

1. İtilâf Devletleri, Sovyet Rusya, Gürcistan ve Ermenistan ile Olan İlişkiler Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 200
2. Batı Cephesi Birinci Kuvâ-yı Seyyare Komuntanı Ethem ve Kardeşi Tevfik Beyler Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 204
3. Mahkemeler Tarafından Verilen İdam Cezalarının Büyük Millet Meclisince Onaylanması Hakkındaki Kanun Tasarısının Görüşmeleri Sırasında Yaptığı Konuşma 212
4. İstanbul'dan Ankara'ya Gelen Subay ve Memurların Yol Paraları, Almamış Oldukları Aylıkları ile Emeklilerin Aylıklarının Ödenmesi ile İlgili Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 213
5. Askerî Harekâtlar Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 214
6. Birinci İnönü Muharebesi Hakkında Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 215
7. Türk İstiklal Savaşı'nın Mahiyeti Hakkında United Telegraph Muhabirine Verdiği Demeç 220
8. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 223
9. Cephelerdeki Gelişmeler Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 226
10. Sadrazam Tevfik Paşa ile Yazışmalar Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 227
11. Londra'da Toplanacak Olan Konferansla İlgili Tevfik Paşa ile Yapılan Yazışmalar Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 237
12. Mersin Mebusu Salahattin Bey'in Verdiği Takrir Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 239
13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Temsilcilerinin Londra'ya Hareketi Hakkında Meclis'te Yaptığı Konuşma 240
14. Ülkenin Genel Durumu Hakkında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Yayımlanan Açıklamaları 241
15. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Yedinci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Verilen Teklif Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 243

16. Londra Konferansı'nda Tevfik Paşa'nın Türk Milleti Adına Sözü Tbmm Hükûmeti Temsilcilerine Bıraktığını Bildiren Telgraf Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 245
17. Londra Konferansı Hakkında Akşam Gazetesi Muhabirine Verdiği Demeç 246
18. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Yasama Yılının Açılışında Yaptığı Konuşma 247
19. Afganistan Elçisi Sultan Ahmet Han'ın Yaptığı Konuşmaya Verdiği Cevap 254
20. Subayların Maaşlarına Zam Yapılması Hakkındaki Kanun Teklifi Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 255
21. Kuvâ-yı Milliye'nin Kuruluşunun Dördüncü Yılı Dolayısıyla Yaptığı Konuşma 257
22. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluş Gününe Ait Hatıraları ile İlgili Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Yaptığı Açıklama 258
23. Cephedeki Askerî Durum Hakkında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Muharririne Yaptığı Açıklama 263
24. Fevzi Paşa'nın İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığından İstifası Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 264
25. Erzurum Kadısı İken Görevden Alınan Edip Bey Hakkında Verilen Soru Önergesi Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 265
26. Maarif Kongresi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma 266
27. Başkumandanlığa Getirilmesine Dair Kanunun Kabul Edilmesi Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 269
28. Sakarya Muharebesi Öncesinde Amerikalı Bir Gazetecinin İsteği Üzerine Amerikan Milletine İlettiği Mesaj 270
29. Associated Press Ajansı'nın Muhabirine Verdiği Demeç 271
30. Sakarya Meydan Muharebesi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 272
31. Gazilik Unvanı ve Mareşallik Rütbesi Verilmesi Nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Teşekkür Konuşması 283
32. Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov'un İtimat Mektubu Takdim Töreni Sırasında Yaptığı Konuşma 284
33. El-Cezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa Hakkında Verilen Soru Önergesi Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 286
34. Azerbaycan Elçiliği'ne Bayrak Çekme Töreninde Yaptığı Konuşma 287
35. İcra Vekiller Heyeti'nin Görev ve Yetkileri ile İlgili Olarak Verilen Kanun Teklifi Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 289
36. Ukrayna Elçisi General Frunze'nin İtimat Mektubu Takdim Töreninde Yaptığı Konuşma 316
37. Hariciye Vekâleti Tarafından Ukrayna Elçisi General Frunze Şerefine Verilen Ziyafette Yaptığı Konuşma 318

KISALTMALAR

ATASE	**:** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B.	**:** Basım
BCA	**:** Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	**:** Bakınız
C.	**:** Cilt
Der.	**:** Derleyen
Haz.	**:** Hazırlayan
s.	**:** Sayfa
TBMM	**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	**:** Türk Tarih Kurumu
vs.	**:** Vesaire

ÖN SÖZ

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri adlı eser, ilk olarak dönemin Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcısı görevini yürüten ve aynı zamanda da kitaplık arşiv ve müze memuru olan Nimet Arsan (Unan) tarafından derlenmiştir. Eser 1906-1938 yılları arasındaki Atatürk'e ait söz ve yazıların derlenmesiyle oluşturulmuştur. Eserin ilk cildi 1945 yılında, 2'nci cildi 1952'de, 3'üncü cildi 1954'te ve dördüncü cildi 1964'te yayınlanmıştır. Eserin ilk üç cildi *"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri"*, dördüncü cildi ise *"Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri"* adıyla yayınlanmıştır. Eser, sonraki tarihlerde hem Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü hem de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından basılmış ve dağıtılmıştır.

Cumhuriyetin 100. Yılında Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri'nin özünü koruyarak yeniden basımı için çalışmalara başlanmıştır. Bu bağlamda Atatürk Araştırma Merkezi ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol gereğince 2022 yılında, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Yüksel Özgen ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ile Prof. Dr. Necdet Aysal, Doç. Dr. Ahmet Demir, Dr. Hasan Dinçer ve Dr. İbrahim Baş'tan oluşan bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır.

Çalışmada, Atatürk'ün eserde bulunan bütün sözleri, demeçleri, yazıları, telgrafları, tamimleri ve beyannameleri gözden geçirilmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. Bu arada yazım kuralı hataları da elden geldiğince giderilmeye çalışılmıştır. Eserin yeni baskısı hazırlanırken daha önceki baskılarda olmayan bir yöntem izlenmiştir. Eserin zengin içeriğinden esinlenerek belgelerde geçen kelimeler/kelime grupları için bir yönerge hazırlanmıştır. Kelimeler büyük ölçüde bugünkü Türkçeye uygun olarak yazılıp, aslı Arapça ya da Farsça olan bazı yapıların korunmasına da dikkat edilmiştir. Bunlara ek olarak eserde geçen kişi, yer ve kurum isimleri ile kavramlar için bir dizin oluşturulmuştur. Hazırlanan dizinin 3'üncü cildin sonuna eklenmesine karar verilmiştir.

Atatürk'ün Söylev Demeçleri'nin yeni baskıyla ilgili kronoloji esas alınmak üzere farklı bir bölümlendirme yapılmıştır. Eser 1906 yılına ait belge ile başlamış 1938 yılı ile bitirilmiştir. 1'inci Cilt: 1906-1921, 2'nci Cilt: 1922-1924, 3'üncü Cilt: 1925-1938 yıllarını arasını kapsayacak şekilde bir bölümlendirme tercih edilmiştir. Eserdeki söylev ve demeçlerin daha önceki baskılardaki başlıkları standart bir ifade biçimine dönüştürülerek belgeler doğrudan Atatürk'e hasredilmiştir. Bu sayede eserin Atatürk ile olan bağı güçlendirilmiştir. Bu arada konuyla alakalı olmayan bazı kısımlar çıkarılmış, önceki baskılara alınmayan fakat konu bütünlüğü için

önemli olan bazı belgeler ilgili kaynaklardan alınarak eklemeler yapılmıştır. Tamim, Telgraf ve Beyannameler'de olması uygun görülen bazı belgeler oraya aktarılmıştır. Kronolojiye uymayan bazı konular, ilgili kaynakların asıllarından teyit edilmek suretiyle gözden geçirilerek doğrulanmıştır.

Belgelerde yer alan tarihlerde de düzenlemeler yapılmıştır. Önce Rumî tarih verilmiş, yanına parantez içerisinde Miladî olarak karşılığı yazılmıştır. Belgelerdeki konu başlığının altında yer alan bazı mükerrer tarihlerde tasarrufa gidilmiş ve tarihler bire indirilmiştir. Belgelerin yayınlandığı kaynaklar dipnot kısmına alınarak bunda da standart oluşturulmuştur.

Böylece Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ile Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cumhuriyet'in 100. Yılının anlamına ve ruhuna uygun olarak başta bilim insanları olmak üzere, toplumun bütün kesimlerinin hizmetine sunulmuştur. Eserin ilk baskısında ve derlenmesinde büyük emekleri olan Sayın Nimet Arsan'ı saygıyla anmayı bir borç biliyor ve bu vesileyle başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve gelişimine katkı sağlayan bütün kahramanlarımızı, şehitlerimizi ve gazilerimizi minnet ve saygıyla anıyoruz.

Editör
Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN
Ankara, 2023

1906

1. VATAN VE HÜRRİYET CEMİYETİ'NİN SELANİK ŞUBESİ'NİN KURULUŞU SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1322 (1906)

Arkadaşlar, bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur: Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeye lüzum görmüyorum. Bunu cümleniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne hedefimizdir. Bugün Makedonya'yı ve tekmil Rumeli kıtasını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlatlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleye başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmaya geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilatı taazzuv ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak, hulasa vatanı kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum.

Arkadaşlar, gerçi bizden evvel birçok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü teşkilatsız işe başladılar. Biz kuracağımız teşkilat ile bir gün mutlaka ve behemehâl muvaffak olacağız. Vatanı, milleti kurtaracağız.

* Mustafa Kemal'in, Şam'dan gizlice Selanik'e gelip Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin şubesini kurma çalışmaları sırasında Askerî Rüşdiye öğretmenlerinden Hakkı Baha (Pars)'ın evindeki toplantıda yaptığı konuşma. Hüsrev Sami Kızıldoğan, *"Vatan ve Hürriyet-İttihat ve Terakki"*, *Belleten*, C. 1, S 3-4, s. 619-655.

1911

1. SALİH BEY'E YAZDIĞI MEKTUP*

11 Eylül 1327 (24 Eylül 1911)

Salihciğim,

Genelkurmay 1. Şube'ye memur edildim. Başka hiç kimse bir kelime sormadı.

Kimseden vaziyeti anlamak mümkün değil. Herkes birbirinden korkuyor. Hamit devrinde olduğu gibi. Orduyu, memleketi kurtarmak için çok ve fedakârca çalışmak lazım. Başka çare yok. İstanbul muhiti pek kirli. Herkes kendi menfaatinden başka bir şey düşünmüyor. Bayramdan sonra ayrıntılı mektup yazacağım.

Nuri[1] oradaysa âlâ, yok ise bu mektubu Üsküp'e gönder.

Fuat[2] geldi mi?

Mehmet Ali, Rauf, İsmail[3] vs. arkadaşlara selam.

Adres: Genelkurmay 1. Şube'de Memur
Mustafa Kemal

* Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında,* Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s. 153; *Atatürk'ün Özel Mektupları,* Derleyen: Sadi Borak, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s. 34.

1 Nuri Conker.

2 Fuat Bulca.

3 Selanik Küçük Subay Okulu'ndan arkadaşları.

2. SALİH BEY'E YAZDIĞI MEKTUP*

22 Eylül 1327 (5 Ekim 1911)
Daire

Kardeşim Salih,

Mektubunu aldım. Şam vapuruyla Trablus'a gitmekte iken, harp ilanı üzerine döndürüldük. Şimdi İstanbul'dayım ve 1'inci Şube'ye devam ediyorum. Durum sakinleşirse Selanik'e görüşmek üzere geleceğim.

Arkadaşlara, Fuat'a çok selam. Mümkünse valideyi görüp teselli et. Benim geçen ayın tayinatı[1] kalmıştı. Bari onun valideye verilmesine Necati Bey vasıtasıyla yardımcı ol. Sana olan borcumu yakında ödeyeceğimi ümit ederim. Bana oranın durumundan bahseden mektup gönder.

Gözlerinden öperim.

Mustafa Kemal

Not: Fuat, sen de çalışmaya devamla beraber, ara sıra valideyi de gör. Benim adresimi arkadaşlara söyle. Genelkurmay Şube 1. Gözlerinden öperim.

---

* Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s. 154; *Atatürk'ün Özel Mektupları,* Derleyen: Sadi Borak, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s. 34, 35.

1 Maaşın dışında verilen yiyecek, erzak.

1912

1. DOĞU KOLU KUMANDANLIĞINA VERDİĞİ MUHAREBE EMRİ*

3/4 Kânun-ı Sânî 1327 (16/17 Ocak 1912)

Doğu Kolu Kumandanlığı — Sayı: 1
Zerente Karargâhı'ndan — Saat 7 sonra

1. Bu gece sabaha karşı düşmanın yeni yapmakta bulunduğu istihkâma aşağıdaki baskın yapılacaktır: Bu baskın hareketi Batı kolunun topçusu ve gerekirse piyadesi tarafından himaye edilecektir.

2. Mertube, Ümmülrezm, Ümmühafin zaviyelerinin seçilmiş erlerinden yüzer kişilik birer kol oluşturulacak ve üç zaviyenin geri kalan silahlı mücahitleriyle Nizamiye askerî ihtiyat kolu olarak kalacaktır. Kollardan birine Sabri ve diğerine Recep Efendi kumanda edecek, ihtiyat kolu doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaktır. Yüzbaşı Fuat ve Teğmen Hüseyin benim yanımda bulunacaklardır. Yüzbaşı Murat, Ordugâh muhafızı olarak kalacaktır.

3. Düşman mevziine baskın tan vaktinde saat 3.30'da yapılacaktır. Kollar saat 24.00'de ordugâhtan hareket edeceklerdir. Sabri Efendi Kolu; Derne Vadisi'nin doğu mıntıkası kenarından (dün bizzat keşif için gittiği istikamette) düşmanın yeni istihkâmı istikametinde, cepheden; Recep Efendi Kolu, bunun doğusundan, Vadi ile Seyd-i Aziz arasından, Kasr-ı Atik (Eski Kasır) istikametinde (düşman istihkâmının 500 metre doğusunda) adı geçen istihkâmın doğusundan hücum edeceklerdir. İhtiyat Kolu, ordugâhtan saat 01.00'de Seyd-i Aziz batısında, eski ordugâhın bulunduğu yere hareket edecektir.

4. Küçük çaplı mavzer cephanesinden her mavzerliye 60 mermi daha (evvelce verilenle beraber 120 olacak) ve satın alman 1.000 büyük çaplı mavzer cephanesi ve mücahitlerin seçkin olanlarına kullandırtmak üzere her kola dörder el bombası şimdiden dağıtılacaktır.

5. Ben saat 02.00'de ihtiyat koluyla beraber hareket edeceğim ve başlangıçta bu kolla beraber Seyd-i Aziz batısında bulunacağım.

Mustafa Kemal
Kurmay Binbaşı
Derne Doğu Kolu Kumandanı

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A. 6-110, D. 12, F. 11-5'ten aktaran: *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912),* Haz. Hamdi Ertuna, Genelkurmay ATASE Tarih Yayınları, Ankara, 1981, s. 328, 329.

2. 16/17 OCAK MUHAREBESİ HAKKINDAKİ RAPORU*

12 Kânûn-ı Sânî 1327 (25 Ocak 1912)

Doğu Kolu Kumandanlığı — Sayı: 2
Zerente Karargâhı'nda — 25 Ocak 1912

16/17 Ocak 1912 Tarihinde Gerçekleşen Muharebe Raporudur

Ocak'ın 15. günü saat 4'ten sonra, düşman tarafından atılan büyük çaplı iki top mermisinden birinin Batı Ordugâhı'nın 700 metre ilerisine ve diğerinin 400 metre doğusuna düşmesi üzerine Enver Bey tarafından gönderilen 15/16 Ocak 1912 tarih ve 533 sayılı yazıda, düşmanın Şark-ı Ukba'da birkaç günden beri faaliyet gösterdiği yerde, büyük çaplı top yerleştirdiği veya bu mermilerin denizden atılmış olduğunun anlaşıldığı açıklanıyor ve bu konudaki kanaat ve bilgim soruluyordu. 15/16 Ocak 1912 tarih ve 15 sayılı yazımla, düşmanın birkaç günden beri faaliyet gösterdiği noktada bir istihkâm inşa etmekte olduğu ve adı geçen istihkâmın 13/14 Ocak 1912 gecesi ışıldak aydınlatmasıyla inşaatının devam ettiği anlaşılmış ve 15 Ocak 1912'de gönderdiğim subay keşif kolları, adı geçen mevkie 800 metre kadar yaklaşarak, inşa edilen tahkimatın 40-50 metre uzunluğunda, üç cepheli ve henüz tamamlanmamış olup, inşaata devam edildiği ve top görülemediği bildirilmiş olduğu ve fakat bu tahkimatın yeri itibarıyla Derne'ye yapılacak harekâtı etkiler şekilde engelleyebileceğinden henüz tamamlanmamış hâldeyken, buraya bir taarruz kararlaştırmak konusunda Enver Bey'in görüşü sorulmuş ve şeyhlerin bu istihkâmın inşa ettirilmemesi için ricada bulundukları bildirilmişti.

Bu yazıya cevap olarak, Enver Bey'in Kurmay Yüzbaşısı Nuri Bey[1] ile gönderdiği yazıda, adı geçen istihkâma Doğu Kolu tarafından bir baskın yapılmasının uygun olacağı yazılıyordu. Bunun üzerine, örneği ilişik muharebe emri ve Enver Bey'e yazılan raporda geçen bilgilere uygun bir gece baskını kararlaştırıldı.

Baskın kararlaştırıldıktan sonra zaviyelerin kumandanları subaylar çağrılarak emir verilmişse de şeyhlerin bu gibi zamanlarda bin türlü hile ve vesilelerle harekâtı engelleyeceklerini söylediler.

---

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A. 6-1 10, D. 12, F. 14-2'den aktaran: *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912),* Genelkurmay ATASE Tarih Yayınlan, Ankara, 1981, s. 330-333.

1 Nuri Conker.

Bunun böyle olacağı evvelce tahmin edilmiş olduğundan zaviyelerin ve kabilelerin şeyhlerini yanıma çağırttım. Kararlaştırılan hareketin yapılması lüzumu hakkında birçok izahat verilmiş ve hareketin yapılması emredilmişse de ayın son çarşambası olduğundan ve daha birçok manasız sebepler ileri sürüldükten sonra, vuku bulan ısrar üzerine kesin söz vermeyerek gittiler. Çadırlarında birçok müzakereler neticesinde gece saat üçten (19.00'dan) sonra hazırlanmaya başladılar ki, bundan muharebe teklifinin kabul olunduğu anlaşıldı.

Baskın kolları içtima ettirilerek gözden geçirilmiş, yiğitlik ve cesaretlerini artıracak şekilde kendilerine bazı sözler söylendikten sonra hareket ettirilmiş ve ihtiyat kolunun toplanması beklenmişti. Kolların hareketi sırasında ve sonradan ihtiyat kolu toplanırken Enver Bey tarafından örnekleri ilişik yazılar geldi. Saat dokuzda (01.00'de) harekete hazır olması gereken ihtiyat kolunun henüz toplanmadığı bildirilince, kendim toplanma yerine çıktım. Orada zaviyelerin ve kabilelerin şeyhleriyle on nizamiye erinden başka kimse görülmemiştir. Ayakta bir saat bekledikten sonra on beş tüfekli, 20-30 kadar tüfeksiz Arap toplanmış ve başka gelecek kimse olmadığı bildirilmişti.

Bin kişiye para verilmekte olduğundan, iki yüz kişi baskın kollarını oluşturduktan sonra ihtiyat koluna geri kalan 800 kişiden hiç olmazsa 400 kişi kalacağı hakkındaki tahmin doğru çıkmayınca derhâl Enver Bey'e veyahut Mümtaz Bey'e hitabıyla 16/17 Ocak 1912 tarih ve 18 sayılı yazıyı gönderdim. Kendim de hazır olanlarla beraber Seydi-Aziz batısına saat 02.00'de hareket ettim. Hareketten evvel sargı yerinin Seydi-Aziz'de açılmasını sözlü olarak emrettim. Saat 03.30'dan önce Seydi-Aziz batısına gelinmişti. Makineli tüfeğin ve Mümtaz Bey kolunun kolaylıkla bizi bulmaları için üç kişinin Seydi-Aziz'e, iki kişinin yol üzerine çıkarılmasını emrettim. Bu emrim, şeyhlerin toplanması ve bir hayli müzakeresi neticesinde ancak yerine getirildi.

Saat 03.30'da baskının yapıldığına dair bir belirti görülmedi. Makineli tüfek ve Mümtaz Bey kolu gelmediler. İlerideki durumu anlamak üzere altı kişilik bir keşif kolunun çıkarılmasını emrettim. Bu emrim de şeyhlerin toplanması ve müzakeresi neticesinde altı piyade yerine bir süvari ve benim arzu ettiğim istikametten başka istikamette gönderilerek yerine getirildi. Saat 05.00'e geliyordu. Bizzat hücum noktasının güneydoğusunda bulunan sırtların gerisindeki Kuruderecik'e doğru ilerlemeye başladık. Bu sıradaydı ki, hücum noktası civarında bir bomba patladı ve tüfek sesleri işitilmeye başlandı. Batı tarafından topçumuzun ateş ettiği anlaşıldı. Adı geçen dereye gidildiğinde Recep Efendi tarafından örneği ilişik rapor geldi. Bu sırada yanımda bulunan silahsız Araplar kendi keyiflerine birer tarafa dağılmış, şeyhler birer dereciğe çekilmiş bulunuyorlardı. Kurmay Yüzbaşı Nuri'yle beraber artık gündüze kalmış olan muharebeyi yakından seyretmek üzere hücum noktasının güneydoğusundaki sırta gittik. On nizamiye eri de arkadan bizi takip ettiler.

Orada istihkâmın güneyindeki yamaçta yayılmış Mertube zaviyesi kırmızı bayrağıyla görülüyordu. Düşman birçok ileri, geri ve yan hareketler yapmakla beraber durmadan takviye ediliyordu. Recep Efendi kolu dere içinde görünmüyordu.

Saat gündüz ona gelmişti. Düşman yeni istihkâmın doğusuna getirdiği topçusuyla Türk topçusuna ateş açmış, muharebe ediyordu. Bu sırada sıkışmış olan hücum kollarının geri çekilmesini koruyacak elde on erden başka kimse bulunmadığından, adı geçen on er Hüseyin Efendi kumandasında düşmanın sol yanına hareket ettirildi ve Hüseyin Efendi'yle Recep Efendi'nin çekilmesi emri gönderildi. Biz de bulunduğumuz noktanın 200 metre doğusunda mağara bulunan noktaya gittik. Düşmanın kuvveti bir tabura kadar çıkmış ve sol yanıyla mağara istikametinde taarruza geçmiş ve topçusuyla bulunduğumuz mağara noktasını ateş altına almıştı. İleri giden on erin çekilmesi emir olmakla beraber düşman şarapnellerinden biz de rahatsız olarak Seydi-Aziz istikametinde çekilmeye mecbur olduk. Yolda, örneği ilişik Sabri Efendi'nin raporu ve makineli tüfek bölüğü hakkında Doktor Kıdemli Yüzbaşı Abdülgani'nin yazısı geldi. Sabri Efendi ve makineli tüfek kumandanı Şevket Bey'in Seydi-Aziz istikametinde çekilmelerine ait örnekleri ilişik emirler saat 12.15'te gönderildi. Saat 12.30'da Seydi-Aziz noktasına geldik. Oradan Urban'ın[2] ve makineli tüfeğin çekilmeleri bekleniyordu. Mücahitler, düzensiz olarak tek tük çekiliyorlardı. Makineli tüfek bölüğü girdiği bir derecikte düşman topçusunun ateşine maruz kalmış ve yanında bulunan gönüllü erlerin yardımından mahrum olduğu için zorlukla çekilmeyi başarabilmişti. Orada bulunan sıhhiye heyetine ordugâh sırtlarının gerisine çekilmeleri emredildiği sırada ben düşman topçusunun mermi ve şarapnelleri altında Seydi-Aziz'in 500 metre kadar güneyinde bir noktaya çekilmeye mecbur kaldım. Bu sırada dehşetli bir yağmur başlamış ve düşman sol kanadıyla başladığı taarruzu kesmiş olduğundan yaklaşmış olan makineli tüfek bölüğüne ve dağınık bir şekilde çekilmekte olan mücahitlere ordugâh sırtları son istikamet olarak gösterilmiş, muharebe bitirilmiş ve bizzat ordugâh sırtlarına çekilinmiştir.

O gün akşama kadar üç şehit ve on yaralı verildiği anlaşılabilmiş ve sureti ilişik kısa rapor saat 16.30'da Enver Bey'e gönderilmişti. Ertesi gün kesinleşen zayiat miktarı 22 şehit ve 27 yaralıdır. Düşmanın zayiatının hemen hiç denecek kadar az olduğu tahmin edilmektedir.

Bu baskın münasebetiyle meydana çıkan bazı hususlar:

1. Elimizdeki şeyhlerin kuvvetleri, göründükleri miktara göre para alan kimselerdir ki, bunlar Doğu ordugâhında silahlı, silahsız, ihtiyar, çocuk dâhil olduğu hâlde bin kişidir. Fakat bu bin kişiden ordugâhta ancak 250 kişi hazır bulunup

2 Arap mücahitler.

kalanı ortada yoktur. 250 kişinin ellerindeki cephanesinin tedarik imkânı; ellisi küçük çaplı mavzer, yirmisi büyük çaplı mavzer ve kalanı gra ve çiftedir ki zaten beş on mermiden ibaret olan cephaneleri bitmiştir. Elli kişiye yakını da hemen hemen tüfeksizdir.

2. Şeyhler, böyle bir kuvvetle neticeli ve zor bir muharebe yapamayacakları inancında olduklarından topa ve istihkâma karşı ve gece harp etmekten korkarak muharebeye engel olmakta ve fakat diğer taraftan bunlar sayesinde bizden birçok paralar almakta bulunduklarından, kandırıcı bir tutum takınmaktadırlar. Bu hâlin devamını, sonuç umduklarından ve hamiyet icabı olarak değil, bilakis bir ticaret kaynağı buldukları için arzu etmektedirler.

3. Arap mücahitler genellikle cahil ve şeyhler tarafından kolaylıkla aldatılabilen kimselerdir. İçlerinde ciddi olarak ölümden korkmayan pek az cesur mevcut olmakla beraber çoğu korkaktırlar. Yapılacak muharebenin tehlikeli olduğunu anlarlar veyahut şeyhler tarafından kendilerine söylenirse o muharebeyi ya hiç yapmazlar veyahut yarıda bırakırlar. Bu nedenle, teorik olarak elde edilmesi mümkün ve düşünülen konunun böyle bil-vasıtayla sağlanabileceğine tam bir emniyette bulunulamaz.

Takdim edilen noktalar bu muharebede bütün maddi delilleriyle sabit olan konulardır. Şeyhlerin ilk itirazları, sıfır mevcudunda çıkmaları, Hase kabilesinin yolu bilmeyiz diye hareketten kaçınmaları, baskın kollarının saat 03.30'da baskını yapmayıp gündüze kalınması ve hücum edecekleri düşmanın hâl ve vaziyetini ve kuvvetini görmedikçe hücum etmemeleri, yardıma sevk edilen Eşref Bey kolundan ancak az bir miktarının düşmana pek uzak bir mevziden birkaç tüfek atmakla yetinmeleri, sözü edilen deliller arasındadır.

Mustafa Kemal
Kurmay Binbaşı
Derne Doğu Kolu Kumandanı

3. DEMİRYOLLARI KOMİSERİ KURMAY BİNBAŞI BEHİÇ BEY'E YAZDIĞI MEKTUP*

20 Mart 1328 (2 Nisan 1912)

Ayn-ı Mansur Karargâhı'ndan,

Demiryolları Komiseri Kurmay Binbaşı Behiç Beyefendi'ye

Saygıdeğer Beyefendi, günlük ciddi çalışmalarınız arasında elinize geçmek bahtiyarlığına erişeceğini ümit ettiğim işbu kâğıt parçası, Ahzar Dağı'nın harp hayatına ait hisleri aksettireceği için, meşgalelerinizden birkaç dakika terk etmeye değer zannederim.

Selanik'ten İstanbul ve oradan Akdeniz'i geçerek Mısır'a ve Mısır'dan da 700 küsur kilometrelik boş çölleri geçerek şimdiki mevkiimize gelişimiz öyle bir tarihtir ki, ancak Selanik'in *"paşa gıdası"*[1] ile anlatılabilir. Buna ulaşmak şimdilik bir hayal ise de, hakikat olması da uzak değildir.

19 Şubat (5 Mart) muharebesinde Nişancı Taburu Kumandanı iken Sedes civarında Pertev Bey'in idare ettiği karşılıklı hareketimiz münasebetiyle zatıâlinizi hatırladım.

Muharebenin, manevramızın bazı safhalarıyla benzerliği vardı. Esasen 70 kişilik bir pusu kurulmuştu. İtalyanlar sabahleyin bu kuvvetle muharebeye tutuştu. Bizde taarruz fikri yoktu. Kuvvetlerimizin hepsi örtülü hazırlık mevziinde bulunuyordu. Saat 6 oldu, gündüz. İtalyanlar pusu kuvvetini püskürtemedi. Bütün kuvvetini muharebeye hazırladı ve taarruza geçti. Pusu yeri Derne'nin dört kilometre batısındaydı. Biz de bütün kuvvetle taarruza geçtik. Doğu kolunu da getirttik. Seyit Abdullah noktasında (pusu yeri) muharebesinde olduğu gibi 8-9 defa düşmanın taarruzu kırıldıktan sonra saat 1l'de bütün İtalyan safları, avcı hattı, ihtiyat, istinat, hepsi birbirine paralel olarak kaçmaya başladılar. Biz bu hattın sol tarafında, topçu mevziinde manzarayı tamamen görüyorduk. Gecenin gelmesi muharebeyi sona erdirdi. O gün Derne'ye gelmiş bulunan iki Alman, bir İngiliz subayı harbin

---

* *Hâkimiyet-i Milliye,* 8 Eylül 1925; *Atatürk'ün Özel Mektupları,* Derleyen: Sadi Borak, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s. 39, 40. Mektubun aslı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ndedir.

1 Rakı.

cereyanını anlayamıyorlardı. Netice, meseleyi halletti. Biz de onlara karşı oldukça yüksek perdeden attık. Benzerlik kanat hücumlarımızdadır.

Hürmetimi arz ederim efendim.

Derne Kumandanı
Mustafa Kemal

1913

1. EDİRNE KONUSUNDA HARBİYE NEZARETİ'NE ALİ FETHİ BEY İLE BİRLİKTE YAZDIĞI UYARI MEKTUBU*

4/5 Şubat 1328 (17/18 Şubat 1913)

Bolayır Merkez Tabyası

Nezaret Riyaset-i Aliyyesine

İki taraf ordularının savaş durumu stratejik açıdan münakaşa ve tetkik edilmiş, bu ilm-i münakaşa neticesinde Osmanlı ordusuna ait olan hareket çizgisi bugün takip edilen hareket çizgisinin zıddı olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir zamanda teknik hakikatleri ortaya koymak vazifesine binaen aşağıdaki görüşlerin cesaretlendirilmesi ve bu konudaki cesarete müsamaha edilmesi beklenir:

10 Kânun-ı Sânî 328 (23 Ocak 1913) Tarihinde Siyasi Durum

Osmanlı ve Bulgar orduları mütareke hâlindedirler. Osmanlı kabinesi Edirne'nin Bulgar eline geçmesine muvafakat ve adaların talihini de büyük devletlere havale etmiş ve bu kararını bildirmek üzere bulunmuş iken, Bâb-ı Âli'ye toplanan bir cemaat tarafından gösteri yapılarak Hariciye Nazırı ve Başkumandan Vekili öldürülmüş ve Heyet-i Vükelâ vazife sırasındayken tehdit edilmiş ve iktidar makamından düşürülmüştür. Padişah hazretleri yeni bir kabinenin kurulması vazifesini size[1] vermiş ve bu vazife kabul edilerek yayımlanan bildiride milletin namusunun iadesine kabinece gayret edileceği ilan edildiği gibi bütün vatan evlatları bu maksada hizmete çağrılmıştır.

Yeni kabinenin düşürülen kabine ile aynı fikirde olmadığı ve Edirne'yi Bulgarlara terk etmek taraftarı bulunmadığı, büyük devletlere verilen ve bir örneği basında yayımlanan notadan anlaşılmıştır.

---

* Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı,* C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, Ek: XI, XII; Hikmet Bayur, *"Yeni Bulunmuş Bazı Belgeler Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu"*, *Belleten,* C 35, No: 137, s.102-105.

1 Mektup, Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) Mahmut Şevket Paşa'ya yazılmıştır.

10 Kânun-ı Sânî 328 (23 Ocak 1913) Tarihinde Askerî Durum

Osmanlı ordusu biri Çatalca'da diğeri Gelibolu Yarımadası'nda olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ana kısım Çatalca müdafaa hattında ve stratejik ihtiyatları Ayastefanos'ta[2] ve İzmit ve Bandırma taraflarında bulunmaktadır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki küçük kısım, bir kısım kuvvetini, harp hâlinde olan Yunan ordusunun Boğaz aleyhine yapması muhtemel çıkarma hareketine karşı koymaya ayırmıştır.

Mütarekenin imzalanma tarihinden 10 Kânun-ı Sânî 328 (23 Ocak 1913) tarihine kadar gerek Çatalca ve gerek Gelibolu kuvvetlerinin disiplinlerinin sağlanmasına ve hareket ve harp kabiliyetlerinin artırılmasına çalışılmaktadır.

Bulgar ordusu ana kısmıyla Çatalca karşısında ve bir tümeniyle Gelibolu Yarımadası kuzeyinde bulunmaktadır. Edirne'nin kuşatması eskisi gibi devam etmektedir. Sayıca üstünlüğün Bulgar ordusunda olduğuna Osmanlı ordusu kurmayında kanaat vardır.

22 Kânun-ı Sânî 328'de (4 Şubat 1913) Siyasi Durum

Düşmanlar Edirne'yi vermemek iddiasında bulunan Osmanlı notasına karşı düşmanlık ilan etmekle cevap vermiştir. Osmanlılar tarafında 10 Kânun-ı Sânî 328'de (23 Ocak 1913) hükûmet darbesini yapanlar cezalandırılmadıktan başka önemli memuriyetlere geçirilmesinden, Osmanlı kabinesinin söz konusu darbeyi meydana getiren fikir hareketini takdir ettiği ve göstericilerle fikir ve çalışma birliği edeceği anlaşılıyor.

Osmanlı kamuoyu, düşürülen kabinenin miskince davranarak Edirne'yi düşmana vermeye razı olduğuna ve yeni kabinenin millî ve askerî namusu iade ederek henüz düşman elinde bulunan Edirne'nin Osmanlı ordusunun taarruz hareketiyle kurtarılacağına inanmaktadır. Vilayetlerde hükûmetin teşvikleriyle harbin devamı lehinde gösteriler uyandırılmıştır.

22 Kânun-ı Sânî 1328'de (4 Şubat 1913) Askerî Durum

10 Kânun-ı Sânî 328'den (23 Ocak 1913) beri askerî vaziyette mühim bir değişiklik yoktur. İzmit ve Bandırma taraflarındaki stratejik ihtiyatların vapurlara bindirilmesi için hazırlıklar yapılıyor. Anadolu'dan başka getirilecek kuvvet yoktur. Millet fertlerinden eli silah tutan yüz binlerce kişiden istifade edileceğine dair bir hareket görülmemektedir.

2 Yeşilköy.

Söz Konusu Durumun Tartışılması ve Elde Edilen Sonuç

Milletin ve kamuoyunun aldatılmaması ve kabinenin kendi iddiasını tekzip etmemesi için düşman ordusunun sayı ve strateji üstünlüğünü kati ve kararlı bir taarruz hareketiyle telafiye karar verildiğine hükmetmek lazım gelir. Hakikatte bundan başka türlü karar verilemez.

Edirne, Çatalca ordusundan 300 kilometre uzakta ve Çatalca karşısındaki Bulgar ana kuvvetinden başka ayrıca bir kuşatma ordusuyla Osmanlı ordusundan ayrı bulunmaktadır. Dolayısıyla Edirne'ye varmak için öncelikle Çatalca'daki Bulgar ana kuvvetini hezimete uğratmak, 2'nci olarak kuşatmayı zorla kaldırmak, 3'üncü olarak dört aydan beri mahsur kalmanın tahribatını gidermek için külliyetli erzakı süratle şehre yetiştirmek lazımdır. Bunun için hareket ve taarruz gerekir. Bu taarruz ya doğrudan doğruya Çatalca'dan karadan veyahut hem karadan ve hem de Bulgar ana kısmının gerilerini çıkarma hareketiyle tehdit edecek şekilde denizden veyahut aynı zamanda Gelibolu Yarımadası'ndan yapılmalıdır.

Taarruz hareketinin bir an bile tehiri doğru değildir. Edirne günden güne kuvvetini kaybetmekte ve düşmeye yaklaşmaktadır. Düştükten sonra, kuşatma kuvvetleri düşmanın ana kuvvetine bütün silah ve teçhizatıyla katılacak ve sayı üstünlüğünün kararlı taarruzla telafisi zorlaşacaktır.

Dolayısıyla, Gelibolu limanında bulunan kuvvetler, süratle Çatalca tarafına getirilmeli ve Gelibolu'da kalacak askere Çatalca ordusuyla beraber düşmana şiddetle taarruz emri verilmelidir. Aksi hâlde kabinenin düşürülen kabineden farklılığı meydana çıkamayacak ve 10 Kânun-ı Sânî 328 (23 Ocak 1913) hükûmet darbesini yapanların takdir ve övülme sebepleri açıklanamayacak ve kim bilir daha neler olacaktır. Emir sizindir.

Çanakkale Boğazı
Mürettep Kuvvetler Kurmayına Memur
Binbaşı Ali Fethi

Çanakkale Boğazı
Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanı
Binbaşı
Mustafa Kemal

Not: Bir nüshası Başkumandanlık Yüksek Vekâleti'ne takdim edilmiştir.

2. BAŞKUMANDANLIK VEKİLLİĞİNE ÇEKTİĞİ TELGRAF*

26 Mart 1329 (8 Nisan 1913)

Şifre

C/25 Mart 329

Osmanlı askerlerine her bakımdan subay ve kumandanlarınca ve buradaki alay müftüsü tarafından vaiz ve nasihatler edilmekte ve başka türlü vaazların daha fazla fayda getireceği sanılmamaktadır. Bilakis bu gibi teşebbüslerin, düşman gözünde ordunun manevi kuvvetinin düşme derecesini ilana ve hükûmet tedbirlerinin pek acınacak hususlarla sınırlı kalışını ispata vesile olacağı görüşünde bulunduğumu arz ederim.[1]

Mustafa Kemal

* *Askeri Tarih Dergisi,* Yıl: 2, S 3, Mart 1977; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri,* Derleyen: Sadi Borak, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 410.

1 Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa, 25 Mart 329 (7 Nisan 1913) tarihli ve Çanakkale Boğazı Mürettep Kumandanlığı'na çekilen telgrafında şöyle der:
"*Osmanlı askerlerine, cihadın faziletleri hakkında vaaz ve nasihatlerde bulunmak üzere Şeyhülislam tarafından seçilecek ulemadan birkaç kişinin buraya gönderileceği Harbiye Nezareti'nden bildirildiğinden, oraya birkaç kişinin vaiz ve nasihat etmek üzere gönderilmesi hakkında yüksek düşüncelerinin bildirilmesi temenni olunur.*"
Yukarıdaki yazı, Mustafa Kemal'in bu telgrafa cevabıdır.

1914

1. KAZIM KARABEKİR BEY'E YAZDIĞI MEKTUP*

Kanûn-ı Sânî 1330 (Ocak 1914)
Sofya

Kardaşım Kâzım Karabekir Bey,

Mektubunuzu aldım. 2'nci Şube Müdür Muavini tayin olunmanızdan dolayı gerek sizi, gerekse orduyu tebrike layık görürüm.

Mektubunuzda gösterilen yüksek samimi sevgi, beni çok fazla sevindirmiştir. Son olarak yazdığım bir iki yazının Müdür Beyleri[1] pek kızdırmış olduğunu bildirerek beni ikaz etmiş olmanıza da minnettarlığımı arz ederim. Bununla beraber, bendeniz söz konusu yazıları tam bir saflıkla ve vazifeseverlik hissine bağlı olarak göndermiş ve kötü mana çıkarılacağını tahmin edememiştim. Nitekim bu konuda hâlâ hayret içindeyim. Gerçi, bugün cevaben gelen yazı, bu noktada vaziyeti aydınlatmış ve yanlış anlaşılmanın neden ibaret olduğu anlaşılmıştır.

Azizim, bendeniz Sırp ordusu hakkında malumat alacak hâlde olmadığımı yazmadım. Yazımdan bu mana çıkarıldığına göre, yanlış anlamanın bu noktadan ileri geldiği anlaşılıyor. Bugünkü tarihli yazımla da bu yanlış anlamayı gidermeye çalıştım.

Üstlerden gelen emirleri harfiyen yerine getirmeye çalışmak bir meziyet ve o emirlerin uygulanamayacağını bildirmek ise bir acizdir.

Benim izlediğim yol, üzerime düşen vazifeleri hakkıyla yapmaktır. Ve bunun için Sırbiya ordusu hakkında bilgi talebini içeren emri tamamen yerine getirmeyi vicdani vecibe bilmekle beraber, bu konudaki güçlükleri de göstermek suretiyle üstlerimden talimat istemiştim. Şimdi de bu talimatı beklemekteyim.

Bugün aldığım yazının içeriğine bakılırsa, bu konuda talimat verilmediği gibi, bilginin harfiyen elde edilmesi lüzumuna da rastlanamamıştır. Dolayısıyla, verilen vazifenin aynen yapılması vicdani mecburiyetiyle endişeler içinde olan bendenizi bu belirsizlikten kurtarmak suretiyle gösterilecek sevgi eserlerine ve samimiyete ilelebet minnettar kalacağım.

---

* *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* C XIII, S 15/16, s. 74-76; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri,* Der. Sadi Borak, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 306-308.

1 Alman uzmanlar.

Yazdıklarımın emredici ve eleştirici olarak değerlendirilmesine karşı, endişeyle, bir defa daha müsveddeleri gözden geçirdim. Ancak, yukarıda arz ettiğim vicdani mecburiyetten başka hiçbir güdünün yazılarıma karışmamış olduğuna kanaat getirerek gönül rahatlığına kavuştum.

Dolayısıyla, ileride yine böyle bir yanlış anlamanın önü alınmak üzere, hangi hususlar emredici ve eleştirici bulunmuş ise, bunların bildirilmesini bilhassa temenni ederim.

Hâl böyle iken, Şube müdürünün cevaben bizzat yazdığı şeyleri tercümeye hürmetinizin mâni olduğuna dair ifadelerinizden pek müteessir oldum ve üzüldüm. Fikir ve anlayışımı ve yazılarımdaki güdüyü yukarıda arz ettikten sonra, şüphe yoktur ki, samimi bir arkadaşın tercümesini, gerçek sevgi hisleri sebebiyle uygun görmeyeceği ağır şeyleri alıp öğrenmekle de büsbütün şaşıracaktım ve tabii ki, vazifesini en iyi şekilde yapmak arzusunda bulunanlara gösterilecek kolaylık yerine, yapılan bu azarlamaların, ne kadar yersiz ve manasız olduğunu göstermek mecburiyetinde bulunacaktım.

Şurasını da ilave edeyim ki, değil böyle vazife yolunda ve hatta her konuda, şahsi haysiyetimi muhafaza için fedakârlıktan çekinmeyeceğim. Gönül almak için siz kardeşimden yardım görmeseydim ve hatta ...,[2] bizzat müdafaaya koşacağıma şüphe buyurmayacağınızı zannederim.

Maksat, orduya hizmet ve bu suretle vatanın selametine yönelecek çalışmaya katılmaktır. Haysiyetsiz subayların nasıl felaketler hazırlamaya yatkın olduklarını, maalesef lüzumundan fazla tecrübe ettiğimiz için, ordudaki subayların yetiştirilmesi hakkındaki esas fikrin, şeref ve haysiyeti yüksek tutmaya yönelik olması gerektiği inancındayım. İşte bu inanca dayandığım içindir ki, Alman Müdürü'nün sebep olmadan azarlamaya kalkışmış olmasını büyük bir hayretle karşılar ve haysiyet ve şerefe bu kadar az kıymet veren adı geçenin söz konusu meziyetlerden de nasibini pek alamadığını zannetmek isterim. Üstün hürmetlerimin kabulünü rica eder ve gözlerinizden öperim Kardaşım.

Ali Fethi Bey[3] selamınıza pek ziyade teşekkür eder ve bilmukabele özel olarak hürmetlerini arz eder.

Mustafa Kemal

2 Okunamadı.

3 Fethi Okyar.

2. MÜSTAHKEM MEVKİ KUMANDANLIĞINA GÖNDERDİĞİ RAPOR*

22 Şubat 1329 (7 Mart 1914)

On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı
Maydos Tümen Karargâhı
Kurmay Başkanlığı

22 Şubat 1330 (7 Mart 1915)
Sayı: 477 Aynen

Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na

Bu ayın on dokuzuncu günü[4] vuku bulan Seddülbahir Muharebesi'nin cereyan şekli aşağıdaki gibidir:

1. Söz konusu gün öğleden evvel saat dokuzda düşmanın üç dridnot ve beş torpidosu tarafından Seddülbahir ve civarı bombardıman edilmeye başlandı. Bu sırada bir nakliye gemisi ile üç mavnası Seddülbahir iskelesine yanaşarak asker çıkarmaya başlamış ve bombardıman himayesi altında bir subay kumandasında yetmiş kişilik tahmin edilen bir kuvvet ve bir makineli tüfek iskeleye çıkmıştır. 27'nci Alay'ın 10'uncu Bölüğünden Mustafa oğlu Mehmet Çavuş kumandasındaki yarım takım tarafından, çıkan düşman üzerine Seddülbahir Tabyası'ndan ateş açılmış ve düşman da karşı ateşe başlamıştır. Muharebe üç saat kadar devam etmiş, mesafenin azlığı ve askerimizin şiddetli ateşi altında ve en nihayet süngü hücumuna kalkması sayesinde düşman askeri sebat edemeyerek birçoğu vurulmuş oldukları hâlde sandallarına binerek kaçmışlardır.

2. Bombardıman sırasında 27'inci Alay 10'uncu Bölük'ten altı şehit ile on üç yaralımız vardır. Bunlardan üç şehit Seddülbahir'de diğer üçü Harab Tabya'da bekleme mevziinde bulunan kıtadandır, Seddülbahir'de şehit olan üç neferden Nuh oğlu Nuh'un cesedi bulunamamış ise de şehit olduğu kuvvetle muhtemeldir.

3. İşbu muharebede 4.670 piyade mermisi sarf edilmiştir. Beş silah ile sekiz kasaturanın henüz bulunamadığı ve iki silahın kundaklarının harap olduğu ve bu konudaki zayiat listesinin ilişikte takdim edildiği arz olunur.

19'uncu Tümen Kumandanı
Yarbay Mustafa Kemal

* *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi*, 6/1666, K. 4618, D. 43, F. 71; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, S 88, Ankara, 1989, s. 15-17.

4 4 Mart 1915 günü.

3. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE RİYASETİ'NE BALKANLAR'DAKİ DURUM HAKKINDA GÖNDERDİĞİ RAPOR*

1 Nisan 1330 (14 Nisan 1914)

Sayı: 50
Sofya Büyükelçiliği Askerî Ataşeliği

1. Bulgaristan-Türkiye münasebetleri
2. Bulgaristan-Romanya münasebetleri
3. Bulgaristan-Sırbistan münasebetleri
4. Yunanistan-Sırbistan münasebetleri

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine
I

Hükûmete muhalif bulunan partilerin başkanları ve ileri gelenler tarafından İstanbul Antlaşması hükümlerinin onaylanmasının kendileri tarafından uygun görülmeyeceği ve Meriç havzasına tamamen hâkimiyet kurulmadıkça Türkiye ile anlaşma imzalanmasının mümkün olamayacağı yolunda açıklamalarda bulunulduğu (Şube-2'den 200 numara ve 15 Mart 1330 (28 Mart 1914) tarihli yazı) söylentileri sıhhatli değildir.

Bulgarlar tarafından, Meriç havzasını tamamen kendi idarelerine geçirmek ve Edirne'yi tekrar zapt etmek gibi emeller beslenmesi ihtimalleri uzak değilse de, Bulgaristan'ın şimdiki durumu devam ettikçe Osmanlı Devleti'ne karşı dostane bir politika takibini yalnız şimdiki hükûmete değil, ileride iktidara gelmesi muhtemel olan diğer partilere de lüzumlu saydırmaktadır.

Malinof'un ve muhalif partilerin diğer bazı başkanlarının son seçimler sırasında yaptıkları siyasi açıklamalarda bu arz ettiğim zeminde konuştukları, sözüne güvenilir kişiler tarafından ihbar edilmiştir.

Bununla beraber, bu gibi sözlere lüzumundan fazla önem verilmeyerek, dış politikası dış cereyanlarla değişen Bulgaristan'ın siyasi çizgisinin daima gözlem altında bulundurulması, durumun gereğidir.

* *ATASE Arşivi*, Klasör: 1663, A: 1-151, D: S 63-34, F: 15-1:15-3.

Acizâne fikrimce, Edirne'nin layığı gibi tahkim edilmesi ve müsamaha gösterilmeyecek derecede önemli bir kuvvetin Edirne havalisinde (Trakya'da) mevcut bulundurulması ve diğer askerî tedbirlerin alınması, Bulgaristan'ın gelecekte izleyeceği dış politikanın lehimizde kalmasını sağlayacak en önemli vasıtadır.

II

Bulgaristan ile Romanya münasebetlerine bakıldığında, henüz bu münasebetlerin Bulgarlarca memnuniyet verici bir şekil almadığı görülüyor. Çünkü Bükreş Sözleşmesi hükümlerinin tam olarak uygulanmasında, Romanyalılar henüz çeşitli değişiklik ve düzeltmelere müsait görünmemektedirler.

Romanya ve Bulgaristan elçileri ara sıra şu son günlerde memleketlerine gidip gelmekte ve bu seyahatlerine paskalya yortularını vesile göstermekteyseler de, yer değişikliklerinin diğer bir mahiyeti olduğundan şüphe yoktur.

III

Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki münasebetlerde henüz bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. Rusların bu iki devlet arasında eski durumun geri getirilmesi için var güçleriyle çalıştıkları ve iki devlet arasında tekrar bir ittifakın imzalanması hâlinde iki tarafa Yunanistan'da bazı tavizler bile gösterdikleri ve fakat Bulgarların bu gibi vaatlere önem vermeyerek, kendilerine Sırplar tarafından Sırbistan'da arazi ve iktisadi menfaat sağlandığı takdirde Rus nasihatlerini dikkate alabilecekleri yolunda açıklamalarda bulundukları söylentileri de devam etmektedir.

IV

Romanya ile Sırbistan arasında bir ittifakın imzalanmasıyla ilgili hiçbir belirti yoktur. Yalnız Tuna üzerinde bir köprü inşası (Bulgarlarla olandan başka) için imzalanan antlaşmanın İskopçina tarafından birlikte onaylanması ve bu vesile ile Romanya lehinde ateşli gösterilerde bulunulması iki devlet arasındaki münasebetlerin pek samimi olduğunu gösterse de Slav emellerinin başlıca etmenlerinden olan Sırbistan'ın Romanya ile olacak dostluğunun ne noktaya kadar gidebileceği düşünülecek bir husustur.

Son harp sırasında seçkin bir yer tutmuş olan ve bugün Avrupa gruplarından mümkün mertebe uzaklaşarak Balkanlarda bir hakem rolünü oynama kabiliyetini kendinde görmekte bulunan Romanyalıların Slav cereyanını izlemeye kolayca uyum gösterecekleri teslim edilemez.

Romanya, karşısında kuvvetli bir Türkiye görmediği takdirde daha çok ona yaklaşacağı hatırıma gelmektedir.

V

Yunanistan ile Sırbistan arasında 2'nci Balkan Harbi'nden evvel mevcut ittifak bugün samimiyet dairesinde devam etmektedir. Çünkü Bulgarlar, Sırbistan ve Yunanistan'a karşı bazı emeller beslediklerini saklamadıkları gibi, yeni Arnavutluk hükûmetine yaklaşmaya çalışmakta ve Sırbistan ve Yunanistan'da birçok karışıklığa meydan hazırlayacak -el altından- çeteler tertip etmektedirler. Böyle bir durum karşısında Sırplar ile Yunanistan'ın gerekli korunma tedbirlerinden olmak üzere müttefik kalmaları pek tabii görülür.

Son olarak Selanik hakkında Sırbistan ve Yunanistan arasında imza edilen iktisadi antlaşma, aralarındaki samimiyetin pek açık bir işaretidir.

Sırbistan'ın bu antlaşma dolayısıyla Selanik'te sağladığı menfaatler Avusturya'yı telaşa düşürmüş ve söz konusu menfaatlerden fazla birtakım imtiyazlar istemeye kadar ileri götürmüştür.

Sırbistan'ın Gevgili civarında önemli kuvvetler topladığına dair belgeli hiçbir bilgi mevcut değildir (Şube 2'nin açıklanmasını istediği bir noktadır) ve şimdiki Sırbistan-Yunanistan münasebetleri de böyle bir tedbiri gerektirecek mahiyette değildir.

Gevgili havalisinde alışılmışın üstünde fazla bir kuvvet bulundurulduğu ortaya çıkarsa, bunun o havalideki Bulgar ahali ve bilhassa Bulgar çetelerinin muhtemel faaliyetleri karşısında mahallî düzeni korumak maksadıyla olacağı görüşündeyim.

Sofya Askerî Ataşesi
Kurmay Yarbay Mustafa Kemal

1915

1. BAŞKUMANDAN VEKİLİ ENVER PAŞA'YA YAZDIĞI MEKTUP*

20 Nisan 1331 (3 Mayıs 1915)

Muazzez Huzura

Muhteremim,

Evvelce zatıâlilerinize bu mıntıkanın bütün mıntıkalarla olan farkının önemini arz etmiştim. Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. Von Sanders Paşa hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığından, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır.

Ben, Arıburnu arazisine düşmanın dört tugayı çıktığı zaman mıntıka kumandanlığını yürüten Albay Sami Bey tarafından haberdar edildim. Bu kuvvetin sol kanadına taarruz ettim ve hepsini denize döktüm.

Fakat düşman aynı derecede kuvveti aynı mıntıkaya tekrar çıkardı ve karşı taarruz yaptı. Bunu defettim. Tümenime katılan kuvvetlerle, tekrar üstün kuvvete taarruz etmekten başka bir çare bulamadım.

Ve yine düşman kuvveti mahvedildi. Fakat düşman 3'üncü defa olmak üzere tekrar kuvvet çıkardı. Bu defa da yine düşmana taarruz ediyorum. Kıtalarım hücum mesafesinde düşmanla karşı karşıya bulunuyor. Arazinin engelleri, maiyet kumandanlarının sevk ve idaredeki beceriksizlikleri yüzünden kati netice henüz elde edilemiyor.

Bu vaziyetimizle dahi, düşmanın Boğaz'ı zapt etmek üzere çıkardığı kuvvetleri imha edilmiş ve müdafaa vaziyetinde muhafazaya çalıştığı harekât üslerine uzaktan yeni kuvvetler getirmekle meşgul bulunmuş olduğu inancındayım.

Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çırpınmayacağına şüphe olmayan başta Von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kati surette temin ederim. Bizzat buraya teşrif eder,

* *Atatürk ve Askerlik Sanatı,* Haz. Nusret Baycan, ATASE Yayınları, Ankara, 1985, s. 121.

umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim.

19'uncu Tümen Kumandanı
Yarbay Mustafa Kemal

1916

1. İKİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI'NA GÖNDERDİĞİ RAPOR*

28 Mart 1332 (10 Nisan 1916)

1. Emrimde bulunan cephe aşağıdaki şekilde kısımlara ayrılmıştır.

5'inci Tümen Cephesi:

a- Botan Suyu (Van Gölü'nün 50 km. güneyinde) ile Van Gölü'ne akan Güzeldere arasındaki Hizan bölgesi, burada Van Gölü güneyi müfrezesi vardır. Bunun kuvveti Yarbay Ali kumandasındaki 1.000 kişilik bir piyade taburu ile 300 milisten ibaretti.

b- Güzeldere ile Bitlis Boğazı (her ikisi dâhil) arasında bir tabur noksan olmak üzere, 5'inci Piyade Tümeni, bunun sağ kanadı ve merkezi ile Koltik-Sürüm ve batısında boğaz içinde, Deliklitaş hattında sol kanadıyla Hürmüz kuzeyinden, Nebat Dağı'na kadar uzanmaktadır. 28 Mart 1916'da şifre ile arz ettiğim şekilde iki piyade alayı ve bir süvari alayı tahmin ettiğim düşman asıl mevzilerinin Sindiyan-Perhan-Kerp hattında bulunduğu anlaşılmaktadır.

c- Bitlis Boğazı (hariç) ile Muş-Bitlis yolu üzerinden Nuh'tan 5 km. kadar doğuda bulunan Hotayta silsilesini aşarak gelen yol ile, bu yolun birleştiği İrzak Sokul arasındaki Mutki bölgesinde Hacı Musa kumandasındaki gönüllü müfrezesi vardı. Bu müfrezelerin mevcudu belli ve sınırlı değildi. Bunların görevi, Bitlis batısında harekâtta bulunarak, tümenin harekâtını kolaylaştırmakla beraber, Korsuvak ve Ziren'den Muş Ovası'na inerek Bitlis-Muş arasındaki düşmanın irtibatını güçleştirmekti.

4 Nisan 1916'da Nuh'tan Korsuvak istikametine ilerleyen Rus kuvvetleri yenilmiş ve beş esir alınmıştı. Bitlis batısındaki Kerp üzerinden de bir tabur kadar düşman kuvvetinin Mutki'den merkezi olan Tatvan'a ilerlemesi üzerine, Musa Bey kuvvetinin bir kısmını bu düşmana karşı göndermiş ve düşmanı mağlup etmiştir. Düşmanın geriden takviye alması üzerine müfrezemiz Narvan batısında Görden Suyu civarına çekilmiştir. Bu yönden ilerleyen düşman kuvveti anlaşılamamıştır.

---

* *1'inci Dünya Harbinde Türk Harbi* 2*'nci Cilt, 2'nci Kısım Kafkas Cephesi, 2'nci Ordu Harekâtı 1916- 1917,* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1978, s. 56-58.

Fakat birtakım çetelerden olduğu zannediliyor. Kerp'ten gelen düşmana karşı Boğazın batısında bulunan 13'üncü Alay'ca gereken tedbirler alınmıştı.

d- Mutki bölgesi batı sınırı (hariç) ile Tatori Suyu (dahil) arasındaki Sason bölgesi kaza merkezi olan Kabilcivaz (Sason) Askerlik Şubesi Başkanı Ön Yüzbaşı Ahmet kumandasında ve kendi reisleri de emrinde olmak üzere yeni teşkil ettiğim milis müfrezemiz vardır. Bunların kuvvetleri henüz kesin bir şekil almadı. Vazifesi: Muş'un 6 km. doğusunda Kortik Dağı'nın doğusundan gelen yol ile Talori Suyu vadisinin ve bu istikamette Beleki kuzeybatısındaki Mahbuban üzerinden Sason'a gelen istikametleri kapamak ve düşmanı taciz etmektir. Düşmanın 4 Nisan 1916'da bir çetesi Mahbuban'da yenilgiye uğratılmış, Tepik ve Geligüzan istikametinde ilerleyen diğer bir düşman çetesiyle de çatışma olmuştur. Bunların sonuçları hakkında henüz bir bilgi alınamamıştır.

17'nci Alay Bölgesi:

Kozma Dağı ve güneyinde Taluri Suyu (hariç) ile Murat Suyu sol kıyısında, Muş-Genç yolu (dâhil) arasındaki Kulp bölgesinde, 27 Mart 1916'da Çapakçur Müfrezesi cephesine düşman tarafından yapılan taarruzlar üzerine, dağılmaya başlayan milislerin Lice ve Hani'den gönderilen milis ve jandarmalarla takviye edilerek, direnmeleri sağlanmış ve bunların hâlen 700 kadar milis ve 70 kadar jandarmadan kurulu bir kuvvet hâlinde Şin'de ve Şin kuzeyindeki Kozma Gediği'nde ve Kozma Dağı'nın doğu ve batısından Şin'e gelen yollar üzerinde bulunmaktadırlar.

Mahallinden vasıta tedarik edilerek, çabuk bir şekilde dün Diyarbekir'e taşınan 17'nci Alay ve Makineli Tüfek Bölüğü, yarın Hazro üzerinden Kulp bölgesine gönderilecektir. Şimdilik kendisine Kulp bölgesinin kumandanlığını verdiğim alay kumandanının görevi; Kozma Dağı geçitlerini kuzeyden korumak ve Milis gönüllüleri ile Muş ve Murat Suyu arasındaki sahada taarruz! Hareketlerle düşmanı taciz ve meşgul etmektir.

Bu bölgeden 4 Nisan 1916'da Kozma Gediği ile bunun 8 km kadar doğusunda Gerliyekenim arasından Şin üzerine yürüyen 400 kişilik bir düşman kuvveti yenilgiye uğratılarak, çekilmek zorunda bırakıldı. Aynı günde kuvveti tahmin edilemeyen bir düşman faaliyeti görülmektedir.

2. Palu Bölgesi:

Bölgede Diyarbekir'den (Diyarbakır), Lice'den, Palu'dan ve Harput'tan getirilen, sayıları bini geçen milis ve jandarmalardan kurulu müfrezeler bulunmaktadır.

29 Mart 1916 tarihinde Dersim asileri Perisuyu'ndan Palu'ya iki saat mesafeye kadar tahribat yaparak ilerlediler. 3 Nisan 1916'ya kadar olan çatışmalarda, asiler 100 kadar ölü vermiş, kalanları tamamen bastırılarak, Perisuyu'nun kuzeyine

atılmıştır. Müfrezelerimiz Palu'nun 30 km. kuzeyi, Çolikt'in 50 km. batısında adı geçen istikameti koruyacak şekilde bilfiil ve Golan hattından Perisuyu kıyısında gereken emniyet tedbirlerini almışlardır.

Bu müfreze Çapakçur Müfreze Kumandanlığı'na bağlanmış olup bir kısım kuvvetle de Çapakçur Müfrezesi takviye ettirilmiştir. Genel Dersim Sancağı'nda ve teşkilat babında 3'üncü Ordu Kumandanlığı'nın ve Elâzığ Vilayeti'nin alabilecekleri tedbirleri sordum, fakat henüz hiçbir cevap alamadım.

3. Emrimde bulunan cephenin kanatları aşağıdaki kuvvetlerle irtibat ve temastadır.

Sağ kanattan Musul Grubu ile irtibat yapılmıştır. Adı geçen gruba iki bölük piyade, iki adi toptan ibaret bir kuvvetle, Şemdinan ve diğer iki kolundan birisi Rayet diğeri Savuçbulak ile Tenaviz arasındadır.

Sol kanattan, 3'üncü Ordunun, Kiğı-Oğnut arasındaki Mendellû-Çatma hattında bulunan 36'ncı Tümen kanadı (200 kişiyi aşmıştı) Elazığ'da büyük kısmıyla toplanan 13'üncü Tümenle temas ve irtibatta bulunmaktadır.

Bundan sonra, 3'üncü Ordu ile temas muhafaza edilmekle beraber, alacağım tertibat ve önemli olaylar hakkında zaman zaman bilgi verilecektir.

Kolordu Karargâhı ve Süvari Bölüğü ancak Diyarbekir'e gelecektir. Erzak depolama ve taşıma aracı tedariki emirlerinin temin ve uygulanması ve yollar hakkında gereken tedbirleri iki üç güne kadar tamamladıktan sonra, Bitlis cephesini denetlemek ve incelemek üzere hareket edeceğim. Hareket günümü ve yolda irtibat işini ayrıca arz edeceğim.

16'ncı Kolordu K.
Tuğgeneral Mustafa Kemal

1918

1. SADRAZAM AHMET İZZET PAŞA'YA ÇEKTİĞİ TELGRAF*

7 Teşrîn-i Sânî 1334 (7 Kasım 1918)
Şifre
27
Adana

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

C. Şifreli iki maruzatıma cevap olan 6 Kânun-ı Sânî 1334 (6 Ocak 1918) tarihli şifreye.

1. İskenderun'a çıkacaklara karşı silah kullanılması hakkında verdiğim 5 Teşrîn-i Sânî 1334 (5 Kasım 1918) tarihli gizli emrin ilgili maddesini aynen arz ediyorum:

> *"İngilizlerin çeşitli bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak 7'nci Ordu birliklerini zor duruma sokmak istediklerini anlıyorum. Buna meydan vermemek için, 3'üncü Kolordu İskenderun'a kuvvet çıkarılmasını, 20'nci Kolordu için 1'inci maddede belirtilen harekât sona erinceye kadar gerekirse ateşle engelleyecektir."*

Emrin 1'inci maddesi ise, 20'nci Kolordu büyük kısmının Katma-Subaşı kuzeyine geçmesine aittir.

Bu hareket son bulmuş olduğundan silah kullanılması hakkındaki emrin de uygulanma zamanı geçmiştir. Bununla beraber, emirleriniz üzerine oradaki kumandana yeniden özel talimat verilmiştir.

2. Dünün günahlarının mirası olan bugünkü elverişsiz vaziyetten devletimizi kurtarmak konusunda başarı umulan siyasi teşebbüslerde yardımcı olması için Cenâb-ı Hakk'a bütün ruhumla yalvarırım.

---

* *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S 29, E.U. Basımevi, Ankara, Eylül 1959. Vesika No: 748.

Cephedeki harekât ve ilişkilerin tarafımdan yürütülmesine gösterilen emniyetin samimiyetine şüphe etmem ve bu samimiyet ve teveccühe itimadımın derecesi memleketin kurtarılması hususunda acizâne sorumluluğuma verilecek vazifelerin uygulanması fiiliyatında ortaya çıkacaktır.

3. Şimdiki durumun nezaketini bütün kapsamıyla ve çok açık bir şekilde takdir edebileceğime olan kuvvetli emniyetinizin ortadan kalkması kadar bana üzüntü verecek bir şey olamaz. Vazife yaparken mutlaka memleketin selametini amaçlayan icraat tarzımın ve bunun gerektirdiği bazı istirhamların tartışma ve gecikme sebebi mahiyetinde anlaşılmamasını hassaten rica ederim.

4. Grup karargâhının 7'nci Ordu karargâhı vaziyetini alması ile yeni teşkilat hakkındaki emirlerinize 7'nci ve 2'nci ordular karargâhları kaldırılarak yalnız Grup karargâhının bırakılması hakkındaki maruzatım tamamen uygun düşmüştür. Aradaki fark sözden ibaret kalmıştır. Yıldırım Grubu adı, öteki bütün sebepler ve görüşler bir yana, bugün kumandam altında bulunan birliklerin ve her türlü kısımlarının geçmişe ait birçok girift muameleleri ile tamamen barış dönemine geçilinceye kadar Yıldırım Grubu ile ilişkinin kesilmesinde şimdilik birçok zorluk vardır. 7'nci Ordu da önünde sonunda kaldırılmaya mahkûm bulunduğundan bunun şimdiden kaldırılmasıyla gelecekte de bir tarihî ad olarak herhangi bir kumandanlığa dönüştürülerek korunabilecek ve bugün de manevi etkisi büyük olan Yıldırım Ordular Grubu unvanının Yıldırım Grubu şeklinde korunmasına müsaade etmenizi istirham ederim.

Mustafa Kemal

Sa: 2.30 sonra.

2. BAŞKUMANDANLIK ERKÂN-I HARBİYE RİYASETİ'NE ÇEKTİĞİ TELGRAF*

10 Teşrîn-i Sânî 1334 (10 Kasım 1918)

Şifre
1
623

Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetine
9 Teşrîn-i Sânî 1334 (9 Kasım 1918) tarih ve 622 No'lu rapora ektir.

İskenderun'un İngilizler tarafından işgali hakkında tamamlayıcı bilgileri aşağıda arz ediyorum:

I. Şehrin teslimi muamelesi sükûnetle cereyan etmiştir. İki tarafın görüşme memurları arasında teati edilen şartname maddeleri şöyledir:

1. İskenderun şehri ve çevresi 9 Teşrîn-i Sânî 1334 (9 Kasım 1918) doğu Avrupa saatiyle öğle vaktinde Osmanlı ordusundan tahliye edilmiş olacaktır.

2. Arsuz havalisinde kalmış olan küçük müfrezeler söz konusu gün öğleden sonra dahi şehrin etrafını dolaşarak Payas yolunu tutabilir.

3. Gecenin olmasından evvel bütün müfrezelerin Sarıseki noktasının kuzeyine geçmiş bulunması lazımdır.

4. 10 Kasım 1918 saat 8 evvel'den itibaren güney ve doğuda Amanos silsilesiyle batı ve kuzeyde İskenderun körfeziyle Payas'a kadar uzanan saha, Osmanlı birlikleri tarafından boşaltılmış olacaktır. Bu saatten itibaren işbu bölge dâhilinde rastlanacak her asker harp esiri sayılacaktır. Gerek müttefik kuvvetlerine karşı ve gerek sivil halka karşı bir saldırıya cesaret edecek her asker hemen kurşuna dizilir.

5. Henüz İskenderun ve bölgesinde kalmış olan askerî malzeme bulundukları yerlerde kalacak ve bu konudaki icap daha sonra diğer anlaşmazlıklarla halledilecektir.

6. Mülkiye memurları, polis ve liman memurları yerlerinde kalacaklardır. Bunlar işbu boşaltma maddesine dâhil değildirler. Konulas torpido ve harp gemisinde iki nüsha olarak teati edilmiştir.

---

* *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* S 29, E.U. Basımevi. Ankara, Eylül 1959, Vesika No: 758.

II. İskenderun şehrinde olduğu gibi (Lazkiye) Antakya'da da hükûmet memurları, polis, jandarma ve başkaca (Lazkiye'de) Antakya'da elli erlik bir askerî kuvvet bırakılmış ve İngilizlerin harple işgal edemedikleri hâlde barışın gelmesiyle girdikleri kazalarımızda fiilen olmasa bile hiç olmazsa manen Osmanlı hükûmetinin mevcudiyeti sürdürülmüştür.

III. İskenderun, Bilan, Antakya ile telgraf irtibatımız vardır.

V. Şartnamede İskenderun şehri çevresinden bahsedildiği hâlde bunun sınırı hakkında ayrıca açık bilgi verilmemesi ve dördüncü maddesinde belirtilen sınırın bir şehir sınırı olmayıp belirsiz ve yanlış bir bölge sınırı olması bakımından mahallinden açıklanması istenmiştir. Gelecek cevap ve bu konuda cereyan edecek olan görüşmeler ayrıca arz edilecektir.

Ancak İngilizlerin evvelisi gün 24'üncü Tümen cephesinde ordunun Suriye sınırı ve dolayısıyla Payas-Kilis hattının kuzeyine alınması lüzumundan bahisle bu hattın Suriye sınırı dâhilinde bulunduğu hakkındaki görüşlerinde ısrar edecek gibi göründükleri anlaşılmaktadır. Hükûmetimizle Britanya arasında, Suriye sınırı diye Suriye vilayeti sınırımızdan başka kararlaştırılmış bir sınır çizgisi varsa, bunun süratle Gruba bildirilmesini rica ederim.

IV. Bir İngiliz kurmay binbaşısı ile bir istihkâm subayı refakatlerinde bizden de bir subay olduğu hâlde bugün saat 7 evvel'de Katma-Bilan üzerinden İskenderun'a gidip dönecek ve yolun durumunu keşfedeceklerdir.

Mustafa Kemal

10. 11. 34 kapadım.

Saat 12 öğle.

Şerafettin

3. MİNBER GAZETESİ'NE VERDİĞİ MÜLAKAT*

17 Teşrîn-i Sânî 1334 (17 Kasım 1918)

-Siyasi vaziyetimiz hakkındaki görüşlerinizi öğrenebilir miyim?

- Ben siyasetle yalnız 329 senesinde (1913-1914) Sofya ve aynı zamanda Belgrad ve Çetine askerî ataşeliklerinin üzerimde bulunduğu bir sene boyunca ilgilendim ve ilgilenme tarzım da sırf siyasi olmayıp askerî-siyasi bir ilgilenmeydi. Bu görev sürem hariç tutulursa, bütün hayatım Trablusgarp'ta, Balkan Muharebesi'nin son safhasında, şimdiki harpte muharebe meydanlarında askerlik işleriyle uğraşmakla geçmiştir. Dolayısıyla kendimde ordulardan ve muharebelerden ve askerî kanaatlerden bahsetmek için çok geniş salahiyet görüyorsam da, siyasetten bahsetmeyi bu işle ilgilenenlere bırakmayı uygun bulurum. Bununla birlikte bu ifademle aziz vatanımızın ve bedbaht milletimizin selamet ve menfaatiyle ilgisi itibarıyla, devletimizin benim de içinde yaşamakta bulunduğum devrin çeşitli safhalarında genel siyaset ahengine katılma şeklini düşünmemiş olduğumu söylemek istemiyorum. Bu hususta çeşitli zamanlara ait derin düşüncelerimin ve bu düşüncelerin icap ettirdiği incelemenin özetini ve neticesini ifade etmek lazım gelirse diyebilirim ki, ben *"Her türlü siyasetin her türlü manasıyla en çok kuvvetli olmakta bulunduğunu"* kabul ederim. *"En çok kuvvetli olmak"* ifadesinden maksadımın yalnız silah kuvveti olduğunu sanmayınız. Tersine, asker olmama rağmen, bu, bence kuvveti ortaya çıkaran ve oluşturan amillerin sonuncusudur. Benim gayem, *"manevi, bilimsel, teknik ve ahlaki bakımdan kuvvetli olmaktır"*. Çünkü bu saydığım özelliklerden mahrum olan bir milletin, bütün fertlerinin en son silahlarla donandığını farz etsek bile, kuvvetli olduğunu kabul etmek doğru olamaz. Bugünkü insanlık topluluğu içinde insan olarak yer alabilmek için, elbette silah elde olmak yeterli değildir. Benim anlayışıma göre, kuvvetli bir ordu denildiği zaman anlaşılması lazım gelen mana, her ferdi, bilhassa subayı, kumandanı, medeniyetin ve fennin icaplarını kavrayan ve tavır ve hareketlerini ona göre uygulayan yüksek ahlakta bir topluluktur. Şüphe yok ki, yegâne amacı, vazifesi, düşüncesi ve hazırlığı, vatanın müdafaasıyla sınırlı olan bu topluluk, memleketin siyasetini idare edenlerin en sonunda verecekleri kararla faaliyet hâline geçer.

---

* *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, Der.* Sadi Borak, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s. 26-28.

İşte ben, orduya ve ordulara kumanda etmiş bir asker sıfatıyla bu açıdan siyasetle temas etmiş olabilirim. Memleketimi ve milletimi çok iyi tanıdığını ve muhtaç olduğu ilerlemeye ulaşması için huzur ve sükûn ile fakat herhâlde hürriyet ve bağımsızlığı korunmuş olarak çok devamlı çalışmak lüzumuna inandığım için, bu kanaatimi tatmin edecek, yani bize huzur ve sükûn ve çalışma zamanı verecek ilişkilere ulaştıracak dostluklara cidden taraftarım.

-İngilizlere karşı *beslediğiniz hissiyat hakkında bazı bilgiler verir misiniz?*

-Bu harpte İngilizlerle Arıburnu, Anafarta ve Filistin cephelerinde karşı karşıya birçok muharebeler verdim. Ben, bu muharebelerde ve genel olarak saydığım bu cephelerden başka cephelerde, başka bölgelerde diğer milletlerle dahi verdiğim muharebelerde, daima vatanın müdafaasından ibaret olan asli vazifemi yaptım. Dolayısıyla kalbimde kin ve düşmanlık hissiyatı yer bulmamıştır.

İngilizlerin, Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin bağımsızlığına riayette gösterecekleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha hayırhah bir dost olamayacağı kanaatiyle etkilenmeleri pek tabiidir.

-Memlekette en son fikir cereyanlarını nasıl buluyorsunuz?

-Harp cephesinden İstanbul'a döneli iki gündür. Karargâhımın bulunduğu Adana'da fikir cereyanlarını hissetmeye vakit bulamadım. Dolayısıyla bu konuda bir şey söyleyemem.

4. MONDROS MÜTAREKESİ'NİN TATBİK TARZIYLA İLGİLİ VAKİT GAZETESİ MUHARRİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

18 Teşrîn-i Sânî 1334 (18 Kasım 1918)

- İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'ni tatbik tarzlarına ne mana vermek lazımdır? Bu hususta millete terettüp eden vazife ne olabilir? Meclis-i Mebusan milleti tamamıyla temsil etmekte midir?[2]

- Hükûmetimizle mütareke akdeden devletlerin ve bu devletler namına mütareke şartnamesini yapan Britanya hükûmetinin Osmanlılara karşı olan hüsnüniyetlerinden şüphe etmek istemem, eğer mezkûr şartname ahkâmının tatbikatında suitefehhümü mucip olacak cihet görülüyorsa bunun sebebini derhâl anlamak ve muhataplarımızla anlaşmak lazımdır. Bittabi bu vazife hükûmetlere terettüp eder. Benim bildiğime göre hükûmetimiz bu bapta icap eden teşebbüsatta bulunmuş ve bulunmaktadır. Yalnız benim anlayamadığım bir cihet varsa... Bu teşebbüsat neden milleti tatmin edici netayiç vermemektedir? Buna sebep olarak şimdi hatırıma gelebilen nokta şudur: iki hükûmet ricali beyninde bil-müzakere takarrür ettirildikten sonra, emr-i icrası lazım gelen hususat, askerî kumandanlara terk olunur. Hâlbuki bu hususta askerler değil, diplomatlar hâl-i faaliyette bulunmak lazımdır.

-Bu hususta millete terettüp eden vazife ne olabilir?

- Malum-ı âliniz millet doğrudan doğruya umur-ı devlete karışmaz. Vekilleri olan heyet-i mebusanın itimadına mazhar bir hükûmetin netice-i icraatına intizar eder. O hâlde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasıyla, her suretle şayan-ı emniyet ve itimat bir hükûmetin mesned-i kuvâsını teşkil etmektir.

---

* *Vakit Gazetesi*, 18 Kasım 1918, s.1; Hikmet BAYUR, "1918 Bırakışması Sırasındaki Tinsel Durum ve Mustafa Kemal'in İki Demeci", *Belleten*, Cilt:32, Sayı:128, Ekim 1968, s.490-492

1 Söz konusu röportaj ile ilgili olarak *Vakit gazetesi*nde şu açıklama da yer almıştı: *"Muharririmiz, dört sene devam eden harb-i umumi içinde, milletimizin gösterdiği azm ü metanet ve fevkalade fedakârlıklara nazaran bugün akdettiğimiz mütarekeden sonra İtilaf Devletleri'nin Osmanlı istiklaline riayet edeceklerine şüphe edilemezse de mütareke mukavelenamesinin bizim tahmin edemediğimiz bir şekilde tefsir ve tatbik edilmekte olduğu görüldüğünden bahsetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya İtilaf kumandanlarının bu tarz-ı hareketine ne mana vermek lazım geleceğini sormuştur."*

-Bugünkü Meclis-i Mebusan'ın milleti tamamıyla temsil edemediği hakkında ortalıkta kîl ü kâl vardır. Bu bapta fikr-i âliniz ne merkezdedir?

- Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkül ve pek nazik zamanda bu gibi kîl ü kâller katiyen tecviz edilemez. Bu kîl ü kâller hayat-ı meşrutiyet için pek muzırdır. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlı'nın suret-i katiyede mücanebet etmesi en büyük vazife-i vataniyemizdir. Bugünkü mebusanın birtakım tesirat altında intihap edilmiş olduğu hakkında kîl ü kâl edenlere şu noktaları hatırlatmak lazımdır. Evvel emirde yapılan dedikodular için zemin ü zaman hiçbir suretle müsait değildir. Sonra alelıtlak her memlekette bu gibi intihabat icra edilirken araya birtakım tesiratın karıştığı da inkâr edilemez. Bunlardan sarfınazar Osmanlı milletinin timsal-i meşrutiyeti bugünkü meclis-i mebusanımızdır. Bu heyeti vücuda getiren azanın intihap olundukları devairden bir kısmı elyevm yeni bir intihap icrasına müsait olmayan bir vaziyet-i fevkalade içinde bulunmaktadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek, bu meseleyi daha ziyade tamîkten dolayı tahaddüs edebilecek fenalıkları gösterir. Her hâlde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğu sulhu takarrür ettirecek hükûmetin hâl-i hazırdaki Meclis-i Mebusanımıza istinat etmesi bir zaruret teşkil etmektedir.

1919

1. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMÛMİYE RİYÂSETİ'NE GÖNDERDİĞİ RAPOR*

21 Mayıs 1335 (21 Mayıs 1919)

No. 53
Samsun
Şube: 1
3053

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine[1]

Canik Sancağı'ndaki eşkıyalıkla asayişsizliğin sebepleri, amilleri ve bunun ortaya çıkardığı neticeleri burada yaptığım araştırmaya dayanarak ve özet olarak aşağıda arz ederim:

Seferberliğin başlangıcında sancak dâhilinde hemen yalnızca asker kaçaklarından ve İslâm, Rum, Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı ve kendi hesaplarına teşekkül eden birtakım çeteler adi hırsızlıklar ve ara sıra adam öldürme olaylarıyla meşgul olmuş, Rum ve Ermeni tehciri sırasında bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çeteler siyasi bir şekil kazanmış ve Rusların istilası başlayınca memleket içinde kargaşa çıkarmak için bunlar Ruslar tarafından da cesaretlendirilmiş ve denizden desteklenmiş, bu kısım çetelerin eşkıyalıkları siyasi olmakla beraber mahallî takibât karşısında memleketi tehlikeye atacak dereceye düşürememiştir.

Rusların hezimete uğramasından mütarekeye varıncaya kadar da olaylar ve eşkıyalık alelâde devam etmiştir.

İslam çetelerinin teşekkülünde ise hiçbir zaman siyasi bir nitelik görülmemiştir. Mütarekeden sonra devletçe iki defa ilan edilmiş olan afta da İslâm asker kaçakları ve bir kısım İslâm eşkıyası teslim olduğu sırada Rum eşkıyasından yirmi kadar isimleri bilinen şahıs istîmân etmiştir. Bugün sancak dâhilinde Ünye havalisindeki

* *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* S 45, Gnkur. Basımevi, Ankara, Eylül 1963, Vesika No: 1051.

1 Bu rapor Sadaret'e de gönderilmiştir. *"Sadaret Yüksek Makamına"* başlıklı bu rapor için bkz. *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge),* T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: I, Ankara, 1982, s. 30-31 ve s. 132-134, Belge-29.

bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çeteleri yok denecek kadar azdır ve faaliyetleri hissedilmemektedir.

Mütarekeden sonra bütün Rumlar Yunanlık millî emelleriyle her tarafta şımardığı gibi, bu havalide de Pontus Hükûmeti'nin teşkili gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında hemen tümüyle siyasi bir şekle dönüşmüştür. Sancağın bütün Rumlarının çetelerle beraber siyasi maksatla Samsun'daki Rum Komitası ve bilhassa Rum Metropoliti Yermanos tarafından idare edilmekte olduğu kesindir.

Bu husus bizzat görüştüğüm Fransız jandarma subayı Mösyö Favro tarafından da gayr-ı ihtiyarî bir şekilde ifade edilmiştir. Mösyö Favro, Metropolit tarafından Dersaadet'te Fransız temsilcilerine gönderilen ve İslâmlar tarafından Hıristiyanlara tecavüzü anlatan ve yüz kadar abartmalı olayı sayan bir raporu gizlice bana gösterdi. Bu rapor Osmanlı Jandarma Müfettişi Albay Felon tarafından içeriğinin araştırılması için Favro'ya gönderilmiştir. Şu son zamanlarda Samsun ve havalisindeki Rumların nüfusunu artırmak için Rusya'da ne kadar Rum varsa göçe zorlanırken, siyasi bazı çeteler de gizlice ve deniz vasıtalarıyla bazı sahil kısımlarına çıkarılmış ve içeridekiler takviye edilmiştir. İç asayişin sağlanması için zorunlu olan kuvvetin miktarı takdir edilmeksizin askerin terhisi münasebetiyle takip kuvvetleri azalmış olduğu gibi, jandarma kuvveti esasen yok denecek derecede olduğundan Rum eşkıyasının meydan bulmasına sebep olmuştur. Bugün Samsun kazasında kırk üç, Çarşamba kazasında iki, Bafra kazasında üç ki hemen hemen bütün reisleri ve faaliyet bölgeleri tespit edilmiş olarak 40 kadar Rum çetesi vardır.

Bunların siyasi gayelerle yıkıcı bir şekilde yaptıkları tecavüzlere ve kötülüklere uğrayan İslâm ahalisi mahallî hükûmet tarafından korunamadığı için fevkalade telaş ve heyecana düşerek, sancak dâhilinde kalan bazı İslâm çetelerinden adeta mallarının ve nüfuslarının korunması için yardım istemeye ve hatta fidye karşılığında bazı Laz çetelerini Trabzon havalisinden getirterek mal ve nüfuslarını korumaya mecburiyet hissetmiş ve netice olarak bu durum ortaya çıkmıştır ki, Rum çeteleri İslâm ahaliyi tehdit etmiş, cezalandırmış ve buna karşılık İslâm çeteleri ile adeta bazı İslâm köy ve bölgelerinde bir savunma durumu alınmıştır. Bundan başka, hükûmetçe takip edilmekte olan tehcir işlerindeki ilgilerinden korkan bazı şahıslarla bir jandarma subayı da firar ederek kendilerine avene teşkil etmiştir. Bundan başka da İslâm ahalisine Rum eşkıyasının azgın bir şekildeki taarruzlarından etkilenip ümitsizliğe düşmüş olan bir nizamiye subayı da kendilerine göre asker kaçaklarından ve ahaliden avene bularak çete oluşturmuş bulunuyor ki, toplam olarak altısı Samsun kazasında olmak üzere on üç İslâm çetesi de faaliyet hâlindedir. Fakat bunlar düzenli bir programa bağlı olmayarak gerek İslâm gerek Hristiyan aleyhinde gâh hırsızlık gâh da eşkıyalık ve saldırganlıkla uğraşmakta ve büyük kısmı da İslâm köylerini Rum çetelerinin taarruzlarından korumak gibi bir maksada hizmet etmektedir.

İşte tetkik ve kanaatime göre vaziyetin hakiki şekli budur. Kasabanın içinde nüfus çoğunluğuna sahip olan Rumluk tamamıyla hükûmete karşı soğuk ve çekingen; sancak dâhilinde ezici çoğunluğu olan İslâmlık da üzüntülü, korku içinde, mallarının istîman hukukundan, istikballerinden ve kötü olaylar karşısında kalmaktan endişeli bulunuyorlar. Oraya varışımı haber alan köylüler bizzat gözyaşları içinde müracaat edip durumlarını anlatmakta ve bunların bazıları kendilerine tecavüz eden Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten çekinmektedirler. Bu durumun gerektirdiği mümkün olan tedbirler alınmıştır. Neticeyi peyderpey arz edeceğim arz olunur.

Sadaret Makamına ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine arz edilmiştir.

9'uncu Ordu Kıtaları Müfettişi
Mirliva
Mustafa Kemal

2. ERZURUM KONGRESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

23 Temmuz 1335 (23 Temmuz 1919)

Muhterem Murahhas Efendiler!

Kongremiz heyet-i riyasetine, acizlerini intihap eylemek suretiyle gösterilen asar-ı itimat ve teveccühe hassaten teşekkür ederim. Bu münasebetle bazı maruzatta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hadisatın sevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez.

Harb-i Umumi'nin sonlarına doğru, milliyetler esasına müstenit vaatleri üzerine Hükûmet-i Osmaniyemiz de adilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu. İstiklal uğrunda namus ve şehametiyle dövüşen milletimiz, 30 Teşrîn-i Evvel 1918'de imzalanan mütarekename ile silahını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyet-i maneviyesi ve vaziü'l-imza murahhasların namus-ı zatileri zıman ve kefaletinde bulunan işbu mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilaf Devletleri kuvâ-yi askeriyesi payitaht-ı saltanat ve makam-ı celil-i hilafet olan İstanbulumuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuk-ı hilafet ve saltanat, haysiyet-i hükûmet, izzet-i nefs-i millîmiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaa-i Osmaniye'den olan Rum ve Ermeni anasırı gördükleri teşvik ve müzaheretin netayiciyle de namus-ı millîmizi cerihadâr edecek taşkınlıklardan başlayarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahâne tecavüzata koyuldular. Fakat derin bir telehhüf ile itiraf etmeliyiz ki, bu cüretler, sekiz aydan beri, biribirini takiben mevki-i iktidara geçen, murakabe-i milliyeden azade hükûmat-ı merkeziyenin, birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaaf ve aciz asarından ve payitahtta ve bazı matbuatta görülen pek mezmum ihtirasattan ve vicdan-ı millînin inkâr, kuvâyı milliyenin ihmal olunmasından naşî vüsat bulmuştur.

Sâlifü'l-arz esbap ve payitaht-ı saltanatın da mahsur ve tamamıyla mukaddera ta sahip bir kudret ve irade-i milliyenin mevcut olmadığı zehab-ı batılı hükümran

* *Nutuk Kemal Atatürk, Vesikalar*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 8. B., İstanbul, 1967, s. 926-931.

olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmuhaba onların tatbikatına İtilaf Devletlerince başlanmıştır.

İnkısam-ı vatan mevzubahis ve karar olarak vilayât-ı şarkiyemizde *"Ermenistan"*, Adana ve Kozan havalisinde *"Kilikya"* namlarında Ermenistan, Garbî Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da payitahtımızın kapısına kadar kezalik Yunanistan; Karadeniz sahillerimizde *"Pontus Krallığı"* ve ondan sonra kalan bakıye-i aksam-ı vatanda da ecnebi işgal ve himayesi gibi artık 650 seneden beri müstakilen saltanat sürmüş ve tarih-i adl ü celadetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbına kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezar-ı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve alelhusus milliyet esasatıyla kabil-i telif olmayan emeller kabul edilmiş ve tasvip bulmuş ve görülüyor ki tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların ve çocukların revan olan hûn-ı pâki, Aydın gibi Anadolumuzun en güzide bir şehrinin Yunanların zalim ve ateşîn tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksam-ı memleketin İtalyan vesaire işgali altına alınışı ve dâhile doğru elîm bir surette muhaceret yapılması elbette gayretullâha ve gayret-i milliyeye dokunmuştur.

Efendiler!

Malum hakayıktandır ki: Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikâb-ı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûm-ı iflastır! Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht acizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet sayha-i intibaını yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye ve Müdafaa-i Vatan ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temin-i sıyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi hâline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke-i azimkarânenin vücuda getirdiği ruh-ı celadettir ki mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyet-i umumiye ve hususiye hakkında cümlenizce malum olan bazı hususatı burada tekrar hatırlatmayı faydadan hâlî bulmuyorum:

a) Dört aydan beri Mısır'da istiklal-i millînin temin ve istirdadı için pek kanlı vekayi ve ihtilalat devam ediyor. Nihayet İngilizler tarafından bittevkif Malta'ya

götürülmüş olan murahhaslar tahliye olunmuş ve Paris Sulh Konferansı'na azimetlerine muvafakate mecbur olmuşlardır.

b) Hindistan'da istiklal için vâsi mikyasta ihtilaller oluyor. Maksad-ı millîlerine vusul için bankalar, Avrupa müessesatı, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı harp ediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabailinin dahi Afganlara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dâhile çekilmeğe mecbur olduğunu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriye'de ve Irak'ta İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan hâl-i galeyandadır. Arabistan'ın her yerinde ecnebi boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve saadet-i memleket için ecnebilerin iktisadi, umrani, medeni vesaitinden muavenete rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam içtimâ-i umumileri her tarafa bu kararı neşretmiştir.

e) Ahiren devletlerarasında hâsıl olan rekabet münasebetiyle İngilizlerin Kafkasya'dan kâmilen çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum tarikiyle Kafkasya'ya gelmesi mukarrer ise de İtalya'daki ve Kafkasya'daki ahval-i dâhiliye münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

f) İstiklal-i millîlerini tehlikede gören ve her taraftan istilaya maruz kalan Rus milleti bu tahakküm-i umumiye karşı bütün efrad-ı milletinin kudret-i müşterekesiyle çarpışıp ve umumun malumu olduğu veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dâhilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de daire-i nüfuz ve sirayetine almakta bulunmuştur.

g) Şimalî Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan biribirleriyle ittihat ederek mevcudiyet-i milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistan'a gelince: Bir fikr-i istilaperverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-i İslâmiye'yi tazyik ve bazı mahallerde katliam ve yağma-gerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar İslâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilayât-ı şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle takarrüp etmek ve bir taraftan da 400 bin olduğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in garp tarafındaki vekayie gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını istila etmek isteyenlere karşı bütün mevcudiyet-i milliyeleriyle çarpışıyorlar.

Meriç Nehri garbında yani Balkan Harbi'nden evvel devletimizin malikânesi olan Garbî Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlara verilmesi Düvel-i İtilafiye-

ce karar-gîr olmasından nâşî harekât-ı tatbikiye başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar kuvâ-yı milliyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri Garbî Trakya mıntıkası dâhilinde verdikleri muharebat neticesinde müteaddit Yunan fırkalarını defetmiştir.

Vaziyet-i hususiyemize gelince: Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel vatan ve milletin çare-i tahlisi hakkında birçok rical-i mesule ve muktedire ile görüşülmüştü. Payitaht'taki münevveranın ve din ü devlete hizmetleri mesbuk zevât-ı aliyyenin mesai-i masrufeleri kıymettar olmakla beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhit; kendilerini daima tehdit ve akametle müteessir etmektedir. Herhâlde mukadderata hâkim bir idare-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır. Buna istinadendir ki bir Şûrâ-yı Millî'nin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mesul bir Hükûmetin mevcudiyetini talep etmek bilhassa son zamanlarda Payitaht'ın hemen tekmil tabakat-ı mütefekkirîni için bir fikr-i sabit hâlini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arz edeyim ki, memleketimizde külliyetli ecnebi parası ve birçok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye pek âşikardır ki, hareket-i milliyeyi akim bırakmak, âmâl-i milliyeyi felce uğratmak, Yunan, Ermeni âmâlini ve bazı aksam-ı mühimme-i vatanı işgal gayelerini teshil etmektir. Bununla beraber her devirde, her memlekette ve her zaman zuhur ettiği gibi bizde de kalp ve asâbı zaif, gayr-ı müdrik insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaat-i şahsiyesini vatan ve milletinin zararında arayan esafil de vardır. Şark umurunu tedvirde ve zaif noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan düşmanlarımız memleketimizde bunu adeta bir teşkilat hâline getirmişlerdir. Fakat mukaddesatının gaye-yi necatıyla çırpınan bütün millet işbu tarik-i azîm ve mücahedesinde her türlü mevanii, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri istihsal için vakfı âmâl eyleyen millet-i necibemizin içinde bir ferd-i millî gibi çalışmaktan mütehassıl zevk ve mübahatı burada şükran ve mefharetle arz eylerim.

En son olarak niyazım şudur ki, Cenâb-ı Vâhibü'l-Âmâl Hazretleri Habîb-i Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve Diyânet-i Celile-i Ahmediye'nin ilâ-yevmi'l-kıyâm haris-i esdakı olan millet-i necibemizi ve makâm-ı saltanat ve hilafet-i kübrâyı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun! Âmin.

3. ANNESİ ZÜBEYDE HANIM'A YAZDIĞI MEKTUP*

Ağustos 1335 (Ağustos 1919)

Muhterem Valideciğim,

İstanbul'dan ayrıldığımdan beri sizlere ancak birkaç telgraftan başka bir şey yazmadım. Bu sebeple büyük merak içinde kaldığınızı tahmin ediyorum. Bilhassa hakkımda gerek ötekinden berikinden ve gerek gazetelerden işittiğiniz eksik haberler şüphesiz merakınızı artırmıştır. Hâlbuki şimdi vereceğim izahatla içiniz rahatlayacağı veçhile endişelenecek hiçbir şey yoktur. Malumunuzdur ki, daha İstanbul'da iken yabancı kuvvetlerin devleti, milleti fevkalade sıkıştırmakta ve millete hizmet edebilecek ne kadar adamımız varsa cümlesini hapis ve tevkif ve bir kısmını Malta'ya sürüp eziyet etmekte pek ileri gidiyorlardı. Bana nasılsa ilişememişlerdi. Fakat 3'üncü Ordu Müfettişi olarak Samsun'a ayak basar basmaz İngilizler benden şüphelendiler. Hükûmete benim gidiş sebebimi sordular. Nihayet İstanbul'a getirilmemi talep ve bunda ısrar ettiler. Hükûmet beni aldatarak İstanbul'a getirmek ve İngilizlere teslim etmek istedi. Bunun derhâl farkına vardım. Ve bittabi, kendi ayağımla gidip esir olmak doğru değildi. Padişahımıza hakikat-ı hâli yazdım. Ve gelemeyeceğimi arz ettim. Zat-ı şahâne de evvela bunu uygun gördü. Fakat daha sonra İngilizlerin baskısı çoğaldı. Nihayet o da İstanbul'a dönmemi irade etti. Bu suretle artık resmî makamımda kalmaya imkân göremediğim gibi, askerliğimi muhafaza ettikçe İngilizlerin ve hükûmetin hakkımdaki ısrarına karşı konulamayacaktı. Bir tarafında bütün Anadolu halkı tekmil millet hakkımda büyük bir sevgi ve itimat gösterdi. (*"Seni bırakmayız"* dediler.) Hakikaten vatan ve milletimizi kurtarabilmek için yegâne çare askerliği bırakıp serbest olarak milletin başına geçmek ve milleti yekvücut bir hâle getirmekle ortaya çıkacak kudret ve millî hareketi iyi kullanmaktan başka çare düşünülmüş değildi. Dolayısıyla ben de böyle yaptım. Elhamdülillah başarılı da oluyorum. Pek yakında maddi neticeyi bütün cihan görecektir. Ben bu şekilde hareket edince İngilizler derhâl yalvarmaya başladı. Ve beni kazanmaya çalıştı. Her şeyi inkâr ettiler. Ve bütün kabahati bizim hükûmete attılar. Hakikaten hükûmet de benimle uğraşmak istedi. Fakat kuvveti buna elverişli gelmedi. Ve gelemez. Daha bir zaman bu şekilde Anadolu içinde çalışmakla her şey hallolacaktır. Yakında Mec-

* Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s. 191 -193; *Atatürk'ün Özel Mektupları,* Derleyen: Sadi Borak, 4. Basım, Kaynak Yayınlan, İstanbul, Mart 1998, s. 203-205.

lis-i Mebusan toplanacak ve meşru bir hükûmet iktidar mevkiine geçecektir. Ben de ihtimal o zaman İstanbul'a geleceğim. Sıhhat ve afiyetimi, katiyen hiç merak ve endişe etmeyiniz.

Salih Bey[3] Fuat Bey'den alacağını alabildi mi? Bunu bilgi almak bakımından soruyorum. Yoksa her ne olursa olsun elhamdülillah hiç önemi yoktur. Siz müsterih olunuz. Ve bir sıkıntınız olursa derhâl bana bildiriniz.

Bu mektubumu getirecek olan (...) size benim hakkımda istediğiniz kadar bilgi verecektir. Kendisi ile bana bazı elbiselerimi gönderiniz...

Hemşiremin sıhhati nasıldır? Eve herhangi bir taraftan saldırıda bulunuldu mu? Hâlâ orada mısınız? Çocuklar ne yapıyor, büyüdüler mi?

Salih Bey ile[4] Madam Salih[5] inşallah sıhhat ve afiyettedirler. Ben daima kendilerini yâd ediyorum. Madamın benim hakkımda bir rüyası vardı. Galiba o çıkacaktır. İnşallah yakında büyük sevinçle görüşeceğiz.

Ben birkaç güne kadar bir kongre için Sivas'a gideceğim. Tekrar Erzurum'a döneceğim. Tekrar ediyorum. Her işittiğinize önem vermeyiniz. Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım. Saygıyla ellerinizden, hemşiremin gözlerinden öperim.

Salih'in[6] gözlerinden öperim. Bana İstanbul havadisi vermeni beklerim.

3 Salih Fansa.

4 Salih Fansa.

5 Salih Fansa'nın eşi Selma Fansa.

6 Salih Bozok.

4. ERZURUM KONGRESİ'NİN KAPANIŞI SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

7 Ağustos 1335 (7 Ağustos 1919)

Muhterem Efendiler,

Milletimizin ümîd-i necât ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr heyet-i muhteremeniz her türlü mezahime katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve pek salabetli bir iman ile vatan ve milletimizin halasına ait esaslı mukarrerat ittihaz etti. Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhteremenizin, rüfeka-yı kiramının hakkımda gösterdiği samimi muhabbet ve itimat asarına buradan alenen teşekkür etmeyi bir vecibe addederim. Bu felâhpirâ içtimaımız, hitâmpezîr olurken Cenâb-ı Vâhibü'l-Âmâl Hazretlerinden avn ü hidayet ve Peygamber-i Zîşânımızın rûh-ı pür-fütûhundan feyz ü şefaat niyazıyla vatan ve milletimize ve devlet-i ebet-müddetimize mesut akıbetler temenni ederim.

* *Nutuk Kemal Atatürk, Vesikalar*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 8. B., İstanbul, 1967, s. 932-933.

5. SİVAS KONGRESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

4 Eylül 1335 (4 Eylül 1919)

Muhterem Efendiler,

Vatan ve milletin halasını istihdaf eyleyen sevâik-ı mücbire, sizleri bunca meşâk ve mevani karşısında Sivas'ta topladı. Celadet-perver azminizi tebrik ve beyan-ı hoşamedî eylemekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, rehakâr müzakeratına girişmeden evvel bazı maruzatta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malumdur ki milliyetler esasına müstenit vaatler üzerine 30 Teşrîn-i Evvel 1918 tarihinde Düvel-i İtilafiye ile mütareke akdedildi. Milletimiz adilâne bir sulha nail olacağını ümit etti. Hâlbuki mütarekename ahkâmı, vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir suretle suiistimal ve taarruz ve icbar suretiyle tatbik edildi. Düvel-i İtilafiye'den kuvvet alan memleketimizdeki anasır-ı Hristiyaniye milletimizin haysiyetini kesir ve ihlal mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Garbî Anadolu'da İslâm'ın harîm-i ismetine dâhil olan Yunan zalimleri Düvel-i İtilafiye'nin enzar-ı tesamühü karşısında canavarca fecayi ika etti.

Şark'ta Ermeniler Kızılırmak'a kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus Krallığı hayalinin tahakkukuna bile çalışıldı. Adana, Antep, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya da işgal mıntakasına ithal edildi.

Payitaht-ı saltanat ve makam-ı hilafetin ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle kalbgâh-ı devlette ecnebi inhisar ve tahakkümü teessüs etti ve bütün bu hak-şiken tasaddilere karşı hükûmet-i merkeziye, ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti ve daima zayıf ve aciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şedit bir intibaha sevk etti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düvel-i İtilafiye bu vatanda mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve irade-i milliye mevcut olmadığı zehab-ı batılına kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmuhaba onların tatbikatına koyuldu, buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkıraz-ı tam faciasından başka bir netice vermeyeceği kanaati teeyyüt etti.

* *Nutuk Kemal Atatürk, Vesikalar*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 8. B., İstanbul, 1967, s. 945-949.

Efendiler, milletimizin sizler gibi münevveran ve hamiyet-perveranı manzaranın elemli karanlıklarından nâümit olmadılar. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirler ki, bir nikab-ı batıl arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflasa mahkûmdur.

Efendiler, İtilaf Devletleri'nin haksızlıkları ve hükûmet-i merkeziyenin zaaf ve aczi karşısında milletimiz mevcudiyetini ispat ve fiilî tecavüzlere karşı namus ve istiklalini bilfiil müdafaa hükmünü vermekte muztar kaldı. Matlup olduğu veçhile: Şarkta harb-i zailin her türlü meşakkat ve elemlerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş matemzede hudut vilayetlerimiz namus ve istiklal-i millîyi kurtarmak maksadıyla Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye, Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şarktan ve cenuptan tehlike hisseden Diyarbekir vilayetimizde de Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpta Yunanların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Yunanların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı fiilen redde kıyam etti.

Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler teşekkül etti. Hülasa garptan ve şarktan yükselen sada-yı millet Anadolu'nun en ücra köşesinde makes buldu. Binaenaleyh millî cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastıyla millî vicdanın azm ü iradesinden doğmuş yegâne teşkilat oldu. Bu sayede asırlardan beri müstakil yaşayan milletimiz mevcudiyeini âleme göstermeğe başladı.

Efendiler, milletçe çare-i halasın ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince; bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu vilayâtı Erzurum Kongresi'ni davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberat ve saik olan hadisat ve zarurat ile de halas-ı umumi-i vatanı istihdaf eyleyen Sivas Kongresi, bugün heyet-i muhteremenizin vücuda getirdiği umumi kongre, 21 Haziran 1919 tarihinde karargîr olmuştur.

Efendiler, burada azîm teessüflerle Heyet-i Aliyyenize arz edeceğim ki, memleketin ve milletin mukaddesatını teminde acz ü meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan hükûmet-i merkeziye sada-yı milleti boğmak, revabıt-ı müştereke-i milliyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlup göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesab-ı menfaatine kaydolunan harekât-ı mezbuhâne ve mütehalifede bütün celadetini takındı. Bu hâl tarih-i millîmizde bittabi hükûmet-i merkeziye hesabına pek şaibedâr bir fasıldır. Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve kudret-i milliyenin tamamen müzahiri olan namuskâr ordumuz, hükûmet-i merkeziyeyi ikaz suretiyle zararlar takîm edilmiştir. Maahaza suitesirler bazı mertebe taahhuratı bâdî olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Umumi Kongresi'ne teşrifleri için 22 Haziran'da vuku bulan davetnamede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek 10 Temmuz, inikat için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas'a vasıl olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongre Heyeti'nin de Sivas'ta umumi içtimaa dâhil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Hâlbuki Sivas Kongresi'nin inikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı mütecaviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi Heyeti'nin intizar etmesinden ise zaten malum ve müşterek olan makasıd-ı asliye ve nikat-ı esasiye üzerinde icra-yı müzakerat ve ittihaz-ı mukarrerat eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahallî intihaplarına avdetleriyle mukarreratın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre heyet-i umumiyesi ve binaenaleyh Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyet-i Temsiliye'den bir heyetin tevkiline karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin beyanname ve nizamnamesi muhteviyatından başka hafi kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris seyahatinden avdetinde Anadolu'da şûrîş olduğuna dair vuku bulan bir tamimi kongrece büyük teessüflerle okunmuş ve muhalifi hakikat ve menafi-i memleket ve millete muzır bu gafilâne tebliğin derhâl tekzibi şiddetle kendisinden talep edilmiştir. Bir de intihab-ı mebusanın tesrii talep olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için salahiyetini bu daire dâhiline hasretmek mecburiyetini nazar-ı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edebilecek âmm ve şamil salahiyetin istimalini heyet-i muhteremenizin huzuruyla meşrut ve mukayyet gördü. Hatta bu sebepledir ki Şarkî Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kütleye unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı konuldu. Alelıtlak *"Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"* unvan-ı umumisi istimal edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salahiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vuku bulduğu gibi beş, on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahib-i salahiyet vekilleri imiş gibi indî ve sahib-i asli olan milletle alakasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu vilayetlerince vilayât-ı saire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesai temini emel-i katîdir üssülesasını kabul eylemiştir. Bittabi huzur-ı âlinizle münakit işbu Sivas Umumi Kongremiz'de vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğunu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasat vaz olunur.

Efendiler, Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen amâl-i milliye karşısında hükûmet-i merkeziyenin bidayetinden beri aldığı ihmalkâr ve bilahare mütemerridâne ve Kanun-ı Esasi'ye külliyen mugayir etvarı son günlerde

cereyan-ı millî tesiratıyla mümaşatkâr bir vaziyete girmiştir. İntihabata emir verildiği malumunuzdur. Bunun tahakkukunu, inşallah azm ü celadetiniz vücuda getirecektir. Ancak buna takaddüm eden safha-i vakayide müteaddit veya münferit ecnebi mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklalimizle alakadar bir mesele mevzubahis olmaktadır.

Meclis-i Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bir sırada maksur ve istiklalini zayi etmiş olan hükûmet-i merkeziyenin münferit ve gayr-ı meşru bir kararı veyahut amâl-i milliyeye muhalif bazı tekâlif-i hariciyeye inkıyat ve serfürû etmiş gibi emr-i vakilerin ihtimal-i zuhuratına karşı Erzurum ve Sivas kongrelerinin ruh-ı millîyi temsilen ve biribirini takiben içtimaı, muhakkak bir fal-i hayr ü selamettir. Maruzatım hitam bulurken vatan ve milletin fevz ü halası gayesine merbut olan heyetimizin muvaffak-ı bi'l-hayr olması temenniyatını bargâh-ı İlahî'ye ref eylerim.

6. SİVAS KONGRESİ'NDEKİ YEMİN ŞEKLİ HAKKINDA YAPTIĞI AÇIKLAMA*

5 Eylül 1335 (5 Eylül 1919)

"Vatan ve milletin saadet ve selametinden başka kongrede hiçbir şahsi maksat takip etmeyeceğime, vatanın bugün uğradığı zorlukların ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma ve mevcut siyasi partilerden hiçbirisinin siyasi emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billâhi."

Hariçte yapılan propagandaların olumsuz etkisini gidermek maksadıyla kongrenin İttihat ve Terakki menfaati veya bu cemiyetin canlandırılması maksadıyla çaba harcamadığını kamuoyuna ispat için yukarıda tertip edilen yemin şekli dairesinde muhterem üyelerin yemin etmesi encümenimizce uygun görülmüştür.

Teklif Encümeni Reisi
Mustafa Kemal

* *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi*, Arşiv No: Atatürk, Klasör No: 5, Dosya No: 335/5-1 A, Fihrist No: 10'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,* S 87, Gnkur. Basımevi, Ankara, Şubat 1989, Belge No: 2081.

7. TEŞKİLAT-I MİLLİYE HAKKINDA YENİGÜN GAZETESİ'NE VERDİĞİ MÜLAKAT*

10 Teşrîn-i Evvel 1335 (10 Ekim 1919)

- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatının kuvvet ve derece-i şümulü nedir?

- Mütarekeden sonra millet iki büyük felaket altında kalmıştı. Bunların birincisi vatan ve milletin duçar olduğu hakşiken muameleler, 2'ncisi de hükûmet-i sabıkanın bu taarruzat esnasında adeta Yunanlarla teşrik-i mesai eder gibi hareket etmesidir. Bu iki büyük sebep memleketin her tarafında bir galeyan-ı intibah vücuda getirdi. Memleketimizin her kısmında icra-yı tesir etmiş olan aynı esbap aynı maksat uğrunda her yerde teşkilat-ı milliye vücuda getirilmesini intaç etmiş ve nihayet bütün bu müteferrik teşkilat ittihat ederek memlekete şamil olmuştur.

- Teşkilat-ı Milliye'nin ittihatçı tahrikâtı olduğuna dair bir rivayet var. Bu hususta ki mütalaa-i devletleri ne merkezdedir?

- Teşkilatımızın ne gibi avamil-i milliyeden doğduğunu izah ettim. Binaenaleyh esas maksadımız vatan ve milleti kurtarmak olduğuna göre karşımızda iki muhasım zümre bulunması pek tabii idi. Bunların biri menafi-i şahsiyesine menafi-i umumiyeyi feda eden hükûmet-i sabıka, 2'ncisi de inkırazımızı bekleyen birtakım dâhilî düşmanlarımızdır. Bunlar cihan nazarında harekât-ı milliyeyi kirletmek ve kendilerini kurtarmak için zaman icabı kuvvetli bir silaha malikti. Bu silah ise ittihatçılık iftirası idi. Fakat gerek fiiliyat-ı milliyemiz ve gerekse hükûmetin tebeddülünde gösterdiğimiz bîtaraflık cihan efkâr-ı umumiyesinde ihtirasat-ı sefileden ne kadar münezzeh olduğumuzu ispat etti. Bize ittihatçı diyenler unutuyorlar ki harekât-ı milliye bütün millet tarafından icra edilmektedir. Eğer işin içinde ittihatçılık olmak lazım gelse bütün millet ittihatçılıkla itham edilmiş olur. Fazla olarak gerek şimdiye kadar neşrettiğimiz beyannamelerle ve gerekse umumi kongrede kabul edilen yemin suretiyle, hiçbir fırkaya mensup olmadığımızı ve ittihatçılıkla alakamız bulunmadığını kâinata ilan ettik. Hatta Zat-ı Şahâne bile son beyanname-i hümayûnlarında teşkilat-ı milliyenin münhasıran esbab-ı milliyeden mütevellit olduğunu ilan buyurmuşlardı. Fakat Ferit Paşa Hükûmeti yalnız millete değil, *Tan Gazetesi* muhabirine de Anadolu harekâtının ittihatçı tahrikâtından mütevellit olduğunu

* *Yenigün Gazetesi*'nin Sivas'taki muhabiri ile yaptığı mülakat. *Yenigün gazetesi*, 11 Ekim 1919, Sayı 204, s. 1.

söyledi. Artık böyle bir iddiaya nasıl ehemmiyet verilebilir? Hatta son zamanlarda Bolşevikliği de aleyhimizde bir silah gibi kullanmak isteyen Ferit Paşa, Trabzon ve Samsun'dan Anadolu'ya akın akın Bolşevikler geldiğini de vilayetlere resmî telgraflarla tebliğ ederek ilan etmek garabetinde bulunmuştu.

- Teşkilat-ı Milliyenin anasır-ı gayr-ı müslime aleyhinde birtakım temayülatı olduğuna dair de bir rivayet vardır. Bu hususta ki fikr-i devletleri nedir ve teşkilat-ı milliye ile anasır-ı gayr-ı müslimenin münasebatı ne merkezdedir?

- Her şeyden evvel şunu söylemek isterim ki teşkilat-ı milliyenin anasır-ı gayr-ı müslime aleyhinde hiçbir fikr-i muzmeri yoktur. Filvaki birtakım gayr-ı müslim anasırın devlet ve milletimiz aleyhinde bazı tahrikât ve teşebbüsata girişecek kadar temayülat-ı muzırra besledikleri vaka ile sabit olmuşsa da hakk-ı meşruuna istinat eden milletimizin sükûn ve ciddiyeti karşısında hiçbir netice elde edemeyeceklerini hissetmeğe başladıkları memul addolunabilir. Bu takdirde arada hiçbir sebeb-i zıddiyet kalmayacaktır. Biz onların her türlü hukuk-ı tabiiyetlerini tamamıyla temin ederek beyne'l-anasır bir müvazenet ve ahenk ihyasını makasıd-ı esasiyemizden addedeceğiz.

- Ecnebilerle münasebetiniz nasıldır?

- Şimdiye kadar gerek tesadüfen ve gerekse Anadolu ahvalini tetkik için memuren bu havaliye gelen muhtelif milletlere mensup ecnebilerden bir çoklarıyla temas edildi. Bunların bize söyledikleri ilk ihtisasat, uzaktan müthiş bir heyulâ gibi tasavvur ettikleri Anadolu'yu bilakis en şayan-ı dikkat bir sükûn ve asayiş içinde görmekten mütevellit hayretlerine dair oluyordu. Bilhassa teşkilat-ı milliyenin vüsat ve ehemmiyetiyle milletin vahdet-i azimkarânesini gözleriyle görüp metalib-i umumiyemizi etrafiyle tetkik ettiklerinden âmâl-i milliyemizin meşruiyeti ile teşkilatımızın nezahet-i maneviyesi hakkında mensup oldukları memleketler efkâr-ı umumiyesine mükerreren raporlar yazmaktan hâlî kalmışlar. Bu suretle bugün Avrupa ve Amerika'da hakikatin inkişafa başladığını görmekle memnun oluyoruz.

- Alelumum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin alelhusus Heyet-i Temsiliye'nin intihabat esnasındaki vaziyeti ve tarz-ı faaliyeti ne olacaktır?

- Cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye değildir. Bu sebeple intihabat esnasında ne alelumum cemiyetin ve ne de alelhusus Heyet-i Temsiliye'nin doğrudan doğruya hiçbir faaliyet ve müdahalesi olmayacaktır. Bu sebeple bu meselede bize terettüp eden vazife hukuk-ı medeniyeden müstefit olan evlad-ı vatandan her ferde müteretteb vazife-i milliyenin tamamıyla aynıdır. Yalnız bizim bu hususta fazla olarak söyleyebileceğimiz yegâne bir söz varsa o da milletin heyet-i umumiyesini temsil edip en mühim mukadderât-ı milliyemiz hakkında muayyen birtakım esasata malik olduğumuzdan bu esasatı müdafaa edecek ve bunlara taraftar olacak bir ekseriyet-i mebusan intihap edilmesini temenniden ibarettir.

- Zatıâliniz mebusluğa namzetliğinizi koyacak mısınız?

- Ben sırf vatan ve milletime böyle bir dakika-i tarihiyede tamamıyla hasr-ı vücut edebilmek gayesiyle meslek-i mukaddesimden ayrılıp sîne-i millete tevdi-i mevcudiyet ettim. Bunu yaparken alelade bir ferd-i millet olarak elimden gelen her fedakârlıktan geri kalmamak azminde idim. Binaenaleyh tamamıyla milletimin irade-i umumiyesine tabi ve münkâdım. Eğer millet beni mebus intihap etmek arzusunu izhar ederse maalmemnuniye kabul ederim. Fakat kendiliğimden hiçbir teşebbüste bulunmayacağım.

8. ERMENİ PATRİĞİ ZAVEN EFENDİ'NİN YAZISI HAKKINDA BASINA YAPILAN AÇIKLAMA*

21 Teşrîn-i Evvel 1335 (21 Ekim 1919)

Basına Verilen Tebliğ

Ermeni Patriği Zaven Efendi, ahiren *Neologos* gazetesinde münteşir bir mektubunda birçok Ermeni ailelerin harekât-ı milliye-i ahireden mütevehhişen Erzincan, Erzurum, Samsun, İzmit ve Adapazarı gibi Anadolu havalisinden muhaceret etmekte olduklarını dermeyan ve bu suretle milletin sırf hukuk-ı milliyesini müdafaa emeliyle vücuda getirdiği vahdeti bir Ermeni veya anasır-ı gayr-ı müslime aleyhtarlığıyla şaibedar etmek istiyor. Bunun için hakikat bir kere daha berveçhi ati tavzihe mecburiyet görülmüştür:

Evvela: Erzincan ve Erzurum havalisinden hicret eden hiç bir Ermeni ailesi yoktur.

Saniyen: İzmit, Adapazarı ve Samsun havalisinde olduğu gibi bilcümle Anadolu'da asayiş ve beynelanasır hüsn-i amizeş lehülhamd her zamankinden pek ziyade bariz ve şayan-ı teşekkür bir derecededir. Hatta Haymana vesair mahaller rüesa-yı ruhaniyesi ve Amasya ve Tokat vesair livaların ahali-i Hristiyaniyesi tarafından harekât-ı milliyenin tamamen mürevvici bulundukları telgraflarla Dâhiliye Nezareti'ne ve Ecnebi Mümessillere bildirilmiştir.

Salisen: Hilaf-ı hakikat olarak Anadolu harekât-ı milliyesini Bolşevizm diye ilan eden ve memleketini daima İtttihatçı hareketiyle şurişi mütemadi içinde görmek ve göstermek isteyen Ferit Paşa kabinesinin beyanatından ürkerek, ihtimal bir kaç zengin aile kendilerince emin gördükleri bir tarafa nakl-i hane eylemiş ise bu da Mütareke'den beri Adana ve havalisinde ve müstakil Ermenistan'da ki ekseriyet-i temin için Ermeni komiteleri ile bizzat Patrikhane'nin teşvikatına kapılan ailelerdir.

Rabian: Anadolu'da asayiş-i umumi ve beyne'l- anasır vifak ve muhadenetin ne kadar emin ve mucib-i memnuniyet olduğunu ahiren Anadolu'yu baştanbaşa dolaşmış olan General Harbord'un taht-ı riyasetindeki Amerika Heyeti Tahkikiyesi ile Fransız Mümessili Binbaşı Labonne ve keza Amerikalı Mr. Brown ve Harbiye Nezareti'nde Fransız İrtibat Zabiti Yüzbaşı Leatle ve Fransız Fevkalade Komiserliği maiyetinde Meur (?) ve Sivas Jandarma Mıntıka Müfettişi Binbaşı Brunot'nun

* *İrade-i Milliye*, 27 Ekim 1335; *İleri,* 22 Ekim 1335.

raporları tasdik ve ispat eyleyeceği cihetle Patrik Vekili Zaven Efendi'nin *Neologos* gazetesinde ne maksatla neşrettiği malumunuz bulunan mektubun muhteviyatına lüzumundan fazla atf-ı ehemmiyet etmeyi zait görürüz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

9. MİLLÎ HAREKET HAKKINDA TASVİR-İ EFKÂR GAZETESİ'NE VERDİĞİ MÜLAKAT *

24/25 Teşrîn-i Evvel 1335 (24/25 Ekim 1919)

- "*Dün akşam siz yorgundunuz, biz de meşguldük, iyi görüşemedik. Bu hareketin başından beri bizimle bulunmuş olsa idiniz çok mühim yerler ve hadiseler görecektiniz. Sizin için faideli bir tetebbu sahası olacaktı. Şimdilik ilk safha kapanmıştır" dedi. Hakkınız var efendim. Bu yalnız benim için değil, hareket-i milliyenin esasını bilmek ihtiyacında olan bütün millet için, bilhassa İstanbul için çok faideli olurdu. Hem de böyle bir vakıanın safhalarını tespit edebilmek tarih için de lüzumlu olabilirdi. Fakat o vakit imkân bulunmadı. Bununla beraber yine bazı şeyler öğrenebilir, görülebilir!" dedim.*

- Doğrudur. Fakat daha evvelden anlaşılsa ve anlatılsaydı, daha iyi olurdu. Mesela bu hareketle alakadar olduğumuz için bundan bir iki ay evvel bizi maceraperestlikle itham eden bir iki İstanbul gazetesi, isterdim, yakından temas etseydi de işin hakikatini keşfedip ona göre tarif etseydi... Milletin, hakkını aramasına, bir iki kişi maceraperestlik dediler. O hakkı istirdat için çalışanlar da maceraperest birer muhteris oldu. Fakat durup dururken macera yaratmağa, maceraperest olmağa, bilmem ki, lüzum ve ihtiyaç var mıydı? Bu maceraperest denen insanların rütbeleri mi eksikti? Şahsi haysiyetleri mi haleldar olmuştu? Aç mı kaldılardı, yoksa şahsi istikballeri küsûfa mı uğramıştı? Hayır, değil mi ya? Her şeyleri yerli yerinde idi. O hâlde, bilhassa bir harp yorgunluğundan sonra istirahata muhtaç bir kimsenin böyle kalkıp da maceralar, gaileler yaratmağa ihtiyacı yoktu. Hâlbuki milletin ve memleketin istikbal ve şerefi mevzubahis oluyordu. Bu mesele her düşüncenin fevkindedir. Millet ve memleketin sayesinde kazanılan rütbe ve refahın bir ehemmiyeti, bir kudsiyeti vardır. Biz bunlardan ancak yine bu aziz millet ve memlekete borçlu olduğumuz son bir vazife-i namusu ifa için ayrıldık. Milletin kendi hayatını kurtarmak, kendi meşru hakkını müdafaa etmek için çıkardığı sese iştirak etmek her kendini bilen vatandaşın vazifesidir. Eğer bu millet, bu memleket parçalanacak olursa umumi şerefsizliğin enkazı altında şunun, bunun şahsi şerefi de parça parça olur. Biz o umumi şerefi kurtarabilmek için harekete gelen millete ruhumuzla iştirak ettik, iştirakimize mâni olabilecek şahsi rütbeleri, mevkileri de umumi şerefi kurtarmağa matuf bir gaye uğruna feda ettik. Milletin hakk-ı hayat ve istiklalini ta-

* Amasya'da *Tasvîr-i Efkâr* muhabiri Ruşen Eşref Bey ile yaptığı mülâkat. *Tasvir-i Efkâr*, 25 Kasım 1919, S 2912.

lep etmesi birkaç kişi tarafından, âleme güya hükûmete karşı bir isyan mahiyetinde yutturulmağa çalışıldı. Bir iki kişiyi de müşevvik olarak gösterdiler. Hâlbuki geçtiğiniz yerlerde de bizzat görmüşsünüzdür. Nüfuz-ı hükûmet, kavanin-i hükûmet her yerde mutâ değil midir?

Eğer konuştunuzsa ahalinin arzusu nedir? Bizzat kendi ağzından duymadınız mı? Şu hâlde bu, şahsi bir isyan, bir siyaset manevrası telakki edilemez, değil mi ya? Bu hareket milletin bir arzusudur. Hatta bir ihtiyacıdır. Bu arzu ve ihtiyacı tevlit eden şey de eşhas değil, bizzat hadisattır. Devletin vahdet ve istiklalini tehdit eden nâmeşru birtakım ihtirasat, topraklarımıza, hiçbir hakka müstenit olmaksızın vuku bulan taarruzat, tehlike karşısında millete birleşmek lüzumunu duyurmuştur. Böyle bir harekete macera demek, bu hareketi takdir edenleri maceraperestlikle telkip etmek gafillik, garazkârlık değil midir? Fakat böyle şahsi şeylerle uğraşılacak vakitlerde değiliz. Böyle birtakım adi, bayağı şeylere zamanın nezaketi müsait değildir. Bence muhalefet şayan-ı hürmettir. Çünkü o da bir tetebbu, bir içtihat muhassalasıdır. Fakat edilecek itirazlar makul ve mutedil ve meşru sebeplere müstenit olmazsa muhalefet müptezel olur, dedi.

- Fakat Paşa hazretleri, bu harekete itiraz edenler bunu bir fırka manevrası şeklinde görüyorlar. Onun için umuma şamil kutsi bir mahiyette telakki etmek istemiyorlar.

- Böyle bir zamanda fırka manevrası yapmak caiz mi? Memleket olmazsa fırka kaç para eder. Evvela memleket selamete çıkmalı ki fırkalar da ondan sonra bir siyasi, bir içtimai esasa, içtihada ibtina ederek teşekkül edebilsin. Fırka manevrası demek ne demek? Bu bir fırka manevrası olsaydı, Sivas Kongresi'ne memleketin her köşesinden, Ferit Paşa Kabinesi'nin gayet sıkı tedabir-i muhafazakarânesine rağmen müntehap mümessiller iştirak eder miydi? Anadolu'nun arzu ve ihtiyacına tevafuk etmeyen bir harekette Anadolu'nun ta göbeğinde barınmak, müzaheret görmek mümkün müydü? Hiçbir tarafta cebir ve tehdit alaimi görüldü mü? Karşıya geçip de gözlerini yumarak ve kim bilir hangi hasis ve merdut menafi uğruna bühtan savuranlardan bir ikisi kongreye iştirak etseydiler fırkalarına, içtihatlarına bakılmaksızın aynı memleketin lüzumlu ve faydalı evladı gibi şükranla kabul edildiklerini göreceklerdi. İtirazlar kemal-i hulus ile dinlenecekti. Milletin umumen hakkını talep etmesine fırka manevrası denir mi?... Demek doğru mudur?

İhya edilmesinden en ziyade içtinap olunan şey İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Bir kere kongreye iştirak eden azanın her biri katiyen böyle bir teşebbüste bulunmayacağına dair yemin etmiştir. Yemin mukaddes bir taahhüt demektir. Sahib-i namus olan bir kimse verdiği sözden nukul etmez. Diğer cihetten, İttihat ve Terakki siyaseti itibarıyla da iflas etmiştir, öyle değil mi? O fırkaya mensup olan zevat mevki-i iktidarda iken milletimizin ihtiyacına, mizacına taalluk etmeyen istilacûyâne

bir politika takip ettiler. Kendi toprağı himmet ve itinaya muhtaç iken, bu milletin gözlerini başka noktalara tevcih etmeğe çalışan bir siyaset, tabii bir siyaset değildi. Binaenaleyh iflasa mahkûm idi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin emeli ise o siyasetten dolayı bu hâle gelen zavallı memleketi ve toprakları nâmeşru emperyalizm ve kolonizasyon siyasetleriyle istilaya, parçalamaya çalışan yabancı ve mütecaviz kuvvetlere çiğnetmemek!... Bu düşünce ile hareket eden bir cemiyet ruh ve sebeb-i mevcudiyeti itibarıyla İttihat ve Terakki fırka-i münfesihasını tekrar diriltecek kabiliyette değildir... Herhangi bir siyasi fırka bu fikrin ve bu programın adem-i lüzumunu iddia edebilir mi? Herhangi bir fırka memleketin vahdet ve istiklalini düstur-ı hareketinin 1'inci maddesi olarak kabul etmez mi?

O hâlde öyle bir fırkanın, kendi emellerini tamamıyla muhafaza ederek bu gruba dâhil olması mümkündür... Bu kadar açık bir şeye de İttihatçılık ihyası, mevki-i iktidara gelmek hırsı gibi bühtanlar savurmak faziletkârlığa, vatandaşlığa yakışmayacak bir izansızlıktır. Ben, kendi hesabıma, takip ettikleri siyasetin vatan ve millete muzır olduğunu yüzlerine karşı söyleyip alenen muhalefette bulunduğum insanların ve sistemlerinin tekrar mevki-i iktidar ve meriyete gelmesine ve binnetice avakıb-ı feciası şu anda hepimizi dilhûn eden dünkü hâllerin tekrar idamesine mi çalışacağım? Bunu hangi aklı başında ve insafı yerinde adam düşünebilir? Böyle bir düşünce mantıkla kabil-i telif değildir.

- Bunları söylerken yüzü coşkunluktan kızarmıştı. Ses ve kaşları daha sert bir ifade almıştı:

- Millete dost görünüp de ilk fırsatta iktidar mevkiine geçtikten sonra onun hakiki ihtiyaçlarını düşünecek yerde memleketi kendi istediği yolda götüren, laf anlamayan, salahiyettarların irşadına kulak asmayan, millette mevcut kuvvetleri şahsına bağlamağa çalışan kahraman yüzlü insanlardan hayli zarar çekildi. Onun için bazı kimselerin bu türlü tereddütlerde bulunması mazur görülür. Kâbusların taaddüt ve temadisi arzu edilir şey değildir. Netice itibarıyla hem onlara zarar oluyor hem de zavallı millete!.. Bunu siz de takdir edersiniz.

Ancak beyanatınız ve beyanatınızı takip edecek efaliniz bu tereddütleri izale edebilir. Bugün hiç kimse inkâr edemez ki memlekete ve millete büyük hizmet görmek tehalükü içinde her fedakârlığı göze aldınız. Bu fedakârlığınız hemen hemen umumi bir muhabbet ve şükrana mazhar oldu. Gerek sizi, gerek rüfekanızı bir muhabbet ihata ediyor. Bunun temadisi ancak sizin elinizdedir. Millet pek çok zamandır kendisine hakikaten dost olacak halis insanlardan mahrum kaldığı için şu acıklı günlerde yardımına koşan insanları daima aynı fedakârlık, aynı feragat içinde görmek ister. Onları manevi bir kuvvet hâlinde hıfz ve takdis etmek ihtiyacındadır. Bu kuvvetin muhafaza edilebilmesi de ancak şahsi menafiin istihkarıyla mümkün olabilir, itikadındayım.

Hırs-ı câh nice samimiyetlerin ölmesine, nice iyi emellerin yarı yolda kırılmasına sebep olmuştur.

Hırs-ı câhdan anlaşılan mana hükûmette bir nezaret işgal etmekse onun için böyle şeyler yapmağa hacet yoktu, İstanbul'da oturup çalışmak o maksada vusul için daha kolaydı. Fakat millete hizmet etmek için en salim vasıtanın her türlü zahiri alâyişten vaz geçip ancak sîne-i millette bulunmakla, manevi mükâfatı maddi mükâfata tercih etmekle kabil olacağını takdir edenlerdenim. Binaenaleyh hayatta muvaffak olmak için, millete hizmet etmek için yalnız nezaret mevkii tutmak icap edeceğini düşünmedim. Hırs-ı câh dedikleri bu ise, bende ve arkadaşlarımda böyle bir şey yoktur. Bunu herkesin alenen bilmesini isterim. Deruhte ettiğimiz vazife çok mukaddestir. Onun kutsiyetine birtakım ihtirasat-ı şahsiye ile halel getirildiğini hiçbirimiz arzu etmeyiz. Bizim istediğimiz şey bugüne kadar hakkından mahrum yaşatılan, mevcudiyeti ehemmiyete alınmayan milletin hayata, refaha müstahak bir kuvvet olduğunu Hükûmetimize ve Hükûmetlere anlatmaktır. Bugün kâinat içtimai inkılabat geçirmektedir. Bu sahada ihraz olunan muvaffakiyat, cebbarlara veya lakaytlara teslim ettirilen haklar muharebe meydanlarındaki muzafferiyat kadar, hatta daha mühimdir. Ancak bu ümniyeyi anlayan ve anladığını fiiliyatla da ispat eden hükûmetler hangi fırkaya mensup olurlarsa olsunlar milletin tevkir ve sipâsına liyakat kesp ederler. Bunu anlamayıp da milleti hâlâ kendi kafalarının keyfine göre idare etmeğe kalkışan kuvvetler artık birer beladır. Bela çekmeğe de bu milletin artık tahammülü kalmamıştır. Millet yapılan işlere bizzat murakabesini vazetmelidir. Hayata layık olduğunu âleme bu suretle ispat etmeli, sonra âlemden de hakk-ı hayatını niyaz etmemeli, talep etmelidir!

Dünya, milletimizin hayatına ya hürmet edip onun vahdet ve istiklalini tasdik edecektir, ya da son topraklarımızı son insanlarımızın kanıyla suladıktan sonra bütün bir milletin naaşı üstünde merdut hırs-ı istilasını tatmin etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu türlü bir vahşete ise bugünkü insanların asabı artık tahammül edemez. Milletin bu arzusunu anlayan rical-i hükûmetin vazifesi gayet vazıhtır: Milletinin emniyetini celp etmek, samimiyetle, bilâ tereddüt çalışmak, bizi masa başında hesaplaşmağa çağıracak ecnebi ricaliyle milletin arzusunu açıktan açığa münakaşa etmektir."

- Yemek vaktine kadar konuşulan şeylerin hulasası işte budur. Bu adamın da siyasi cereyanlar arasında bugünkü istisnai mevkiini kaybetmemesini çok temenni ettim. Öğleden sonra Amasya panayırında pehlivan güreşi vardı. Oraya davetliydik. Meydanda büyük bir kütle kendisini alkışladı. Bu teveccühten çok müteessirdi:

- Bak birader, böyle milletten nasıl ayrılırsın? Bu palaspârelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki olmaz şey! Çanakkale'yi kurtaran bunlardır.

Kafkas'ta, Galiçya'da, şurada burada arslan gibi çarpışan, mahrumiyete aldırmayan bunlardır. Şimdi bu adamcağızların seviyesini içtimaen yükseltmek herhangi bir hükûmetçilik hırs-ı câhından daha iyi değil midir? Bu insani mücadelelerin yanında siyasi mücadeleler bayağı kalırlar değil mi ya?

Siyasi cidallerin çoğu bîsûddur. Fakat içtimai mesai her vakit için müsmirdir. Bizim münevverler buna çalışmalı. Neden Anadolu'ya gelip uğraşmazlar? Neden milletle doğrudan doğruya temasta bulunmazlar? Memleketi gezmeli, milleti tanımalı. Eksiği nedir görüp göstermeli. Milleti sevmek böyle olur. Yoksa lafla muhabbet fayda vermez.

- Bir defa daha tekrar edelim ki size iyice izah edebileyim. İstiklalden ne murat ettiğimizi anlatayım. 7'nci maddeyi okuduk:

"Milletimiz insani, asri gayeleri tebcil ve fennî, sınai ve iktisadi hâl ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dâhilî ve haricî istiklali ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dâhilinde milliyet esaslarına riayetkâr olan memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, iktisadi, sınai muavenetini memnuniyetle karşılarız. Bu şerait-i adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen tekarrürü selamet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir.

Görüyorsunuz ki bu cihet de kongrece nazar-ı dikkate alınmıştır. Yalnız milletin tasavvur ettiği muavenet, şûrâ-yı saltanatta birkaç kişinin *"şimdilik idaremizi, herhangi bir ecnebiye teslim edip onun himayesine girmemiz lazımdır"* demesi kabilinden değildir. Altı yüz sene efendi yaşamış, tarihinin her sahifesi... yoksa mali, sınai, içtimai birçok eksiğimiz olduğunu kim inkâr eder? Fakat bu eksikliği izale için de dipdiri bir milleti ortadan kaldırmak mı icap eder? Biz mağlubiyetimizin bahasını çok ağır ödedik. Elimizden karyeler, vilayetler değil, ülkeler alındı. Fakat son lokmasını da ağzından kapmak için bir milletin hayatına kıymak canice bir harekettir. Öldürülen bir adamınsa kendini son nefesine kadar cesaretle, mertlikle müdafaa etmesi tabii ve zaruridir. Bu sözlerim, yeniden mücadeleye gireceğiz ve girmek istiyoruz manasını tazammun etmez, değil mi? Böyle bir emel besleyen yok ve buna şimdilik lüzum da yok, ihtiyaç da. Aculâne hareketlerin netayic-i muzırrası meydanda dururken, böyle ağır kararlara teşebbüs edilemez. Bilakis seri ve adilâne bir sulha müştakız. Milletimiz bugüne kadar çok metaibe ve çok haksızlığa maruz kalmıştır. Binaenaleyh devamlı bir sulhu ez-can ü dil temenni eder.

Ancak tehlikenin boğaza sarıldığı yerde mücadele kendinden doğuyor, İzmir'de mücadeleyi kim açtı? Oraya haksızca hücum eden Yunanların zulmü değil mi? Yoksa durup dururken zavallı halkın, bilhassa medit bir musaraa devrinden sonra silah patlatmağa istekleri mevcut değildi. Canına kıyılan bir millet her şeyi göze alır... Kongrenin maksadı millî teşkilatı yapıp makul ve meşru haklarını âleme

dinletebilmek, hududunu ve hayatını kurtarabilmektir. Toplu bir milleti istila etmek darma dağınık bir milleti istila etmek gibi kolay değildir. Tabiidir ki hariçten gelecek sermayeye, irşada, usul-i sa'ya ihtiyacımız vardır. Fakat bu, vahdetimize, istiklalimize nihayet verecek bir vesayet tarzı demek olamaz. Bize muavenet edecek insaniyetkâr menbalara biz de taahhüdat-ı mütekabile ile vahdetimiz ve istiklalimiz dâhilinde samimiyetle merbut oluruz.

Arzuya ve meşruiyete müstenit bir mukarenet de hem daha müsmir olur ve hem de daha payidar!.. Zira bu türlü tarz-ı tesviye milletimizin haysiyetini ve istiklalini rahnedâr etmez..."

- Teşkilat-ı Milliye hakkında da malumat almak istiyordum. Fakat yerlilerden birkaç eşraf kendisini ziyarete geldi. Ben de sualimi başka bir zamana bırakmağa mecbur oldum.

10. KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN DURUMU HAKKINDA VERDİĞİ DEMEÇ*

25 Teşrîn-i Evvel 1335 (25 Ekim 1919)

- Teşkilat-ı Milliye'nin siyaset-i dâhiliye ve hariciye hakkındaki programı nedir?

Teşkilat-ı Milliye bir fırka-i siyasiye olmadığından siyaset-i dâhiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur. Teşkilat-ı Milliye'nin her hususdaki nikat-ı nazarını, Sivas Kongresi'nde tespit olunup Eylül 335 tarihinde neşrolunan beyanname tamamen ihtiva etmektedir.

- Ermeni meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden pek mahdut surette bir miktar arazi terkine muarız mıdırlar?

Osmanlı hududu haricinde müteşekkil bir Ermenistan'ı memnuniyetle görürüz.

- İntihabattan sonra Teşkilat-ı Milliye ilga edilecek midir?

- Teşkilat-ı Milliye'nin irade-i milliyeyi hâkim kılmaktaki gayesi, Millet Meclisi'nin toplanarak hukuk-ı teşriiye ve vazife-i murakabesine tam bir emniyet ve serbestî ile bilfiil sahip olmasıyla tahakkuk edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Millî her türlü taarruz ve müdahaleden masun bir surette kemal-i ciddiyetle vezaif-i teşriiyesini ifaya mübaşeret eyledikten ve bu da fiilen teeyyüt ettikten sonra bu günkü tarz-ı faaliyette idame-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından Teşkilat-ı Milliye, nizamname-i dâhilîsi mucibince mesaisine nihayet verecektir.

- Rıza Paşa kabinesiyle vuku bulan 9 Teşrîn-i Evvel itilafına rağmen teşkilat Anadolu'daki idari kontrolü muhafaza edecek midir?

- Hükûmet-i hazıranın umur-ı idaresine katiyyen müdahalemiz yoktur.

- Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi?

- Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi hiçbir ihtilaftan mütevellit değildir, fer'î bazı hususat hakkında müdâvele-i efkâr maksadına matuftur.

- Türkiye'nin müzaheret-i ecnebiye olmayarak ihyası mümkün olacağı kanaatinde misiniz? Bu müzahereti ne tarzda anlıyorsunuz? Bir veya birkaç müzaheret hakkında nokta-i nazarınız nedir?

---

* Tan gazetesine telgrafla verilen demeç. Bkz., *Tasviri Efkâr*, 25 Ekim 1919, No: 2881; Tarih metnin yukarıda belirtilen kaynaklarda yayımlandığı tarihtir.

- Bu babda içtihat ve nokta-i nazarımızı izah eden kongre beyannamesinin 7'nci maddesini aynen zikretmekle iktifa ederiz:

(7'nci madde) Milletimiz, insani, asri gayeleri tebcil ve fennî, sınai ve iktisadi hâl ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve miletimizin dâhilî ve haricî istiklali ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dâhilinde milliyet esaslarına riayetkâr olan ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, iktisadi, sınai muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şerait-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen tekarrürü selamet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir.

- Boğazlar meselesi için nasıl bir suret-i hall teklif buyuruyorlar?

- Boğazlardan serbestî-i mürûr ve ubûr tabiidir, ancak payitahtımızın bu güzergâh üzerinde olması hasebiyle onun da emin bir hâlde bulundurulması zaruridir. Mürûr ve ubûrdaki serbestînin ve payitahtımızın temin-i mahfuziyeti için umuma emniyet-bahş tedabir ittihazını mümkün görüyoruz. Maahaza bu mesele hükûmete ait olduğundan tarafımızdan bir gûnâ teklif serdolunamaz.

11. KIRŞEHİR GENÇLER DERNEĞİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Kânun-ı Evvel 1335 (24 Aralık 1919)

Milletimiz teşkilat fikrini henüz zihnine sokmamıştır. Ekseriya bunu hükûmete terk eder. Bu, milletimizin öteden beri itiyat ettiği bir ahlaktır. Büyüklere hürmet iyi bir ahlaktır. Fakat zaman, hadisat ve tecarüb gösterdi ki bizatihi milletin mütehassıs ve mütefekkir olması lazım. Her ne şekil ve vasıfta olursa olsun ahara terletmemek lazımdır, ederse bugünkü netice hâsıl olur.

Nazarımızı tarihe çevirecek olursak, millet derece-i hâkimiyetinden aşağı doğru inmeye başlamıştır. Fakat düşününüz! Milletimizin her ferdi mütefekkir ve mütehassıs bir tarzda yetiştirilmiş olsaydı muhakkak bu hâle gelmeyecekti. Memleketi ve milletin idaresini deruhte etmiş olanlar, içtihadatımda hata etmiş olur, fakat bütün bu hataların netice-i müellimesinden millet mutazarrır olmuştur.

Mütarekeyi müteakip milletimiz, teessüfle söylenir, mukadderatının müsamahakârı bir hâlde bulunuyor, mevcudiyetimizi imhaya hâhişker olan düşmanlar, acı darbeler indiriyorlar, memleketimiz parçalanmaya namzet bulunuyordu. Şayan-ı teşekkürdür ki, bazı ahval, haiz-i kıymet olan milletimizi teyakkuz ve intibaha getirdi. Yer yer efrad-ı milletimiz, yekdiğerini aramaya, bulmaya başladı. Bunun neticesi olarak, teşkilat meydana geldi. Devletimizin istiklalini mahvetmeye çalışan ecanip, milletimizden böyle bir ruhun tecelli edeceğine intizar etmiyorlardı. Burada yaşayan insanları hissiz mahlûkattan ibaret zannediyorlardı. *"Böyle bir milletin hakk-ı bekası olamaz!"* kararlarını ittihazda bir millet mevcudiyeti nazar-ı dikkate alınmadı, milletimizin hadisat ve darabat neticesi olarak yer yer taazzuv etmesine ehemmiyet vermemişlerdir. Bu ehemmiyet verilmeyen parçaların müdafaa etmek istedikleri ve verdikleri karar ve bütün milletin kabul ettiği nokta-i esası:

Kuvâ-yı Milliye'nin amil, irade-i milliyenin hâkim olmasıdır.

Ve bu teşkilatın ruhu budur. Bu maksatla teşkilatı teşmile başladığı zaman, ecanip nazar-ı dikkatini Türkiye'ye çevirmeye başladı, mahiyet-i asliyesine inanamadı; muhtelif memurlar, heyetler gönderdiler: bizde bir hiss-i hayat keşif ve onu yakından temas ile tetkike başladılar. Ve binaenaleyh anladılar ki: miskin bir millet değildir, altı yüz sene ve daha evvelden beri hâkimiyetini ispat etmiş, efendilik yapmış bir millet, onların tasavvur ettiği gibi esir bir millet değildir. Binaenaleyh eca-

* *Kırşehir Gazetesi*, 30 Aralık 1919.

nip tamamen kani olmalıdır ki: Türkiye ve Türkiye'de yaşayan Millet başlı başına bütün cihan milletleri içinde müessir bir mevcudiyete maliktir, bu izale edilemez. Elhamdülillah devletimiz ve milletimizin istiklali mevzubahis olmaktan çok uzaklaşmıştır. İstiklalimize her suretle hürmet edilmesi tahakkuk etmiştir. Bu bizim için kâfi değildir, bu maksat ve gayemizi temin edemez, maddeten takarrürünü görmek mecburiyetindeyiz, tamamen mutmain olmak, âtîdeki küşayiş ve temeddünü bihakkın temin edebilmek için vatan sahibi olarak görüşmeliyiz.

Müstakil yaşamak için feyizli vatanın teminine muhtacız. Çizdiğimiz bir hudut vardır, bu hududu ecanibin elinde bırakmayacağız, emniyetimiz pek kavidir.

Bu teşkilat henüz bir şekilden ibarettir, bugün yarın buna bir şekl-i hendesi gibi bakamayız, buna ruh verebilmek için de her ferdi milletimizin dimağını inkişaf ettirmek, heyet-i umumiyenin mukadderatına vuku bulacak taarruz ve tecavüzden kendilerini muhafaza edebilmek için teşkilata müttehiden tevessül etmek lazımdır.

Vahdet-i vatana ait fikirlerimiz kısa oluyor, diğer vatandaşımıza vuku bulacak zarardan müteessir oluyoruz. Bütün millet bir vücut gibi bir hâle getirilmelidir. Her millette olduğu gibi bizde de bir işe müteşebbisler başlar, en son ferde ve yukarıya doğru sirayet ettirilir. Az zamanda matlup veçhile istikamet-i hakikiyyeye sevk edebilmek için münevverler daha çok vazifedardır. Münevverlerin vazifeleri gayet büyüktür. Hiçbir millet yoktur ki ahlak esasatına istinat etmeden tefeyyüz etsin. Münevverlerimiz vatan ve millet fikirlerini vermekle beraber rakip milletlere karşı muhafaza-i mevcudiyet için lazım olan hususatı temin ederlerse vazifelerini daha vâsi surette ifa etmiş olurlar.

12. İTALYAN EPOKA GAZETESİ MUHABİRİ'NİN YAZILI SORUSUNA VERDİĞİ CEVAP*

30 Kânun-ı Evvel 1335 (30 Aralık 1919)

-Sulh Konferansı, Türkiye meselesiyle meşgul olmaya koyulduğu şu zamanda sizin bu hususta mütalaat-ı şahsiyenizi öğrenmek ve Meclis-i Mebusan açılır açılmaz Kuvâ-yı Milliye'nin dağılıp dağılmayacağını bilmek gazetemizi pek müstefit edecektir. Sizin Meclis-i Mebusan'da Erzurum'u temsil etmekten istinkâf ettiğiniz doğru mudur?

-Bu vesile ile size efkâr-ı şahsiyemi söylemek isterim: Milletin bu hususdaki arzuları Sivas Kongresi'nin resmî beyannamesinde musarrahtır. Teşkilat bu arzusu yerine gelinceye kadar ifa-yı vazifede, hatta tevessüde devam edecektir. Benim, Meclis-i Mebusan'da Erzurum'u temsilden istinkâf ettiğim hakkındaki haber yanlıştır.

* Roma'da yayımlanan *"Epoka"* gazetesinin İstanbul muhabirinin Mustafa Kemal Paşa ile mülakatı, *Vakit*, 5 Kânûn-ı Sanî 1920, S 778.

1920

1. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN HANGİ ÜYELERDEN TEŞEKKÜL ETTİĞİ HAKKINDA YAPTIĞI AÇIKLAMA*

23 Nisan 1336 (23 Nisan 1920)

Meclis-i Âliniz, malum-ı âlileri salahiyet-i fevkaladeyi haiz olarak yeniden intihap edilen mebusan-ı kiram ile duçar-ı taarruz olan makarr-ı saltanattan tahlis-i nefis ile buraya gelen mebusan-ı kiramdan mürekkeptir. Tahlis-i nefis edip gelebilecek olan mebusan ile birlikte bir Meclis-i Âli vücuda getirilmesi ancak yeni intihap edilen tarz-ı intihapta mevzubahis olmuştur. Bu anda meclisimiz münakittir. Evvelce intihap edilen mebusanın dahi aynı derece-i salahiyette ifa-yı vazife etmesinin mebusanın tarz-ı intihabından daha ziyade şümullü olduğu için bunun muvafık olacağı kanaatindeyim. Bu hususu teyit etmek isterim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 23.4. 1336, Cuma, s. 2.

2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE ÜLKENİN DURUMU HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)

Muhterem Milletvekilleri! Bugün içinde bulunduğumuz vaziyeti, Meclis-i Âlinizin nazarında tamamıyla tecelli ettirebilmek için bazı beyanatta bulunmak istiyorum. Vuku bulacak maruzatım birkaç devreye ayrılabilir. Birincisi; mütarekeden Erzurum Kongresi'ne kadar geçen zaman zarfındaki ahvale dairdir.

2'ncisi; Erzurum Kongresi'nden on altı Mart tarihine kadar yani İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği güne kadar, 3'üncü safhası da 16 Mart'tan bu dakikaya kadar olan ahvale dair olacaktır. Maruzatım birtakım vesaika müstenittir ki müsaade buyurulursa o vesaiki icap ettikçe burada okuyacağım. Yalnız 1'inci safhaya ait olacak maruzatım belki biraz şahsi olacaktır. Fakat vaziyeti tamamıyla tenvir edebilmek için ondan bahsetmeğe lüzum görüyorum.

Malum-ı âlileridir ki Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti milliyetler esasına müstenit adilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu. İstiklal uğrunda namus ve şehametle dövüşen milletimiz 30 Teşrîn-i Evvel 1334 tarihinde imza olunan mütarekename ile silahını elinden bıraktı.

İtilaf donanmaları İstanbul'a girdikten sonra mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakıldı. Gün geçtikçe artan bir şiddetle, hukuk-ı saltanat, haysiyet-i hükûmet, izzet-i nefs-i millîmiz taaddiyata uğradı. Heyet-i İtilafiye'den gördükleri teşvik ve fiilî himaye sayesinde tebaa-i Osmaniye'den olan anasır-ı gayr-ı müslime her yerde küstahâne tecavüze başladılar.

Meclis-i Mebusan'ın feshi, kuvvetini milletten almayan hükûmet-i merkeziyenin sık sık değişmesi ve halkın vicdanından doğan millî birlik uğrundaki teşebbüsatın maalesef ihtirasat-ı siyasiyeye kurban edilmesi yüzünden âleme karşı mevcudiyet-i milliyemiz ihsas edilemedi.

Ecnebi kuvvetlerinin işgali altında inleyen payitahtımızda kan ağlayan bilumum erbab-ı hamiyet, münevveran-ı millet ve din ve devlete hizmetleri mesbuk zevat-ı âliye makam-ı hilafet ve saltanatın, istiklal-i millînin bu hatarnâk vaziyetten kurtarılması ancak vicdan-ı millîden doğan birliğin azim ve iradesine müftekır bulunduğuna iman getirdiler. Fakat İstanbul'un taht-ı tazyik ve muhasarada bulunan muhitinde icabat-ı hamiyeti ifaya maddeten imkân kalmamıştır.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.4.1336, Cumartesi, s.8-16; 26-30, 33, 35

İşte bu sırada idi ki Anadolu'ya mülki ve askerî hususatla muvazzaf olmak üzere ordu müfettişliğine tayin edildim; bu teveccühü, din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyet-i ilahiye addeyledim.

Vicdan-ı millînin irade-i aliyyesine tâbi olarak milleti müstakil, vatanımızı masun görünceye kadar çalışmak ahdiyle 16 Mayıs 335 günü Dersaadet'i terkeyledim. Samsun'da işe başladım. İlk düşündüğüm, memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile muktedir bulunduğumuzu göstermek oldu. Esasen Canik Livası'nın vaziyet-i hususiyesi de bu bapta en seri davranmayı müstelzim bulunmakta idi. Filhakika Rumların hâkimiyetini ve İslâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komitaları tarafından idare olunan Pontus Hükûmeti âmâli, Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokat'ın şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılgınca bürümüştü. İttihaz olunan tedabir sayesinde muvaffakiyetli netayiç istihsal edildi. Fakat ittihaz olunan tedabir ve muvaffakiyet yalnız Pontus havalisine ait ve mevzii idi. Hâlbuki her gün haksızlıklarını artıran İtilaf Devletleri'ne, mevcudiyet-i milliyemizi siyaseten ispat etmek ve fiilî tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklalini bilfiil müdafaa etmek pek mühim idi. Esasen Şark'ta ve Garp'ta, hemen memleketimizin her tarafında müdafaa ve muhafaza-i hukuk-ı millet ve memleket için cemiyetler teşkil edilmişti. Bu cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastıyla millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilat idi.

Bu sıralarda idi ki umum belediye riyasetlerine Dersaadet'te İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşekkül ettiği ve her tarafta bu cemiyete iştirak ile İngiltere müzaheretinin talep edilmesi lüzumu hakkında *"Sait Molla"* imzasıyla bir telgraf geldi. Bu meselede Hükûmet'in alakasının derecesini anlamak için Sadrazam olan Ferit Paşa'dan keyfiyeti istilam ettim, hiçbir cevap alamadım.

Kendisinin eşhas-ı meçhule tarafından böyle gayr-ı muttarit ve muhtelif siyasi maceralara teveccühündeki teşebbüsatın azîm felaketlere sebep olacağını takdir eden millet, Sait Molla'nın tebliğine havale-i sem-i itibar etmedi.

Binlerce tecavüz ve haksızlıklar altında inleyen ve İzmir vaka-i feciası karşısında kan ağlayan millet, hükûmet-i merkeziye ve İtilaf Devletleri mümessillerinden ağlayarak istimdat ve istida-yı hak ederken, müteaddit belediye riyasetleri ve birçok Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri marifetiyle aldığım telgrafnamelerde hakkımda itimat beyan olunarak benden de bu hususta hizmet ve fedakârlık talep ediliyordu.

Hayat ve şahsiyetim, kendi malı olan necip ve mazlum milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim için en mukaddes vazife irade-i milliyeye mutavaatı her şeyin fevkinde görmekti.

Bunun üzerine yaptığım bir tamimle millete kati sözümü verdim. İşbu tamimin son cümleleri şu idi:

"Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki âmâl ve tezahürat ile temine azmedilen istiklal-i millîmiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim.

Bu emel-i mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm".

27 Mayıs sene 335 *"Türkiye Havas-Royter" namında İtilaf Devletleri'nin tesis ettikleri ajans malum olduğu veçhile inikat eden Şûrâ-yı Saltanat hakkındaki tafsilatta "Heyet-i Umumiye'nin fikri Türkiye'nin Düvel-i Muazzama'dan birinin müzaheretini temin merkezindedir"* kaydını neşr ve tamim eylemişti. Bu tamimin derece-i mevsukiyeti hakkında bütün millette büyük bir şüphe ve tereddüt uyandı. Ajans ihbaratının tamamen bir sania olduğu ve Şûrâ-yı Saltanat'ın hiçbir şeye karar vermediği ve ekseriyetin hükûmete adem-i itimadı ve mukadderat meselesinin bir Şûrâ-yı Millî'ye tevdiini mutazammın ifadatta bulunduğu ve binaenaleyh herkesin istiklal-i millî taraftarı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine makam-ı sadarete bervechi ati maruzatta bulundum ve keyfiyetten umumu haberdar eyledim.

"Makâm-ı Celil-i Sadaret-i Uzmâ'ya:

27 Mayıs, Sene 335 tarihli (Türkiye, Havas-Royter) ajansı Şûrâ-yı Saltanat'ta Heyet-i Umumiye'nin fikri Türkiye'nin tamamiyet-i mülkiyesini muhafaza şartıyla Düvel-i Muazzama'dan birinin müzaheretini temin merkezinde olduğunu kayıt ve ihbar ediyordu. Şûrâ-yı Saltanat müzakeratını aynen neşreden 27 Mayıs, Sene 335 tarihli İstanbul gazetelerinin tavzihatına nazaran yalnız Sadık Bey'in ifade-i tahririyesinde İngiltere himayesinin teklif olunduğu ve bunun Heyet-i Umumiye'nin fikri bulunmadığı anlaşılıyor. Ajans ile gazetelerin neşriyatı arasındaki tezat, bazı taraflarca nazar-ı dikkati calip ve ajansın tahrif-i hakikat salahiyetine cüreti cây-i sual görülmüştür. İçinde bulunduğumuz bu hassas devirde artık her hakikati kemaliyle müdrik ve bütün avakıb-ı meşûmeye karşı en son fedakârlığı göze aldırarak muhafaza-i istiklaliyet-i milliyeye âzim olan milletin mazhar-ı sükûnet ve teselliyet olması merkez-i hilafet ve saltanattan vasıl olacak işârat-ı sahiha ve samimiyeye vâbeste olduğu kanaatindeyim. Vicdan-ı millîyi temsil etmeyen ihbarat, şayan-ı endişe akisler tevlit edebileceği cihetle bu bapta tenvir ve irşat buyurmaklığımı hassaten istirham eylerim.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyarî
Mustafa Kemal"

Bu sıralarda, İzmir ve Aydın'daki fecayi-i müessirenin tesiriyle de milletin uyanıklığı ve heyecanı nazar-ı dikkati calip bir dereceye varmıştı. Efkâr-ı milleti muvakkaten uyuşturmak emeliyle olacak, Sadrazam Paşa Paris'e davet olundu. Ferit Paşa'nın riyaseti altında giden heyette milletin itimadı taalluk etmedi, ben de şahsan milletin bu musib şüphesine iştirak ettim. Millet, giden heyetin programını istizah etti. Bu pek nazik zamanda idi ki Harbiye Nazırı'ndan atideki telgrafı aldım:

"Maiyyet-i âlinizdeki istimbotlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur.

8 Haziran, Sene 335
Harbiye Nazırı
Şevket Turgut"

Bu davetin mana ve mahiyetini anlayamadım, istizah ettim; bir taraftan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'dan da sordum, müşarunileyhten 11 Haziran 1335'te aldığım cevapta "kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati efkâr-ı umumiyeye iyi bir tesir yapmayacağı cihetle İngilizlerin beni talep eylediği" bildiriliyordu. Bu hakikate vâkıf olunca doğrudan doğruya Zat-ı Akdes-i Hazret-i Padişahî'ye şu maruzatta bulundum:

"Mabeyn-i Hümayûn-ı Cenab-ı Mülukâne Başkitabet-i Celilesi
Vasıtasıyla Atebe-i Hümayûn-ı Cenab-ı Padişahî'ye

Büyük milletin ve mukaddes hilafetin imâd-ı sahih ve yegânesi bulunan saltanat-ı hümayûnlarını Cenab-ı Hakk masun-ı âfât buyursun! Şevketpenahım! Memleketin bugün uğradığı âfât-ı tazyik ve tehlike-i inkısam karşısında ancak zat-ı hümâyûnları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayha-i mevcudiyeti, vatanı ve istiklal-i devlet ve milleti ve hanedan-ı celilü'ş-şanınızın altı buçuk asırlık mübeccel tarihini kurtarabilir. Her tarafça bu içtihat ve kanaat yektadır. En son huzur-ı şahânelerinde şeref musûle mazhar buyurulduğumda İzmir vekayi-i müellimesinden pek mahzun olan kalb-i hümayûnlarının bu nokta-i necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza-ârâ-yı intibahımdır.

Bu ilhamatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfarakat edeceğim gün şeref musûle nail olmuştum. Bu esnada zat-ı Hazret-i Padişahî Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarının, saraya müteveccih olan toplarını göstererek, "görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lazım geleceğini tasavvurda tereddüde duçar oluyorum ve ellerini kaldırarak, inşallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur, bu vaziyet-i elîmeden gerek beni ve gerekse kendisini tahlis eder" buyur-

muşlardı, binaenaleyh maruzatımda arz etmek istediğim bu ifade-i hümayûnlarıdır.

Dilhah-ı milkdarilerinden mülhem azim ve iman ile vazife-i âcizânemde müdavim bulunuyorum. İrade-i mülukâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunuzu daima mehamm-ı umurda tenvir ve icabatını arz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tekmil Anadolu'yu şahânelerinin vilayât, elviye ve kazalarına ve hudut boylarına kadar olan efkâr ve âmâl-i millete ve tekmil kumandanların ve tabakat-ı memurinin hissiyat ve icraatına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bariz bir surette tahakkuk ediyor ki: Millet baştan aşağı uyanık olup istiklal-i devlet ve milleti ve hukuk-ı âliye-i saltanat ve hilafeti teyit için kavi bir azim ve iman ile mücehhez bulunuyor. İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felaketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemezdim.

Şevketpenahım! Bu evsaf ve vaziyette ve zat-ı akdes-i hümayûnlarına revabıt-ı lâyezâl olan millet-i necibelerine tamamıyla istinat ve bilmukabele bütün manasıyla bu millî ve vicdani kuvvete müzaheret olunur. Son hatt-ı hümayûnları umum milletin azim ve celadetini artırmıştır.

Yalnız şayan-ı dikkat ve teessürdür ki: Bu nezih Anadolu halkı bugünkü hassas devirde bile İstanbul'da cari tehalüf ve münaferet-i efkârdan ve ihtirasat-ı fitnekâriden pek müteezzi bulunuyorlar. Filhakika İstanbul muhitinin tefessuha müsait ahlakı ve bundan istifadeyi bilen ecnebiler devlet ve milletin imhası ve devlet ve millete ve padişahına sadakat ve fedakâriyle hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cüretini gösteriyorlar.

Şevketmeâbım! Hatır-ı nişan-ı milkdârileri olacaktır ki: vezaif-i mevduamın ifası sırasında ecnebilerin ve bazı erbab-ı mefsedetin mutlaka tezvirat ve mümanaatı ihtimalini daha Dersaadet'te cezm ile bunu maruzatım meyanında ihsasa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bazı rical-i mühimme-i devlete, pek açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakup Şevki paşaların akıbetine giremeyeceğimi ilave eylemiştim. İşte vicdan-ı millîdeki intibahat-ı ciddiye ve tecelliyat-ı cedide-i menfaati istilacuyânelerine münafi gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere mümaşatı meslek edinen zayıf seciyeliler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar. Hakan-ı celilü'ş-şanına, milletine, vatanına sadık ve bu uğurda ölümleri istihkar ile meluf kulları gibi bir kumandandan elbette hukuk-ı saltanat-ı hümayûnlarının ve milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara mümaşatkarlık beklenemezdi. Binaenaleyh abd-i memlukleri bittabi, Malta'ya gitmek veyahut en hafif olarak hâl-i adalete mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım ve bittabi, buna muvafakatta mazurum ve eğer icbar edilirsem memuriyet-i âcizânemden istifa ederek kemakân Anadolu'da ve sîne-i

millette kalacağım ve vezaif-i vataniyeme bu kere daha sarih hatvelerle devam edeceğim. Ta ki millet mazhar-ı istiklal ve saltanat ve hilafet-i muazzama-i hümayûnları masun-ı indiras olsun, lâyezâl sadakat-i abidânemin daima mütezayit olduğuna itimad-ı şahânelerini arz ve istirhama mücaseret eylerim.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal"

Tekmil milletin vaziyetini idrak ile mukadderatına bizzat hâkim olmağa azmettiğini anlamıştım. Millet ve memleketin hâl ü vaziyetini derpiş ve hukukunu muhafaza ve müdafaa eylemek üzere her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudunu elzem gördüm. Bunun için icap edenlerle müzakere ve muhabere ederek Sivas'ta umumi bir millet kongresi akdini kararlaştırdık. Büyük ve kanlı tehlikelere karşı daha ziyade temasta bulunan vilayât-ı şarkiyemiz zaten Erzurum'da mezkûr vilayât namına aynı maksat altında bir kongre akdine teşebbüs eylemişti. Sivas Kongresi için mahrem bir beyanname ve mektubu tamim ettim.

Bu mektup ve beyanname malum-ı âlileridir. Bu esnada Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri'ne ait telgrafnamelerin keşide edilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından posta ve telgraf müdürlerine bir emir verildiği haber alındı. Vatanın esarette bulunduğu bu tarihî anlarda sadâ-yı milleti ismaa yegâne vasıta olan bîtaraf ve sırf millî teşkilatın men-i muhaberesine intisar etmenin millete karşı büyük bir cinayet ve hıyanet ve İslâmiyet'e karşı en azîm bir günah olduğu bedihi idi. Bu hainâne teşebbüsün derhâl önüne geçmeği vicdani bir vazife addettim ve tamimen her tarafa icap eden emirleri verdim. Keyfiyeti Zat-ı Hazret-i Padişahî'ye arz ettim ve Makam-ı Sadaret'e ve Harbiye Nezareti'ne ve aynen Posta Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne de yazdım.

24 Haziran 1335 tarihinde dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in de bir tamiminden haberdar edildim, bu tamimde:

"Hakşikenâne ve gasıbâne ve gaddarâne işgallerden ne derece müteessir olursa olsun hükûmet ne Yunanistan ve ne de kimse ile bu esnada harp ve darbe tutuşamaz. Paris'teki konferansa giden murahhaslarımızın şimdiye kadar ecza-yı asliye-i vatanı kurtaracaklarına ümidimiz günden güne artmaktadır. Esbab-ı müdafaa hazırlayanları men ediniz, hakla-

rında insafsızca davranınız! Bunlar eski düşmanlarımızdır, işleri bozulmak üzere iken yeniden düzelmesine meydan vermeyin!"

denilmekte idi. Ali Kemal Bey'in de bu teşebbüsünün önüne geçtim; bu münasebetle Atebe-i Ulyâ-yı Cenab-ı Padişahî'ye şu maruzatta bulundum:

"Dâhiliye Nazırı Bey, 18 Haziran 1335 tarihli vilayâta neşrettiği şifreli bir tamimde Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye istihzaratını şiddetle menediyor. Pek hazin ve müessiftir ki aynı tarihte Posta ve Telgraf Müdir-i Umumisi de sadâ-yı milleti boğmaya matuf gafilâne ve derhâl akamet ve nedamete mahkûm bir telgraf neşreylemişti.

Şevketpenahım! Bilfiil vaki bugünkü tehlike-i inkısam karşısında başında makam-ı akdes-i saltanat-ı hümayûnları olmak üzere mukaddesatını tahlis ve muhafazaya azmetmiş olan millet-i necibelerini böyle hasis ve hatarnâk bir zihniyetle inkâr kudretine tevessül etmek tarihin ve vicdan-ı millînin hiçbir zaman affedemeyeceği hadisattandır.

Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde cây-i kabul ve tatbik bulmadığını maaşşükran arz eylerim. Fakat millet-i necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zalimâne bir istihza oluyor. Bu hadisat müteheyyiç olan enzar ve efkâr-ı millete şayi oldukça hükûmet-i merkeziyeye itimatsızlık göstermek gibi fena avakıbı ihzar edeceğinde şüphe yoktur, arz-ı keyfiyete mücaseret eylerken tazimat-ı ubudiyetkârânemi de teyit eylediğim muhât-ilm-i âli buyuruldukta ferman.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal"

27 Haziran 1335'te Sivas'a muvasalat etmiştim. Azledildiğimden bahis Ali Kemal Bey'in bir tamiminin daha varit olduğunu öğrendim. 23 Haziran 1335 tarihli olan bu şifreli tamimde:

"İngiliz mümessil-i fevkaladesinin talep ve ısrarıyla azledildi. Müşarünileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nezareti'ne ait bir vazifedir. Lakin dâhiliye Nezareti'nin size emr-i katisi: Artık o zatın mazul olduğunu bilmek ve kendisiyle hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek ve umur-ı hükûmete müteallik hiçbir matlubunu isâf ettirmemektir"

deniliyordu. Bu muameleye dair Sadaret'e ve Harbiye Nezareti'ne 28 Haziran 1335'te şu telgrafı çektim:

"Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerine müzaheretimden ve İngilizler tarafından talep edildiğinden bahisle azl olunduğuma, daha bazı nâbecâ sözler ilavesiyle dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in makamat-ı mülkiyeye tamim eylediğine muttali oldum. Acizlerini bu memuriyete nasp ve tayin buyuran Zat-ı Hazret-i Padişahî'nin bu babda bir gûna irade-i seniyelerini şeref telakki eylemediğim gibi ne Makam-ı Celil-i Sadaret'ten ve ne de Harbiye Nezaret-i Celilesi'nden azlime dair hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Bey'in bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülahazat-ı sakime tahtında cereyan ettiğini ve rüesa-yı devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk, inzıbatsızlık ve binnetice millet arasında anarşi tevlidine saik olan bu zihniyetin ne kadar hatarnâk olduğunu vâreste-i arz görüyorum. Ali Kemal Bey'in infisalimi bildiren telgraf haberleri mûmâileyhin hatt-ı hareketinin hükûmet-i seniyeye mazharı tasvip olmadığını tamamen göstermiş bu suretle zail olmuş ise de Meclis-i Vükela'nın bilkülliye karar ve kanaati haricinde yapıldığına katiyen kani bulunduğum bu muhataralı ve mesuliyeti cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin selamet-i atiyesi için ne büyük zararlar tevlit edebileceğini tekrar arza mecburum. Mûmâileyh hakkında yapılacak muameleyi takdir-i fahimanelerine arz ederim.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal"

Umum vilayetlere, müstakil ve mülhak mutasarrıflara ve kolordulara ve 2'nci Ordu Müfettişliği'ne de şu telgrafı yazdım:

"27 Haziran 1919 (27 Haziran 1335)

Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak gibi münhasıran vatanı ve istiklal-i milliyeyi tahlise müstenit bir gaye-i mukaddeseye müzaheretimden ve İngilizler tarafından talep edildiğimden bahisle azl olunduğumu dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in makamat-ı mülkiyeye mahremane tamim ettiğine muttali oldum.

1 - Âcizlerini bu memuriyete nasp ve tayin buyuran Zat-ı Hazret-i Padişahî'nin bu bapta bir gûna irade-i seniyelerini şeref telakki eylemediğim gibi ne Makam-ı Celil-i Sadaret'ten ve ne de Harbiye Nezaret-i Celilesi'nden azlime dair bu ana kadar hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Bey'in bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülahazat-ı sakime tahtında cereyan ettiğini zaman ve hadisat kariben umum nazarında ispat edecektir. Rüesa-yı devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk ve inzıbatsızlık ve binnetice anarşi tevlidine saik olan bu hatarnâk zihni-

yetin tarih ve millet nazarında vehamet ve mesuliyeti noktasına nazar-ı dikkati celb-i lazimeden addederim. Ali Kemal Bey'in salahiyeti fevkinde olarak mevcudiyet-i milliyemiz aleyhindeki bu gizli ve gayr-ı kanuni hareketten rücu ettirileceği tabiidir.

2 - Memuriyetimin hitamı hakkında bir irade-i seniyye-i Hazret-i Padişahî şeref telakki ettiğim takdirde bittabi, sıfat ve vazife-i resmiyemden tecerrüt ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır. Böyle bir hâlde tabiisi vatana müstenit olan dini ve millî içtihadımı sîne-i millette bir ferd-i millet olarak dahi takip etmek benim için en mübeccel bir vazife ve en kati bir emeldir. Binaenaleyh devletçe ve bâ-irade-i seniyye-i Padişahî muhdes olan 3'üncü Ordu-yı Hümayûn Müfettişliği ve bunun devlet ve millete karşı olan mesuliyeti uhdemde bulundukça Bâb-ı Âli'nin talimatında münderiç vezaif-i resmiyeden naşî tekmil vülat-ı kiram ile elviye-i müstakilenin tebligatımı icraya tamamıyla mecbur ve bugünkü hakikate muttali olduktan sonra her vakit ve tarih karşısında da mesul bulunduklarını tebliğe müsaraat eylerim. Bundan maada ordu müfettişliği devletin bir makam-ı resmîsi olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alakadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus muhaberat ve revabıtını hüsn-i suretle muhafaza ve idame ettirmek bir zaruret-i kanuniye olduğunu ve bu tebligatımın Ali Kemal Bey'in tebligatının tamim olunduğu makamata da iblağı lüzumunu ilaveten arz eylerim.

- İşbu telgrafname-i âcizinin vusulünün işar buyurulmasını rica ederim.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal"

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'le Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın kabineden istifa eyledikleri ajanslardan anlaşıldı. On saat kadar sonra 28 Haziran 1335 tarihli ve Şevket Turgut imzasıyla aldığım şifrede:

"Dakika tehiri mucib-i mesuliyettir.

Birçok temenniler, niyazlar ile bizden bir heyetin Paris'e gitmesine Dörtler Meclisi müsaade etti. Ne olacağımız henüz belli değil bizce, hatta mukadderatımızla hâlâ oynayanların hedefi gayr-ı malumdur. Yalnız bir medar-ı teselli buraca mevcut ise o da hakkımızdaki düşmanlarımız efkârının az çok lehimize tadile uğramış gibi görünmesidir. Mesela sabık aylarda barbar ve idaresiz diye vasfedilirken, şimdi de mazlum fakat muine muhtaç yollu tavsif olunmaklığımız gibi vaz-ı hazırımızdan seri haberdar olacak olan düşmanlarımız zatıâlinizi pek kolaylıkla elde edecekleri muhakkak görülmekle beraber zaten meşkukü'l-hayat yaşayan bizleri

de ortadan kaldırmaya savaşacaklardır. Şu izahı meveddetkarânemle zatıâlilerine karşı vazife-i uhuvvet ve hizmet-i vataniyemi ifa etmiş olduğumu zannederek bilâ hadise hemen Dersaadet'e teşrifinizi rica ederim."

deniliyordu. Buna cevap dahi vermeğe lüzum görmedim.

Sivas'ta teşkilat-ı milliyenin ihzar ve ikmali, Erzurum'dan sonra Sivas'ta Memalik-i Osmaniye namına umumi bir kongrenin içtimaı ve murahhasların celbi için icap eden bazı tedabir ve tertibat alındıktan sonra Erzurum'a müteveccihen hareket olundu.

2 Temmuz 1335 günü Erzincan'da Mabeyn-i Hümayûn Başkitabeti'nden aldığım telgrafın başlıca noktaları şu idi:

"Evvel ve ahir keşide buyurulan telgrafname-i valâları manzur-ı âli olarak Şevketmeâb Efendimiz Hazretleri hakkınızda perverde eyledikleri âsârı teveccüh ve hayrhâhı icabınca suret-i hususiyede vesayâ-yı atiyenin tebliğine âcizlerini memur buyurmuşlardır. Nezd-i âlide malum olan hissiyat-ı vatanperverâneleri saikasıyla o havalice bazı tertibat ve teşebbüsata ibtidar eylemeleri İngilizlerin nazar-ı dikkatlerini celp ile hükûmeti tazyike kıyam etmişlerdir.

Devletimizin vaziyet-i hazırası taşraca zan ve tahmin edildiği derecede mucib-i endişe ve telaş değildir. Bimennihil-Kerîm devletin mevcudiyet ve istiklalinin teminine muvaffakiyet hâsıl olunca merkez-i saltanattan taşranın kurtarılması âsân olur. Şu sırada zatıâlilerinin bilistifa Dersaadet'e avdetleri belki ecanibin Hükûmet'i tazyik ile hakkınızda haysiyetşikenâne bir muamele vukua getirilmek mülahazasıyla tavsiye buyurulmamakta olduğu gibi daire-i harbiyece azilleri cihetine gidilmesi de nezd-i âlide tecviz edilmediğinden Harbiye Nezareti'nden iki ay müddetle tebdil-i hava istenilerek ahval tavazzuh ve sulh takarrür edinceye kadar ihtiyar buyurulacak bir şehir veya kasabada istirahat eylemeleri en muvafık suret olarak tahattur buyurulmaktadır."

2/3 Temmuz sene 1335'te Mamahatun'da, Harbiye Nezareti'ne gelen Ferit Paşa'nın 30 Haziran sene 1335 tarihli şu şifresini aldım:

"Muhabbet-i kalbiyelerinin kuvve-i cazibesi, senakâr dâinizi yine Harbiye Nezareti'ne getirdi. Hükûmeti epeyce müşkül bir mevkide buldum. Münasebat-ı hariciyenin eşkâli dehşet istimali arasında bir de bunu büsbütün teşdide sebebiyet verecek bir buhran-ı dâhilî karşısında kalınca bilâ ihtiyar titredim. Zatıâlileri gibi bendeniz de, kuvâ-yı takdiriyeme mutemit bulunduğumdan iddia edebilirim ki, benim kadar sizi ruhunuzun en amik köşelerine kadar anlayabilmiş bir fert yoktur. Şimdilik

tamamıyla bilemiyorum ki nasıl bir saik hükûmetle zatıâlileri arasında bir anlaşmamazlık ihdas eylemiştir. Şüphesiz âmâ-yı ağraz ile malulînin müvellidatından olacaktır. İngilizler tarafından bazı kumandanlarımız hakkında mesbuk muamelenin zatıâlilerine tatbiki hiç de muntazar olmamakla beraber her ihtimale göre bu işin hüsn-i suretle halli çaresini düşündüm. Kudret-i âliye ve hamiyet-i vataniyelerinden haif olarak, haksızlıkları inkâr olunamayacak düşmanlarımız zatıâlilerinin böyle mühim bir memuriyet-i askeriyede bulunmalarından lerzan olmalarına mübtenidir ki, sizi bu vazifeden ayırmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Mağlubiyet devasız bir illettir. Bunların arzularına adem-i iltifat birtakım eracif ihdası suretiyle menafi-i vataniyenin imhasına çalışacakları korkusudur ki maatteessüf bir müddet hidemat-ı bergüzidelerinden mahrumiyete hükûmeti mecbur ediyor. Hakk-ı âlilerinde pek ziyade teveccühkâr bulunan Zat-ı Hazret-i Padişahî çakerlerini bilhassa kabul ile bu işin bir hüsn-i surete ifrağını tenezzülen müzakere buyurdular. Mazeret-i vücudiyeden bahis ile gerek Dersaadet ve gerekse arzu buyurulacak herhangi bir mahalde tebdil-i havaya taraf-ı âlilerinden müsaade talep olunmak ve mucibince icabı ifa kılınmak nezd-i millet ve hükûmette haiz oldukları mevkiin mahfuziyetini temin etmiş olmakla beraber düşmanlarımızın metalibi vakıasına da bu suretle nihayet verilmiş olacağı mütalaası karin-i tasvib-i âli-i şehriyarî ve hatta bizzat taraf-ı zîşeref-i hümayûnlarından dahi ayrıca taraf-ı saadetlerine yazılacağı irade ve ferman buyurulmuştur.

Elimden gelecek her arzularının husulüne çalışılacağı nezd-i âlilerinde de müsellem olmak lazım gelen âcizleri işbu temenniyatı hem resmî ve hem de hususi yapıyorum. Ve işte o hususiyete binaen de söyleyeceğim ki vereceğiniz acil cevab-ı muvafakat yalnız hakkımdaki itimat ve muhabbetinize delil değil aynı zamanda makam-ı nezarette ümit ettiğim muvaffakiyata da mebde olacaktır. Ellerinizden öperim."

Zat-ı şahâneye, suret-i hareketim hakkında Harbiye Nezareti'ne yazdığımı arz ettim. Ferit Paşa'ya da cereyan-ı ahvali izah ettikten sonra tebdil-i hava suretiyle de Anadolu'da kalmakta bir beis görmediğimi yazdım.

Harbiye Nazırı Ferit Paşa'nın Erzurum'da aldığım bir telgrafnamesinde:

"Dersaadet'e hareketlerinin tesri buyurulmasını rica ederim" denilmekte idi.

Telgraf başında da Ferit Paşa şunları söyledi:

"Paşam! İtilaf mümessillerinin pek katı müracaatları bugünkü telgrafnamemi yazmaya mecbur etti. Zatıâlilerini benim kadar kimse bilemez. Hamiyet-i vataniyelerinin ulvi gayelerine vâkıfım.

Bendeniz İstanbul'a teşrif buyurulacağını gerek şevketmeâb efendimize ve gerek mümessillere karşı taahhüt eyledim. Mahcup olmayacağıma eminim.

Hakk-ı âlilerinde İtilaf mümessillerinden de burayı teşriflerinde hürmetten başka bir şey muntazar değildir. Bunlar temin edilmiştir. Ancak ve ancak zatıâlilerinin hemen o havaliyi terk ile buraya gelmeniz lazımdır."

Ferit Paşa'ya verdiğim cevapta şunları söylemiştim:

1- Âcizlerinin vatan ve milletin selametine hizmet etmekten başka bir gaye ve maksadım olmadığı ve hâlen dahi devletin hudud-ı hâzırası dâhilinde mesai ve faaliyetin bu cihete matuf ve masruf olduğu hâlde Düvel-i İtilafiye mümessillerinin şahsiyetimden bu derece mütevehhim bulunmalarının birtakım ağraz ve tezvirattan ileri geldiğini ve bunların da âcizlerini bütün hissiyat ve efkârıyla tanıyan ve âmâl-i seniye-i mülukâne ile evamir-i hükûmet dairesinde çalışacağıma itimat buyuran zat-ı devletleri tarafından verilecek izahat ve teminatla kabil-i tashih ve izale olduğuna mutmainim.

2- Dört gün evvel arzu ve irade-i şahâneye makrun olmakla İtilaf mümessillerince de itiraza şayan olmadığı anlaşılan teklif-i devletleri cevabı alınıp mütalaa edilmeden Dersaadet'e hareket-i âcizanem taahhüt buyurulmamalı idi.

3- Hiçbir sebeb-i makul yok iken İzmir'in ve Antalya'nın hükûmetimizin malumatı dahi olmadan düşmanca işgali ve silahsız bîçare halkın Rum eşkıyasına doğratılması ve binlerce ırz ve namusun payimal edilmesi ve elan da Aydın vilayetinin her tarafında bu fecayiin devam ve temadisi bir müddet evvel oradan Nurettin Paşa'nın alınmasının ve vahim bir kumanda tahavvülünün netice-i şükranı mı idi? Bu havali için dahi böyle kanlı bir akıbet hazırlanmış ve buna mani görülen kumanda heyetlerinin tahvili lüzumu hissedilmiş ise mümessillerin imha-yı vatanı müstelzim teklifatı karşısında rical-i hükûmetimizin 2'nci bir hıyanete vasıta olmaktan ise efrad-ı millet arasına fert olarak karışması mucib-i imtisal bir vatanperverlik olur.

Şark'tan Şevki ve İhsan paşaların alınmasının vatanımızın aksam-ı garbiyesinin gaddarâne işgali programının tatbikine derece-i mümanaatı ne olabilmiştir?

Ferit Paşa'nın verdiği cevap şudur:

"Beyanat-ı aliyyeleri doğrudur. Ancak bir hareket-i milliye vuku bulacağına iman eden İngilizleri kudret-i aliyye ve hamiyet-i müsellemeleri endişenâk etmiş ve düşmanlarımız tarafından her gün bir suretle işaa edilen tezvirat bu endişeyi tezyit eylemiş olacak ki bugün behemehâl za-

tıâlilerinin ordunun başında İstanbul'a getirilmesini Bâb-ı Âli'den talep etmişlerdir. Bu taleplerini tehditkarâne bir lisanla söylemişlerdir. Dört gün evvelki hâlin şekline göre Zat-ı Hazret-i Padişahî'nin tensib-i şehriyarîlerine iktiran eden teklif-i âcizanem vaki olmuş idi. Fakat bugünkü hâl böyle bir anî ve acil bir davete icbar ediyor.

Bâb-ı Âli'de makine başında geç vakte kadar sizi rahatsız etmekliğim takdir buyurulur ki bir mecburiyet ve hiss-i menfaat-i vatan icabıdır. Aynı zamanda istihkak-ı âlileri bulunan hürmet, İngilizler tarafından ibraz olunacağı Hariciye Nazırı Vekili marifetiyle temin olunmuştur. İlk telgrafname-i acizânemde de ima eylediğim veçhile Paris Konferansı mukarreratına inkıyattan gayr-ı yapılacak bir şey görülememektedir. Şimdilik hüsn-i âmizeş şıkkını ihtiyar münasip gibi görülüyor. Ve işte bu sebebe mebnidir ki acilen Dersaadet'e hareket-i âliyelerine intizar olunuyor.

Elbette ki huzuren mülakatımız bizi de tenvir edecektir. Mümessillere ol veçhile tebligat ifa edilmek üzere hareket buyurulacak ân-ı karîbin tayinini ricaen intizar etmekteyim."

Verdiğim cevapta şu maddeler vardı:

1- Dünkü telgrafname-i âlilerinde Paris Konferansı mukarreratına inkıyâddan gayr-ı yapılacak bir şey görülemediği beyan buyuruluyordu. Bu mukarrerat nelerdir? Ajansların en son tebligatı, istiklal-i millîmizi ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir hâlde gösteriyor. Mesela Paris Konferansı, Trakya, Pontus, İzmir, Kilikya mesailini devletin aleyhine olarak tayin etmiş ve vilayât-ı şarkiyede de Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyit eylemiş ise bu mukarrerata inkıyat için vekâlet ve salahiyeti alan ve takdir eden kimlerdir? Sadrazam Paşa hazretleri vatan ve milletin hukuk-ı mukaddesesini imha eden bu fena vaziyetleri men ve izale için ne gibi müspet ve maddi teminatla ve ümitle avdet ediyorlar?

2- Zat-ı şahâneyi tekmil hakaik-ı devlet ve milletten ve dekaik-ı hukuk-ı hilafetten samimâne bir lisan-ı sadakatle tenvir buyurmak ve gayr-ı mesul olan zat-ı akdes-i Padişahî'nin âmâl ve iradat-ı seniyelerini daima âmâl-i hakikiye-i din ve devlete imale eylemek lazımdır. Dersaadet'teki bazı zevat ve bilhassa maalesef bir iki ay bile payidar olamayan mütehavvil kabineler, kendilerinde zahir olan galatı rüyet, zaaf-ı kalp, milletin âmâl-i umumiyesine makûs ve gayr-ı meşru fikirlerle vekâlet ve istimal-i salahiyet etmek gibi tarihin en feci mesuliyetlerinden katiyen uzak kalmalıdır.

3- Şahsiyet-i âcizaneme gelince pek yanlış ve hatalı telakkiler olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda bir kudret-i milliye varsa o cereyan, felaketlerden mütenebbih olan milletin kalp ve dimağından doğmuştur. Âcizleri de ancak ona tabi bulunmuş oluyorum. Âcizlerinin buradan çekilmesi vesaire gibi tertibat pek yanlış

ve bilakis pek hatarnâktır. Âcizlerinin masuniyeti hakkında Hariciye Nazırı vekili beyefendi tarafından İngilizlerden teminat alındığı beyan buyuruluyor; buna pek mütehayyir oldum. Çünkü devletleri ve milletleri nam ve şerefine olarak bir tarz-ı resmîde imzaladıkları mütareke ahkâmını muhafazaya bile asla riayet etmeksizin alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve müteaddit haysiyetşiken misaller ihdas eyleyen İngilizlerin bu teminatına itimat etmek pek safderunluk olur. Yalnız tamamıyla itimat buyurulsun ki eğer memleketin halas ve selameti şahsımın çekilmesine vâbeste olsaydı bilâ kayd u şart ve nev-i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmeyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdani ve basit bir şey olamazdı. Binaenaleyh aradaki tefavüt-i azîm, hakiki vaziyetin henüz oraca takdir olunamamasındadır.

4- İhtiyar edildiği tasvir buyurulan hüsn-i âmizeş tarikini müessif buluyorum. Çünkü hüsn-i âmizeş zaaf-ı terviç ve idame değildir.

Mütarekenin akdinden bugüne kadar hükûmet-i merkeziyenin maalesef biribirini takliden aciz ve zayıf vaziyetler alması ve kuvve-i milliyeden zerre kadar ahz-ı kuvvet etmemesi nihayet Düvel-i İtilafiye'nin memleketimizi bilâ mani istila emellerini teshil eylemiştir.

General Allenbi ile elyevm Zat-ı Hazret-i Padişahî'nin Başmabeyincisi olan Harbiye Nazır-ı esbakı Yaver Paşa'nın bizzat vaki olan muhaveresine ve müşarünileyhin maruz kaldığı muamele-i dilsûze ve ayrıca bir ecnebi generali ile Harbiye Nazır-ı esbakı Abdullah Paşa'nın mülakatında generalin kullandığı istiklal-şiken lisana bu münasebetle celb-i dikkat eylerim.

Şimdiye kadar evvelki kabineler tarafından takip olunan bu tarik hüsn-i âmizeştir ki Anadolu'nun garp aksamı ve payitaht-ı saltanat ve hilafette hükümdar-ı zişanımızın saraylarına kadar feci bir şekilde işgal ve kuvâ-yı milliyeyi tefrik ve imhaya tasaddi ettirmiş ve Şarki Anadolu için de aynı muamele-i garibeyi ihzara başlamıştır. Binaenaleyh zatıâlilerinin ve dâhil bulundukları kabinenin buna alet ve vasıta olmaması vatanperverliği temenni olunur, ilave eylerim ki içtihat ve kanaat-i acizânemde isabet-i mutlaka olduğundan hiç şüphem yoktur. Çünkü bu içtihat ve kanaat her taraftaki ashab-ı vukuf ve hamiyetin ve nüfuz-ı nazar erbabının kanaat-i müştereke ve umumiyesine ve hassaten vicdan-ı millînin intibaatına müstenittir.

Anadolu'daki büyük kumanda makamlarının bir müddetten beri sarsılması ve o boşlukların yerine ancak zaif ve nâdaninin ikamesi gibi Garbi Anadolu'yu mezbuhâne bir surette kaptıran eslaf-ı kiramınızın siyasetine bir kere daha celb-i dikkat eylerim.

Ali İhsan Paşa ile Nurettin Paşa ve onun yerine getirilen Ali Nadir Paşa hadisesini tarih-i millî teşhir edecektir. Mademki bugün zat-ı devletlerinin haiz bulundukları makam, vatan ve milletin selametini temine kâfi ve kudretbahş olamıyor. O hâlde eslafın açtığı rahneleri bu kere de vatan ve milletin aksam-ı şarkiyesinde

tevsi için zat-ı devletleri gibi sermayesi ancak hamiyet olması lazım gelen kıymettâr ve tecrübekâr bir vücudun serfüru etmesine hiç de lüzum ve saik-ı mücbir yoktur. İstiklalini zayi eden makamınızın terki suretiyle tarihin ayan olan bir sahife-i bîemanından bir şeref-i memduh ile sıyrılmak herhâlde bütün erbab-ı namus ve hamiyet tarafından intizar olunuyordu.

Ferit Paşa'ya en son verdiğim cevap şudur:

"Harbiye Nazırı Ferit Paşa Hazretlerine

Erzurum 6. VII. 1335 (6 Temmuz 1919)

Ermenistan'a mevud olduğunu bilmekle, heyecan ve galeyanda bulunan vilayât-ı şarkiye ahalisi arasından çıkıp gelmek hususundaki teklif-i devletlerini ifada irade-i şahsiyemi istimalden manen ve maddeten memnu bulunuyorum. Vaziyetin takdirini müsellem olan fetanet ve nüfuzu nazar-ı samilerine arz eylerim efendim.

3'üncü Ordu Müfettişi
Fahr-i Yaver-i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal"

Bunu müteakip Mabeyn-i Hümayûn Başkitabet-i Celilesi vasıtasıyla aldığım telgrafnamede *"oraca vaki olan teşebbüsat-ı vâlâları her nasılsa İngilizlerce müdafaa-i vatan suretinde değil şekl-i aharda telakki edilmektedir. İngilizler şahs-ı vâlâlarına karşı muhill-i haysiyet hiçbir muamelede bulunmayacaklarını suret-i katiyede taahhüt eylediler"* denilmekte idi.

Buna cevap intizar etmeden şu telgrafı verdiler:

"Memuriyet-i aliyyelerine hasbe'l-icap hitam verilmiş olduğundan hemen bilâ teahhur Dersaadet'e avdetleri irade-i Hazret-i Padişahî iktizasındandır efendim.

Serkâtib-i Şehriyari
Ali Fuat"

Son cevabım bu idi:

"8-9. VII. 1335 Erzurum (8-9 Temmuz 1919)

Mabeyn-i hümayûn-ı Cenab-ı Mülûkâne Başkitabet-i Celilesi

Vasıtasıyla Atebe-i Ulyâ-yı Hazret-i Padişahî'ye

Şimdiye kadar gerek zat-ı akdes-i hümayunlarına ve gerek Harbiye Nezareti'ne vaki olan maruzatımda vatan ve milletin ve makam-ı muallâ-yı hilafetin maruz ve giriftar olduğu avakıb-i elîme ve buna karşı mütehassıl âlâm ve evza-i milliyeyi tekmil-i safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu ifa etmekle mukaddesatımın nefs-i acizâneme tahmil eylediği en yüksek ve en vicdani vazifelerden birini yapmış oldum. Âmâl ve teşebbüsat-ı abidânemin İngilizlerce müdafaa-i vataniye suretinde değil; şekl-i aharda telakki olunmasından naşî hükûmet-i seniyyelerinin müşkil bir vaz-ı tazyik altında kaldığı irade ve ifham buyuruluyor. Hükûmet-i seniyyelerinin ve payitaht-ı saltanat-ı hümayûnlarının zaten ne gibi tazyik ve şerait-i elîme-i inhisar altında bulunduğu gerek çakerlerince ve gerek bütün millet-i necibelerince tamamen malum ve ayan olduğu cihetle bu tazyik ve inhisarın daha ziyade tevessüüne ve bahusus pek büyük revabıt-ı sıdk ve ubudiyetle merbut bulunduğum kalp ve âmâl-i müşfika-i hümayûnlarının duçar-ı kelâl olmasına hiçbir veçhile razı olamayacağım cihetle yalnız memuriyet-i acizâneme değil, tekmil mübahatını, vatan ve milletimin ve makam-ı akdes-i hümayûnlarının nur-ı feyiz ve necatından alan pek çok sevdiğim mübarek hayat-ı askeriyeme de veda suretiyle arz-ı fedakâri eylerim. Makam-ı uzmâ-yı saltanat ve hilafetin ve millet-i necibelerinin hayatımın son noktasına kadar daima haris ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemal-i ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silk-i celil-i askerîden istifa ettiğimi Harbiye Nezareti'ne arz ettim. Sıhhat ve afiyet-i cenab-ı mülûkâneye dua ve her türlü âfâttan masun buyurmalarını Cenâb-ı Kibriyâ'dan niyaz eylediğim muhât ilm-i âli buyuruldukta ferman.

Kulları
Mustafa Kemal"

Birinci safhaya ait olan maruzatım hitam bulmuştur. Arkadaşlar! Fakat zannediyorum, fazla yoracak, ufak bir teneffüsten sonra devam etmek istiyorum.

Efendiler,

Cümlenizce malumdur ki 10 Temmuz-ı Rumi ve 23 Temmuz-ı Efrencî tarihinde Erzurum'da Şarki Anadolu vilayâtına ait olmak üzere bir millî kongre inikat etmişti. Bu millî kongrenin vaz ettiği esaslar her hâlde malumunuz idi. Fakat şimdiye kadar hatt-ı hareketimizi bu esasat teşkil ettiği için hatırlatmak üzere esas noktalarını tekrar edeceğim. Erzurum Kongresi'nin vaz ettiği esasattan birincisi; Harb-i Umumi'yi müteakip vaziyet-i umumiye icabı duçar olduğumuz mağlubiyet itibarıyla vatanımızın birçok mühim aksamı düşmanlarımızın yed-i istilasına geçmişti. Millet bütün maksadında maddi ve hakiki düşünmek ve ancak kuvvet ve

kudretiyle temin edeceği hususat üzerinde kendisine yeni bir hudut çizmek üzere idi. İşte kongre bu hududu çizmiştir. Bu hudud-ı millîyi suhuletle ibka için demiştir ki; mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrîn-i Evvel 1334 tarihinde çizdiği hudut, hududumuz olacaktır. Vatanımızın hududu olacak bu hududu ihtimal teferruatıyla bilmeyen arkadaşlarımız vardır. Yeniden fazla teferruata girmek istemediğim için şu suretle izahat vereceğim: Şark hududuna elviye-i selaseyi dâhil ederek tasavvur buyurunuz. Garp hududu Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddülat cenup hududunda olmuştur. Cenup hududu İskenderun cenubundan başlar. Halep'le Katıma arasından Cerablus köprüsüne müntehi olur bir hat ve şark parçasında da Musul Vilayeti Süleymaniye ve Kerkük havalisi ve bu iki mıntakayı yekdiğerine kalbeden hat. Efendiler, bu hudut sırf askerî mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-ı millîdir. Hudud-ı millî olmak üzere tespit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin ki anasır-ı İslâmiye'den yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkes vardır ve anasır-ı saire-i İslâmiye vardır. İşte bu hudut memzuç bir hâlde yaşayan, bütün maksatlarını bütün manasıyla tevhit etmiş olan kardeş milletlerin hudud-ı millîsidir. Bu hudut meselesini tespit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dâhilinde yaşayan anasır-ı İslâmiye'nin her birinin kendine mahsus olan muhitine, âdâtına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilat yoktur. Çünkü bu tafsilat ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah, mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra kardeşler beyninde hal ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girişilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemiçtir. Yine Erzurum Kongresi'nin milliyet esasından birisi, Efendiler; işte bu hudud-ı millî dâhilindeki idarenin hâkimiyet-i milliye esasatına müstenit olmasıdır.

Çünkü bizzat bulunmuş olmak itibarıyla kongrenin o zamanki zihniyetine yakından vâkıfım. Herhâlde camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti, istiklal-i millînin temini, bilhassa makam-ı muallâ-yı saltanatın masuniyeti mutlaka şayan-ı itimat bir kuvvete ve sağlam bir idareye mütevakkıftır ve bunlar ise ancak hâkimiyet-i milliye esasına müstenit idare ve kuvvettir. Erzurum Kongresi'nde hudud-ı millîmiz dairesinde yaşayan anasır-ı gayr-ı müslime dahi nazar-ı dikkate alınmıştır. Cümlemizce malumdur Efendiler.

Anasır-ı gayr-ı müslime ekalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzubahis ettiği ve bilhassa bizim memleketimize taalluk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınan bir meseledir. Bittabi, bu meselede bir esas düşünmek lazımdır ve o zaman da lazım idi. Kongrenin vaz ettiği esas veçhile anasır-ı gayr-ı müslimeye, anasır-ı müslimeye verilmiş olan hukuku vermekten ibaret olacaktır ve bundan daha tabii bir esas bulamam. Bununla aynı hudut dâhilinde yaşayan insanlara aynı hukuk-ı kanuniyeyi bahşetmiş oluyordu. Yine en mühim esaslardan birisi devletin,

dâhilî ve haricî istiklalinden ibaretti. Millet istiklalinden vazgeçmiyor ve geçmeyecek esası kabul edilmişti. Ancak bu şart-ı esası daima mahfuz ve muhterem tanımak üzere memleketimizin derece-i imarı, milletimizin serveti, umumiyetle seviye-i fikriyemiz nazar-ı dikkate alınınca ve bütün dünyadaki terakkiyat ile bunu mukayese edince itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki biraz değil, çok geriyiz. Binaenaleyh; bunu telafi edebilmek için çok büyük menbalara, çok büyük vesaite velhasıl her şeye ihtiyacımız vardır. İşte bu ihtiyacatı, milletin terakki ve tefeyyüzü için memleketin mamuriyeti için muhtaç olduğumuz her şeyi hariçten almak hususunda bittabi, kemal-i sıhhatle hareket edecek, yani haricî müzaherete ve muavenete tamamen muvafakat edeceğiz. Ancak arz eylediğim gibi müstakil kalmak sıfat ve salahiyetini daima muhafaza etmek... Erzurum Kongresi'nin şerait-i esasiyesi bundan ibaretti.

Teşkilat vesairesinden bahsetmeyeceğim. İşte Erzurum Kongresi milletin böyle hayatına, menafiine müteallik hususatla meşgul olmak üzere içtima ederken İstanbul'da mevki-i iktidarda bulunan Sadrazam Ferit Paşa, kâffesini mücrim, şaki telakki, derhâl derdestleriyle İstanbul'a izâmlarını bütün makamat-ı resmiye-i mülkiye ve askerîye tebliğ ediyor. Bunun da teferruatından bahsetmek istemiyorum. Buradan Sivas Kongresi'ne geçeceğim. Erzurum Kongresi'ni müteakip 4 Eylül'de Sivas'ta umumi bir kongre oldu. Erzurum Kongresi yalnız Şarki Anadolu'yu temsil etmiş oluyordu. Sivas'ta Garbi Anadolu'dan ve Rumeli'den de murahhaslar gelmiş olmak itibarıyla artık vatanın heyet-i umumiyesi Anadolu ve Rumeli'de yaşayan bütün millettaşlarımızın nokta-i nazarlarını teyit etmiş oluyorlardı ve Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nde tespit edilen esasatı aynen kabul etmiş, yalnız ismini teşmil etmekle kalmamıştır. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şümulü olmak üzere vahdet ve tesanüd-i millî temin edilmişti ve bilhassa dâhiliye Nazırı bulunan Adil Bey ve Harbiye Nazırı Şefik Paşa Erzurum Kongresi esnasında olduğu gibi ve belki bundan daha ziyade yine hâkimiyet-i milliyenin tesisi için, yine hayat-ı memleket ve milleti kurtarmak için çalışanlar aleyhine birtakım kararlar veriyorlar ve bu kararları pek vakurâne bir suretle takip ediyorlardı. Kongrenin tam münakit bulunduğu sıralarda ki, Ferit Paşa ve rüfekası Malatya'da Elaziz Valisi Galip Bey'in taht-ı emir ve idaresinde ahali-i masumeyi iğfal etmek suretiyle bir kuvvet cemine teşebbüs eylemişlerdi. Harbiye Nazırı Şefik Paşa da bu kuvâ-yı masuna milletdaşlarımızdan ve dindaşlardan kuvâ-yı askeriyesiyle takviye etmek üzere kavi emirler veriyordu. Ali Galip Bey bu kuvvetlerle birdenbire gelecek, Sivas'ı basacak, orada bulunan kuvâyı milliyeyi birer birer bir cani gibi asacak, kesecekti. Bütün bu tertibat kendisinin vilayete ve kumandanlığa tayini içindi ve orada hareket için bir irade-i seniyye almışlar ve bu zatın bu irade-i seniyyeyi cebinde taşıdığı tahakkuk etti. Sivas'a muvasalatını müteakip derhâl telgraf başında İstanbul ile muhabere edecek ve o zaman irade-i seniyyeyi de neşredecekti. Diğer taraftan Ankara'da Vali bulunan Muhittin Paşa Çorum'a gitmiş ve orada yine Harbiye Nazırı'nın kendi emrine vermiş olduğu

kuvâ-yı askeriye ile hareket ederek böyle iki taraftan Sivas'a baskın yapacaklardı. Bittesadüf İstanbul ile bu zevat arasında teati edilen şifreli telgraflar mahlûlü yedimize geçti. Bunun üzerine derhâl İstanbul'a müracaat ettik ve bunun esbabını anlamaya teşebbüs ettik ve bittabi, Ferit Paşa, Şefik Paşa, Adil Bey emniyete şayan görülemezdi ve millet namına orada toplanmış olan kongre azası yine makam-ı muallâ-yı hilafete, saltanata Zat-ı Şahâneye telgraflar verdiler. Bütün heyet telgrafhaneye koştu ve Padişah'tan hakkını talep etti.

Pek doğru! İngilizlerden bahsetmek istemediğim için bu noktayı dercetmedim efendim.[1] Hakikaten İngilizler daha evvel bütün Kürdistan'ı iğfal etmek, Türk vesair dindaşlarından ayırmak için tasavvur edebildikleri her şeyi orada tatbikle meşgul idiler. Bu tatbikatta en büyük faaliyeti gösteren yüzbaşı ve bir rivayete göre binbaşı rütbesini haiz birisi idi ve buna maatteessüf İslâmlardan bir iki kişi muavenet ediyorlardı. Tam bu esnada Noel dahi Malatya'ya gelmiş ve Ali Galip Bey'le teşrik-i mesai eylemişti. Sivas istikametine tahriki tasavvur edilen kuvvetin başında bulunuyordu. Yine bıraktığım noktaya avdet ediyorum. Zat-ı Şahâneye arz etmek niyetinde bulunmak istedik, tekmil telgraf muhaberatının Ferit Paşa, Adil Bey ve rüfekası tarafından kat edildiğini gördük ve bize Zat-ı Şahâne ile görüşmeğe müsaade etmiyorlardı.

Ferit Paşa'ya müracaat edildiğini ve sonra Zat-ı Şahâneye müracaat edildiğini arz etmiştim. Ferit Paşa'ya adem-i itimadımızı ve müracaatta kendisine itimat etmemekte olduğumuzu ve hatta vaziyeti tamamen izah ettikten sonra Ferit Paşa kabinesinin yerine artık herhâlde milletin emel ve itimadına mazhar bir kabineyi mevki-i iktidara getirmek lüzumunu arz etmiş idik. Bu maruzatımız Ferit Paşa'nın hayluletiyle vasıl-ı sem-i şahâne olamamıştır ve bunu müteakiben Ferit Paşa'ya dedik ki: Bizi maruzatımızda serbest bırakmazsanız o zaman millet harekâtında kendini hür ve serbest telakkide mazur olacaktır. Cevap vermediler. Serbestî kendiliğinden tanınmış oldu. Kongre kendisini serbest telakki ettikten sonra, bittabi, Mister Noel ve Ali Galip Bey'e ve onun iğfal ettiği masum insanlara karşı tedabir ittihaz etti. İlk tedbir, bittabi, iğfal edilmiş olan dindaşlarımızı tenvir etmekti ve buna muvaffakiyet hâsıl olur olmaz tekmil iğfal edenler, bütün o caniler yalnız kaldılar ve oradan firar etmeye muvaffak oldular. Çorum'da bulunan Muhittin Paşa da Sivas'a davet olundu. Efendiler:

İstanbul'da Ferit Paşa kabinesiyle milletin, bilcümle rüesa-yı mülkiyenin ve ordunun rabıtası bu suretle inkıtaa uğratıldı ve bu hâl tam 23 gün devam etti. 23 gün zarfında cümlemizce malumdur ki, milletimiz makasıd-ı mukaddesesini istihsalde

1 Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in "Paşa Hazretleri bir nokta var; İngiliz Amirali "Mister Növil'in iştirakini zikir buyurmanız lazımdır." ifadesi üzerine yaptığı açıklamadır.

vahdet ve tesanüdünü ne dereceye kadar gösterebileceğini o müddet zarfındaki işarıyla, metanetiyle izhar etmişti. Bu millet için, cümlemiz için calib-i şükür ve mahmedet bir hâldir. Nihayet 23 gün sonra, Ferit Paşa irtikâp ettiği cinayatı millet ve memleketin idrak eylediğine, milletin azim ve celadetten geri durmayacağına kanaat getirdiğinden dolayı istifa etmeğe mecbur oldu. Bunu müteakip mevki-i iktidara Ali Rıza Paşa gelmişti. Ali Rıza Paşa'nın mevki-i iktidara gelmesi ve istediği zevattan malumunuz olan kabineyi teşkil etmesi hakkında Sivas Kongresi'nin veyahut Sivas Kongresi'nin tevkil eylediği Heyet-i Temsiliye'nin hiçbir alaka ve münasebeti olmadığı malumunuzdur. Binaenaleyh, Kongre Heyet-i Temsiliyesi kendiliğinden karşı karşıya gelmiş oldu, ilk nazarda Ali Rıza Paşa kabinesinin erkânı Ferit Paşa kabinesinden müdevver göründü. Bu cihetle, itimat etmekte biraz tereddüt hâsıl oldu. İşte bundan dolayı o zaman Ali Rıza Paşa'ya karşı bulunmak lüzumu hissedilmiştir. Esas olduğu için müsaadenizle aynen okuyacağım.

Mevki-i iktidara gelen Ali Rıza Paşa'ya 3 Teşrîn-i Evvel 1335 günü şu telgrafla maruzatta bulunduk:

"*Sadrazam Fehametlü, Devletlü Ali Rıza Paşa Hazretlerine,*

Millet, şimdiye kadar resikârına geçenlerin Kanun-ı Esasiye ve âmâl-i milliyeye münafi harekât-ı malumesinden müteessiren hukuk-ı meşruasını tanımak ve mukadderatını emin ve ehil ellerde görmek karar-ı katisini vermiş ve lazım gelen teşebbüsat-ı azimkarâneye tevessül eylemiştir. Teşkilat-ı muntazamaya tâbi kuvâ-yı milliye irade-i katiye-i milleti, biinâyetillâhi Kerîm, tamamen izhar-ı isbat etmek kudretini ihraz eylemiştir.

Millet, kuvvet ve iradesini hiçbir vakit âmâl-i mukaddese-i şahâneye mugayir ve menafi-i mülk ve millete mübayin bir tarzda sarfetmek niyet-i gayr-ı makulânesinde değildir. Millet zat-ı akdes-i hilafetpenahînin mazhar-ı emn ü itimadı olan zat-ı fehamet-penahileriyle rüfeka-yı kiramınızı müşkil vaziyette bırakmadan katiyen mütevakki olup bilakis tamamen müzahir olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak heyet-i vükela beyanımda Ferit Paşa ile teşrik-i faaliyet eylemiş nuzzarın mevcudiyeti heyet-i celilelerinin nokta-i nazariyle âmâl-i milliyenin derece-i mutabakatini kemal-i hulus ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyet-i tamme tahassül etmedikçe atılmış olan hatve-i ibtidai salahın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletle heyet-i celileleri arasında da sû-i tefehhümatı mucip olabileceğinden, gayr-ı caiz görmektedir. Binaenaleyh heyet, kati ve sarih olarak zat-ı sâmî-i Hazret-i Sadaret-

Penahîlerinden bervechiati hususatın hükûmet-i cedidece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kemal-i hürmetle anlamayı vecibeden addeder:

1- Hükûmet-i cedidenin Erzurum ve Sivas kongrelerinde tayin ve tespit edilen teşkilat ve makasıd-ı meşrua-i millete riayetkâr kalması,

2- Meclis-i Millî'nin inikadıyla murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderat-ı millet hakkında bir gûna taahhüd-i kati ve resmiyeye girilmemesi,

3- Sulh konferansında tayin-i mukadderat-ı millet ve memlekete memur olacak murahhasların, sabıkı gibi nâehillerden tayin edilmeyip milletin bihakkın âmâlini müdrik ve itimadına mazhar ehl-i vukuf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esasatta tamamen itilaf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bilcümle Düvel-i İtilafiye'ce meşruiyeti ve kudreti tanınmış olan teşkilat-ı milliyemizin hükûmetin müzahiri olacağı ve bu suretle hükûmetin temin-i mukadderat-ı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vuku bulacak teşebbüsatının daha emin ve müessir bulunacağı tabiidir.

Bir defa bu nikat-ı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hadisat-ı ahire sebebiyle hâsıl olan ahval-i gayr-ı tabiiyenin izalesi maksadıyla bazı maruzat-ı taliyede bulunmaklığımıza müsaade-i sadaret-penahîleri istirham olunacaktır.

3 Teşrîn-i Evvel 1335
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal"

İşte bu esasat da anlaşıldıktan sonra arada yazılan yazıları yazdık. Ali Rıza Paşa Erzurum ve Sivas kongrelerinden adem-i malumat beyan etti. "Badehu icab-ı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvela bunları bildiriniz" dediler. Cümlenizin malumu olan beyannameyi kendilerine bildirdik. İşte bunu mütalaa ettikten sonra heyet-i vükela bize sadrazamın verdiği cevapta tamamen bu esasatı Heyet-i Vükela'nın kabul ettiği bildiriliyor ve ondan sonra da bizim hakkımızda birtakım takayyüdatta bulunuyordu. Bu takyidatın başlıcası, fevkalade cereyandan ve hâsıl olan yirmi üç günlük vaziyetin izalesinden sonra Meclis-i Mebusan intihabatına müdahale edilmemesi ve umur-ı muamelat-ı hükûmete karışılmaması noktalarına münhasır idi. Bizim verdiğimiz cevabı aynen okursam mesele daha ziyade tavazzuh edecektir.

"Makam-ı Sadaret-i Uzmâ'ya:

4 Teşrîn-i Evvel 1335 tarihli cevabi telgrafname-i sadaret-penahîleri muhteviyatına nazaran Cemiyetimiz Heyet-i Temsiliyesi'nin vuku

bulmuş olan maruzat ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemal-i şükranla anlaşıldı. Ancak taraf-ı acizanemizden taahhüt edilmesini talep buyurduğunuz nikat hakkında bervechiati izahatta bulunmaklığımıza müsaade-i sâmilerini rica ederiz. Hükûmetin rehber-i harekâtında ahkâm-ı kanuniyeye tamamıyla riayet edilmesi tabii olup heyet-i acizanemizce de bunun tecellisini temin etmek yegâne gayedir. Son zamanda hâdis olan ahval-i gayr-ı tabiiyye ve gayr-ı kanuniyenin amil ve müsebbibi olan Ferit Paşa kabinesi idi. Bu husus, mezkûr kabinenin sükûtuyla heyet-i celilelerince ahkâm-ı kanuniye dairesinde hareket ve Ferit Paşa kabinesi tarafından ika edilmiş gayr-ı meşru efal ve harekât esbab ve müvellidatının refi için icap eden tedabir-i katiye ittihaz buyurulduğu takdirde, bizatihi zail ve bu yüzden vukuu melhuz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin heyet-i vükela-yı hazıraya ahkâm-ı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdat ve müzaheratta bulunabilmesi için evvela hükûmetin meşru ve kanuni olan teşkilat-ı milliyemizi hüsn-i kabul eylediğini sarih ve kati bir lisanla ifade buyurması lazımdır. Aksi takdirde cemiyetimiz ile hükûmet-i merkeziye arasında emniyet ve samimiyet-i mütekabilenin husul bulduğu meşkûk kalacak ve binnetice mütebayin harekât ve teşebbüsatın zuhuru melhuz bulunacaktır. Payitaht ile Anadolu'yu yekdiğerinden tefrike heyet-i acizanemiz ve mümessilleri bulunduğumuz efrad-ı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilakis hükûmet-i sabıkanın Paris Sulh Konferansı'ndan vilayât-ı şarkıyenin ve bittamam vâsi bir muhtariyeti haiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros, hudud-ı Osmaniye gösterilerek iki üç vilayetin camia-i Osmaniyye haricinde bırakılması ve payitaht ve vilayâtımızın ekser yerlerinde mütareke ahkâmı hilafına birçok işgaller ve haysiyet-i istiklal-i devlet ve milleti muhill-i ahvale seyirci kalması ve mevcudiyet-i milliyesini muhafaza azm-i dindarânesiyle hukuk-ı mukaddesesini müdafaaya kıyam eden kongre azasını eşkıya çetesi gibi tenkil maksadıyla Mamuretülaziz Vilayeti'nde birtakım eşkıya cemine bittevessül Sivas ve Mamuretülaziz vilayetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren hükûmet-i sabıkanın icraat-ı gayr-ı meşruası olmuştur. Aksam-ı Memalik-i Osmaniyye'nin işgali tehlikesine gelince: Teşkilat-ı Milliye izharı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vaki olmadığı gibi bilakis Ferit Paşa kabinesinin müsamaha ve seyyiatı neticesi olmak üzere ahkâm-ı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdet-i mülkiyeyi, heyet-i acizânemiz değil hükûmet-i sabıkanın ihlal eylediği müstağni-i arz ve beyandır. Tarafımızdan hiçbir daire-i resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayr-ı vaki bir hâlin tashihi gayr-ı varittir. Ecanip ile vaki olan münasebatımız bir şekl-i siyasi-i resmîde olmayıp kuvâ-yı milliyemiz aleyhinde hükûmet-i sabıkanın neşriyatı vakıasının sıhhat ve adem-i sıhhatini tahkik zımnın-

da gelen ve payitahtta milletin itimadına mazhar ve kuvâ-yı milliyeye müstenit ve meşru bir hükûmet göremeyen Düvel-i İtilafiye'nin nezdimize izâm eyledikleri birtakım memurin-i siyasiyeleriyle vaki olan temaslardan ibaret olup gayesi âmâl-i milliyeyi, teşkilat-ı milliyenin vüsat ve kudretini, irade-i milliyenin şümul ve katiyetini yakinen onlara ibraz ve irade ile milletimiz hakkında celb-i hürmet ve itimadı temine inhisar etmiştir ki, bu da sulh konferansında mukadderat hakkında muzır değil, bilakis birçok netayic-i müfide istihsal edeceği azade-i şek ve şüphedir. Mebusan intihabı hakkında hükûmet-i sabıkanın verdiği evamir-i zahire dairesinde hareket eden mahallî hükûmetler henüz defatir-i esasiyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayr-ıkabil olduğu gibi cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmadığından ihtirasat-ı siyasiyeden bittamam berî bulunacağını ve intihabatta katiyen ahalinin içtihat ve hürriyet-i vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini biddefaat beyannameleriyle esasen ilan eylemiştir. Muamelat-ı hükûmete iras edilen sekte, ancak muhaberat-ı resmiyenin inkıtaıdır ki bu da milletin eb-i müşfik ve ekremi bulunan Padişahına maruzat ve istirhamatını takdime mani teşkiliyle Padişah ve efrad-ı millet arasında bir şedd-i hâil teşkil eden Ferit Paşa kabinesinin harekât-ı nâmeşruasının netayic-i zaruriyesindendir. Şu noktaya da kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle nazar-ı dikkati fehamet-penahîlerini celbe mecburuz ki beyanat-ı sâmilerinde memleketimizde usul-i meşrutiyet icabınca hâkimiyet-i milliye cari bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren Meclis-i Mebusan'ın dört ay zarfında içtimaı Kanun-ı Esasi'mizin ahkâm-ı sarihasından iken bugüne kadar intihabatın defatir-i esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtac-ı izah olmadığı veçhile dört ay zarfında içtimaı bir mecburiyet-i kanuniye tahtında bulunan Meclis-i Millî'nin şu ana kadar adem-i içtimaı Ferit Paşa kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanun-ı Esasi'ye bir tecavüz-i katisini teşkil eder ve Kanun-ı Ceza'nın madde-i mahsusasına tevfikan bir cinayet addedilerek müsebbibleri hakkında ahkâm-ı kanuniyenin tamamını tatbik-i hâkimiyet-i milliyeyi kabul ve ahkâm-ı kanuniyenin tatbikini kendisi için bir vazife-i kanuniye addedecek her hükûmet-i meşruanın ilk vazife-i mukaddesesidir."

Bundan sonra teferruata ait bazı noktalar vardır. Efendim, Ali Rıza Paşa bu cevabımızdan sonra birkaç gün ihtiyarı sükût etti. Nihayet üç gün sonra karşımıza muhatap olmak üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa çıktı. Cemal Paşa'nın verdiği telgrafta heyet-i vükelanın tamamen âmâl-i milliye dairesinde hareket için teklif olunan şeraitin kâffesini kabul eylediği münderiçti ve bilmukabele vuku bulan teklifatta hükûmetle hepimizin gayet ciddi ve samimi bir itilaf yapmış olduğu kanaati hâsıl oldu. Fakat bu itilafın tahakkuk-ı kavlinden sonra Cemal Paşa yeniden bazı

teklifatta bulundu. Kabine namına teklif ettiği mevad haiz-i ehemmiyet olduğu için birer birer işaret edeceğim:

1- İttihatçılıkla münasebeti bulunmadığı,

2- Devlet-i Osmaniyye'nin Harb-i Umumi'ye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tayin-i esami suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazat-ı kanuniyenin tatbiki,

3- Her nevi cinayet faillerinin tecziyeden kurtulmayacağı,

4- İntihabatın serbest cereyan edebilmesine dair teminat istiyordu.

Buna verdiğimiz cevap serdettiğimiz mütalaat şöyle idi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine:

C. 9-10-1335, maruzat-ı cevabiyede bulunmadan evvel Heyet-i Temsiliye'nin kabine erkân-ı muhteremesi hakkında hiss-i hürmet ve hüsn-i zan perverde eylediğini ve müdavele-i efkâr ve teati-i mütalaatta tarafeynin safiyet ve samimiyeti rehber ittihaz edildiğine kanaat olunduğunu arz eylerim. Vesait-i muhtelife ile tamimi lüzumlu görüldüğü emir ve işar buyurulan dört madde hakkında Heyet-i Temsiliye'nin nokta-i nazar ve mütalaatı bervechiati maruzdur:

Rum ve Ermenilerle İngilizler başta olmak üzere Düvel-i İtilafiye'nin ve bunların seyyiatına alet olan sakıt Ferit Paşa kabinesinin vahdet-i milliye ve saadet-i vatana matuf her nevi teşebbüsat ve harekât-ı meşrua-i milliyeyi alelıtlak İttihatçılıkla ittihamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malumdur. Teşebbüsat ve teşkilat-ı milliyemizin ittihatçılıkla hiçbir alaka ve münasebeti olmadığı bedhahândan gayrı gerek millet ve gerek temasta bulunan ecanipçe taayyün eylemiş olduğu hâlde maahaza buyurduğunuz suitelkinat ve işaatı bertaraf etmek maksadıyla Sivas Umumi Kongresi'nin 1'inci celse-i içtimaında müzakerata başlanmadan evvel umum murahhaslar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışılmayacağına dair alenen birer birer tahlif edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilan olunmuştur. Bundan başka münasebet düştükçe ve bilhassa ecaniple temaslarda bulunuldukça bu noktaya ehemmiyet-i mahsusa atfolunarak beyanat ve izahat-ı lazımede bulunulmaktadır. Maahaza tavsiye buyurulduğu veçhile bu bapta yine fırsat çıktıkça beyanat ve neşriyattan geri kalmayacaktır. Yalnız bu mesele şekl-i zahirisinden sarf-ı nazar edilirse mahiyet-i esasiyesi itibarıyla ehemmiyet-i mahsusayı haizdir. Bu cihetle sırf kabine aza-yı kiramı ile teati-i efkâr ve heyet-i celilerinin bu noktadaki kanaat-i hâkimesini istimzaç maksadıyla bu Heyet-i Temsiliye'nin mütalaasını arz etmeği lüzumlu görmekteyiz. Biz anasır-ı gayr-ı müslime ile İtilaf Hükûmâtı'nın maksad-ı siyasiye tahtında gördükleri alelıtlak İttihatçılık düşmanlığını esas itibarıyla doğru

görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiatı idaresi ve suiistimalleri ile memleketi harabeye sürükleyenlerden ibaret bir hizb-i kalil vardır ki işte asıl millet ve bizim nazarımızla müttehem olanlar bunlardır. Yoksa İttihat ve Terakki mensubîninden olup muhafaza-i bîtarafî etmiş, fenalığa âlet olmamış ashab-ı namusun bu suretle suizan altında kalması ve bilhassa her millette olduğu gibi nekbeti lüzumlu derecede temyiz edemeyen alelumum avam kısmının duçar-ı töhmet olmasını doğru görmedikten başka memleketin asayiş ve intizam-ı dâhilîsi ve atisi itibarıyla da tehlike addeyliyoruz.

Binaenaleyh, kabinenin bu maddeden ruh-ı maksadı ne olduğunu izah buyurmanızı hassaten istirham ederiz.

2 - 2'nci madde muhteviyatına gelince: Bu husus şayan-ı teemmül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Mesela, mütalaa-i atiye dahi varittir. Gayr-ı kabil-i tamir-i felaket ve netayic-i elîmeye müncer olduğundan bugün milletin adem-i memnuniyetini celbeden Harb-i Umumi'ye iştirak etmemek elbette son derecede şayan-ı arzu idi. Fakat buna imkan-ı maddi mevcut değildi. Çünkü adem-i iştirak müsellah bir bîtaraflığı, yani Boğazların mesdud bulundurulmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki vatanımızın mevki-i coğrafisi, İstanbul'un vaziyet-i sevkü'l-ceyşiyesi Rusların, İtilaf Hükûmetleri yanında ahz-ı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellah bir bîtaraflığın idamesi için paramız, silahımız, sanayiimiz, hulasa lazım olan vesaitimiz mevcut değildi. İtilaf Devletleri'nin ve bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfınazar gemilerimizi zapt ve milletin dişinden tırnağından artırarak biriktirdiği inşaat-ı bahriyeye ait yedi milyon liramızı gasp eylemeleri ve Düvel-i İtilafiye'nin ilan-ı harple beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükûmet-i Osmaniyye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilan eylemiş olmaları ve hatta Bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre İstanbul'un Çarlık Rusyası'na vaat edilmiş olması harbe İtilaf Devletleri aleyhine girmekliğin gayr-ı kabil-i ictinâp olduğunu gösterir delail-i vazıhadandır.

Bir de İngiltere ve Fransa'nın kendisine İstanbul'u vadeyledikleri Rusya dururken Balkan Harb-i meşumundan sonra hiçbir kıymet-i askeriye, mevcudiyet-i milliye atf eylemedikleri milletimizi, kendilerine iltihak eylemiş farz etsek bile tercih edeceklerini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir hıyanet telakki eylemek ve koca bir milleti dört beş kişinin baziçesi olacak derecede add eylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucip olmak şöyle dursun, bilakis sakıt Ferit Paşa'nın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkâr-ı sakimânesi ile serdeylediği beyanat-ı zelilânesine Clemenceau'nun vermiş olduğu hakaret-âlûd cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir. Binaenaleyh, merdâne bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harbeden bu koca milletin

mağlubiyetinin netayic-i zaruriyesine katlanmakla beraber hareketin cinayet telakki ve bu yüzden itham ve tecziye edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telakki olunabilir.

Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince: İlan-ı harb gayr-ı mesul olan Zat-ı Şahânenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilan-ı harpten dört ay sonra içtima eden Meclis-i Millî'de verdiği izahat üzerine alkışlarla mazhar-ı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele Divan-ı Âli'nin tetkikinden geçmeden alelıtlak şu veya bunun aleyhine ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir.

- Harp esnasındaki suiidarelerin meydana çıkarılıp tecziyesi, vatanımızda mesuliyetin büyük ve küçüklere seyyan olduğu, kanun devrinin bîtarafâne ve kemal-i adl ü hakkaniyetle başlandığını idrak etmek ehass-ı âmâlimizdir. Fakat biz bunun birçok münakaşata sebep olan kâğıt üzerinde, reklam tarzında neşrinden ziyade bilfiil tatbikatiyle yar u ağyara izharını daha muvafık ve faideli görüyoruz.

- İntihap hakkındaki nikat-ı nazarımızı, suret-i bervechiati beyanname ile neşir ve ilan eylemiştik, bu babda varit olacak başkaca mütalaat varsa emir ve işârını istirham eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Namına
Mustafa Kemal"

Efendim, Ali Rıza Paşa kabinesi ile cereyan eden mühimce muhaberat burada hitam buluyor. Fakat bu son günde kabine, heyetimiz ile yakından görüşmek ve teferruat üzerinde anlaşmak için Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın bizimle mülakatını tensip etmişti ve Amasya'da kendileriyle mülakat ettik. Salih Paşa hazretleriyle hemen üç gün üç gece devam eden mülakatımız esnasında demin izah ettiğim kongrelerin tespit ettiği prensipler ve teşkilat nizamnamesinin mevadd-ı mühimmesi birer birer okundu ve münakaşa edildi ve tamamen müttehit kalındı ve müzakeremiz aynen zapt olunuyordu ve binnetice de Salih Paşa hazretleriyle ve kongre namına kendileriyle mülakat eden heyet tarafından imza edilmiş ve muvafık kalınmıştı. Bunu aynen okumayacağım. Arz ettiğimden ibarettir. Bütün maddeler okunmuş, yalnız Meclis-i Millî'nin tasdikine tâbidir. Bu müzakerenin tafsilatından sarfınazar edeceğim. Yalnız Salih Paşa hazretlerinin imza vaz ettikleri zabıtnamede bizim esasatımızda münderiç olmayan bir mesele mukayyetti. Oraya nazar-ı dikkat-i âlilerinizi celp edeceğim. O mesele, Efendiler Meclis-i Millî'nin mahall-i inikat ve içtimai meselesiydi. Vaziyet-i umumiyemiz, İstanbul'un hâl-i hususisi müzakere ve münakaşa edildi. O fıkraları aynen okuyacağım.

"Bundan sonra Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratın teşkilat kısmına ait on 1'inci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve saha-i faaliyeti hususu mevzubahis oldu ve bu maddede irade-i milliyeyi hâkim kılacak olan Meclis-i Millî'nin Hukuk-ı teşriiye ve murakabesine emniyet ve serbestî ile sahip olduktan ve bu emniyet Meclis-i Millîce teyit edildikten sonra cemiyetin şekli kongre kararıyla tayin edileceği musarrahtır. Burada mevzubahis olan kongrenin şimdiye kadar vuku bulan Erzurum ve Sivas kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre hâlinde olması meşrut değildir. Cemiyetin programını kabul eden mebusan, cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telakki edilerek akdedecekleri içtima-i mahsus kongre makamına kaim olabilir.

Meclis-i Millî'nin İstanbul'da tamamen hâl-i emniyette serbest olarak icra-yı vazife edebilmesi şarttır. Bunun şerait-i hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbul'un ecnebi taht-ı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanın vazife-i teşrîiyelerini hakkıyla ifaya pek müsait olamayacağı fikr-i hâsıl oldu. Yetmiş seferinde Fransızların Lyon'da ve ahiren Almanların Vaymar'da yaptıkları veçhile sulhun akdine kadar muvakkaten Meclis-i Millî'nin Anadolu-yı şahânede hükûmet-i seniyenin tensip edeceği emin başka bir mahalde içtimaı muvafık görüldü. Meclis-i Millî'nin içtimaından sonra derece-i emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyet-i tâmme görüldüğü takdirde cemiyet heyet-i temsiliyesinin ilgasıyla teşkilat-ı hazırasının hedef-i mesaisinin tayini bâlâda tasrih olunduğu veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtima-ı mahsusta kararlaştırılacaktır.

Mebusanın intihabında serbestî-i tâmm bulunması lüzumu hükûmet-i seniyece emir buyurulmuş olması hasebiyle intihabatın icrasında cemiyet heyet-i temsiliyesince edna bir müdahale vaki olmamaktadır."

Efendim, Salih Paşa hazretleri bu zabıtnameye vaz-ı imza ettikten sonra dediler ki, bu noktaya, Meclis-i Millî'nin mahall-i içtimaının İstanbul'dan hariç mahalde olması noktasına, vükela-yı sairenin muvafakat edeceklerine emin değilim, vakıa ben kabine namına buraya geldim ve kabine namına sizinle müzakere ediyorum, onların mütevakki davranışlarını zannediyorum. Ancak ben vicdanen, aklen, kanaaten buna kaniim dediler. Bu kanaat-i vicdaniyemi bütün heyet-i vükelaya, Zat-ı Şahâneye anlatmaya gayret edeceğim, şayet bunu kabul ettiremezsem bu hakikat-i mahza karşısında tekrar hükûmet, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaını emrederse bu mesele benim için bir namus meselesidir, bunun için terk-i mevki etmek mecburiyetindeyim, dedi. Fakat zannederim terk-i mevki etmemiştir. Salih Paşa'nın tahmin ettiği gibi kendilerinin İstanbul'a avdetini müteakip bu defa Har-

biye Nazırı Cemal Paşa tarafından yine kabine namına vürut eden bir telgrafta bu mesele mevzubahis oldu. Pek esaslı olduğu için telgrafı aynen okuyacağım:

"Mustafa Kemal Paşa hazretlerine takdim edilecektir.

Bahriye Nazırı Salih Paşa hazretleriyle Amasya'da vaki olan müzakerenin hüsn-i neticeye iktiranı heyet-i vükelaca mucib-i memnuniyet oldu. Yalnız mebusanın, payitaht-ı hilafet ve saltanattan gayr-ı bir mahalde içtimai, fevkalade haiz-i ehemmiyet ve hatarnâk görüldüğünden bu babdaki mütalaat bervechiati arz olunur.

Evvela, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın içtima etmemesi için önerilen sebep payitahtta Düvel-i Mütelife kuvâ-yı berriye ve bahriyeli bulunduğundan müzakeratın serbestî-i cereyanı hakkiyle temin olunamayacağı ve bazı mebusların reylerine bile taarruz vukuu muhtemel olduğu mütalaasıdır,

-... ki bizim mütalaamızdır- Hâlbuki Düvel-i İtilafiye'nin cümlesi meşrutiyetle idare olunduğu cihetle Mecalis-i Milliye'nin her türlü taarruzdan masuniyeti onlarca bittabi, takdir olunacağı gibi böyle bir muamelenin âlem-i medeniyet nazarında ne derece suitesir hasıl edeceği de kendilerince malumdur. Binaenaleyh Meclis-i Mebusan'ın selamet-i müzakeresinin haleldar edilmesi varit değildir. Düvel-i İtilafiye tarafından şahıslarına karşı bir muamele vukuu melhuz olan zevat esasen pek mahdut olduğundan bu zatların selamet-i mülk ve millet için bir fedakârlık daha ibraziyle mebusluktan istifa etmeleri suretiyle bu mahzur dahi ref' ve izale olunabilir ve böyle bir eser-i uluvv cenâb-ı hamiyetlerinden bihakkın muntazardır.

Saniyen: Bu ân-ı buhranda vükela-yı devlet ve milletin daima yekdiğeriyle temasta bulunması ve yeknazar, yekvücut olarak içinde bulunduğumuz badireden tahlis-i vatan vesailine çalışmamız lâbüttür. Meclis-i Mebusan'ın taşrada içtimai hâlinde vükelanın kısmen ve devair-i hükûmetin dahi oraya nakli icap edeceğinden bunun usret ve adem-i imkanı ile beraber merkezi hükûmetin nakline bir mukaddeme yolunda telakki edileceği vâreste-i ityandır. Vükela ile mebusan daima yekdiğeriyle temasta bulunmak mecburiyetinde olduğundan vükelanın İstanbul'da ve mebusanın taşrada bulunması mümkün değildir. Hatta İstanbul'a en karib olan bir Bursa bile mahall-i içtima olsa vesait-i nakliyenin hâline nazaran muntazaman ve vakt ü zamanıyla gidip gelmek ve kuyut ve vesaiki getirip götürmek hemen kabil değildir. Hususiyle Sadrazam Paşa hazretleriyle dâhiliye ve Hariciye nazırlarının Meclis ile daima münasebatta bulun-

ması ve İstanbul'dan da ayrılmaması lazım olduğundan bu iki zaruretin telifi müstahil olur.

Salisen: Meclis-i Mebusan'ın taşrada içtimaı İstanbul'dan başka bir merkezin daha ihdası manasını işrab edeceğinden maada İstanbul'un henüz mukadderatı katiyen taayyün etmediği cihetle daima müterakkıb-ı fırsat olan âdâya ve bahusus Venizelos ve emsaline muzır propagandalar yapılmak için vesile ihzar eder. İstanbul düvel-i saire payitahtlarına mâkis değildir. Yalnız Osmanlıların payitahtı olmayıp yüz milyonlarca İslâmın teveccühgâhı ve kıble-i âmâli bulunduğu cihetle her ne suretle olursa olsun müstakillen merkez-i hükûmet olmak şerefini kaybedince saltanat-ı asır-dîde-i Osmaniyye'nin Avrupa'dan infikakıyla bir Asya emareti hâline sükût eyleyeceğinden erbab-ı kin ve garaza yeni bir silah vermemek için bilcümle kuvâ-yı memleketin İstanbul'da cemi, bahusus bu zaman mutlak elzemdir.

Rabian: Bazı fırâk-ı siyasiye ile anasır-ı gayr-ı müslimenin intihabatın bîtarafâne icra olunmayacağı zannında bulunarak intihabata iştirak edip etmemekte hâlâ müttereddit iken Meclis'in Anadolu'da temerküz edeceği ve Meclis-i Mebusan'ın Teşkilat-ı Milliye mensubinine münhasır kalacağı fikrine takviyet verir. Bu sebeple onlar intihabata iştirak etseler bile mebusanın kısmen Anadolu'ya gitmekten içtinap ve İstanbul'da toplanmak sadasını i'lâ etmeleri de varid-i hatır olmakla bu suretle Meclis-i Mebusan'ın ikiye ayrılarak her ikisinde nisab-ı ekseriyet vücuda gelemeyerek kararların sarih ve muteber olmaması netice-i elimesi hâsıl olur ve bu suretle ahval-i umumiye ve hususiyemizi tefahhus-ı mütemadi altında bulunduran ve Türkler kendilerini idareye ve muhataralı zamanlarda bile ittifaka muktedir değildir davasını ispat için delil aramakta olan düşmanlara girizgâh-ı makal verilmiş olur. Zaten konferans huzuruna çıkmamız ve orada hüsn-i kabule mazhar olmamız efrad-ı milletin hem dest-i ittifak olmasına ve hükûmetin de böyle bir kitle-i müttehideye istinat etmesine mütevakkıf bulunduğu muhtac-ı izah değildir.

Meclis'in Anadolu'da içtimaı şayiası şimdiden birtakım güft ü gûlara ve ecânib tarafından enva-ı tefsirata yol açtığı cihetle bunun avakıb-ı vahimesini kemal-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatte bulundurmak lazımdır.

Harbiye Nazırı
Cemal"

İşte Efendiler, Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Meclis-i Millî'nin İstanbul'da inikadı lüzumuna dair serdettiği esbap ve mütalaatı bundan ibarettir.

İşte bu nokta-i nazar şahıslarına bile tecavüz vuku bulduğu mütalaasıdır ki bizim bütün bu mütalaaya karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz nokta-i nazarlar

şunlardı: Bugün payitaht-ı saltanat-ı seniyyede Meclis-i Millî'nin içtima etmesi fikrini tensip etmeyenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktalara istinaden serd-i mutalaat eylemişlerdir. Bizim bütün bu mutalaata karşı cevap olmak üzere 29.10.1335 tarihli bildirdiğimiz nokta-i nazarlar şunlardır:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine:

Sivas 29.10.1335

C. 27, 28 Teşrîn-i Evvel 1335 tarihli ve (300, 301) numaralı şifrelere: Bugün payitaht-ı saltanat-ı seniyye ve makam-ı hilafet-i İslâmiyemiz olan İstanbul düşman donanmasının topları ve kuvâ-yı işgaliyesi altında, düşman polis ve jandarmasının fiilî müdahale ve iştiraki tahtında bulunuyor. Matbuat-ı mütelifin tarafından murakabede, hukuk-ı şahsiye ve içtimaiyemiz bunların tazyiki altında, kabine erkân-ı muhteremesine varıncaya kadar giren ve çıkanlar ecnebi muayene ve teftişine tabi bulunmaktadır. Bütün manası ile payitaht-ı saltanat ve hilafetimiz hâl-i muhasarada olup hâkimiyetimiz burada manen, fiilen gayr-ı caridir. Buna bir de Rum ve Ermenilerin Hükûmeti tanımamalarını ve İtilaf Devletleri'ne istinat ederek âdeta hâl-i isyanda ve bir takım teşkilat-ı mefsedetkarânede bulunduklarını ilave edersek payitahtımızın içinde bulunduğu vaziyet-i elîme ve hatarnâki tamamen tavsif eylemiş oluruz.

Binaenaleyh, bütün bu hak-şiken muamelatı ve hâlâtı tafsil ve izah ile Avrupa'dan, efkâr-ı umumiye-i cihandan hak ve adalet talep edecek ve teminine çalışacak olan Meclis-i Millî'nin İstanbul'da ifa-yı vazife etmesine bizce imkân mutasavver değildir.

Düvel-i İtilafiye meşruti birer hükûmet olduğu binaenaleyh Meclis-i Millî'miz aleyhinde teşebbüsatta bulunmayacakları hakkındaki mütalaatı tamamen bir hüsn-i zan telakki eylemeğe mecburuz. Ancak Avrupa devletleri milletimizi meşrutiyet ve hürriyet ve hürriyeti müdrik, reşit bir millet olarak add ve telakki etmiş bulunsalardı bu mütalaa varit ve doğru olabilirdi. Hâlbuki hakikat tamamen bu hüsn-i zannın aksine tecelli etmiş ve etmektedir.

Vaziü'l-imza oldukları mütarekename ahkâmına mugayir icraatları ve Hükûmetin hakk-ı kazasına tecavüzleri bizi insan telakki eylemediklerine ve verdikleri söze riayet etmemeği bize karşı muhalif-i namus bir şey addeylemediklerine delildir.

Birkaç kişinin şahıslarına karşı vukuuna ihtimal verilen muamelenin sebebi bu zevatın devlet ve milletin ve makam-ı saltanat ve hilafetin istiklal ve tamamisi uğrundaki mücahede ve mesaileri ise bunlardan başka aynı ruh ve kanaatte bulunan zevat-ı sairenin de hedefi taarruz olmaya-

cağını kestirmek ve temin eylemek bittabi, mümkün olamaz. Binaenaleyh bu hâl tekmil Meclis-i Millî aleyhinde vaki olabilir.

Esasen yukarıda arz ve tafsil eylediğimiz veçhile İstanbul meşgul ve tehlike fiilen mevcuttur. Meclis-i Millî'nin içtimaının ise emniyet-i mutlaka içinde bulunması şart-ı evvel ve esasıdır. Bu sebeple taşrada emniyet-i tamme mevcut olan bir mahalde içtima bir zaruret-i katiye hâlinde görülmektedir.

Meclisin inikat ve sulha kadar muvakkaten taşrada içtimaı hâlinde izah buyurulan mehazirden vükelanın kısmen ve aleddevam Dersaadet'i terketmeleri zarureti mevcut değildir. Bazı nazırların gidip gelmeleri veya komiser bırakmaları merkez-i hükûmetin nakli manasını hiçbir vakit tazammun edemez. Bundan maada Meclis-i Millî'nin taşrada içtimaı bir zaruret-i katiyeye müstenit olacağından İstanbul'dan başka bir merkez daha ihdası manasını da işrab etmemesi lazım gelir. Bilhassa mukadderatı meşkûk olan İstanbul'un ancak mukadderatı malum ve emniyet-i mutlaka içinde bulunan bir mahalden tahlise çalışılması maksadı temin edebilir. Venizelos'un Atina'yı emin göremediğinden Heyet-i İcraiye'yi bile Selanik'te teşkil ve tesis eylemesi Yunan payitahtını tehlikeye koymayıp bilakis tahlis eylediği, bazı vekayi ile malumdur. Ferit Paşa'nın sadrazam ve hariciye nazırı iken Avrupa'da aylarca kalması muamelatı hükûmetçe mahzurlu telakki edilmediğine göre zaruret-i fevkalade yüzünden hükûmet-i hazıra ricalinin icap ettikçe Meclis-i Millî'nin bulunacağı mahalle gelip gitmelerinde hiçbir mahzur olmayacağı tabiidir. Bu içtimaın hariçte olmasından dolayı Venizelos ve emsali düşmanların propagandada bulunacakları pek tabii görülmektedir. Çünkü bu içtimaın kendi zararlarına olacağını şimdiden kestirmekte oldukları şüphesizdir. Salih Paşa hazretleriyle bu bapta görüşüleli iki gün olduğu hâlde mahall-i inikatın daha evvel mahafil-i ecnebiyede dahi mucib-i mübahasat olmuş bulunduğu anlaşılıyor ki, aynı nikat-ı nazardan bu da pek tabiidir. Herhâlde ecnebilerin milletimizin derece-i idrakini anlamak hususunda tefahhusatta bulundukları muhakkaktır.

Meşruiyeti ve hukukunu müdrik olan hiçbir milletin düşman içinde, düşman tazyiki altında kendi hukukunu müdafaa etmek üzere içtima etmek isteyeceğini kabul etmek doğru olamaz. Bugün İstanbul'da içtima etmek istemek bilcümle kuvâ-yı memleketi burada cemetmek, bu kuvvetleri meflûç kılmak, neticede intihara kastetmek demektir. Bundan maada Meclis-i Millî'nin bu vaziyet altında payitahtta toplanması milletin İstanbul'un işgal-i hâzırını, mevki-i fiile konmuş olan mütelifin hak-şikenliklerini aynen kabul eylemesi demektir. Hâlbuki hariçte içtima

edilmesi aynı zamanda payitahtın vaziyet-i hazıra-i elîmesinin de cihana karşı alenen ve fiilen protesto edilmiş olması ifadesini haizdir.

Zât-ı akdesi hilafetpenahînin İstanbul'da bulunmaları cihetiyle Meclis-i Millî'nin taşrada bulunmasından dolayı makam-ı hilafet itibarıyla enzar-ı İslâm'da bir tebeddül ve tesir vukuu gayr-ı varittir. Çünkü Meclis-i Millî milletimizi temsil eden heyetten ibarettir. Hatta küşat için zat-ı hümayûnun bir vekil tayin buyurmaları da mümkündür. Hem bu suretle âlem-i İslâm Meclis-i Millî'nin makarr-i hilafette toplanmaya cesaret-yâb olamadığını görmekle bu makam-ı mukaddesin düşman tehlikesi altında bulunduğunu hissedecektir ki faydası derkardır.

Anasır-ı gayr-ı müslimeye gelince, bunlar daha Tevfik Paşa kabinesi zamanında intihabata iştirak etmeyeceklerini ilan eylemişlerdir. Bunların iştirak etmemeleri kendi zararlarından başka bir netice vermez, inşallah, vatan ve millet nail-i istiklal olunca ister istemez aynı hukuk dâhilinde Osmanlı vatandaşı olarak oturmaya mecburdurlar.

Fırak-ı siyasiye-i sairemizden bazılarının Anadolu'yu istememeleri bittabi, Kuvâ-yı Milliye tesiri altında kalmak endişesinden olacaktır. Hâlbuki milletin asıl kahir ekseriyetini temsil eden milliyetperver mebusan da İngilizlerin tesiri ve tazyiki tehlikesinden dolayı İstanbul'u istemeyeceklerdir. İstanbul'un çıkaracağı mahdudü'l-miktar mebusanın bir kısm-ı mühimmi hiç şüphesiz milletle beraber olacağına nazaran taşraya geleceklerdir. Hatta hiç gelmeyeceğini farzetsek ve Meclis'in ikiye ayrıldığını kabul eylesek bile nisap hususunun İstanbul'a mı yoksa taşraya mı ait bulunacağını tabii şimdiden kestirmek mümkündür. Esasen bu gibi zan ve tereddüde düşecek mebusların menafi-i mülk ve millet uğrunda istifa suretiyle fedakârlık ibraz eyliyecekleri memul ve muntazardır. Aydın taraflarından intihabata dair vaki olduğu işâr buyurulan şikâyet Yunan işgali altındaki aksam-ı memalikimizden ise, bunun Rumlar tarafından yapıldığına hiç şüphe edilmemekte ve pek tabii görülmektedir. Haksız işgal olunan bu muazzez vilayetimizin Meclis-i Millî'ye mebus gönderebilmesi ehass-ı âmâlimizdir. Bu suretle millet bilfiil işgali tanımadığını ve bu zengin topraklarından ayrılmaya asla razı olmadığını dünyaya ispat edecektir. Buna hükûmetin de resmen müdahale etmesini, İzmir valisine keza Adana, Musul vilayetleriyle Maraş, Antep, Urfa sancaklarına resmen intihabat için kati emirler vermesini siyaset-i hazıranın icabat-ı ma'kulelerinden add ve telakki eyleriz. Heyetimizin verdiği sözü tutan zevattan müteşekkil olduğuna itimat buyurulmasını hassaten istirham eyleriz. Daha itilaf husul bulduğu gün, bütün mevcudiyetimizle müzaheret ve muavenetimizi arz ve vadetmiş, keyfiyeti bütün millete tamim eylemiştik. Aradan yirmi beş gün geçti. Bu müddet zarfında bütün efal ve harekâtımızla vezaif-i hükûmeti teshile, kuvve-i hükûmeti tarsine çalışıyoruz. Buna rağmen kabinenin hâlâ hulus-ı niyetimizden şüpheli bulun-

ması, elan icraat namına adım atmamış bulunması teessürümüzü mucip olmaktadır, bittabi, teşkilat-ı milliyedeki maksadın meşruiyeti kabul ve ahkâmına tevfikan idare-i hükûmeti vaat ve tekeffül eden Hükûmetin, teşkilat lağvını ve nizamnamemizde musarrah olan Heyet-i Temsiliye'nin faaliyet-i hazırasının tadilini talep edeceğini hatıra getirmiyoruz. Bu hâlde nasıl mukavemet ve müzaheret talep buyuruluyor? Bu cihetin tavzihan izahını istirham eyleriz.

Bilakis Heyet-i Temsiliye, Ferit Paşa kabinesinin yapmış olduğu haksızlıkların tamiri cihetine elan gidilmemiş olmasını görmekle müteezzi bulunmaktadır. Meclis-i Millî hakkında Heyet-i Temsiliye'mizin nikat-ı nazarını bervech-i bâlâ arz eyledik. Maahazz hatt-ı harekâtımızı efkâr-ı umumiye-i millet üzerine istinat ettirmek bizlerce düsturü'l-hareket olduğundan bilumum vilayât heyet-i merkeziyesinin bu bâbdaki nikat-ı nazarı da ayrıca sorulmuştur. Neticeye göre hareketimiz tabiidir efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal"

Bizim bütün bu mütalaata karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz nokta-i nazarlar şunlardır: Bugün payitaht-ı saltanat-ı seniyye ve Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtima etmemesi fikrini tensip etmeyenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktaya istinaden serd-i mütalaa etmişlerdir. Bundan sonra Rıza Paşa Kabinesi nokta-i nazarında ısrar etti. Bu mütalaat o zaman yalnız bizim heyetimizin nokta-i nazarı idi. Bittabi kararı kati kabulü mahiyetinde değildi. Onun için muhtelif vesaitle bütün milletin efkâr ve temayülatını anlamaya çalışıyordum. Burada olduğu gibi tasrih ve teşrih ettik ve sorduk, mahall-i içtima nerede olmalı? Vürut eden cevaplarda, her tarafta suret-i umumiyetle bu vaziyet idrak edilmişti. Hakikaten İstanbul'da içtimaın felaket-i barize olduğu herkes tarafından itiraf edilmişti. Ancak ortada bir mesele vardı o da hükûmet-i merkeziyenin adem-i muvafakati! Meclis-i Millî'nin. Meclis-i Millî olarak Anadolu'da daha emin bir mahalde içtima edebilmesi bittabi, hükûmet-i merkeziyenin muvafakatine ve Zat-ı Şahâneye arz-ı hâl ve hakikatle istihsal edilecek irade-i seniyyeye mütevakkıf idi. Mebuslar hariçte toplanır, ayân oraya gelir ve Meclis-i Millî hâlinde içtima eder: Bu olmadıkça Meclis-i Millî'nin, Meclis-i Millî olarak içtimaına maddeten imkân kalmamıştır. Bu mesele bizce fevkalade mühim olduğu için arz ettiğim gibi istimzaca tevessül edilmekle beraber Sivas'ta sahih-i salahiyet bazı zevat ile bilhassa bütün kumandanların huzuruyla bir içtima-ı fevkalade yaptık. Aynı neticeye vasıl olduk. Bu netice-i katiyeye göre bir şey vardı. O da mebusanın kâffesi aynı kanaatle vaziyeti tehlikeli görüp kendiliğinden hariçte bir yerde içtima etmesi! Bittabi bu heyet Meclis-i Millî olamazdı, belki bir Millet Meclisi olurdu. O mahiyette olmamakla beraber, fakat böyle olsa dahi basit

bir kongre hâlinde toplanmış olsa idi yapabileceği vazifeden daha büyük vazife ifa etmiş olacaktı ve benim kanaatim Mebusan İstanbul'a gitmeseydi, Meclis-i Mebusan orada içtima etmeseydi, hariçte emin bir yerde toplanıp orada bütün memleketi, bütün milletin, payitahtın mukadderatını muhafaza etmiş olsaydı İstanbul işgal olunmazdı.

İstanbul'un işgaline sebeb-i yegâne hükûmetin birtakım vahi ve çürük mütalaata saparak zaaf göstermiş olmasından dolayıdır. Meclis-i Millî'nin hariçte inikadı lüzum ve zaruretini anlatmaya muvaffak olamadıktan sonra artık serd-i mütalaattan sarfınazar ettik. Yalnız yine bu felaketin zuhura geleceği kanaati baki olduğundan bazı tedabir yapmakla vazife-i vataniyemizi ifaya kavuştuk. O tedabir cümlemizce malumdur. Hiç olmazsa mebuslar İstanbul'un o teslim edici muhitine, havasına girmeden evvel haricinde biribiriyle görüşsünler, tanışsınlar ve biribiriyle müdavele-i efkâr ederek tenevvür etsinler. İşte bu maksatla Erzurum'da, Trabzon'da, Samsun'da hulasa muhtelif merkezlerde, biliyorsunuz, mebusların toplanması, mıntıka mıntıka İstanbul'a girecek mebuslardan -ve bundan fazla olarak da rica ettik- Ankara'ya mümkün olabilenler gelsin de müdavele-i efkâr edelim. Bu tedabirin birincisi ve gerek 2'ncisi kısmen oldu, buraya gelen mebusan-ı kiramla müdavele-i efkâr edildi, bütün bu acı ihtimaller mevzubahis oldu ve atiye ait bazı tedabir de düşünüldü. Hatırladığıma göre her şeyden evvel Meclis-i Mebusan'da bir grup vücuda getirmek şart telakki edildi. Çünkü mebusanın heyet-i umumiyesi mütesanit bir hâlde bulunmazsa hiçbir maksadın müdafaa ve muhafazasının imkânı kalmazdı ve yine burada görülmüştü ki teşekkül edecek grup bütün manasıyla, vuzuhuyla ve zevahiriyle kuvâ-yı milliyeye müstenit olacaktır, bütün dünya bilecektir; bu melunlar, milletin kuvvetine istinat etmekten korkan melunlar, hiçbir kimsenin indinde, muteber olamaz.

Burada müzakereye iştirak eden rüfekamız bu hakikati tamamen teslim etmişler ve o suretle İstanbul'a gitmişlerdir. Fakat hariçte görüldüğüne nazaran bu kararda katiyetle sebat edilmemiştir. Ve sebat edilemeyişinin sebebi de arz ettiğim gibi zahiren kuvâ-yı milliyeye mensup telakki edilmesidir. Her iki tarafa mütevecciih bir cephe gibidir, o zaman nasıl oldu? Efendiler! Haricen hükmolundu ki bu milletvekilleri Teşkilat-ı Milliye denilen şeyle o kadar alakadar değil, o hâlde ya teşkilat-ı milliye yoktur veya zayıftır, şayan-ı havf bir şey değildir. Veyahut varsa bile bu mebusan ile onun alakası yoktur; Binaenaleyh her iki taraf için zayıf bir kuvvet hükmolundu, hem de Kuvâ-yı Milliye'nin ehemmiyeti ıskat edilmiş oldu, işte düşmanlarımız bundan fevkalade cesaret aldılar, artık Kuvâ-yı Milliye'den korkmadılar, artık Meclis-i Mebusan'ı teşkil eden heyet-i muhteremeden de korkmadılar.

Muhterem arkadaşlarımız, İngilizlerin mevcudiyetimizi imha etmek için tatbikine tevessül ettikleri gizli ve kirli namütenahi tedabir aldığını cümleniz bilirsiniz. İşte bu cümleden olmak üzere İngilizler İstanbul'da heyet-i teşriiyemize taarruz

hazırlığı olmak üzere daha evvelce Heyet-i İcraiye'ye taarruz etmeği tasmim etmişlerdi. Bu taarruzun en bariz şekli Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'ya karşı yaptıkları taarruz idi. Cümlenizce malumdur ki İngilizlerin bu iki zatın menafi-i hakikiye-i millete mutabık olan efal ve harekâtını kendi menfaatlerine muzır olduğunu gördüklerinden bir defa bunları ıskat etmek istediler. Fakat aynı talepte Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin kuvve-i icraiyyesine de bir darbe vurmak istediler ve Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne bu teklifi yaptılar. Ali Rıza Paşa Kabinesi bu teklif karşısında birçok tereddütten sonra nihayet İngilizlerin talebini isafa temayül etti ve binnetice Cemal Paşa, Cevat Paşa mevkilerini terk etti. O zamanlar varid-i hatırdır ki, Ali Rıza Paşa hazretleri vuku bulan bu tecavüz-i ecnebiyeye karşı heyet-i umumiyesiyle belki bir kabine meselesi, bir tecavüz, bir taarruz meselesi yapardı. Fakat ekseriya olduğu gibi kabinelerimiz bazı tevehhümata ve idare-i maslahat politikasına daha çok ehemmiyet verdi ve düşman arzusunu isaf suretiyle meseleyi kapattı. Bunu müteakip idi ki İngilizler zahiren tatlı, bütün efkârı tatyib edecek bir tebliğde bulundular: İngiliz mümessil-i siyasisi Londra'daki Hariciye Nezareti tarafından hükûmetimize bir tebliğde bulundu ve dedi ki: Yunanlar da dâhil olmak üzere İtilaf kuvvetlerine karşı başlamış olan harekâtı tatil ediniz, 2'ncisi Türkiye'de Ermenilere karşı icra edilmekte bulunan katliamdan sarfınazar ediniz! İşte bu iki şeyi yaptığınız hâlde İstanbul size terk olunacaktır. Fakat bu iki harekette bulunmadığınız takdirde sulh şeraiti fevkalade fena olacaktır.

Efendiler! Bu teklif bittabi, pek hainâne ve gayr-ı samimi bir teklif idi. Çünkü her iki teklif de hakikatte gayr-ı varit idi. Birincisi Yunanların da dâhil olduğu İtilaf Hükûmetleri'ne karşı hareket etmemek; taarruz etmemek, tecavüz etmemek, zaten böyle bir şey vaki değildi. Vakıa Yunan cephesinde, İzmir cephesinde, silahıyla ahz-ı mevki etmiş bir takım kuvvetler, millet kuvvetleri vardı. Fakat bu, devlet kuvveti, hükûmet kuvveti, ordu kuvveti değildi. Belki Yunanların mütarekename ahkâmına mugayir insaniyete, bütün fezaile mugayir olarak vuku bulmuş olan fecayie karşı vesait-i devletle sıyanetten mahrum olan milletimiz, bizatihi namusunu, şerefini muhafaza ve müdafaa edebilmek için silaha sarılmak mecburiyetinde kalmış idi. İtilaf Devletleri bu masum ahali-i İslâmiye'nin sıyanet-i vücutlarından bahsetmemişlerdi. Belki onların mevcudiyetlerine taarruz eden kuvvetin önüne set çekmemek lüzumundan bahsedilmişti. Diğer taraflarda dahi İtilaf Devletleri'nden hiçbirine taarruz vuku bulmakta değil idi. Binaenaleyh bu teklif mahiyet-i asliyesi itibarıyla hakikatten uzaktı. Hükûmet mevkiinde olan bir hükûmet bittabi, bu teklifi yapabilecek kuvvete, kudrete, salahiyete malik bulunmuyordu. Bu meselenin yegâne ve en kati suret-i halli, İtilaf Devletleri tarafından Yunanlara, hayat-ı İslâmiyete ve şeref ve namus-ı millete taarruz edilmemeği temin ettirmekten ibaretti. 2'nci teklif ki, memleket dâhilinde katliam yapılmaması. Ermenilere karşı bu gayr-ı varit idi.

Memleketimiz cümlemizce malumdur. Hangi kıtasında Ermenilere karşı katliam yapılmıştır veya yapılmaktadır. Harb-i Umumi'nin bidayeti safahatından bahsetmek istemem ve zaten İtilaf Devletleri'nin de bahsettikleri bittabi, maziye ait fezahat değildir. Bugün memleketimizde bu gibi fecayiin icra edildiğini iddia ederek bundan sarfınazar etmenizi talep ediyorlardı. Şüphe yok Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin bu tekâlif karşısında cevap vermiş olacağını kabul ediyoruz. Ancak yine Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne mensup olan nazırlar kendi mensubinine, kendi memurlarına, kendi madunlarına İngilizlerin latif olan vaadini mukaddeme yaparak iki teklifini tamim etmiş ve binnetice bunlardan sarfınazar edilmesini tamim etmiş idi. Bu muamele hiç şüphesiz ki suiniyete makrun değildir; fakat muamelenin tarz-ı ifasını bilememekten neşet etmiştir. Elbette hükûmet ricalinin yaptığı bu tamimler ise düşmanlarca malum olmuştur. Bunu tamim etmiş olmak bittabi, teklifin hakikatini kabul etmek değildi. Bu kadar mümaşatkâr harekâta göre İngilizler tatyib edilememiştir. Biraz sonra Ali Rıza Paşa kabinesine Yunanlar karşısında bulunan kuvvetlerin geriye çekilmesi talebi vuku bulmuştur. Cümlenizce malum Milne hattına çekilmek meselesi... Artık Ali Rıza Paşa böyle bir teklifi gayr-ı kabil-i icra gördüğünden ve belki başka sebeplerden dolayı bu tecavüzü lüzumu gibi izhar ederekten mevkiini terk etti. İstifa etti. Ali Rıza Paşa Kabinesi 23 Mart 1336 günü istifanamesini verdi.

Mahiyetinin, kabineye ittifaka yakın bir ekseriyetle itimat etmiş olan Meclis-i Mebusan'ın hürriyet-i mesaisini ve kudret-i teşriiyesini iptal ve âmâl-i milliyenin tecelligâhı olan Meclis-i Millî'yi herhangi bir suretle mukarreratı sulhiyemiz üzerinde haiz-i tesir olamayacak bir şekle ifrağ eylemek olduğu vazıhan anlaşılıyordu. Binaenaleyh bütün millet bu tecavüz karşısında, vekillerinin haiz-i itimadı olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifasını kemal-i şiddetle ve memleketimizde pek nadir görülen bir vahdet ve galeyan ile protesto etti. Rikâb-ı şahâneye ve Meclis-i Mebusan'a, Anadolu'nun en hücra köşelerinden protesto telgrafları keşide olundu. Düşmanların bütün mesaisi, esasat-ı sulhiyemizin takarrür edeceği esnada memleketimizi haricen ve dâhilen bir zaaf-ı mutlak içinde bırakarak istedikleri her şeyi bize kabul ettirmek gayesini istihdaf eyliyordu.

Şöyle ki İzmir meselesini mahallinde tetkik eyleyen ve Anadolu'nun menatık-ı muhtelifesinde tetkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevat ve heyet daima lehimizde efkâr ile meşbû olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve heyet Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesini milletimiz aleyhine lâyuad vesait ile tesmim ve tahrik eyleyen propagandalara tamamen galebe çalamamışlarsa da mukarrerat-ı katiye-i sulhiyemizin tespitini deruhte eden sulh konferansı mahafili için az çok bir ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmaya şayan bir cereyan tevlidine muvaffak olmuşlardı. İşte menfaatlerini, türlü türlü tazyikat ile bütün âlem-i haricîyi aleyhimize tahrik eylemekte gören bazı mehafil ve anasır lehimize inkişafa başlayan bu cereyanı temelinden yıkmak ve bütün âlem-i hâri-

cînin milletimiz lehine tashih-i zehab etmesine meydan vermemek için külliyen kizb-i mahz olan en son Ermeni kıtal-i saniasını tertip ve ilan eylediler. Ve zaten pek mahdut ve basit olan vesait-i tekzibiyemizi, gazetelerimizi de katilâne bir sansüre tâbi tutarak hiçbir vasıta ile cihan medeniyetine karşı müdafaa-i hukuk etmemize müsaade eylemediler ve bu suretle hukuk-ı beşerin esasat-ı mukaddesesinden bulunan müdafaa-i nefis, hakkından da milletimizi külliyen mahrum ederek efkâr ve temayülat-ı cihanı, harap memleketimiz ve mazlum milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler.

Milletimizin hariçteki mevki-i şeref ve hukukunu çürütecek vesaitle efkâr-ı umumiye-i cihan izlal edildikten sonra iş, dâhildeki idare makinemizi, Meclis-i Mebusanımızı tezlil ve iptal ederek memleketimizi emsali görülmemiş bir salahiyet-i müstebidâne ile bütün mesail-i cihanı kendi keyiflerine göre halletmek isteyen sulh konferansının mukarrerat-ı zalimânesini kabule icbar eylemeğe kaldı. İşte Ali Rıza Paşa Kabinesi bu manevra neticesinde ecnebilerin eliyle ıskat edilmiş oldu.

Sakıt kabinenin muvakkaten ifa-yı vazife eylediği buhran günlerinde Ferit Paşa'nın huzur-ı şahâneye kabul edilerek saatlerce icra-yı müzakerat eylemiş olmasına nazaran âmâl-i milliyeyi yıkacak muhalif bir kabinenin resikâra gelmesi mevzubahis olduğunu zannetmek yanlış bir şey olmayacaktı. Böyle bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi neticesinde tahaddüs edecek vaziyeti anlamak güç değildir.

Âmâl-i milliyenin yegâne tecelligâhı meşru bulunan Meclis-i Mebusanımızın kudret-i teşriiyesini tahkim sadedinde sîne-i milletten nebean eden huruş-ı infial ve protestolar müsmir olmuş ve yeni kabinenin âmâl-i milliyeye muhalif zevattan teşkiline mümanaat için Meclis Divan-ı Riyaseti'nin nezd-i şahânede icrasına tevessül eylediği teşebbüsatı teshil eylemiştir.

İşte Salih Paşa Kabinesi bu şerait altında teşekkül ederek ifa-yı vazifeye başlamıştı.

İngilizler bir taraftan mevki-i hariciyemizi yeni katliam bühtanları ile sarsmaya, diğer taraftan da kabineyi, Meclis-i Mebusanımızı mevki-i faaliyetten ıskat suretiyle vaziyet-i dâhiliyemizde vahim buhranlar ihdasına çalışarak tasmim eyledikleri İstanbul işgalini suhuletle tatbik edecek bir zemin ihzar eyliyorlardı. Bunun bizim elimize geçebilen ilk delili, daha Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ıskatını tasmim eyledikleri sıralarda bir taraftan da İstanbul işgaline hazırlık olmak üzere Anadolu muhabere-i telgrafiye şebekesi hakkında etüt yapmaları ve Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi'ni ziyaret ederek Anadolu telgraf merakizi hakkında tetkikatta bulunmaları, resmî telgraf haritalarını müdüriyet-i umumiyeden talep ve ahz eylemeleridir.

İngilizler 12 Mart'ta hutut-ı telgrafiyemiz hakkında tekrar tetebbuatta bulunmuşlardır. Muhteviyat-ı telgrafiyenin kat'ı için İstanbul'dan vuku bulacak teşebbüsata karşı tedabir-i lazımenin ittihazı Heyet-i Temsiliyece nazar-ı dikkate

alınmıştır. Dersaadet'ten alınan 11 Mart tarihli şifrede mevsuk bir menbadan alınan malumata atfen Dersaadet'teki rüfekamızın tevkif olunacağı zikrediliyordu. Aynı gün Ankara'daki İngiliz mümessili Withall'in Dersaadet'e hareket edeceği ve badema şimendiferlerin işlemeyeceği ihbar edilmiş ve filhakika Withall ertesi gün Ankara'yı terkeylemişti.

Fransız mümessili Boizeau dahi hareket etmiş ve Konya civarındaki İtalyanların da Dersaadet'e hareketi haber alınmış olduğundan İstanbul hakkındaki suikastin alaimi bariz bir surette mahsus olmaya başlamış idi. Vaziyet tarafımızdan şu suretle mütalaa edilmiştir.

> *"Düvel-i İtilafiye bir yandan hutut-ı telgrafiyemizi tetkik ederken bir yandan da Anadolu'daki müteferrik zabitlerini ve kuvvetlerini İstanbul'a celp ediyorlar, aynı zamanda Anadolu'nun şimendifer münakalatını kat'a hazırlanıyorlar ve Meclis-i Mebusan'da hukuk-ı milliyemizi müdafaa eden arkadaşlarımızı tevkif etmeği tasmim eyliyorlar. Bu vaziyete nazaran kariben vakayi-i fevkaladeye intizar etmek lazım geliyor. Tahminimize göre İstanbul'da yeni bir vaziyet ihdas ederek Anadolu telgraf muhaberatına vaz-ı yed edecekler, Meclis'teki erkân-ı milliyeyi tevkif eyleyecekler. Kara ve denizden Anadolu muvasalatını kat' ederek umumi bir mahiyette bir (Blocus) abluka ilan ve milletin galeyan-ı şedidi karşısında mevki-i sadarete getirmeğe muvaffak olamadıkları Ferit Paşa kabinesini bu suretle mevki-i iktidara is'ad ile âmâl ve maksatlarını tatbik ve belki de menfi bir şekilde ihzar edilmekte bulunan şerait-i sulhiyeyi de hükûmete tebliğ edecekler ve bu şiddetli tazyik altında ya Anadolu'nun inhilaline intizaren bu feci vaziyeti idame etmek veyahut İstanbul'da ve civarında teksif ettikleri İngiliz, Fransız, Yunan kıtaatıyla şimalden ve İzmir cephesindeki Yunan ordusuyla garptan, Adana'daki Fransız kuvvetiyle de cenuptan şimale taarruz ederek ve belki de bir kısım kuvvetlerle Karadeniz sahillerinden cenuba icra-yı tesir ederek nail-i maksat olmak isteyecekler".*

İşte bu mütalaata istinaden her türlü tedabire tevessül ve İstanbul'daki rüfeka Anadolu'ya harekete teşvik edildi.

16 Mart sene 1336 [1920] saat 10 evvelde İstanbul telgrafçılarından (ismini şimdi söyleyemeyeceğim) sahib-i hamiyet bir zatın Ankara'da Ziraat Mektebi'ndeki merkeze verdiği bir servis, İstanbul işgalinin kanlı bir surette başladığını ihbar eyledi. Yekdiğerini takiben İstanbul merkezinden, Harbiye telgrafhanesinden ve makine başındaki müteaddit hamiyetli memurlardan muhtelif telgraflar alıyorduk. Saat 11 evvele kadar toplanan malumatı derhâl tamim ettik.

Bu saatten sonra artık İstanbul'la muhabere münkatı olmuş ve istihzarat-ı fikriyemize nazaran payitahtın vaziyet-i muhtemelesi ve Anadolu'nun vaziyeti nazar-ı dikkate alınarak tedabir-i lazımeye tevessülün sırası gelmişti. Alınan başlıca mühim tedabir bervechiatidir:

a) İzmir cephesinin arkasını tehdit eden Biga havalisindeki Anzavur harekâtına kuvvetli bir mesnet teşkil eyleyen ve ihtimal ki İstanbul'dan Anadolu'ya vuku bulacak Kuvâ-yı İtilafiye sevkiyatını temin ve himaye eyleyecek olan Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki İngiliz kıtaatının silahtan tecridi.

b) İstanbul'da ecnebi tazyiki karşısında feveran edecek Anadolu efkârını tazyik ve tehdit eylemek üzere İstanbul'dan ve Kilikya'dan vukuu melhuz düşman sevkiyat-ı askeriyesine imkân bırakmamak ve Anadolu'nun nikat-ı mühimmesini kuvvetli bir işgal ve istila tehlikesine maruziyetten kurtarmak üzere Geyve ve Ulukışla civarında şimendifer hatlarının tahribi.

c) Telgraf merakizi İngilizlerin eline geçtiği için İstanbul'dan vuku bulacak herhangi bir tebliğin meşru bir makamdan itası imkânı olamayacağından İngiliz tebligatıyla ezhan-i ahaliyi teşevvüşten vikaye için İstanbul ile muhaberat-ı telgrafiyenin kat'ı için makamat-ı mülkiye ve askeriyeye tebligat-ı lazıme icrası. Tedabir-i ibtidaiyemiz meyanında mesail-i maliyeye taalluk eden başlıca nikatı da ihmal etmedik. Ezcümle Anadolu'da mevcut resmî, gayr-ı resmî bilumum müessesat-ı maliyenin ihtiva eylediği nakit veya nakit mukabili zîkıymet eşya miktarlarını vilayâttan sorduk ve hiçbir müesseseden Dersaadet'e para gönderilmemesi lüzumunu tamim eyledik. Diğer taraftan muhaberat-ı telgrafiyenin kontrolü, sahil iskelelerinden ve dâhilden gelecek eşhasın tetkiki ve şüphelilerin takibi, postanelerde şüpheli mektupların küşadı gibi tedabir-i lazıme ittihaz ve icap edenlere icra-yi tebligat olundu.

Bu suretle muhtelif vesait-i muhaberenin veyahut maksadı tezvir ve ifsat ile Anadolu'ya sevkleri memul muzır eşhasın aheng-i millîyi ihlal edebilecek faaliyetlerine imkân bırakılmamaya çalışıldı.

Dersaadet'te vuku bulan tevkifata mukabil rehine makamında olmak üzere Anadolu'daki Düvel-i İtilafiye zabitanının tevkifi de icap eyliyordu. Elde bulunanların tevkifini icap edenlere tebliğ eyledik.

İstanbul muhaberatı hakkında ittihaz edilen tedabirin isabetini müsbit İngiliz teşebbüsatının vukuu gecikmedi. 16 Mart 1336 saat 11 sonrada İstanbul telgrafhanesi Ankara merkezine bir tebliğ-i resmî vermek istiyordu. İstanbul merkezinde telgraf başında, bir İngiliz zabiti bulunuyor ve bütün Anadolu'ya bu tebliği neşretmeğe çalışıyordu.

Bu beyanname, teşkilat-ı milliye müteşebbislerini halk nazarında İttihatçılıkla ittiham ederek Anadolu'da bir nifak ve tefrika ihdas etmek ve İstanbul işgal-i fiilîsini muvakkat göstererek hukuk-ı hilafet ve saltanata indirilen darbenin ma-

hiyet-i feciasını tahrif eylemek ve binnetice bütün tecavüzatı milletimize tabii telakki ettirmek maksadıyla tertip olunduğu anlaşılıyordu. Bu tebliğin imzası "Düvel-i İtilafiye Mümessilleri" olarak verildi. Memleketimizde ahenk ve vahdeti ihlal için zayıf kalpli bazı insanları iğfal ve tehdit edecek mahiyette bulunan bu tebliğ-i resmînin Anadolu merakizince alınmaması için tedabir-i mümküne ittihaz edildi. Bunu müteakip İngilizlerin tazyikiyle yazdırıldığında şüphe olmayan hükûmetin "İstanbul'un işgalindeki mahiyet-i muvakkatenin devamına sebebiyet vermemek üzere dâhil-i memlekette sükûnetin muhafazası lüzumunu" nâtık bir tebliğ-i resmî İstanbul'dan Anadolu'ya verilmeğe teşebbüs olunmuşsa da aynı mahzurdan dolayı tamimine müsaade olunmadı. İngilizler Anadolu efkârını avutmak üzere teşebbüs ettikleri işbu tebliğ-i resmî oyununda muvaffak olamadıklarını görünce, Anadolu'nun İstanbul faciası karşısındaki vakar ve temkinini, azim ve celadetini ihlal için zehir-alûd efkâr-ı fesatkarânelerinin neşrine, şimendifer, telgraf hatlarını tavsit çaresine tevessül ettiler. Ankara İstasyonu'ndaki telgraf merkezinde şimendifer müstahdemininden bir İtalya'nın İngiliz tebliğ-i resmîsinin Fransızca bir suretini aldığı istihbar edilerek derdest ve elindeki telgrafname iptal olundu.

Anadolu'da sakin Ermenilerin ve Rumların evamir-i hükûmete ve âmâl-i milliyeye muhalefetleri vuku bulmadıkça her türlü tecavüzden masun ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. Kilikya ve havalisinde ve şark hududumuz haricindeki resmî ve gayr-ı resmî Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve ırkdaşlarımıza karşı vuku bulan tecavüzat-ı cinayetkârâneleri karşısında dahi memleketimizde yaşayan sakin Ermenilerin her türlü taarruzdan masuniyetlerini temin eylemeği pek mühim bir vazife-i medeniye telakki eyledik ve Anadolu'nun âlem-i haricî ile temasının münkatı olduğu bu günlerde menafi-i aliyye-i vataniyeyi istihdaf eyleyen tedabir meyanında Ermeni ahalinin muhafaza-i selameti lüzumunu bütün makamata bildirdik.

İşte İstanbul'un ecnebi işgalinden bugüne kadar güzeran eden eyyam-ı ıstırabımız esnasında hiçbir devlet-i ecnebiyenin himaye-i fiiliyesine mazhar olmayan Anadolu Ermenilerinden hiçbir ferdin, hatta en basit bir surette, maruz-ı tecavüz olmaması bize her vesile ile isnad-ı cinayet eden ve hasais-i medeniyeyi taht-ı inhisara alan entrikacı Avrupa'nın yüzlerini kızartacak ve milletimizin fıtratan mütehalli olduğu şeair-i insaniyenin derece-i ulviyetini ispat edecek pek mühim bir noktadır.

İstanbul işgalinin bugün memlekette tevlit ettiği vaziyet, ittihaz eylediğimiz tedabir-i muvakkate ile kabil-i idame bir mahiyette olmayıp bu vaziyetin devamı takdirinde memleketteki idare makinesini salim bir esasa rapt eylemek icap ediyordu. Karşımızda hiçbir ahit ve kanun tanımayan ve bütün harekâtı kendi menafi-i mahsusalarından başka hiçbir kayd-i insani ve hukuki ile mukayyet görmeyen bir Heyet-i İtilafiye, başımızda hukuk-ı vatanı müdafaa, akdeylediğimiz ahkâm-ı mütarekeyi tatbik, ecnebi tecavüzatını tahdit için her türlü vesaitten tamamen mah-

rum, esir bir hükûmettir. Bunlardan birincisinin lâyuad tazyikatı, 2'ncisinin de esareti karşısında mercisiz, mütehayyir ve muztarip bir millet!...

İstanbul faciasıyla Anadolu'da tebarüz eden vaziyet bu idi ve bu vaziyetin devamı takdirinde vatanımızda müthiş ve feci bir anarşinin hükümran olması tabii idi. İşte bu mülahazat neticesinde kati bir karar vermek icabetti. Derhâl icap eden makamat-ı mülkiye ve askeriye ile görüşerek memleketin idaresini anarşiden kurtarmak üzere rüesa-yi mezkurenin bizimle tevhid-i harekât etmesi teklif edildi. Bu teklif kemal-i samimiyetle her tarafça hüsn-i kabule mazhar oldu.

İşgal neticesinde hâsıl olan vaziyet-i fevkaladenin icabat-ı müstacelesini teemmül ve tatbika çalışmakla beraber İstanbul işgalinden mütevellit teessürat ve ıstırabatımız bütün cihanın beşeriyet-i münevveresine ve bütün âlem-i İslâm'a bir beyanname-i mahsusla iblağ olundu. Düvel-i İtilafiye mümessilleri ve bîtaraf hükûmet nezdinde protesto edildi. Bütün millet de protestoya iştirak eyledi.

İstanbul vaziyetine dair malumat alacak mutemed-i menabiden mahrum idik.

18-19 Mart 1336 gecesi ilk defa temas edildi ve cümlece malum olmuş bulunan hususata kesb-i ıttıla edildi. Bu meyanda, Meclis-i Mebusan'ın işbu tecavüz karşısında tatil-i müzakerat eylediği anlaşıldı.

Bunun üzerine 19 Mart 1336 tarihinde, makam-ı hilafet ve saltanatın masuniyet-i istiklalini, istiklal-i millî ve millî hudutlarımız dâhilinde imkân-ı hayat bahşedecek bir sulhu temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir Meclisin Ankara'da içtimaı lüzumuna milletin nazar-ı dikkatini celbetmek hususundaki vazife-i milliye ve vataniyemizi de ifa ettik.

İstanbul'un işgali, şekil ve mahiyeti itibarıyla Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini esasından ıskat etmek ve milletin esaret ve zilleti bir emr-i vaki olarak telakki etmesine yol açmak hedeflerine müteveccih bir harekettir. Çünkü İstanbul'da doğrudan doğruya kuvâ-yı devlete vaziyet edilmiştir. Şöyle ki evvela Meclis-i Mebusan cebren ıskat edilmiştir. Şu hâlde kuvve-i teşriiye mevcut değildir.

Saniyen; kuvve-i icraiye esaret-i siyasiye altına konulmuştur. Çünkü her kim olursa olsun ecnebi kanununa tebaan muhakeme olunabileceği ilan olunmuş, bütün muhaberat ve muvasalatı taht-ı murakabeye alınmış, müdafaa-i nefse ait teşkilatı doğrudan doğruya iptal edilmiş ve mütecavizlerin tamamen taht-ı tabiiyetine sokulmuştur. Binaenaleyh bu zelilâne vaziyeti terviç ve kabul etmiş olan Ferit Paşa Hükûmeti, istiklaline pek şedit ve pek samimâne merbut olan milletle arasındaki her türlü revabıt ve münasebatı bittabi, zayi etmiş ve millet aleyhinde düşmanla bilittifak hareket etmekte bulunmuştur.

Salisen: Devlet hâlinde müteşekkil bir cemiyet-i beşeriyenin teşkilat-ı esasiyesinde, kuvve-i adliye istiklalinin ehemmiyeti müstağni-i izahtır. Milletlerin hakk-ı kazası istiklalinin 1'inci şartıdır. Kuvve-i adliyesi müstakil olmayan bir milletin dev-

let hâlinde mevcudiyeti kabul olunamaz. Hâlbuki İstanbul'da efrad-ı ahali arasında hiçbir cürm-i kanuni ile maznun veya müttehem olmadıkları hâlde yüzlerce eşhasın tevkifine devam olunması Düvel-i İtilafiye'nin nokta-i nazarlarına muhalif söz söylemek bile cürüm telakki olunarak kurun-ı vustanın teamülat-ı harbiyesi şeklinde tecavüzatta bulunulması kuvve-i adliyenin hükmen sakıt olduğunu göstermiştir.

Şu hâlde millet bugün yedi yüz seneden beri kemal-i şan ve şevketle muhafaza ve müdafaa ettiği istiklal ve mevcudiyetinin bekası için İstanbul hadisesinin vücuda getirdiği vaziyet-i hukukiyeyi tamir etmek ıztırarındadır ve bunda o kadar istical edilmelidir ki, temadi edilecek bir fasıla-i hâkimiyetin maazallah inhilal-i tammı müeddi olmak suretiyle düşmanlarımızın tasavvuratını fiilen tesis etmesine imkân kalmasın. Binaenaleyh her şeyden evvel müdafaa-i hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet hâlinde beynelmilel hukuk ve vezaifine hürmet olunmasını talep edebilecek teşkilat-ı medeniye ve esasiye ile henüz yaşamakta olduğumuzun bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilanı ihtiyacındayız. Bunun için de inhilal eden Teşkilat-ı Esasiyemizin bıraktığı boşluğu derhâl doldurmak zaruretindeyiz.

İşte, vaziyet-i esasiye ve hukukiyemizin tevlit ettiği bu lüzum ve zaruret üzerinedir ki hâkimiyet-i milliyenin her şeyden evvel tecellisi maksadıyla Meclis-i Âliniz salahiyet-i fevkalade ile içtima etmiştir, intihabatın kemal-i istical ve hararetle icrası, vaziyet-i hukukiyemizin bilumum milletçe de aynı kanaatler dairesinde idrak ve ihata olunduğunu ve Meclis-i Âlinizin şekil ve mahiyetinin, irade-i milliyeye samimiyetle, kuvvetle müstenit bulunduğunu göstermiştir.

Meclisinizde temessül ve tecelli eden kudret-i milliyemiz makam-ı hilafet ve saltanatı ecnebi tazyikatından kurtaracak ve Devlet-i Osmaniye'yi inhilal ve esaretten tahlis edecek tedabiri ittihaz eyleyecektir ve istiklal-i tammesi şart olan makam-ı hilafete mecburiyet-i vicdaniyeleriyle müftehir ve müteselli olan âlemi İslâmiyet ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olmayacağına kanaatle harekâtımızı hatve hatve takip eden bütün cihan-ı medeniyet ve insaniyet sizlere zahir olacaktır. İstanbul faciasını takip eden günlerden şimdiye kadar Heyet-i Temsiliye'miz millet arasındaki rabıta-i vahdet ve tesanüdü muhafaza etti. Kavanin-i Osmaniye'nin meriyetini temin eyledi. Faaliyetten sakıt olan kuvâ-yı umumiye-i devletin fıkdanını hissettirmemeğe çalıştı. Binaenaleyh emniyet-i umumiyeyi sıyanet ve müdafaa eylemiş olmakla vazifesini bihakkın ifa ettiğine kaildir. Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir hayat-ı azamet ve şevketten sonra girîve-i inkırazın kenarında henüz ayakta durabilen Osmanlı milletinin akıbetinden mesuliyet, heyet-i muhteremenizin saik-i faaliyeti olacaktır.

Davamızın meşruiyeti ve bütün milel ve akvamın insaniyet ve adaletten nasibedar olduğuna kani olduğumuz yüreklerinin bizimle müşterek ve bize daima muin

ve zahir bulunduğuna itminan-ı tammımız, muvaffakiyet ümitlerimizin kalplerimizde bir lahza-i tereddüde bile duçar olmamasını temin edecek nihayetsiz kuvvetlerdir, hususiyle Cenab-ı Hakk daima bizimledir.

Vermek istediğim tafsilat bundan ibarettir.

3. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE HÜKÛMETİN KURULMASI HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)

Şimdi müsaade buyurursanız bu dakikadan itibaren takip olunması lazım gelen bazı nokta-i nazarları arz edeceğim ve mazbut olan bu nikat-ı nazar-ı müsaade buyurulursa aynen okuyacağım: Bugünkü müşkül vaziyet içinde vatanı tehlike-i inhilal ve izmihlalden kurtarmak için ittihazı lazım gelen tedabir bittabi, heyet-i muhteremelerine ait olacaktır. Ancak bu hususta, da kendi tetkikat ve malumatınıza istinaden kanaatlerinizi Meclis-i Âlinize arz etmeği faideli addetmekteyiz. Gerek hukuk-ı esasiye kavaidine gerek tarihteki emsal-i adideye ve gerek zamanımızda aynı şerait-i elîme içinde maruz-ı inhidam kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibret-i müessireye nazaran memleketi inkısam ve inhilalden kurtarmak için derhâl kuvâ-yı umumiye-i milliyeyi esaslı teşkilat ile tevhit etmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lazım gelir? İşte mesele buradadır.

Gayr-ı meşru ve gayr-ı mesul kuvvetlerin tahakkümüyle kuvâ-yı devleti tevhide imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olamadığını bilirsiniz. Esasen Meclis-i Âlinizin mevcudiyeti de evvel emirde meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe vacibü'l-müraat görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh Meclis-i Âlinizde tekâsüf eden irade-i aliyye-i milliyeye istinat etmek suretiyle meşruiyet ve kanuniyetini ve yine heyet-i muhteremenizde tecelli eyleyen vicdan-ı milletin muhakemesine merbut bulunmak cihetiyle de mesuliyetini takdir ve tespit edecek bir kuvvetin idare-i umur etmesi zaruridir, bu kuvvetin şekl-i tabîisi ise bir hükûmettir.

Hükûmet teşkilatının şekl-i esasisi gayr-ı mesul bir reis-i hükûmette tespit edilen nokta-i tevazüne istinaden kuvve-i teşrîiye vazifesiyle mükellef bir heyet-i murakabe ile vazifede devamı bu heyetin inzımam-ı itimadına mütevakkıf bir kuvve-i icraiyeden ve bu kuvve-i icraiyenin vezaif-i milliyeye göre taksim ve tensîkından ibarettir. Bu şekilde kuvâ-yı icraiye, reis-i hükûmet tarafından müntehap ve kuvâ-yı teşrîiyyenin itimat ve muvafakatine müstenit bir kuvvettir ki, hilafet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişahımız ve Halife-i Müslimin efendimiz her nevi cebir ve ikrahtan azade ve tamamıyla hür ve müstakil olarak kendini milletin âğûş-ı sadakatinde gördüğü gün, Meclis-i Âlinizin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde, vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahzeder.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.4. 1336, Cumartesi, s.30-37.

Meclis-i Âliniz murakıp ve müdekkik mahiyetinde bir Meclis-i Mebusan değildir. Binaenaleyh yalnız teşrî ve taknin ile vazifedar olarak mesul bir mevkiden mukadderat-ı milliyeyi nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştigal edecektir. Nitekim fevkalade ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terkederek ya kuvve-i teşrîiyeyi tatil edip icra heyetlerine fazla salahiyetler bahşederler veyahut bütün milletin ârâ-yı umumiyesine müracaatla ittihaz-ı mukarrerat eylerler. Biz ittifak-ı cumhura her kuvvetten ziyade salahiyet bahşeden İslâmiyet esasatını nazar-ı dikkate alarak Meclis-i Âlinizi kâffe-i umuru millette doğrudan doğruya vazıü'l-yed tanımak taraftarıyız.

Bu umde-i esasiye kabul edildikten sonra daima Meclis-i Âlinizin heyet-i umumiyesi teferruat-ı umura kadar fiilen tetkik ve müzakere imkânını bulamayacağından heyet-i muhteremenizden tefrik ve tevkil edilecek azanın hükûmet teşkilat-ı hazırasına nazaran icap eden taksim-i mesai esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyet-i umumiye huzurunda mesul olması temini maksada kâfidir. Bu hâlde Meclis-i Âlinize riyaset edecek zatın Meclis-i Âlinizi temsil etmesi itibarıyla tevdi-i umur edilen aza-yı muhteremeden mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclis-i Âliniz namına vaz-ı imzaya ve tasdik-i mukarrerata salahiyettar olması ve icraya ait mesailde diğer aza-yı muhtereme gibi heyet-i umumiye nezdinde tamamen mesul olması zaruridir. Bu şekilde Heyet-i İcraiye Meclis-i Âli'nin tasvibiyle tevkil edilecek ve heyet-i umumiyeye karşı mesul olacak aza-yı muhteremeden ibaret olacak ve hatta isimleri de (vekil) tesmiye edilecektir. Reis olacak zat vakıa ağır bir mesuliyet altında bulunacaktır. Çünkü Heyet-i İcraiye ve vekiller ile heyet-i muhteremeniz arasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine raci ve bu mesuliyet hem Meclis-i Âlinizdeki hem Heyet-i Vekile'deki riyaset makamının ikisine birden sâridir.

Milletin intihap ettiği heyet-i teşrîiye ile muvazenetini hükûmet riyaseti makamının teşkil ettiği nokta-i vahdette bulur. Hükûmet teşkilatının bu kuyud-ı esasiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrana ve memleketimizin ahval-i hususiyesine nazaran bizim için kabil-i tatbik olup olmadığını düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bizim bu zemindeki tetkikat neticesinde hâsıl ettiğimiz kanaate göre idarenin bu şeklini mahzurdan salim görmemekteyiz. Çünkü Devlet-i Osmaniyye diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının nüfuz-ı cismanisi etrafında müteşekkil değildir. Makam-ı saltanat aynı zamanda makam-ı hilafet olmak itibarıyla Padişahımız cumhur-ı İslâm'ın da reisidir. Mücahedatımızın 1'inci gayesi ise saltanat ve hilafet makamlarının tefrikini istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i milliyenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu makamat-ı mukaddeseyi esaret-i ecnebiyeden tahlis ederek ülü'l-emrin salahiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydıyla dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir Padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabil-i cevaz değildir.

Şu hâlde reissiz bir hükûmet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Hâlbuki bir nokta-i vahdette tevazün etmeyen kuvâ-yı devletin aheng-i mesaisini idameye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan her hangi bir makama kuvâ-yı devlet ve milleti tevhit ve tevzin salahiyeti bahşederek o makamı gayr-ı mesul tanımak mucib-i felakettir. Halifenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan İslâmiyet'in böyle suret-i tesviyelere müsait olamayacağı aşikârdır.

Bu müşkil ve yekdiğeriyle telifi imkânsız esasat içinde dûr ü dirâz tetkikat icra ederek nihayet İslâmiyet'in şerait-i esasiyesine müracaatla Meclis-i Âlinizde teksif edilmiş olan ve bütün cumhur-ı İslâm'ın da müzaharet ve muvafakatine mazhar bulunan irade-i milliyeyi bilfiil mukadderat-ı vatana vazıü'l-yed tanımak umde-i esasiyesini kabul ediyoruz. Aza-yı muhteremenin, bu nikat-ı nazar hulasaten tamim olunarak, intihabına delalet olunması ve salahiyet-i fevkalade kaydıyla intihap edilmiş bulunmaları ve müntehiplerin de teksir ve tevsi olunması, esas itibarıyla bu umdenin milletçe de tamamen kabul edilmiş olduğuna delildir. Binaenaleyh Meclis-i Âliniz, haiz olduğu salahiyet-i fevkaladeye binaen karşısına çıkacak bir kuvve-i icraiyeyi yalnız murakabe etmek ve mesail-i hayatiye-i millet üzerinde böyle bir heyetle mücadeleye mecbur kalmak gibi vaziyet-i hazıranın mütehammil olamayacağı mahdut bir vazife-i teşriiye ile değil, idare-i umumiye-i milleti fiilen deruhte ve selamet-i memleket ve hilafeti bizzat temin ve müdafaa vazife ve salahiyetiyle teşekkül etmiştir ve artık Meclis-i Âlinizin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felaketlerden, kâh Avrupa'yı taklit etmek, kâh idare-i umur-ı devleti şahsi nokta-i nazarlara göre tanzim ve tensika çalışmak, kâh Kanun-ı Esasi'yi bile ihtirasat-ı şahsiyeye baziçe eylemek gibi pek elîm neticelerini gördüğü basiretsizliklerden hâsıl olan intibah-ı umumiye tercüman olduğumuz itikadıyla şu müşkül ve buhranlı devr-i tarihinin mücahedatını bu yolda tensik etmek taraftarıyız. Bittabi hüküm heyet-i muhteremelerinindir. Yalnız maruz olduğumuz inhilal tehlikesine ve umur-ı devlet ve milletin uzun müddetten beri mercisiz kaldığına tekrar nazar-ı dikkati celp ederek bîlüzum nazariyat arasında devam edecek münakaşatın en fena idarelerden daha ziyade suitesirat tevlit edeceğini arz etmeği de vazife-i hamiyet icabı görüyorum. Cenab-ı Hakk muvaffakiyet ihsan etsin, âmin.

4. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN TEŞEKKÜRLERİNİ BİLDİRMESİ ÜZERİNE YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)

Muhterem Milletvekilleri arkadaşlarımın hakkımda izhar buyurdukları teveccüh ve itimattan dolayı bütün samimiyetimle arz-ı teşekkür ederim. Benim için dünyada en büyük mükâfat, milletin en ufak bir takdir ve iltifatıdır. Meclis-i Âlinizi teşkil eden aza-yı kiram bütün milletin mümessili olmak itibarıyla teveccühatını umum milletin teveccühatı gibi telakki ederim. Binaenaleyh bu dakikada hissettiğim saadetin, azametini tarif edemem. Yalnız hayatımda en zevkli bir an yaşadığımı arz etmekle kesb-i mübahat eylerim. Teşekküratımı ikmal etmek için şunu ilave etmeliyim ki ben diğer millettaşlarımdan fazla bu vatana ve millete medyun olduğum vazifeden daha fazla bir şey yapmış değilim. Eğer mütezahir bir muhassala varsa bunu yine milletin bana müteveccih olan enzar-ı itimadına medyunum ve millet esas olduktan sonra her ferdinin azami muhassalasından istifade edilmek pek tabiidir. Tekrar teşekkür ederim efendim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.4. 1336, Cumartesi, s.38-39.

5. HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN YETKİ VE SORUMLULUKLARININ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE DEVREDİLMESİ HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)

Efendiler! Bütün maddi, manevi mesuliyeti Heyet-i Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 Mart 1336 tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı ifa-yı vazifeyi fevkalade bir vazife bilmiştir, bu mesuliyet çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız, bu dakikadan itibaren teklif ediyorum, derhâl mukadderat-ı memleketi deruhte buyurunuz.

Bundan içtinap etmeğe lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihîdir ki bu koca mesuliyeti içinizde üç, beş kişiye tahmil etmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu Meclis bütün manasıyla mesul olmak lazım gelir. Millet bizi ancak bunun için gönderdi, bizi buraya beş kişinin eline milleti terk edelim diye göndermemiştir.

Binaenaleyh maruzatım anlaşılmamış ise bir daha ve bir daha okunsun, müspet veya menfi bir karara raptedilsin. Bir celse-i hafiyenin akdiyle ahval-i dâhiliye hakkında maruzatta bulunacağım.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.4.1336, Cumartesi, s. 36-37.

6. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANI SEÇİLDİKTEN SONRA YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)

Muhterem Efendiler!

Milletin mukadderat-ı umumiyesine fiilen ve tamamen vaz-ı yed edecek makam-ı hilafet ve saltanatın duçar olduğu esaretten tahlis ve memleketin tamamiyet ve selameti uğrunda her fedakârlığı büyük bir azim ile iktihama karar vermiş olan Meclis-i Âlinizin riyasetine intihap edilmek suretiyle hakkımda ibzal buyurulan itimat ve teveccühün müteşekkiri ve minnettarıyım. Hayatımın bütün safahatında olduğu gibi, son zamanların buhranları ve felaketleri arasında da bir dakika geçmemiştir ki her türlü huzur ve istirahatimi, her nevi şahsi duygularımı milletin selametine ve saadeti namına feda etmekten zevkıyâb olmayayım. Gerek hayat-ı askeriye ve gerek hayat-ı siyasiyemin bütün edvar ve safahatını işgal eden mücadelâtımda daima düstur-ı hareketim irade-i milliyeye istinat ederek milletin ve vatanın muhtaç olduğu gayelere yürümek olmuştur. Bugün heyet-i muhteremenizin ârâ-yı umumiyesinde tecelli etmiş olan itimad-ı millîyi liyakatimin çok fevkinde görmekle beraber şahsım için bir gaye olarak değil, müştereken giriştiğimiz mücahede-i mukaddesenin matuf olduğu gayeleri istihsal için milletin bahşettiği bir istinadgâh olarak telakki ediyorum. Bu İttihad-ı Millî'nin bana tahmil ettiği mesuliyet, biliyorum ve hepiniz de bilirsiniz ki, pek ağırdır. İçinde yaşadığımız nadirü'l-emsal dakikaların vahametine rağmen bu ağır mesuliyet-i milliyenin altında ancak heyet-i muhteremenizin muavenet ve müzaheretinin daima ve daima hak yolundaki mücahedata rağmen, avn-i inayet-i Sübhaniye'den ümitvar olarak çalışacağım. İnşallah Padişah-ı âlempenah efendimiz hazretlerinin sıhhat ve afiyetle ve her türlü kuyudat-ı ecnebiyeden azade olarak taht-ı hümayûnlarında daim kalmasını eltaf-ı İlâhiye'den tazarru eylerim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.4.1336, Cumartesi, s.38-39.

7. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE BEYPAZARI OLAYLARI HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMASI*

25 Nisan 1336 (25 Nisan 1920)

Müsaade buyurursanız bu okunan telgrafnamenin[1] geldiği Beypazarı ahvali hakkında bazı malumat arz edeyim. Bundan takriben dört, beş gün evvel bazı erbab-ı mefsedetin ahali-i masumeyi iğfal etmesi neticesi olarak halk toplanmış ve orada bulunan depoyu basarak silahları almışlar ve tevzi etmişler; bundan fazla olarak telgrafhaneyi basmışlardı ve adeta bir isyan vaziyetine geçmişlerdi. Vilayetçe oradaki ulema-yı kiram ve kaymakam vesaire telgraf başına çağırılarak kendilerine nasayih-i lazıme icra edilmişti. Bu nesayih neticesi de silahların iadesi ve müfsitlerin Ankara'ya izamı ve toplanmış olan halkın dağılmasından ibaret idi. Buna cevaben silahların iade edileceği bildirilmekle beraber diğer hususata cevap verilmemişti. Bir, iki gün böyle geçti. Nihayet oradaki memurin, buraya bir kuvvet izam edil-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 25.4. 1336, Pazar, s.47.

1 Millet Meclisi Riyaset-i Celîlesi'ne:

"En edna tabakadan olup Harb-i Umumi'de pek çok felakete ve sefalete maruz kalmış birkaç kimsenin önayak olmalariyle serzede-i zuhur olan vakayi-i müessife üzerine her yerde vücudu muhtemel bedbahân tarafından iğfal edilen sebük mağazanın elde ettikleri silahları nasayih-i lazımeye rağmen iade etmemiş ve esbab-ı vürudu anlaşılmaksızın bağteten gelen müfreze-i askeriye üzerine bunlardan üç nefer, mecnunâne bir surette istimal-i silaha cüret eylemiş ve acilen maktul düşerek cezalarını görmüş ve bazıları ferceyab-ı firar olmuşlardır. Şu hal dolayısıyla firariler can havliyle memleket halkına ve nesayih icra eyleyen ulema ve eşrafa karşı fenalık yapmaları fesadatın tevessüünü mucip olacağı hissolunmakta ve müfreze-i askeriye tarafından dahi memleketin ihrak edileceği ifade ve o suretle vaziyetleri kemal-i teessürle müşahede olunmakta ve bu sebeple on beş bin nüfustan ibaret nisvan ve sıbyan ve ahali-i masume kemal-i heyecan ile kan ağlamaktadır, ahalinin katiyen alakadar olmadığı ulema ve eşraf-ı memleket marifetiyle şu sırada derdestleri mümkün görülemeyen birkaç sefil yüzünden katiyen bîgünah ve masum memleket halkının itlaf ve ifna ve bunca cevami ve mesacit ve mebani-i hayriye ve emiriyeyi müştemil memleketin harabiyetine vicdan-ı devletleri kail olamayacağına ve şan-ı hükûmetle mütenasip görülemeyeceğine ve bugün dahi aldıkları silahlar tamamen teslim edildiğine ve vürut eden kaymakam-ı cedidemizin iktidar ve dirayeti sayesinde az zamanda hal-i sükûn avdet edeceğine mebni şefkat-i hükûmet ve uluvv-i atıfet olarak mazhar-ı af buyurmalarını, memleketin ihrakından sarf-ı nazar olunmasına irade-i acilelerini istirham ve intizar eyleriz ferman.
24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920)
Mevcut elli iki ulema ve eşraf-ı belde namına
Belediye Reisi Hakkı Müftü Mevlüt"

medikçe vaziyetin tebdil-i mahiyet etmesine imkân yoktur, demişlerdi. Bu talep üzerine Ankara'dan oraya bir müfreze gönderildi. Bu müfrezeye verilen talimat, vilayetten zaten tebliğ edilmiş olan hususatın temininden ibaretti; yani erbab-ı mefsedeti alıp buraya getirmek, silahları iade etmek ve diğer masum olan halkı irşat edip mahallerine iade eylemektir. Müfreze-i askeriye verilen talimat dairesinde oraya gider, fakat onlar daima talep olunan hususatı isaf edecekler gibi davranmakla beraber ne silahlarını iade etmişlerdi ve ne de müfsitleri hükûmete teslim etmişlerdi ve hatta öyle bir an oldu ki oradaki müfreze-i askeriyenin dahi içine girerek onları dahi ifsat etmek ve onların bile silahlarını almak teşebbüsünde bulunabilecekleri hissedildi. Bunun üzerine müfreze-i askeriye şehirden hariç bir yerde mevzi almak mecburiyetinde kaldı ve bu vaziyet karşısında yine makam-ı vilayet taleplerini tekrar etti ve oradaki zevat da neticesi olmayan bir takım cevaplarla vakit geçirmekte devam ettiler. En nihayet giden müfreze kumandanı ve daha evvel icra-yı nasihat için gönderilmiş olan bir takım zevat dediler ki, buraya daha fazla kuvvet gelmedikçe erbab-ı mefsedetin icra-yı mefsedet etmesine mâni olunamayacaktır. İşte bu sebeple oraya yeniden bir kuvvet göndermek mecburiyeti hâsıl oldu. Evvelsi gün miktar-ı kâfi kuvvet sevkolundu. İşte bu kuvvet Ayaş'a dün vasıl olmuştur. Bugün Meclis-i Âlinize bu telgraf geliyor. Bu telgraf mefadına nazaran bir iki, üç kişiden ibaret olan müfsitler firar etmiştir. Esliha da iade edilmiştir ve başka bir şey yoktur; mealindedir. Filhakika bir miktar eslihayı iade ettiklerini tevsik edecek başka bir vasıtamız da yoktur. Her hâlde Beypazarı ahalisinin lüzumsuz yere zarara duçar edilmesi hiçbir vakit şayan-ı arzu olmadığından Meclis-i Âlinizce muttali olunduktan, bizce de malum olduktan sonra derhâl Ayaş'tan hareket etmiş olan yeni kuvvete yeniden Ayaş'a dönmesini ve orada tevakkuf etmesini emrettik ve oradaki müfreze kumandanına da, Beypazarlıların vermiş olduğu bu teminat hakikat ise, buna emniyet hâsıl olmuşsa derhâl geri avdet ediniz emrini verdik. İfsat cereyanı yukarıdan geliyor denildi. Yek nazarda mahallî bir vaka gibi görülüyor efendim, fakat esasen cereyan yukarıdan geliyor.

Dünkü maruzatımda erbab-ı mefsedetin temin etmek istedikleri menafii bir dereceye kadar işaret etmiştim. Bu cereyan esasen şimal-i garbiden geliyor, Binaenaleyh yukarıdan aşağıya mesela Düzce, Nallıhan ondan sonra Beypazarı'na gelmiştir. Evvela fenalık 1'inci mevkide oldu. Sonra 2'nciye, sonra Beypazarı'na intikal etti ve aşağıdan miktar-ı kâfi tedip kuvvetleri görününce bu şekil, hâsıl olmuş bulunuyordu. Sebeb-i hakiki doğrudan doğruya icat edilmiş, tasni edilmiş yalanlardan ibarettir.

Mesela, makam-ı hilafete karşı hiçbirimizin varid-i hatırı olamayacak yalanlar, icat ve ihtira ediliyor. Mesela Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı, harap edecek, hepimizi idam edecek, çabuk silah başına, tabii köylü cahil, bilmez, silahlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle

müsademe olduktan ve bir defa kan döküldükten sonra tabiatıyla bir husumet ve bir anlaşamamazlık vücuda geliyor. Her hâlde efkârın tesemmümattan vikaye edileceğine hiç şüphemiz yoktur.

Ve bu sebepledir ki Beypazarı'na karşı yine Meclis-i Âlinizin lütufkâr muamele etmesini pek muvafık görüyorum. Ancak şunu teklif etmek isterim ki şimdi aza-yı kiramdan, ulema-yı kiramdan üç, beş zat intihap olunsun, bunlar telgraf başına gitsinler, oradaki ulema ve eşrafı da çağırsınlar. Bu telgrafnamelerinin Meclis huzurunda okunduğunu ve gösterdikleri salah-ı hâlden memnuniyet hâsıl olduğunu bildirsinler ve bittabi, yalnız mücrim olup firar edenler mevzubahis olabilip diğerlerinin iğfal edilerek aynı harekete iştirak etmiş bulunduklarından dolayı kendilerini, tensip buyurursanız affetmek de muvafık olabilir.[2]

İcraatta şiddet, katiyet göstermek hususunda dermeyan edilen nokta-i nazara tamamıyla iştirak ederim. Ancak mevzubahis olan vaziyet bu derece -bu an için- şiddeti müstelzim olduğu kanaatinde değilim. Bahusus telgrafname muhteviyatına nazaran esasen müfsit ve müşevvik olanların firar etmiş oldukları ve bunların elde edilmesi için oradaki ahaliyi tazyik müsmir olamayacağı cihetiyle onlar hakkında yapılacak muameleyi şimdilik mevzubahis etmeyebiliriz. Ancak o erbab-ı mefsedetin ifsadatına kapılmış olmakla da Beypazarı ahalisi hakkında bir ceza yapmak varid-i hatırdır. Bu lazım gelir. İçlerinde erbab-ı mefsedet yaşatmak, onların ifsadatına zemin ihzar etmek, bu da bir kabahattir. Bunu da cezasız bırakmamak lazımdır. İhtimal ki biraz daha taannüt ve temerrüt etselerdi; ceza tatbik olunurdu. Fakat Meclis-i Âlinizin küşadı üzerine Meclis'e müracaat ve dehalet etmiş olmalarından, bendeniz halkın heyet-i umumiyesinin zarardîde olmayarak mazhar-ı af olmasını tercih ederim. Orada daimî bir hissi tehdit için bir kuvvet bulundurmak meselesine gelince, vakıa bu da gayr-ı mümkün değildir. Lakin malum-ı âliniz askerlikte esas olan kaide kuvveti daima toplu olarak elde bulundurmak ve bir yer tedip edilmek istenildiği vakit, lüzumu kadar ve belki biraz fazla göndermek suretiyle orayı tedip etmek, yine kuvveti daima kabil-i istimal bir hâlde bulundurmaktır. İhtimal Nallıhan, Beypazarı gibi yarın şurada, burada, daha üç beş yerde bir takım tezahürat olabilir. Her birinde ayrı ayrı birer kuvve-i tedibiye, tehdidiye bırakmak prensibini, kaidesini iltizam edecek olursak, o zaman elimizde bulunan ve icabında bütün şiddetimizi tatbike vasıta olacak kuvveti inkısama uğratmış oluruz. Onun için tensip buyurursanız oradaki halkın artık bir şey yapmayacağından, buradan intihap buyuracağınız heyet-i muhtereme tamamen emin olduktan sonra, o kuvvetin orada

2 Bundan sonra bazı milletvekillerinin söz alarak düşüncelerini söylemeleri üzerine, Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelerek sözlerine devam etmiştir.

kalmasındansa belki başka bir yerde nafi bir surette istimal edilmesi, ümid ederim ki, Meclis-i Âlinizce de tensip olunacaktır.[3]

Beypazarı'ndan bahsedeceğim efendim, bir heyet telgraf başında Beypazarı'yla görüşmek istemişti. Muhabere münkatı olduğundan maalesef görüşmek kabil olmadı. Daha evvel vuku bulmuş olan maruzatımda, Beypazarı'nda ufak bir kıta-i askeriyemiz bulunduğunu fakat Beypazarı'ndaki usâtın bu müfrezenin mevcudiyetine rağmen adeta iğfalkâr bir tarzda hareket ettiği anlaşıldığını ima etmiştim. Ve bunun üzerine idi ki buradan lüzumu kadar kuvvet sevkedilmiş idi. Fakat Meclis-i Âlinizce muhteviyatına ıttıla hâsıl edilmiş telgrafname üzerine yeni giden kuvveti tevkif etmeği ve orada bulunan kuvvetimizi de çekmeği ve bu suretle talep eyledikleri affı Meclis-i Âlinizden rica etmeği muvafık görmüştüm. Şimdi okuyacağım telgrafname ile evvelki işâratın hakikate mukarin olmadığı anlaşılacaktır. Yalnız şunu ilave edeyim ki giden müfrezemiz verilen tevakkuf emrini almıştır. Müfreze kumandanı emri telakki ettiği zaman yakından istihsal etmiş olduğu malumatta, orada başka türlü tedabir-i mütecavizânede bulunulduğunu anlamış ve yürüyüşüne devam etmişti. Şimdi Beypazarı'ndan şu telgrafı veriyor. Giden kumandan Arif Bey'dir.

"Telgraf

Bugün Beypazarı'ndaki müfreze-i askeriyeye taarruzda bulunmuş olan ve nasayih-i lazımeye inkıyat etmeyen Beypazarı ve havalisi asileri, Karahisar alayı ile yapılan müsademede bir saatten ziyade mukavemet edemeyerek ve birçok maktul vererek suret-i kahkariyede inhizama uğrayıp firar etmişlerdir. Ulema ve eşraf ve ahali-i belde müfreze-i mücahidinimizi bayraklarla istikbal ederek kendilerini, birtakım münafık ve müfsitlerin teşvikatına kapılarak silahlı isyan ve şekavete sarılan cühela ve eşirranın zulüm ve taarruzlarından tahlis ettiğimizden dolayı sürur ve huburlarını şükran ile beyan ettiler, şehir usâttan tamamen tathir ve işgal edilmiştir. Cenab-ı Hakk ümmet-i İslâm'ı nifak ve dalalden muhafaza ve maksat ve gayesi vatan ve milletin selametine merbut bulunan mücahedat-ı milliyeyi daima muvaffakiyete makrun buyursun, âmin.

25 Nisan 1336
Kuvâ-yı Tedibiye Kumandanı Kaymakam Arif"

Şayan-ı teşekkürdür. Bundan sonra Arif Bey'e verilecek talimat müfsitleri ve hamilerini lüzumu gibi tedip etmek olacaktır.

3 Bu meselenin müzakeresinden sonra başka meseleler konuşulmuş; Beypazarı hâdisesi hakkında gelen tamamlayıcı malûmat üzerine tekrar bu mevzua dönülmüştür.

8. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE TOKAT MİLLETVEKİLİ NAZIM BEY VE ARKADAŞLARININ VERDİKLERİ TAKRİR HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

25 Nisan 1336 (25 Nisan 1920)

Şimdi beyanatta bulunan arkadaşımızın teklifi hakikaten varid-i hatırdır. Fakat kısa ve amelî olarak ifade etmek isterim ki bunun kabiliyet-i icraiyesi yoktur. Çünkü bu dakikada teraküm etmiş namütenahi telgraflar vesaire var. Bunları şimdi ayrılıp başka bir odada gözden geçirmek, bütün icabatını yapmak lazımdır. Hâlbuki: İntihap edilen divan-ı riyaset heyet-i muhteremesi, işte görüyoruz burada meşguldürler ve ayrılamazlar, aynı zamanda her iki nokta-i nazardan buna imkân yoktur. Binaenaleyh, müstacelen, basit ve muvakkat encümen deyiniz, heyet-i idare deyiniz, her ne derseniz deyiniz, içinizden birkaç kişi aynı sinn ve bütün vatanın her bir köşesinden vuku bulmakta olan müracaatlara verilecek cevaplar tevakkuf hâlindedir, bunları çıkarsın ve icap edenleri heyet-i umumiyeye arz etsin, mukarrerat-ı asliye ve esasiyeyi buradan istihsal etsin ve teferruata ait olan şeyleri de yapıversin ve bu suretle makine durmuş olmasın ve sonra Vekiller Heyeti, İcra Heyeti, buna verilecek şekil, bendeniz de Celâlettin Arif Bey'in fikrindeyim, daha amik bir surette tetkik olunmalı ve oraya intihap olunacak zevat temasla kendileri anlaşabilirler. Bunun için zaman bırakılabilir. Fakat beklemeğe müsait olmayan bir şey varsa derhâl müterakim olan mevaddı tetkik edecek muvakkat bir heyetin intihabıdır.

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, Cilt 1, 25.4.1336, Pazar, s.52-54.

9. MİRALAY İSMET BEY'İN ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE REİSLİĞİ GÖREVİNE GETİRİLMESİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

25 Nisan 1336 (25 Nisan 1920)

İsmet Bey'in filhakika fiilen ifa ettiği vazife bütün harekât-ı askeriyeyi takipten ibarettir. Bu nokta-i nazardan vazifesi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'dir. Ancak Meclis-i Âlinizce bu husus malum olmamış ve tasvib-i âlinize iktiran etmemiştir. Bunun için bugünkü vazifesi hususiyet dairesinde kalır. Eğer Heyet-i Aliyyeniz tensip buyurur da kendisini bu vazifeden dolayı mesul tanırsanız o zaman bu zevat meyanında bulunur ve onlarla beraber çalışabilir. O hâlde İsmet Bey'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vazifesini ifa etmek üzere bu icra heyet-i meyanında çalışmasını tensip ederseniz reye koyunuz.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 25.4.1336, Pazar, s. 59.

10. ŞİLE'NİN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGAL EDİLDİĞİNE DAİR GELEN TELGRAFLAR ÜZERİNE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

25 Nisan 1336 (25 Nisan 1920)

Müsaadenizle efendim, bu malumatı iyice tenvir için bazı izahat vereyim:

Malum-ı âlileri bizim Düzce'de, Hendek'te ve Adapazarı'nda ufak tefek bazı kıtaatımız vardı. O havali denilebilir ki öteden beri birçok ifsadata maruz kaldığı için daima menfi hareketi iltizam etmişler idi. Son günlerde İngilizlerin bütün vesaitle bunları takviye ve teşvik ederek harekete geçirdikleri malumunuz oldu. Bittabi bu harekete geçenlerin kendileri bile İngilizler tarafından tahrik edildiklerinin fariki değildiler. Çünkü arada vesatat edenler yine bizim kıyafet-i askeriyemizdeki insanlardı. Bir şûriş çıkardılar, Adapazarı ahalisi ilk gafleti müteakip bizimle vuku bulan temaslarında hakikati idrak ettiler ve derhâl sükûnete geçtiler. Fakat bu dalga Hendek ve Düzce'de temadi etti. Bu defa Adapazarı ahalisi, eşrafı, usâta bir heyet-i nasiha göndermek istediler. İleri gelenlerden üç zat maiyetlerine birkaç arkadaş alarak hareket etmişler, usâta tekarrüb ettikleri zaman usât, kendilerinden maiyetlerini bırakarak münferiden gelip görüşmelerini temenni ettiler. Giden heyet-i nasiha bu talebi hüsn-i telakki etti ve maiyetlerini terkederek gittiler. İlk temas eder etmez usât bunları şehit etti. İşte bunun üzerine şühedaya mensup olanlarla yani Adapazarlılarla Hendek ve Düzceliler arasında müsademat başlamıştır. Çünkü usât aynı zamanda Adapazarı'na da girmek istiyorlardı. Diğer taraftan İngilizler az çok teşvikatın semere verir gibi olduğunu görmüş olacaklardır ki, bunları yakından takviye etmek için Şile'ye bir miktar asker çıkarmış oluyorlar. Bizim de orada

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 25.4.1336, Pazar, s. 60-61.

mevcudiyetinden bahsettiğim askerlerimiz hakkında telgraf hututunun münkatı olması hasebiyle henüz sahih malumat alamadık.[1]

1 Konuşma şu diyalog ile devam etmiştir: *"Sırrı Bey (İzmit) - Hendek hangi taraftadır Paşa Hazretleri?*
Mustafa Kemal Paşa - Hendek Adapazarı tarafında Düzce'ye mütemayildir. Ve bu usât Hendek'i yağma etmişlerdi ve ettikten sonra gitmişlerdi. Usât doğrudan doğruya Düzce'den giden usâttır.
Haşim Bey (Çorum) - Bunlar Türk veya İngiliz askeri midir?
Mustafa Kemal Paşa - Yalnız İngiliz askeridir. Bunların iki gemisi varmış, birisini oraya koymuşlar, diğerini de o sevahilde belki daha şarkta bir noktaya çıkaracaklardır."

11. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE REİSİ'NİN İCRA VEKİLLERİ HEYETİ ÜYESİ OLMASI HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mayıs 1336 (1 Mayıs 1920)

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti makamıyla Müdafaa-i Milliye Vekâleti hakkında birkaç söz söyleyeceğim efendim: Burada Müdafaa-i Milliye doğrudan doğruya Harbiye Nezareti mukabil-i istimal edilmiş bir tabirdir. Malum-ı âliniz Harbiye Nezareti'nin iştigal ettiği vezaif, ordunun iaşesi, ilbas ve teçhizi gibi hususattır. Vezaifinde emr ü kumanda dâhil değildir. Bizim memleketimizde öteden beri Harbiye Nazırları harekât-ı harbiyeyi ve kumandayı dahi uhdelerinde bulundurmaktan zevk alırdı. Onun için memleketimizde müstakil Erkân-ı Harbiye Riyaseti yoktur. Doğrudan doğruya harbiye nazırının arzusu dâhilinde hareket eder bir Erkân-ı Harbiye Reisi vardı. Tabii Harbiye Nezareti'ne, harbiye nazırına merbut olan bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin mesuliyeti de harbiye nazırı olan zata münhasırdır. Bazen bu iki makam bir şahısta birleşmiştir. Enver Paşa'da olduğu gibi. Fakat kaideten hiçbir vakit harbiye umuruyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'yi birleştirmek muvafık değildir ve garp memleketlerinde ve her yerde daima Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti müstakil bırakılmıştır. Çünkü Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin vazifesi ordunun teşkilini, tensikını, fennî olarak düşünmek ve memleketin esbab-ı müdafaasını nazar-ı dikkate almak ve bunlarla iştigal etmektir. Harbiye Nezareti umuruyla kendi vezaifi arasında gayet büyük bir fark vardır. Harbiye Nezareti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin tensip ettiği yahut onun planına göre teşkil ve tensik edilen bir orduyu iaşe eder, ilbas eder vesaire. Fakat Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi nasıl harp edecek, vatanı nasıl müdafaa edecek ve nasıl hazırlanmak lazım geldiğini düşünür ve onunla iştigal eder ve böyle bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi doğrudan doğruya imparatora, padişaha merbut olur. Bizim ise bugün idare-i memleket için vaz ettiğimiz ve cümlenizce kabul edilmiş esasatta bu gibi şeyler yoktur. Yalnız Büyük Millet Meclisi vardır. Bu itibarla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti müstakildir ve bütün efal ve harekâtından Millet Meclisi'ne karşı mesuldür. Zaten bir mesul Erkân-ı Harb Reisi, Heyet-i Aliyyeniz tarafından intihap edilmiş idi. Yalnız bir nokta vârid-i hatırdır ki:

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 1.5.1336, Cumartesi, s. 163-164.

Daha demin mevadd-ı kanuniye okunurken beyan-ı mütalaa eden Bey biraderimizin mütalaası vardır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi sırf hususat-ı askeriye ile iştigal eder ve böyle bir zatın siyaset mesailinde zîmethal olması kendisinin kabine ile beraber icabında düşmesini icap eder. Onun için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi daima bîtaraf kalmalı, sırf tensikat ile teşkilat-ı askeriye ile ve esbab-ı müdafaa-i memleket ile meşgul bulunmalıdır. Bu gayet kuvvetli bir mütalaadır. Fakat her hâlde teşkilat-ı askeriye; vatanımızın esbab-ı müdafaası ve muhtelif cephelerde icra edilecek harekât-ı askeriye ve siyaset-i dâhiliye ve hâriciye ile yakından alakadar bulunuyor ve bu mesailde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin mütalaası bulunmak ve diğer haiz-i mesuliyet olan zevatın nokta-i nazarlarına yakından vâkıf olmak için onlarla bir arada çalışmak ve bir mesele hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin rey ve mütalaası da bulunmak üzere diğer haiz-i mesuliyet olan zevat gibi, İcra Vekilleri meyanında ifa-yı hizmet etmesi arz ve teklif edilmişti. Şu mütalaatımla şunu temhid etmek istiyorum ki, Müdafaa-i Milliye'yi deruhte edecek zevat emr ü kumandayı deruhte etmeyeceği içindir ki, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin diğerleri meyanında bulunarak bu suretle emir ve kumandanın yine Heyet-i Aliyyeniz üzerinde kalması daha muvafıktır. Yani şu Büyük Millet Meclisi'nin elinde durması daha muvafıktır, işte emir ve kumanda Büyük Millet Meclisi'nin elinde bulununca, buna müteallik olan vezaifi ifa etmek için emir ve kumandayı deruhte etmesi lazım gelir. Emr ü kumanda Büyük Millet Meclisi'nin elinde bulunmak suretiyle ifa-yı vazife eder. Binaenaleyh ikisini bir zatın üzerinde cem etmek doğru değildir. Vazifeleri başka başkadır ve bu zat da müstakildir ve Heyet-i Aliyyenize karşı mesuldür. Büyük Millet Meclisi'ne karşı mesul bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ifa-yı vazife eder ve siyaseten düşmesi meselesi de haiz-i ehemmiyet değildir. Çünkü diğer vekillerin ayrı ayrı Heyet-i Aliyyeniz tarafından intihap olunması teklif edilmiştir. Diğer İcra Vekilleri'nin vezaifi ile vazifesinin yakından alakadar olmasına ve diğer vekiller gibi heyet-i umumiye tarafından tayin edilmiş bulunmasına binaen diğerlerinin düşmeleri için nazar-ı dikkate alınacak esbabın bunun üzerinde dahi bulunmasında hiçbir beis yoktur. Bilakis daha kuvvetli olur.

12. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE TÜRK MİLLETİNİ OLUŞTURAN İSLAMİ UNSURLAR HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mayıs 1336 (1 Mayıs 1920)

Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksut olan ve Meclis-i Âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiye'dir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu Heyet-i Aliyye'nin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bir unsur-ı İslâm'a münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiye'den mürekkep bir kütleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-ı millîmiz İskenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millîmiz budur dedik! Hâlbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla iştigal ettiğiniz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslâmiye'den mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsuru İslâm, bizim kardeşimiz ve menafii tamamıyla müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı İslâmiye ki: Vatandaştırlar, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırkı, içtimaî, coğrafî hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyit ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafiimiz müşterektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkes değil hepsinden memzuç bir unsur-ı İslâm'dır. Bunun böyle telakkisini ve suitefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 1.5.1336, Cumartesi, s. 165.

13. MİLLİYETPERVERLER VE DIŞ YARDIM HAKKINDA CHICAGO TRIBUNE MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

10 Mayıs 1336 (10 Mayıs 1920)

-Bizim hâlen İngiltere ve müttefiklerinin sulh şeraitinin gülünç ve gayr-ı kabil-i icra olduğunu anlayacaklarına itimadımız vardır. Fakat bu ümidi kaybedersek hâricî herhangi diğer bir yardımı isteyerek kabule müheyyayız.

-Mesleği muhafazakâr olmakla tanınmış diğer Türk vatanperverleriyle olan mülakatlarımda onların dahi Türk milliyetperverlerine tamamen hak verdiklerini ve müttefiklerin programını bozabilecek herhangi bir müzahereti milliyetperverlerin kabule mecbur olduklarını samimiyetle söylediler.

Bütün Anadolu'ya hâkim olan milliyetperverler Türkiye'nin bir imha siyaseti karşısında olduğuna kanidirler. Türk hudutlarının şarka doğru nasıl gerilediğini ve (San-Remo) mukarreratının Asya-yı Suğra'yı nasıl tecavüz ettiğini haritaları üzerinde gösteriyorlar.

- İngiltere ve müttefiklerinin bir millet sıfatiyle yaşayabilmek için lazım olan şerait ve hududu bize verdikleri takdirde milliyetperverlerin hâricî bir kuvvete istinat etmeyeceklerini anlarlar zannediyorduk. İşte ondan dolayı biz bu vaziyeti muhafaza ettik. Aksi takdirde Bolşeviklerden yardım almak bizim için çok kolaydı.

- Avrupa'nın istilasına mukavemet etmeğe karar vermiş olan kavi adam mahall-i veladeti olan Selanik üzerinden kurşun kalemini şarka doğru çekerek Ankara üzerine getirdi. Yine harita üzerinde Bolşeviklerin Kafkasya'ya doğru ileri harekâtını gösteren kırmızı bayraklar vardı. Kafkasya'da Bolşevik olmuş, olmamış birçok Müslüman kabilelerinden kendisine murahhaslar gelmişti. Getirdikleri haberler mucib-i memnuniyetti.

Türkiye'de Amerika müzahereti hakkında ne düşündüğünü Paşa'ya sorduğum zaman dedi ki:

- Biz buna vaktiyle taraftardık. Fakat vaziyet-i hazıra şeraiti ilerledikçe tabii bu imkân kalmıyor. Milliyetperverlerin nokta-i nazarı şu idi: Türkiye Türkler içindir ve Türkiye müstakil olmalıdır. Mütareke imza edildiği zamanki hududu esas addediliyor ve muahede şeraitinin bu nokta-i nazarla tehalüf eden kısımlarına karşı mü-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mayıs 1336 (10 Mayıs 1920).

cadele edilecektir. Bu bir halk harekâtıdır ve âlem-i İslâm'ın yardımına da istinad ediyoruz. Türklerin son müstakil Müslüman milleti olduğu gibi müstakil kalacaktır. Diğer yerlerdeki Müslümanlar da düşmanlarımıza karşı mücadele edeceklerdir. Bunlar ekseriyetle İngiliz idaresindedirler. Biz bu salîb harekâtının en son savletine maruz bulunuyoruz. Fakat âlem-i İslâm mühlik bir surette uyanmıştır.

- Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin milliyetperverlerin harekâtına bidayette yardım ettiklerini tekzip etti.

14. ADAPAZARI, DÜZCE VE BOLU CİVARINDAKİ OLAYLARLA İLGİLİ VERİLEN TAKRİR HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Mayıs 1336 (24 Mayıs 1920)

Bu takrir muhteviyatındaki[1] hususata dair izahat verilmek üzere bir celse-i hafiye akdi teklif buyuruluyor, tensip buyurursanız bundan sonraki içtimada izah-ı kâfiye verilebilir. Bunu Heyet-i İcraiye'ye havale ediyorsunuz değil mi? Bu takririn bazı noktalarına cevap olmak üzere bir telgrafı okuyacağım. Fuat Paşa hazretlerinden alıyoruz. Dün geceki tarihle.

"Geyve İstasyonu

23-24 Mayıs 1336

Dakika tehiri mucib-i mesuliyettir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne:

1- Bugün zevalde Adapazarı ve Sapanca istikametlerine başlayan taarruzumuz biavnihi tealâ kısa bir zamanda muvaffakıyat ile neticelenmiş, kısm-ı küllisi kuvâ-yı inzıbatiyeye mensup efradı teşkil eden toplu usât kâmilen dağılmış, üç zabit ve bir miktar esir alınmış, dört topla dört makineli tüfek külliyetli malzeme iğtinam edilmiş, Adapazarı ve Sapanca işgal ve memurîn-i mülkiye ikame edilerek icraata başlanmıştır. Maahaza bu erkân Kuvâ-yı Tedibiye Kumandanlığı'ndan telefonla Adapazarı'ndan şimdi verildiği için mekadir-i hakikiyelerini ve usât grubunun nerelerde bulunduğunu ancak yarın tespit ve arz etmek kâbil olacaktır. Bundan başka Sakarya tarafından ve Sapanca istikametinde ileri hareketimize silahla mümanaat etmek isteyen köyler yakılmış, silahları alınmıştır. Bu tedabire yarın dahi devam olunacaktır. Adapazarı şarkındaki Sakarya

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.5.1336, Pazartesi, s. 26-27.

1 Konya Milletvekili Refik ve arkadaşlarının Sevr Antlaşması'nın cebirle yürütülmesi ihtimaline karşı hükûmetçe ne gibi tedbir alındığının bir kapalı oturumda bildirilmesi hakkındaki takrir.

köprüleri taht-ı işgalimizdedir. Adapazarı ile muhaberemiz vardır. Sapanca ile muhaberemiz açılmamıştır.

Ethem Bey kuvâ-yı tedibiyesiyle, Sapanca'yı işgal eden ve boğaz şimalinde ihtiyaten bulundurulan kıtaat-ı nizamiye yarın bulundukları mahallerde istirahat edecek ve inzibatla meşgul olacaklardır. Ethem Bey, kuvvetlerinin 26 Mayıs sabahı tekrar harekete hazır bulunduğunu bildirmiştir.

K. 20 K.
Fuat"

Efendim malum-ı âlileriniz geçen gün vermiş olduğum izahatta usâtın Geyve boğazının şarkındaki taarruzlarının defolunduğundan bahsolunmuş idi. Fakat burada maruzatta bulunduktan sonra Fuat Paşa'dan tekrar aldığım yeni malumatta usât Geyve'nin garbında da taarruza geçmiştir. Hatta oradan bir çevirme yaparak Geyve istasyonuna kadar takarrüp etmişlerdir. Geyve'ye tahsis olunan kuvvetlerimizin vürudundan evvel orada bulunan kuvvetlerimiz usâtı püskürtmüşlerdir. Oraya tahsis olunan kuvvetler geldi ve ertesi gün taarruza geçti. Bu telgraf 23'te akşama kadar istihsal olunmuş muvaffakiyatın neticesini göstermektedir. Tafsilat bu gece alınabilecek. Aynı zamanda biliyorsunuz ki, Düzce istikametinde harekâtımız vardı. Ona dair bazı malumat vardır. Birçok telgrafların hulasasını gösterebilir iki telgraf vardır. Malum-ı âliniz mebus arkadaşlarımız vardı, Hüsrev Bey ve Osman Bey, onları esir etmişlerdi. Bu grupta muvaffakıyat görülmüş olacak ki, bunları bize elçi olarak gönderiyorlar ve Hüsrev Bey'in böyle bir telgrafı vardır. Mudurnu'dan gelmiştir:

"Mudurnu, 23. V. 1336

Büyük Millet Meclis-i Riyaseti'ne:

Adapazarı, Düzce ve Bolu mukabil harekâtını idare eden rüesa-yı Çerakise Osmanlı müslümanlığının esaret ve felaketini bugünkü sulh karşısında 2'nci derecede bazı eşhasın, yanlış hareketleri ve esbab-ı saire yüzünden tahassül eden vaka-i ahire-i müteessifeyi selamet-i milk ve millete tamamen muzır görüyorlar ve tarih-i millîmizin kaydetmediği bu elîm zamanda beyne'l-İslam münazaat ve müsadematı terk ile sevgili vatanımız için yekvücut bir hâlde hâricî tehlike ve taarruzlara göğüs vermeğe hazırlanmayı her Müslüman için farz-ı ayın telakki eyliyorlar. Böyle pek mukaddes ve mübeccel bir tavassuta âcizleri ile refikim Lasiztan Mebusu Osman Bey'i tayin eyledikleri maruzdur.

Trabzon Mebusu Hüsrev"

Efendim, bu müracaat öyle bir zamanda vaki oluyor ki, Mudurnu'ya Düzce ve Bolu havalisinden toplanabilen tekmil usât toplanmış ve taarruz etmiş ve bu taarruz bertaraf edildikten sonra orada tecemmüü ikmal eden kuvvetlerimiz şimalde harekât-ı taarruziyeye geçmişlerdir ve bu hareketlerinde (Ayaz) silsilesini alıp kemal-i süratle ilerliyorlardı. Öyle bir zamanda, tam Adapazarı'na, Sapanca'ya, Geyve kuvvetlerimizin muvaffakiyetle taarruzlarının ilerlediği bir zamanda vuku buluyor. Mamafih bu müracaat yine hüsn-i kabule mazhar olmuştur efendim. Mudurnu'da umum kumandayı idare eden Miralay Refet Beyefendi bizzat ileri giderek orada Safer Bey ve sair rüesayı nezdine celbetti. Onlar da geldiler. Onlara ilk verdiği emir derhâl usât dağılacaktır ve bittabi kuvvetlerimiz asayişi iade etmek için planı dairesinde harekâta devam edecek ve onlar da her şeyi kabul edeceklerini söylediler. Bu harekât devam ediyor ve bittabi Hüsrev Bey, Osman Bey ve şimdiye kadar iğfal ederek tevkif ettikleri zabitan ve bazı efradımız gelmektedirler ve bazı ufak müfrezelerimizden aldıkları mitralyöz vesair eslihayı iade ediyorlar. Yani bütün manasiyle arz-ı istiman ediyorlar. Adapazarı'nda mağlup usâtı doğrudan doğruya Anzavur idare ediyormuş. Demek ki, bu Safer Bey daha akıllı hareket etmiştir. Son dakikaya intizar etmeksizin bu suretle müracaat etti. Bu harekât hakkında alacağımız mufassal malumatı da ayrıca yine daha bazı mütalaat ile bundan sonraki celsede arz edeceğim efendim.

15. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE İÇ VE DIŞ GELİŞMELER HAKKINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

7 Haziran 1336 (7 Haziran 1920)

Efendim, birkaç gün bayram münasebetiyle görüşemeyeceğiz. Bu münasebetle vaziyet-i umumiye hakkındaki malumatı gayet kısa olarak arz etmeği münasip gördüm. Malum-ı âliniz, bir Düzce, Hendek ve havalisi vakası vardı efendim, birçok safahat geçirdi. Şimdi arz edeceğim son safhasıdır. Hendek, Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede ve bunu tahdit eden bütün sahil ve sahile kadar olan mıntakada malumunuz olan harekât-ı fesadiye kâmilen imha ve itfa edilmiştir. Ve düşmanlarımızın alet-i icraiyesi olan tekmil rüesa-yı şekavet, tekmil rüesa-yı cinayet ahkâm-ı kanuniye dairesinde tecziye edilmişlerdir. Suret-i tecziye hakkında bütün vesaik ile Meclis-i Âliniz zamanında tenvir edilecektir. Orada bulunan kuvvetlerimiz, takibat ve tedibat ile meşgul olan kuvvetlerimiz, bugün hemen kâmilen serbest bir hâldedirler. Artık onları istediğimiz gibi düşmanlara karşı istimal edebilecek bir hâldeyiz. Diğer taraftan Sivas şimalinde Yenihan'da ve Tokat havalisinde de bazı şayan-ı memnuniyet olmayan ahval tahaddüs etmiş idi. Bu ahval, bu hadisatın dahi bugünkü şekli efendim. Tokat havalisinde ifsat edilmiş olan masum halk derhâl hakikati anlamış ve orada ittihaz-ı tedabir ile meşgul olan rüesa-yı memurin-i mülkiyemize arz-ı dehalet etmişlerdir ve af taleb etmişlerdir. Heyet-i İcraiye de heyet-i âliniz namına, bu masum insanları, iğfal edilmiş olanları affetmiştir efendim. Bunlar affedildikten sonra herkes işiyle gücüyle iştigale başlamıştır. Akdağ ve Zile arasındaki parçada, o müselles içinde de ufak tefek şakavet yapmaya cüret gösterenler oldu efendim. Fakat bu saydığım yine üç noktadan bu mıntakaya karşı ittihaz edilen tedabir neticesinde usât kâmilen dağılmış ve iltica vaziyetine gelmiştir. Bütün bu harekâtın içinde yalnız iki kişi ortada kalmıştır. Birisi Şaki Mustafa demekle maruf diğeri de Nazım namındaki iki şakiyi henüz affetmedik ve affetmek için de niyetimiz yoktur. Kilikya vaziyeti efendim, yani Adana havalisi ve Antep havalisi vaziyeti şayan-ı memnuniyettir. Pozantı'nın tarafımızdan işgal edildiğini ve orada beş yüz elli nefer ve dokuz kadar zabit Fransız olmak üzere esir edildiğini işitmiştiniz. Efendim, bundan sonra (Sis) Fransızlar tarafından doğrudan doğruya tahliye edildi. Bu mıntıkada tamamen tahliye devam etmektedir ve Antep şehri de Fransız kıtaatı tarafından tahliye edilmiştir ve oraya gelmiş olan mühimce bir Fransız kuvveti Kilis'e gitmiştir. Yalnız orada kolejde ufak bir müfreze, yirmi, otuz kişi kadar bir kuvvetleri vardır. Fakat

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 7.6.1336, Cumartesi, s. 145-147.

onların da diğer bütün Fransız kuvvetleriyle beraber bütün Kilikya'dan ve bütün hudud-ı millîmizden çekilmesi esbabına tevessül edilmiştir.

Trakya'da, efendim, malum-ı âliniz Fransızlar Trakya'yı ve İtilaf Devletleri bizim Trakyamızı ve Garbî Trakya'yı Yunanlara bahşetmişlerdir. Yunan kıtaatı kısmen orada bulunuyordu. Oradaki kıtaatını takviyeye başladı. Onun üzerine Garbî Trakya'da müstakillen teşekkül etmiş olan Hükûmet-i İslâmiye derhâl şehirleri terkederek Yunan kıtaatına karşı muhasım bir vaziyet almıştır ve ahali-i İslâmiye kuvvetleriyle beraber Bulgarlar da bu mıntıka ile fevkalade alakadar oldukları için Yunanlara karşı müştereken müsademata, muhasemata başlamışlardır. Binaenaleyh Şarkî Trakya'yı yani Edirne havalisini işgale teşebbüs etmiş bulunan Yunan kıtaatı henüz hududumuz dâhiline girmemiştir. Orada bulunan kıtaat-ı askeriyemizin kâffesi bütün manasıyla seferberliğini yapmış ve gelecek olan düşmanı silahla karşılamaya müheyya bulunmuştur.

Efendim, İzmir cephesinin heyet-i umumiyesinde fevkalade bir tebeddül yoktur. Yalnız ufak tefek keşif kuvvetleri müsadematı vardır. Ancak havadis kabilinden olmak üzere Akhisar'a Yunanların bir taarruz teşebbüsünde olduklarını bazı menabiden işitiyoruz. Böyle bir taarruz için öteden beri çalıştıklarını söyleyenler var. Biz bunu ihtimal dâhilinde görüyoruz ve buna karşı da tedabir-i kâfiye alınmıştır. Efendim, böyle bir düşman taarruzuna karşı kullanacak kuvvetlerimiz vardır ve tezyid olunmuştur.

Efendiler; hudud-ı millîmiz dâhilinde bulunan ve fakat mütareke ahkâmına tevfikan kuvâ-yı askeriyemizin tahliye etmiş bulunduğu Elviye-i Selâse'nin icabında tekrar işgali için Heyet-i Aliyyeniz Heyet-i İcraiye'ye salahiyet vermişti. Fakat bu salahiyetin zaman-ı takdirini Heyet-i İcraiye'ye terk buyurmuştunuz. Belki mesmu-ı âlileri olmaktadır efendim.

Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahali-i İslâmiye'ye fevkalade zulüm ve itisaf yapmakta ve katliam icra eylemektedir ve pek çok İslâmlar, pek sefil ve perişan, şayan-ı merhamet bir hâlde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binaenaleyh Heyet-i İcraiye'ye vermiş olduğunuz salahiyetin tatbikine lüzum ve mecburiyet hâsıl olacağını zannetmekteyiz. Heyet-i Aliyyenize şimdiden berâ-yı malumat arz ediyorum. Vaziyet-i umumiye-i dâhiliyemizde şayan-ı arz başka bir şey yoktur. Her tarafta kemal-i sükûn ve asayişle ahali işleriyle meşgul olmaktadır. Vaziyet-i hariciyemiz pek iyi bir şekildedir efendim. Şayan-ı memnuniyet bir vaziyettedir. İnşaallah yakında netayic-i maddiye istihsal ederiz efendim.

16. VEKİLLERE VE RESMÎ MAKAMLARA GÖNDERİLECEK YAZILARIN SANSÜRDEN GEÇİRİLMESİNE DAİR VERİLEN TAKRİR HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

4 Temmuz 1336 (4 Temmuz 1920)

Efendiler: Bendeniz meselenin halline medar olmak için ikiye ayırmak istiyorum. Evvelen sansür vazı lazım mıdır, değil midir? İdamesi lazım mıdır, değil midir? 2'ncisi, bu lüzuma kanaat-i umumiye hâsıl olursa Mebusan-ı kiramın bundan istisnası muvafık olur mu? Olmaz mı? Bir defa sansür, yalnız erbab-ı mefsedeti kastederek, fesadı men için vaz edilmiş bir şey değildir. Memleketimizin ahval-i dâhiliyesini nazar-ı dikkate alacak olursanız, tamamen hüsn-i niyete makrun olmak üzere, bazı yerlerdeki malumatı, havadisi diğer yerlere nakletmek dahi muzır olabilir. Mesela Düzce'de isyan varken Yozgat havalisinde de hafi olarak bir takım erbab-ı mefsedet çalışmakta idi. Bu müfsitler Düzce'deki vekayie velev havadis kabîlinden olsun seri bir surette vâkıf olabilselerdi, Düzce isyanının vukuu sırasında Yozgat isyanı da vaki olurdu. Binaenaleyh bazan bir tarafın malumatını diğer tarafa isalde de taahhuratı icap edecek esbab-ı katiye olabilir. Bundan dolayı dâhilen sansür vazına Heyet-i İcraiye lüzum görmüş ve bunu vaz etmiştir. Bu lüzuma kani olduktan sonra âzâ-yı kiramın bundan istisnası meselesi de nazar-ı dikkate alınmıştır. Bittabi hiç biribirimizden şüphe etmiş değiliz. Böyle bir şüphe ve tereddüt bizden uzak olsun. Yalnız Mebusan-ı kiramın bu kaide-i umumiyeden istisna edilmemesinin bir sebebi var. O da sansürü vaz eden vakıa Heyet-i İcraiye idi. Malum-ı âliniz Heyet-i İcraiye, heyet-i umumiyemiz namına ifa-yı vazife etmektedir. Binaenaleyh sansürü vaz eden Heyet-i Aliyyeniz, kendisini bu kaideden istisna etmek isterse ve bunu izzet-i nefis meselesi ve itimat meselesi olarak telakki ederse o zaman bütün rüesa-yı memurin-i mülkiye, valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hepsi şayan-ı itimat insanlardır ve bütün memurlar ve bütün kumandanlar ve zabitan şayan-ı itimat insanlardır. Bunlara diyeceğiz ki, biz şayan-ı itimadız, fakat bizden başka herkes şüphe edilecek insanlardır. Tabii böyle bir şey diyemeyeceğiz. Binaenaleyh bu gibi şeyleri söyletmemek için, hiçbir kimsenin böyle itirazına mahal bırakmamak için, kendimizi de bu istisnadan hariç tutmayı muvafık bulmamış idik. Eğer Mebusan-ı kiram, rüesa-yi

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 4.7.1336, Pazar, s. 167-168.

memurîn vesaireyi şayan-ı itimat bulup ondan gayrısına sansürü tatbik etmek isterlerse ondan gayr-ı ne kalır? Efrad-ı millet, kütle-i asliye-i millet, demek ki kendilerine vekâlet ettiğimiz millet şayan-ı itimat değildir. Böyle bir şey olamaz. Meseleyi izzet-i nefis meselesi yapmak doğru değildir. Sansürü idame etmek lüzumuna kail iseniz kendimizi istisna etmemeliyiz. Yalnız sansürün vazından dolayı bazı mehaziri bertaraf edecek tedabir almalıdır. Arkadaşımız buyurdular ki Konya'da şu kadar bin mektubun postahanede teraküm ettiğini görüyoruz. İşte takip edeceğimiz nokta budur. Sansür memuru vazifesini hüsn-i ifa etmemiş, neden o kadar mektubu teraküm ettirmiş ve mahalline isal etmemiştir? Bu noktayı tahkik edebiliriz. Diğer bir nokta dahi mevzubahis olabilir; Mebusan-ı kiramın mektuplarını sansür etmek mutlaka falan ve filan efendiye muhavvel bir vazife olması şart değildir.

İçinizden de birkaç kişi intihap olunur. Onlar vasıtasıyla bu iş daha seri bir surette yapılabilir. Bunlar teferruattan ibarettir. Sansürün muhafazası henüz lazımdır kanaatindeyim. Bu kabul edildikten sonra heyet-i umumiyemize müsavi olarak tatbik edilmelidir. Sonra tesrî-i muamelat için tedabir düşünelim.[1]

1 Konuşmanın şu diyalog ile devam etmiştir: *"Bir mebus - Mahallî memurinden şikayatı havi mektupları kim sansür edecek? Bunu mevzubahis ediniz, onu da düşünün. Memleketimizde memurinin su-i istimalinde ne suretle haberdar olacağız?*
Mustafa Kemal Paşa- Hakkında şikâyet edilmesi lazım gelen memurların, sansür şikâyetine mani oluyorsa buna da ayrıca bir tedbir düşünelim."

17. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE REİSİ İSMET BEY'İN GENEL DURUMA DAİR VERDİĞİ DEMEÇ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

8 Temmuz 1336 (8 Temmuz 1920)

Sırrı Bey, takip edilen gayedeki muvaffakiyete ait salabet ve imanımızı ifade için bir tabir kullandılar. Buyurdular ki bugün memleketimizin meşgul olan aksamı heyet-i umumiyesine nispeten ellide biri kadar olamaz. Binaenaleyh bu kısmın düşman elinde bulunmuş olması heyet-i umumiyenin gayesinden sarfınazar etmiş olmasını hiçbir vakitte iktiza ettiremez. Ben Sırrı Bey'in ifadesinden bu manayı çıkardım. Şimdi beyanat ve mütalaatta bulunan bir arkadaşımız da, memleket işgal olunduktan, tahrip edildikten sonra artık yapılacak başka bir şey kalır mı, gibi gayet zayıf bir mütalaada bulundular ve kendilerinin müsaadeleriyle buna zayıf diyorum. Bir defa bu mütalaa hakikat-i meseleyi ifade eder bir mütalaa değildir. Efendiler; biz bir maksat takip ediyoruz. Bu maksadımız öteden beri muhtelif vesilelerle ifade edilmiştir. Ben şimdi de onu tekrar ediyorum: Milletin, devletin istiklalini muhafaza etmek. Bunun içinde namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dâhilindeki tamamiyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz. Efendiler; memleketimizin ellide biri değil, heyet-i umumiyesi tahrip edilse, heyet-i umumiyesi ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız. Binaenaleyh iki karış yer işgal edilmiş, üç beş köy tahrip edilmiş diye burada feryada lüzum yoktur. Ben size açık söyleyeyim; Efendiler bazı yerler işgal edilmiştir ve bunun üç misli daha işgal olunabilir. Fakat bu işgal hiçbir vakitte bizim imanımızı sarsmayacaktır. Efendiler, maksadımız müdafaa için yapılan harekât-ı askeriyedir ve burada Erkân-ı Harbiye Reisi'nin size verdiği malumat harekât-ı askeriyenin fen dairesinde sevk ve idaresinden ibarettir. Asker olanlar pekâlâ bilirler ki kuvvet, hedef-i asliyi teşkil eder. Müdafaaya memur olan kuvvet, hedef-i asli ile iştigal eder. Mevaki hiçbir vakit mevzubahis değildir. Bu nazariyat belki eski askerlerin kafasında yaşar. Bir mevkii muhafaza etmeğe çalışan bir ordu, bir kuvvet mahkûmdur. Fakat bu suretle mahkûm-ı akamet, mahkûm-ı esaret olan, mahkûm-ı mağlubiyet olan binnetice o mevkii de muhafaza ve müdafaa edemez. Hâlbuki bizce mevzu-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 8.7.1336, Perşembe, s. 221-228.

bahis olan binnetice maksada vüsuldür. Binaenaleyh kuvâ-yı daimemizden azami derecede istifade edebilmek için bugün ve belki yarın için elimizde bulunan kuvvetleri idareli istihdam etmek mecburiyetinde kalacağız. Kuvvetlerimizi faik düşman kuvveti, faik düşman vesaiti karşısında izmihlale duçar etmekten ise daima elimizde onu düşmana faik bir hâle getirecek güne kadar hüsn-i muhafaza etmeğe mecburuz. Binaenaleyh bu hâlin hiçbir vakit bizde nevmîdi tevlit etmeyeceği kanaatindeyim. Efendiler; bugün ilerleyen veyahut bir dereceye kadar ilerlemiş olan düşmana karşı ittihaz edilen tedabiri hafi celselerde diğer arkadaşlarımla beraber izah etmiş idim. Burada ona dair bir şey söylemeyeceğim. Fakat düşmanla yakın bir temasta bulunan Bursa mevzubahis oldu ve bir arkadaşımız demiş idi ki; Bursa sükût etse de ehemmiyeti yoktur. Fakat bu sükût ne demektir? Bir yer sükût eder. Ne vakit? Eğer bir kale gibi müdafaa olunursa, eğer bir yerin etrafında mevcut kuvvet vesait-i harbiyesiyle nihayete kadar mukabele eder de düşman o kuvâ-yı müdafaayı zîr ü zeber eder ve o mevkie gelirse o mevki sükût eder. Fakat bugün Bursa'nın böyle bir vaziyette olduğunu zannetmiyorum. Yani orada mevcut olan bizim kuvvetlerimiz doğrudan doğruya Bursa şehrini bir mevki-i müstahkem gibi müdafaa etmekte değildir. Belki Bursa'dan uzak ve hariçte açık sahra muharebesi yapmaktadır. Binaenaleyh o kuvvetler Bursa şehrine merbut değildir. Karşısında bulunan düşman kuvvetleriyle ancak hesap görmek mecburiyetindedir. Binaenaleyh caiz ki, bu temasta ve bu muharebede Bursa'yı müsamaha edebilir. Tarihte bunun birçok emsali görülmüştür. Bursamız gibi tarihî ve bizim için gayet mukaddes olan bir şehri müsamaha etmek ağır gelir. Fakat askerlik sanatında gayet bariz bir şekilde müsamaha olunabilir bir noktadır ve biz hepimiz bir asker gibi bu gibi acı noktalara karar vermek itiyadını hâsıl etmeğe çalışmalıyız.

Mesela Efendiler; belki başka bir münasebetle de arz etmiştim. Vaktiyle Medine'de bulunan kuvâ-yı askeriyemizi oradan alıp Suriye'yi müdafaaya tahsis etmekten içtinap edilmişti. Çünkü bütün efkâr-ı umumiyemizde Medine nasıl terk olunur diye düşünülmüştü. Hâlbuki dolayısıyla Suriye'yi tehlikeye koymakla Medine'nin tehdit edilmiş olduğunu hiç kimse nazar-ı dikkate almak istemiyordu. O zaman bazı arkadaşlarımız kemal-i cesaretle karar vermişler ve demişlerdi ki, Medine tahliye olunmalıdır. Bu tahliye üzerine belki muvakkaten düşman oraya girerdi, fakat oradan kurtarılacak kuvvetler Suriye'de temin-i muvaffakiyet eder ve belki bu muvaffakiyetin neticesinde Medine bizim elimizde kalırdı. Ani hissiyata ve bir takım asli, kati düsturların hilafında bir takım muhakemelere saparak gayeden uzaklaşmak katiyen caiz değildir. Binaenaleyh Bursa'nın sükûtu mevzubahis olamaz. Belki Bursa civarında bulunan kuvâ-yı askeriye ileri, geri, şimale, cenuba gidebilir. Böyle bir haber ve bir şayiaya kendimizi alıştırmalıyız ve böyle bir hadise ve şayia karşısında hiçbir vakit telaşa lüzum yoktur. Efendiler; Azerbaycan'dan buraya bazı kuvvetlerin geleceğinden bahsolununca, ne lüzumu var, biz kâfi kuvâya malikiz zemininde bazı

sözler söylendiğini işittim. Heyet-i celilenizce malumdur ki, bizim cümlemizin ve Heyet-i İcraiyemizin takip ettiği düstur, kendi maksadımızı, hayatımızı, şerefimizi kendi kuvvet ve mevcudiyetimizle kurtarmak ve temin etmektir. Fakat mevcudiyetimize tasallut eden bütün garp âlemi, Amerika da dâhil olduğu hâlde, tabiatiyle azîm bir kuvvet teşkil ediyor. Biz de şüphesiz esasta yalnız kendi kuvvetimize istinat etmekle beraber, bizim hayatımızla alakadar olan bilcümle kuvvetlerden azamî derecede istifadede kusur etmeyeceğiz ve böyle bir kuvveti reddetmek bittabi doğru bir şey değildir. Gelmekte olduğundan bahsedilen kuvvet ise bizim kuvvetimizi pek çok tezyid etmez. Fakat yalnız şark ve âlem-i İslâm'ın mukadderatımızla ne kadar yakından alakadar olduğunu göstereceği için bizce haiz-i kıymettir. Bilhassa bu nokta-i nazardan gelecek olan kuvvetin -ki belki daha çok kuvvetlerin piştarını teşkil eder- bir kıymet-i mahsusası vardır. Efendiler; bir de Bolşeviklik âleminden bahsolundu. Yine diğer zamanlarda da bahsolunmuştur ki biz Bolşevikleri aramış ve bulmuşuzdur ve en son temasımız az çok maddi ve kati bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyeti'yle muhabere edilmiştir. Pekâlâ, cereyan eden muhabere muhteviyatını biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtaç olabileceğimiz maddi muavenetin hepsini vadetmiştir. Silah, top, para vadetmiştir. Eğer şimdiye kadar maddi olan bu muavenetlerden istifade edememiş isek o kabahat ne bizde ve ne de Sovyet Cumhuriyeti'ndedir. Belki son günlerde Kafkasya'da vukua gelen suitefehhümat neticesidir. Bu suitefehhümatın tamamıyla önüne geçilmek üzere bulunuluyor efendim. Efendiler; Yunanlar vatanımızı çiğnemeye çalıştıkları hâlde yine garp Hükûmetlerinden bize mümaşaat edenler vardır. Ezcümle Fransızlar bütün bu harekâta rağmen suret-i mahsusada son günlerde adam göndermişlerdir ve derhâl Paris'te doğrudan doğruya münasebat-ı siyasiyeye girişmemizi bize teklif etmişlerdir. Bittabi bu temas ve münasebetin icabatı yapılmaktadır ve yine bir arkadaşımız milletin ahval-i ruhiyesinden bahsetti ve Belçika ile mukayeseye kalkıştı. Belçika nerede? Bizim memleket ve milletimiz nerede? Efendiler; ben de bazı arkadaşlarım gibi garp milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım. Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini şahsan tanırım ve bu muarefem de harp sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur, ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin kuvve-i maneviyesi bütün milletlerin kuvve-i maneviyesinin fevkindedir. Efendiler; her manzara insanın kendi ruhunun ve hissiyatının tahrikatiyle mütecelli olur. Korkak insanlar bu gibi manzarayı korkaklıkla karşılarlar, onun mahiyet-i hakikiyesine nazarını infaz etmezler. Bizim milletimizin kuvve-i maneviye noksanlığı nerededir? Ben bunu iddia ediyorum, kuvve-i maneviyenin düşkün olduğunu iddia edenler; Garp cephesinde, İzmir cephesinde Yunanların vuku bulan taarruzları karşısında filan veya filan cephede bulunan kuvve-i milliye dağılmıştır, şu şekilde veya bu şekilde dağınıktır diyorlar. Evet, Efendiler, dağılmıştır. Fakat bu avamın ifadesidir. Efendiler,

onlar dağılmamış, çekilmiştir. Şu istikamete veyahut bu istikamete çekilmişlerdir ve yürümüşlerdir Efendiler. Dünyanın bütün askerleri, şimdi takbih ettiğimiz insanlardan daha iyi hareket etmez. Yalnız şeklen tahavvül edebilir. Akhisar cephesine taarruz eden üç Yunan fırkası olduğu hâlde bunun karşısında bin beş yüz kadar kuvve-i milliyemiz vardır. Biz de onların içerisine dâhil olsak ne yaparız? Efendiler, tabii çekiliriz, işte Kuvâ-yı Milliyemiz on misli faik bir kuvvet karşısında çekildiler. Çekilmek lazımdır. Eğer ölmek lazım gelirse o da yapılır. Ölmek ancak öldürmek maksat ve gayesine matuf olmak lazım gelir. Fakat öldükten sonra hiçbir gaye temin edemeyecekse neye yarar? Gayeyi muhafaza edebilmek için on misli kuvvet karşısında bu bin beş yüz kişinin çekilmesi lazımdır. Hususiyle ancak bunlardan bin kişinin cephede bulunduğu ve mütebakisinin de oradaki köy halkından ibaret bulunduğu nazar-ı itibara alınmalıdır. Esasen böyle gece gündüz talim ve terbiye ile meşgul olmayan insanlardan mürekkep bir kütle çekilmek için nasıl çekilir? Tabiatiyle geriye döner ve yürür. Onun manzarası belki hoşa gitmeyebilir. Fakat bu çekilmedir ve çekilmekten ibarettir ve bunu daha fazla izâm etmeğe lüzum yoktur ve bu manzara kuvve-i maneviyenin mefkudiyetine veyahut noksan bulunduğuna delalet etmez. Kuvve-i maneviyenin noksanı orada değildir. Bizim kendi kalbimizde olabilir. O da yoktur ve belki bazılarında görülmüş ise yalnız onların şahıslarına tahsis etmek lazım gelir. Yoksa milletimizin kuvve-i maneviyesi gayet salabetlidir ve bu sayede bütün düşmanlarımızı galip vaziyetinden mağlup vaziyetine koyacağımıza emniyet-i umumiyenin tehassülünü rica ederim.

18. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE, SUBAYLARDAN KITALAR TEŞKİL EDİLMESİ, MEBUSLARIN GÖNÜLLÜ KUVVETLER OLUŞTURMASI VE SUBAYLARIN HİZMET ERLERİNİ YANLARINA ALMALARI HAKKINDA VERİLEN TAKRİR DOLAYISIYLA YAPTIĞI KONUŞMA*

12 Temmuz 1336 (12 Temmuz 1920)

Evvela takrir muhteviyatı hakkında izahat veren Refik Bey arkadaşımızın hakkımda izhar ettiği samimi hissiyata ve itimada ben de bütün mevcudiyetimle arz-ı teşekkür ederim. Bu hissiyat-ı samimiye ve itimadın suistimal edilmiyeceğine dair tarafımdan dahi teminat veririm. Şimdi vuku bulacak maruzatım doğrudan doğruya, bu takrirde tasrih edilen mevaddın cevabı olacaktır. Ayrı ayrı vekâletlere ait olan hususat bittabi kendilerine ait olduğundan müdafaasını kendilerine terkedeceğim. Efendiler; Yunan taarruzuyla husule gelen bugünkü vaziyet netice değildir. Bu neticeye bakarak hüküm vermek doğru olamaz. Ancak bugünkü neticeye karşı bütün mütalaatı tevhit edecek olursak, bunun bittabi esbab ve avamilini aramak lazımdır. Bu hususta evvelki celselerde vermiş olduğum izahattan başka bir hususun izahına bendeniz hakikat hâlde lüzum görmüyorum.

Fakat verilmiş olan umumi izahatın teferruat ve avamiline nüfuz etmek; bütün mahiyetine, bütün teferruatına yakından vukuf ve nüfuz hâsıl etmek isterseniz bir şeyi teklif etmek istiyorum. Encümenlerden veya reislerinden müntehap birer arkadaşımız ayrılsın, bir fevkalade encümen olsun, Müdafaa-i Milliye Vekili ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi oraya gitsinler, her şeyi bütün teferruatıyla, hakikatte olduğu gibi söylesinler. Ben zannediyorum ki, o zaman, vaziyet-i umumiye hakkında orada izahat aldıktan sonra serdedeceğiniz mütalaat tebeddül edecektir. Çünkü malum-ı âlinizdir ki insanların hatırına birçok şeyler varit olabilir. Şöyle yapmalı, böyle yapmalı denir ve pek güzel şeyler varid-i hatır olur.

Dünyada insanların varid-i hatırı olan her makul şeyin husulüne imkân-ı maddi olsa idi, hakikaten bütün dünyanın manzara-i umumiyesi başka türlü olurdu. Fakat Efendiler; insanlar için her şeyi yapmakta imkân-ı maddi bulunamaz. Nelerin mümkünü'l-icra olabileceğini takdir, ancak vaziyet-i umumiyenin bütün safahatını, bütün teferruatını daima nazar-ı dikkatte tutmağa vâbestedir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 12.7.1336, Pazartesi, s.274-277.

Şimdi takrir muhteviyatına cevap vermek istiyorum: 1'inci maddede ordunun ikmali mevzubahis idi. Bittabi ben anladığım gibi ifade ediyorum. Müdafaa-i Milliye demek ordu teşkilatı demektir. Takrir sahibi olan zevat ordu teşkilatında bir noksan görerek onun ikmal ve itmamını talep ediyorlar. Efendiler suret-i katiyede söylerim ki; ordumuzun teşkilatı pek mükemmeldir ve dünyada bizim ordumuzun teşkilatından muntazam bir ordu teşkilatı yoktur. Diyebilirim ki bu, en son teşkilattır. Binaenaleyh bugünkü manzara ordu teşkilatının noksanından münbais değildir. Ordunun teşkilatı, teşkilat olmak itibarıyla en mükemmel derecededir. Binaenaleyh bunun istikmaline hiç hacet olmadığından bunun için sarf-ı dimağ edilmemesini tavsiye ederim. Ahval-i hâzıranın esbab ve avamilini, ordunun teşkilatındaki noksanda değil, başka noktalarda aramalıdır. Aynı zamanda küçük kütlelerin başına çok zabit geçirmek ve Bulgaristan'da, Almanya'da vesairede olduğu gibi yalnız zabitandan mürekkep kıtalar vücuda getirmek mevzubahis olmuştur.

Efendiler, böyle küçük küçük müfrezelerin başında zabit bulundurmakla vücuda getirilen teşkilat, harb-i sağir teşkilatıdır... (Gerilla) denilen harb-i sağir teşkilatıdır. Cümlenizin hatırındadır ki; Heyet-i İcraiye'nin muharebe hususundaki nokta-i nazarını burada izah ederken demiştim ki: Uzun zaman muharebe etmek ve bütün milletin hiss-i cengâverânesini daima zinde tutabilmek için harb-i sagir yapacağız. Bunu söylediğim zaman kuvvetimizin ufak ufak kütlelerden müteşekkil olacağını cümleniz anladınız. Bu ufak kuvvetlerin başında zabitler hâl-i faaliyette bulunacaktır. Bu, esasen Hükûmetin, Heyet-i İcraiye'nin vermiş olduğu bir karar ve kabul etmiş olduğu bir usul, bir nokta-i nazardır ve tatbikatına başlanılmış olduğunu tebşir ederim. Bu lüzumu takdir ederim ve isabet de vardır. Heyet-i İcraiye de zaten bu nokta-i nazara iştirak etmiştir ve icraatına başlanmıştır efendim. Hem bu usul Almanlardan, Bulgarlardan alınmamıştır. Vakıa Bulgarlar çete teşkilatı yapmışlardır. Balkan muharebatı, mebdeinden nihayetine kadar bütün çete teşkilatiyle memlûdur. Bunu demek istiyoruz. Bulgarlar vatanı kurtarmak için böyle bir teşkilat yapmışlardı. Fakat biz vatanımızı kurtarmak için, kavi olan düşmanı mütemadiyen ümitsiz kalacak bir surette ve kendi ümitlerimizin lâyetezelzel olduğunu göstermek için böyle bir teşkilat yapmışız. Binaenaleyh biz bu hareketi ne Almanların ve ne de Bulgarların harekâtından almışızdır. Efendiler, onların teşkilatını bize tavsiyeye lüzum yoktur.

3'üncü bir nokta: Zabitandan kıta teşkil etmek, alay ve tabur teşkil etmek. Efendiler size teminat veririm; dünyanın hiçbir milleti, bin türlü müşkilat ile paralar ve seneler, meşakkatler sarfederek vücuda getirdikleri zabitlerini, hiçbir vakit kütleler hâlinde bulundurarak ateş altına atmaz. Bu hiçbir vakit de doğru olmayan bir şeydir. Bir zabit kolay kolay yetişemez. Bunu hiçbir millet yapmamıştır. Yalnız Bolşevikler yapmıştır. Çünkü efrat kendilerine muhalifti. Efrat hepsini öldürüyordu.

Binaenaleyh o zaman zabitan bir araya gelmiş ve kendi hayatlarını kurtarmak için böyle teşkilat yapmışlardı. Yalnız onlar bu maksadı takip için bunu yaptılar. Yoksa lüzum ve mecburiyet-i katiye olmadıkça zabitanı israf etmek doğru değildir. Kütle hâlinde düşmanla temas edilince çok zabit ölür. Almanlar zabitleri geride bulundurup ölmemelerini tavsiye ederler. Onun için zabitanımızın kıymet ve ehemmiyetini takdir edelim. Zabitan da milletin ve milletvekillerinin kendileri için pek müşfik ve samimi büyük pederleri olduğunu hissetsinler, babaları olduğunu anlasınlar da zaten vatan için hasretmiş oldukları vücutlarını daha çok seve seve düşman karşısında istimal etsinler. Mamafih bugün ittihaz etmiş olduğumuz tedabir meyanında evvela düşman kıtaatını tevkif için tedabir-i askeriye alındığı gibi, mücadelemizde devam etmek için de, arz ettiğim gibi harb-i sağir teşkilatı yapmaya fiilen teşebbüs edilmiştir. Bundan başka yine birçok zabitanımız vardır ki eline bir kıta geçirememiş veyahut elindeki kıta elinden çıkmış, bunlar zabitan bölüğü namı altında, neferler gibi muharebeye atılmaya hazırlanmışlardır. Bunu kendi gözümle gördüm. Fakat bunun idamesini arzu etmemeliyiz. Çünkü iki yüz elli zabitten mürekkep bir zabitan bölüğü büyük bir kuvvet teşkil etmez. Hâlbuki iki yüz elli zabitin her biri beş on kişinin başına geçerse ne kadar büyük bir kuvvet teşkil eder.

Binaenaleyh 1'inci madde hakkındaki cevabı tekrar ediyorum. Bugünkü vaziyetin esbab ve avamilini başka bir noktada aramak lazımdır. Bugünkü izahattan başka bir şeyin izahına lüzum görmüyorum. Teferruata daha çok vâkıf olmak istiyorsanız, muhtelif encümenlerden bir encümen teşkil edersiniz, alakadaran orada her şeyi söyler ve mutmain olursunuz. Bu hususa dair evvelce verdiğim izahatta harb-i sağir teşkilatına fiilen başlanmıştır ve pek kıymetli ve büyük salahiyetle arkadaşlarım buna memur edilmiştir. Zabitanımızı israf etmek taraftarı değiliz. Zabitan bölükleri de vardır. Bunları bu hâlde bırakmaya şahsen taraftar değilim. Bilakis kendilerinden daha kıymetli surette iştigal etmeği arzu ederim.

Efendim, 2'nci maddeye geçeceğim; rüfeka-yı muhteremeden bir kısmı, gönüllü kıtaat teşkil etmek, kuvâ-yı milliye vücuda getirmek, düşman karşısına hareket etmek üzere bu suretle tavzif edilmişlerdir ve yine içinizde mevcut arkadaşlardan her hangi birisi -kaç kişi olursa olsun- ben falan yerde kuvvet teşkil edebilirim derse, derhâl arzu ettiği vazifeyi tevdi ederiz. Biz zaten böyle arkadaşları arıyoruz ve bizim derhatır edemediğimiz arkadaşlarımız lütfen derhâl gelsinler, konuşalım ve bilâ ifate-i ân böyle vatani vazifeye tevessül buyursunlar. Yalnız bu noktada bir şey söylemek mecburiyetindeyim. Böyle bir vazife talep eden arkadaşımız bir takım nukatı dikkatle takip etmelidir.

O da şudur: Falan muhitte ben kuvvet teşkil edebilirim dediği zaman, o kuvveti hakikaten teşkil edebilmek iktidarını haiz olmalıdır. Yani hükûmetten silah isterse, cephane isterse ve hükûmetten efrat toplamak ve tesis-i nüfuz için jandarma isterse, o arkadaş bu kuvveti toplar amma bu kuvvetin mahiyeti matlup ve mevzu olan

kuvvet olmaz. Binaenaleyh hiç tereddüdümüz yoktur. Rica ederiz ve çok istirham ederiz. Hangi arkadaşımız bu şerait dairesinde bir kuvvet yapabilecekse ve nerede ise derhâl yapmalıdır ve yapmak arzusunu izhar edenler de zaten işe başlamışlardır.

3'üncü maddeye geçiyorum: Bu 3'üncü madde, heyet-i umumiyesi itibarıyla heyet-i umumiyemize taalluk eden bir maddedir. Sahib-i imza olan arkadaşlarımız cümlemize tavsiye ediyorlar ve diyorlar ki: Müdafaa-i vatan emrindeki umuru tercihan nazar-ı dikkate alalım ve bütün mesaimizi o istikamete tevcih edelim ve pek çok kanuni şeylerle iştigal etmeyelim. Bu tavsiyeye bendeniz suret-i mahsusada takdim-i teşekkürat ederim. Yalnız bu sözlerimiz fiiliyatta da mütecelli olmalıdır. Fakat maatteessüf görüyorum ki bu keyfiyet fiilen mütecelli değil; o kadar mütecelli değildir ki, Refik Bey biraderimizin müsaadelerine iktiranen arz etmek istiyorum, bu takririn mebdeinde elinde Nizamname-i Dâhilî'nin maddesi olduğu hâlde halli meseleye kıyam buyurmuşlardı. Demek oluyor ki, bazı hususatta ahkâm-ı kanuniyenin haricine çıkamayacağız.

Hizmetçi meselesine gelince: En son madde, zabitanın nezdinde hizmetçi bulunmasın ve icap ederse onlara para verelim, uşak tedarik etsinler. Bittabi benim bildiğim ve Müdafaa-i Milliye'ce takip edilen husus: Suret-i umumiyede zabitanın harp cephelerinden uzak bırakılan aileleri nezdinde bulunan efrat bir defa silahsız efrattır. 2'ncisi; hıdemat-ı sabitede kullanılması lazım mümkün malul efrat olacaktır. Hizmetçi neferlerinin bu gibi neferlerden olması lazım gelir. Bu kadarını bendeniz elzem addediyorum. Çünkü çoluğunu, çocuğunu bir mahalde bırakarak muharebe cephesine giden bir zabit mutlaka ailesinin hıdematına ve onun muhafazasına birisini tahsis etmek ister. Para ile bir uşak tutsa belki ona bir asker kadar emniyet edemez. Ailesini kimsesiz bırakıp giden bir zabit kalben ve vicdanen müsterih olmaz. Binaenaleyh bu ihtiyacı para ile temin etmek pek müşküldür. Bu sebeple zabitan aileleri nezdinde bulundurulacak neferleri çok görmek taraftarı değilim. Yalnız ellerindeki silahı çok görürüm. Silah mutlaka muharebe cephesinde bulunmalıdır.

Efendim, bir de Refik Bey biraderimiz hariçten bir kuvvet tedariki hakkında vuku bulan bir teşebbüsün daha evvel niçin vuku bulmadığını söylediler. Bu teşebbüs çok evvel olmuştur. Ekseriyetin varid-i hatırı olan bu teşebbüs bir aydan, iki aydan, üç aydan beri değil, daha kadimden beri maddeten vaki olmuştur ve ancak bu kadar kadim müracaatlarımızın semeratını bugün iktitaf edebiliyoruz. Eğer biz dün ve evvelisi gün işe başlamış olsaydık belki hiç bir semere almanın imkânı olmazdı. Binaenaleyh emniyetinizi rica ederim, kendinizi tatmin buyurunuz, çok eskiden beri bu teşebbüslerde bulunulmuştur.

Bu meyanda Azerbaycan'dan da bahsolundu. İttisalimizde bulunan Azerbaycan'a bir seneden beri propagandacılar gönderilmesi vesaire... Zannediyorum ki

bendenizden evvel idare-i kelam eden arkadaşımız Azerbaycan'la yakından alakadardır. Bittabi kendileri çok iyi bilirler ki, orada yakın zamana kadar büsbütün başka mahiyette bir hükûmet mevcut idi. Hâlbuki son zamanlarda Azerbaycan içinde bir takım inkılabat oldu. Bu inkilabatın esbab-ı hakikiyesini tetkik buyurmanızı rica ederim. Binaenaleyh Türkiye, Azerbaycan kardeşine kendi nokta-i nazarlarını, hissiyat-ı uhuvvetkârânesini ve atiye ait bütün mütalaatını iblağ etmiştir ve Türkiye Azerbaycan'a kumandan göndermiş, zabit göndermiş, her şey göndermiştir. Azerbaycan askerî mevcudiyetini bu suretle kendine layık bir tarza ifrağ etmiştir. Binaenaleyh Türkiye Azerbaycan'la çok alakadar olmuştur. Fakat biz arzu ederdik ki Azerbaycan bizimle bizden daha çok alakadar olsun. Binaenaleyh soruyorum, Azerbaycanlılar niçin kuvvet göndermediler? Fakat biz gönderdik Efendiler. Biz gönderdik ve semerat-ı nafiasını da aldık.

Efendiler; sözlerime hitam vermek için bir nokta-i nazar arz etmek istiyorum: Umur-ı dâhiliyeden bahsolundu, memurin-i dâhiliyeden bahsolundu. Ben de sizinle beraber itiraf ederim ki; dâhili idare etmekte arzu edildiği kadar muvaffakiyet yoktur. Fakat adem-i muvaffakiyetin, başta en büyük sebebi, zannediyorum ki, arzu edildiği gibi muktedir memur bulamamaktadır. Bu aczi ben de gayet tabii buluyorum. Kendi kendime, elli livamız var ve her liva dâhilindeki kaymakamları da düşünecek olursak, şu kadar kaymakamımız var. Bir vekil veya vekile merbut üç kişi beş kişi -isterse on beş kişi olsun bu zat; falan yere mutasarrıf, falan yere kaymakam olarak gidecekleri düşünecek ve bütün düşüncelerinde isabet edecek, bu gayet müşkil bir vazifedir ve bunun müşkilatını bütün arkadaşlarımız kendi şahıslarında tecrübe edebilirler. Birçok arkadaşlarımız bizimle müdavele-i efkâr ettiği sırada, falan mı olsun, filan mı olsun dediği sırada, her ikimiz karşı karşıya âciz kaldık. Binaenaleyh bu müşkilata nazar-ı dikkat-i âlinizi celbederim. Dâhilî idaremiz hususunda müşkilatı bertaraf edebilmek, iyi memur tayin etmek yahut memur azletmek usulünü bertaraf etmek mecburiyetindeyiz. Biz bu usulü iki prensip sayesinde halledebileceğiz. Binaenaleyh hangi prensibi koyabileceğimizi düşünmekle meşgul olalım. Zannederim bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi, milletin temayülat-ı umumiyesini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükûmetidir. Hükûmetlerin halkın eline geçmesidir. Efendiler biz memur sınıfı yaratmak için çalışmayalım ve mutlaka bir memur kadrosu dâhilinde bulunanları bir yere koymakla dimağımızı itabetmiyelim. İdareyi halka teslim etmek için çalışalım. O zaman bütün müşkilatın bertaraf olacağına bendeniz kaniim. Ben bununla şahsan iştigal etmekteyim. Yakın zamanda bu nokta-i nazarımı ifade eden mütalaatımı heyet-i aliyenize arzedeceğim.[1]

1 Bundan sonra başka meselelere geçilmiş ve tekrar bu mevzua dönülerek Mustafa Kemal Paşa tarafından takririn içindekilerle takrir dışında bahse mevzu olan meselelerin ayırt edilmesi teklif olunmuştur.

Efendiler; Refik Bey ve rüfekasının vermiş olduğu dört maddelik takrir hakkında bendeniz izahat vermiştim. Verdiğim izahatla, takrir muhteviyatı itikadımca, Heyet-i İcraiye ile Heyet-i Aliyyeniz arasında mevzubahis olan noktalarda hiç bir itilaf olmadığını irae ediyor. Hatırlarsınız, ordu teşkilatı, harb-i sağir teşkilatı, arkadaşlarımızdan azami istifade, zabitan aileleri nezdindeki hizmetçi meselesi gibi hususattır ki, bunlar atiye ait mesaildendir. Binaenaleyh şimdi arzettiğim cevap ve izahat bu maddelere tekabül ediyorsa ve gayr-ı kâfi görünüyorsa bir defa bunu halletmek lazım gelir ve ondan sonra buna nihayet vermek lazım gelir. Ondan sonra Refik Bey biraderimizin bu mevad haricinde olmak üzere mevzubahis ettiği ve maziye ait olan bir takım hususat vardır ki bunlar doğrudan doğruya muayyen bir takım vekâletlerin umuruna taalluk ediyor. Bu meseleler hakkında tabii müzakereye devam edilebilir ve neticesini talep ettiğiniz ve arzu ettiğiniz gibi bulursunuz. Fakat takrir muhteviyatiyle takrir haricinde mevzubahis olan bu mesaili yekdiğerinden tefrik etmenizi teklif ederim efendim.

19. ON DÖRDÜNCÜ KOLORDU'NUN DURUMU VE SUBAY KITALARI TEŞKİLİ HAKKINDA VERİLEN TAKRİR ÜZERİNE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Temmuz 1336 (14 Temmuz 1920)

Beyefendinin mevzubahis ettiği mesele gayet mühim bir meseledir. Bu mesele üzerinde beyan-ı mütalaa ederken malumatın sıhhati lazımdır. Hâlbuki mütalaatına esas ittihaz ederek dermeyen ettiği noktaların kâffesi mugayir-i hakikattir. 14'üncü Kolordu'nun buraya geldiği doğru değildir. 14'üncü Kolordu ve karargâhı buraya gelmemiştir. Vaktiyle 14'üncü Kolordu Kumandanı olan bir zat, vazifesi hitam bulmuş ve kendisi buraya gelmiştir. Kendisinin buraya gelmesiyle kolordu karargâhının buraya gelmesi lazım gelmez. Fakat böyle sözü söylemek ve bunu heyet-i celilenize karşı hakikat olarak zabıtnamelerle ilan etmek, bütün tedabir-i askeriyemizin yanlışlıklarını veya doğruluklarını meydana çıkarmak, yarım yamalak istihbara göre beyan-ı mütalaaya gelmez Efendiler. 2'ncisi zabitandan kıtaat teşkili mükerreren mevzubahis ediliyor. Efendiler zannettiğiniz gibi, zabitanımızın mevcudu israf edilecek kadar değildir. Bilakis her biri ayrı ayrı pek güzide birer cevher olarak muhafaza edilmek raddelerindedir. Efrat yokmuş, zabitan yokmuş, evet kadrolar pek mühimdir. Onları biz zabitanla dolduracağız ve bugün az olan efradı azami dereceye getireceğiz ve o vakit, zaman, zabitanın daha çok kıymeti olduğunu bize gösterecektir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 14.7.1336, Çarşamba, s.325-326.

20. YUNAN ORDUSUNUN BURSA ÜZERİNDEN İLERLEMELERİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Temmuz 1336 (14 Temmuz 1920)

Reis Bey, lütfen Beyefendiye sorar mısınız efendim, bu malumatı nereden almışlar? Mamafih, bir iki saat evvel, Meclis'e gelmeden evvel böyle bir şey işittim ve Bozöyük'te kumandanla telgrafla görüşmüştüm. Biraz evvel böyle bir şayia kulağıma geldi. Tekrar Erkân-ı Harbiye Reisi'nden telefonla sordum. Benim bildiğimi tebdil edecek yeni bir haber geldi mi? Hayır gelmedi, diye cevap verdi. Belki hususi bir servis gelmiştir diye suret-i mahsusada telgrafhaneye de soruldu. Buna dair yeni bir malumat alınmadı. Binaenaleyh bu dakikada mevsuk olan malumat Beyefendinin söylediğini teyit etmiyor efendim. Gayr-ı mümkün değildir efendim. Bir daha tekrar buyursunlar.

Binaenaleyh Beyefendinin ve Heyet-i Aliyyenizin nazar-ı dikkat-i âlilerini bir noktaya celbetmek isterim. Söylenilen şey bu dakikada gayr-ı vakidir. Eğer maksatları, efkâr-ı umumiyemizi burada tehyiç etmek ise, bundan da bir gaye ve bir maksat tasavvur etmek lazım gelir ve usuldendir, zannederim ki bu iyi bir tesir yapmaz. Vaki olsa bile insanları tehyiç etmek değil, teskin etmek lazım gelir. Binaenaleyh böyle mesmuat üzerine Heyet-i Aliyyelerine maruzatta bulunmamak muvafık olsa gerek.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 2, 14.7.1336, Çarşamba, s.328.

21. ERZURUM MİLLETVEKİLİ DURAK BEY VE ARKADAŞLARININ VERDİKLERİ SORU ÖNERGESİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Ağustos 1336 (14 Ağustos 1920)

Efendim; seyahat münasebetiyle gaybubet ettiğimiz sırada rüfeka-yı muhteremizden bazılarının verdiği takrirde Şark cephesi hakkında tafsilat arzu buyurulmaktadır. İhtimal bu takrir huzur-ı âlinizde okunmuştur.

Fakat arkadaşlarımızın tenevvür etmek istedikleri noktaları bir daha hatırlatmak maksadıyla aynen okuyacağım:

"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi'ne,

Şu günlerde Şark Cephesi'nde, bilhassa Erzurum hudutlarında Ermenilerle Gürcülerin fazla faaliyeti meşhut olduğu hatta Gürcüler Erzurum'un şimal hudutlarına ve Ermenilerin de şark hudutlarında şiddetle taarruz ettikleri ve bu meyanda bilhassa Oltu'nun da işgal edildiği istihbar ediliyor.

Diğer taraftan İslâm Bolşevik ordusunun piştarları da Erzurum'a geldiği söyleniyor. Şark cephesinde kuvvetlerimizin Ermeni ve Gürcülerin taarruzunu def'e değil, hatta taarruz ederek bütün memleketlerini istilaya kâdir bulunduğuna kaniiz. Acaba orada bulunan kuvvetlerimizin mukabele etmemesi bir esbab-ı siyasiyeden mi münbaistir? Bu muğlak mesele hakkında her hâlde Hükûmetin bize müstacelen izahat vererek tenvir eylemesini talep ederiz.

2 Ağustos 1336
Erzurum - Oltu

Erzurum Erzurum Erzurum Oltu

Durak Süleyman Necati Hüseyin Avni Yasin"

Efendiler; bu suali soran arkadaşlarımızın cidden hakkı vardır. Filhakika birkaç aydan beri Kafkasya'da ve Şark cephesinde cereyan eden ahval, enzar-ı umumiyemizde muğlak, mütenevvi ve zahiren yekdiğerine muarız safahat göstermiştir. Bu

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, 14.8.1336, Cumartesi, s.206-211.

sebeple sorulan sualleri esas ittihaz ederek Heyet-i Aliyyenize izahat vermeği Heyet-i Vekileniz de pek muvafık görmüştür.

30 Mayıs ve 4 Haziran tarihlerinde Şark Cephesi Kumandanı tarafından Heyet-i Vekile'ye bir teklif vaki olmuştur. Teklif şu idi: Evvela; Erzurum'da bulunan heyet-i murahhasamızın Kars-Bakü üzerinden trenle serian Moskova'ya gidebilmesini temin için, Saniyen: Ermenistan dâhilinde ahali-i İslâmiye'ye icra edilmekte olan katliamı tevkif için, Salisen: Ermenilerin ilk fırsatta Erzurum'u dahi ellerine geçirmek için faaliyet ve teşebbüsatta bulunacaklarından, Ermeni ordusuna karşı hâkim ve müsait bir vaziyet-i asliye almak için zaten Brest-Litovsk ve Batum muahedeleri ile bizim olan Elviye-i Selâse dâhilindeki Sarıkamış, Soğanlı dağlarını ve Soğanlı dağlarının geçitlerini işgal etmek faydalı olacağı bildiriliyordu. Bu üç sebepten bilhassa sonuncusu Heyet-i Vekilece de tetkik olundu ve muvafık görüldü.

Zaten Meclis-i Âliniz Elviye-i Selâse'nin zamanında, zaman-ı münasibinde işgali salahiyetini Heyet-i Vekile'ye vermiş olduğundan buna istinaden kumandanın teklifini kabul etti. Binaenaleyh 6 Haziran tarihinde Şark ordumuzun harekât-ı askeriye icrası için hazırlanmasını emrettik. Ordu hazırlığıyla iştigal etmekte bulunduğu bir sırada takriben on gün sonra, 16 Haziran'da akdemce tarafımızdan Moskova'ya gönderilmiş olan murahhaslarımızdan birisi memleketimize avdet etti. Bu zat, cümlemizce malum olan Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı Çiçerin'in mektubunu getirdi. Diğer bir takım zevatın dahi hususi, resmî rapor ve mektuplarını getirdi. Diğer raporlar ve mektuplar muhteviyatından sarfınazar Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı'nın, hükûmetleri namına Meclis-i Âlinize, Meclis-i Âliniz riyasetine hitaben yazmış olduğu mektup burada okunmuştu. Tahattur buyurulursa denmişti ki; Ermenistan, Acemistan ve Türkiye hudutlarının tespitinde Rus Sovyet Hükûmeti'nin tavassutuyla meselenin siyaseten halli mümkündür. Diğer layiha ve mektuplarda bu nokta daha ziyade izah edilmekte idi.

Ve bu izahata nazaran herhâlde bizim Ermenilere daha ziyade taarruz etmemizi Rus Hükûmet-i Cumhuriyesi arzu etmiyordu, muvafık görmüyordu. Fakat biz, Elviye-i Selâse dâhilinde bulunan her hangi bir noktayı işgal etmek demek, Ermenistan'a taarruz demek olamayacağından, zaten karar vermiş olduğumuz harekât-ı askeriye hakkında bir muhalefet görmedik ve bunun üzerine Şark Ordusu Kumandanı'na harekât-ı askeriyeye devam etmesini ve tacil etmesini emrettik. Fakat bundan birkaç gün sonra idi ki yeni gelen resmî bir haberde Rusya Hükûmeti'nin bir heyet-i sefareti nezdimize gelmek üzere Kars üzerinden trenle hâl-i harekette bulunduğu anlaşılıyordu. Bunun üzerine bu gelecek olan heyet-i sefaretle zaten Erzurum'da bulunmakta olan heyet-i murahhasamızın mülakatını müteakip harekete başlamak üzere, hareketin tevkifini emrettik ki bu yirmi Haziran'da idi efendim, bu esbabdan dolayı 20 Haziran'da Şark ordumuzun harekât-ı taarruziyesini tevkif etmiş olduk. Bu arz ettiğim mesele şark vaziyet-i umumiyesi içinde ve Türkiye'nin,

Bolşevik Hükûmeti'yle olan münasebat-ı umumiyesinde ufak bir parça, bir safhadır. Bunu daha iyi ihata etmek için ve esasen vaziyeti de teyit etmek için baştan başlayarak vaziyeti daha vâsi bir daire dâhilinde izah edeceğim:

Arkadaşlar cümlenizin malumudur ki, Harb-i Umumi'nin son senelerinde Rusya dâhilinde infilak eden inkılap, insanların ekseriyet-i mutlakasını teşkil eden fakir halk içinde, bilhassa bu halkın en çok mihnet ve meşâka ve ıstıraba maruz kalmış olan amele sınıfı içinde, eskiden beri mevcut olan sosyalistlik makasıd-ı hakikiyesini ve gayatını ilan etti. Daha vazıh daha bariz ve daha şedit bir surette ilan etti. Ve umum beşeriyetin emperyalist ve kapitalist idarelerin tahakküm ve tagallüb-i zalimânesinden kurtarılmasını bir hedef ittihaz etti. Bittabi bu hedefe vasıl olabilmek için mücadeleyi esas ittihaz etti ve son amelî noktası da bu gayeye bütün beşeriyeti iştirak ettirmek için teşebbüs alması idi. Ruslar, Çar'ın idare-i müstebidesi altında takip eden harp senelerinin teyit ettiği sefalet neticesinde bu hissiyatı azami derecede tenmiye etmişlerdi. Memleketlerinin, gayet vâsi olmasına ve birçok avamil ve şerait-i tabiiyeyi haiz bulunmasına istinaden bütün dünyanın emperyalistlerine karşı ilan-ı husumet ve ilan-ı harp etmekten çekinmediler. Garp emperyalistleri de bütün kuvvetlerini, bütün kudretlerini, bütün vesaitini kendi aleyhlerinde istimal ettikleri hâlde yaptıkları harekât-ı inkılabı bugüne kadar kemal-i muvaffakiyetle yaşatmaya muktedir oldular. Bolşeviklerin bilhassa son günlerde Lehistan dâhilinde tevali eden muvaffakıyatı ve muzafferiyatı cidden inkılaplarının pek mesut, pek parlak ve pek mühim bir neticesidir. İslâmiyet'in en âli kaide ve kanunlarını ihtiva eden Bolşevizm'in bizim dahi mevcudiyetimize kasdetmiş olan müşterek düşman aleyhinde, bugün ihraz etmiş bulunduğu zafer, bizim için de şayan-ı teşekkür bir neticedir.

Efendiler; Şark âleminin bilâ kayd u şart sahibi, mutasarrıfı olmak emelini mağrur kafalarına sokmuş olan İtilaf Devletleri, kendi hayat ve mevcudiyetlerinin devam ve bekasının, bu tesahupta ve bu tasarrufta olduğunu pek güzel takdir etmişlerdir. Binaenaleyh bu tesahup ve tasarrufu temin etmek için başta İngilizler olmak üzere bütün İtilaf Devletleri, bir taraftan tekmil kullanabildikleri vasıta ve kuvvetlerle bizi mahvetmek, bizi ezmek için çalıştıkları bir sırada, diğer taraftan da bütün beşeriyet-i mazlumeyi tahlis için çalışan Bolşeviklerin, mazlum milletimize el uzatılmaması için yine servetlerini kuvvet ve kudretlerini sarfederek uğraşmışlardır.

Fakat Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve mevcudiyetlerinin ehemmiyetini taz'if etmek, hem de İtilaf Devletleri'nin pençe-i zulmünden kurtuldukları takdirde, âlemşümul olan inkılabın istihsali gayatı için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir muavin ve müzahir olacak milletimizin dest-i vifak ve ittihadını tutmak için teşebbüsat-ı fiiliyede bulunmuştur. Yaptığı teşebbüs Efendiler; 10'uncu ve 11'inci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Şark cephesine tahsis etmek oldu. Bu ordular, bizim delaletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde suhuletle

Şimalî Kafkasya'yı geçtiler ve Azerbaycan'a dâhil oldular ve Azerbaycanlılar da gelen orduları kemal-i sükûnetle kabul ettiler. Bu ordular bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan hudutlarında lazım gelen tedabiri ve vaziyet-i askeriyeyi aldılar. Diğer taraftan da maddeten bizimle tesis-i irtibata tevessül ettiler -ki bu Mayıs aylarında idi-. Tam bu sırada idi ki; Lehistan'da cereyan eden ahval, vekayi ve hadisat gittikçe Bolşeviklerin aleyhine olarak kesb-i ehemmiyet etmişti ve Bolşevik Hükûmeti mümkün olduğu kadar çok kuvveti Lehistan cephesine sevketmek mecburiyetinde idi. Buna binaen Kafkasya'ya sevketmiş olduğu, tahsis ettiği ordulardan 10'uncu orduyu kâmilen şimale şevketti. 11'inci ordunun da bir kısmını şevketti. Binaenaleyh Kafkasya'da Ermenilere, Gürcülere ve Heyet-i Umumiye'ye karşı maddi kuvvetleri tenakus etti ve zayıf bulundu. İşte tam bu sırada İngilizlerin mütemadi gayretleri ve teşvikleri eseri olarak, İngilizlere bendelik etmekle zevk alan Azerbaycan'ın müsavat Hükûmeti ve bu Hükûmetin hempâlarının teşvikatıyla, şüphe yok Gürcülerin ve Ermenilerin dahliyle, ordunun Bolşevik ordusunun tamamen gerilerine düşen Gence havalisinde Azerbaycan'ın muhalif kuvvetleri tarafından bir irtica vücuda getirildi. Bu hadise üzerine 11'inci Kolordu Kumandanı Ermeni ve Gürcü hudutlarında bulunan kuvvetlerin kâffesini çekti ve bunlarla tatil-i muhasamat etti ve topladığı kuvvetlerle 22 Mayıs'ta Gence'de isyan eden kuvâ-yı muhalife aleyhine hareket etti ve onları kâmilen tedip ve tenkil etti. Nuri Paşa cümlenizce malum bir zattır. Bu zatın taht-ı kumandasında iki üç bin kişiden mürekkep bir Azerî kuvvet vardı. Bu zatı İngilizler her nasılsa iğfal etmişler, kendisiyle beraber kuvvetini kendi lehlerine istimal etmişlerdi. Yani Nuri Paşa ve kuvvetleri dahi bu kırmızı ordu aleyhine diğer irtica edenlerle beraber hareket etmişti. Onun için 11'inci Ordu Gence'deki usâtı tedip ettikten sonra Akdam istikametinde yürüdü. Akdam, Gence'nin cenub-ı şarkîsindedir. Orada 9 Haziran tarihinde Nuri Paşa kuvvetlerini de mağlup ve perişan etti. Mağlup olan bu kuvvetler Akdam'dan sonra cenuba, İran içlerine doğru çekildi. Bilahare bunun neticesini de arzedeceğim. Akdam hadisesinden sonra Kızılordu Şuşa üzerinden Gerus'a geldi. Bilâ hadise Gerus'u işgal etti. Gerus'a gelen 32'nci Rus Kızıl Fırkasıdır ki -bu 4 Temmuz'dadır efendim- bu kuvvetin hareketini burada bırakalım ve bizim hududumuzu aynı tarihlerde gözden geçirelim. Ermeniler; Kızıl Kuvvetler kısm-ı küllisinin bu havaliden uzaklaşmasından ve Azerîlerin kızıl kuvvetler aleyhine isyan etmesinden ve bizim hareketimizin siyasi esbaba istinaden tevkif ettirilmesinden istifade ederek, derhâl 19 Haziran tarihinde, bir iki kolla Oltu Şûrâsı aleyhine, diğer bir kısım kuvvetleriyle de Zengisar Şûrâsı aleyhine taarruz harekâtına başladılar. Filhakika gerek Zengisar Şûrâsı ve gerek Oltu Şûrâsı, bizim eski hududumuzun ilerisinde ve doğrudan doğruya Ermeni Cumhuriyeti'ni yakından tehdit eden vaziyetlerdir. Binaenaleyh bu tehdit edici vaziyetten kendilerini kurtarabilmek için şu suretle istifadeye kıyam ettiler. Ermenilerin bu hareketi üzerine henüz o civarda bulunan Hariciye vekilimiz tarafından

Ermenistan Hariciye Nezareti'ne ve keza Şark ordumuz kumandanı tarafından Ermenistan ordusu kumandanına lazım gelen siyasi teşebbüsler yapılmakla beraber Erzurum ve havalisinde zaten mütehaşşit ve her an harekete müheyya bulunan ordumuz bazı tedabir almak mecburiyetini hissetti. Ermeniler Oltu Şûrâsı dâhilinde Tuzla civarına kadar olan mahalleri işgale muvaffak olabilmişlerdir. Bittabi Oltu Şûrâsı'nın millî kuvvetleri, bu Ermeni taarruzunu tevkif edecek kadar kuvvetli değildi. Onun için ordu, sol cenahını ileriye ve hududun öteki tarafına sürerek, Bardiz ve Tuzla hattını tuttu. Diğer taraftan da Beyazıt cihetinden de lüzumu kadar kuvvetleri Zengisar Şûrâsı dâhiline geçirdi. Aras'ın cenubuna çekilmiş olan millî kuvvetlerle gönderilen bu kuvvet birleşti ve netice olarak gerek Zengisar'a ve gerekse Oltu'ya karşı hareket eden Ermeni kuvvetleri tevkif edildi. Bugün hâli tevkiftedir. Binaenaleyh takririn bir noktasına cevap vermiş oluyorum. Taarruz eden Ermeni kuvvetlerine karşı büyük ve kahredici hareket yapmadık ve henüz yapmıyoruz. Fakat vuku bulan Ermeni taarruzları tevkif edilmiştir ve tevkif için de icap eden tedabir alınmıştır. Bundan sonra Ağustos'un 10'unda Ermeniler zırhlı trenlerden istifade ederek Erivan ve Çulfa şimendiferleri boyunca şimalden cenuba doğru ilerlemeğe başladılar. Bu ilerleyen Ermeni kuvvetleri karşısında bizim hududu geçmiş ufak bir müfreze hâlinde kuvâ-yı muntazamamız vardı. Bu müfrezeyi faik düşman karşısında ezdirmemek için Aras'ın cenubuna ve garbına geçmek üzere emir verildi ve bu kuvvet de aldığı emir ve talimat dairesinde Ermenilerle ciddi muharebeyi kabul etmeksizin Aras'ın cenubuna gelmiştir ve bunun neticesi olarak, hududun yine öteki tarafında olan Şahtahtı 24 Temmuz'da Ermeniler tarafından işgal edildi. Demin arz etmiştim ki; Temmuz'da Kızıl Kuvvetler Gerus'a gelmişlerdir. Temmuz'un hemen nihayetine kadar bu kuvvetler burada kaldılar ve kendilerine aleyhtar olan kuvvetlerin elinden silahlarını toplamakla vakit geçirdiler. Fakat Ermenilerin böyle Şahtahtı istikametinde ilerlemesi üzerine derhâl bu kuvvet Nahcivan üzerine hareket etti ve 28 Temmuz'da yani Ermenilerin Şahtahtı'nı işgal ettiklerinden dört gün sonra pişdarlarıyla -ki bir süvari livasından ibarettir- Nahcivan'a vasıl oldu. Bu kırmızı kuvvetin Nahcivan'a gelmesi üzerine Ermeniler bu kuvvetle gerisinde kalan kısm-ı küllisinin arasına girerek hatt-ı ricatını katetmek için Ankelat istikametinde hareket ettiler. Kızıl Kuvvetler buna karşı da Şoşa'dan miktar-ı kâfi kuvveti 31 Temmuz'da Ankelat istikametinde hareket ettirerek Ermenilerin maksatlarını mevki-i fiile koydurmadılar. 1 Ağustos tarihinde Rus Bolşevik Hükûmeti'nin Kızılordusuyla Büyük Millet Meclisi'nin ordusu Nahcivan'da biribiriyle maddeten birleşmiş oldu. Oraya giden kuvvetlerimiz, Kızıl Kuvvetler tarafından merasim-i mahsusa ve ihtiramat-ı fevkalade ile kabul edilmişlerdir. Burada birleşen iki Hükûmet kuvvetleri diğer kuvvetler gelinceye kadar mahallinde müştereken tedabir ittihaz etmekle elan bugün dahi meşguldür. Kızılordu süvarisinden Şahtahtı istikametine çıkan bazı seyyar kuvvetler Nahcivan'ın otuz kilometre kadar şimalinde Ermeni keşif kol-

larını bulmuş ve onları tardetmiştir. Demin bahsettiğim Nuri Paşa kuvveti Akdam'dan sonra Hüdaferin'e gelmiştir. İran'a doğru hareket ediyorlardı. Bu kuvvetler Nuri Paşa tarafından, doğrudan doğruya İngilizlerin emrine girmek için talimat almıştı. Fakat vakit ve zamanıyla haberdar olduk. Şark ordumuz kumandanı tedabir-i seria ittihaz etti ve binnetice bu kuvvetler tenvir edildi, irşat edildi ve bu kuvvetler doğrudan doğruya taht-ı kumandamıza alındı. Ve Hüdaferin'den sonra Nahcivan'a getirildi. Fakat tam bu kuvvetler Nahcivan'a geldiği sırada idi ki Ermeniler Nahcivan istikametinde demin izah ettiğim Şahtahtı'na taarruz ediyorlardı. Bu taarruz az çok sarsılmış bulunan bu Nuri Paşa kuvvetleri üzerinde iyi bir tesir bırakmadı. Başlarında bulunan Azerî kumandanlar da kuvvetlerini elde tutamayacak kabiliyette görüldü. Maahaza bu kuvvetin ele alınabilen kısmı 17 Temmuz'dan itibaren 23 Temmuz'a kadar Beyazıd'a getirildi. Beyazıt'tan sonra Karakilise üzerinden Hasankale'ye ve Erzurum'a sevkolunuyor. İlk kademesi 31 Temmuz'da Hasankale'ye vasıl olmuştu. Bütün maruzatım, Ermenilere mücavir bulunan arazideki harekât ve hadisata şamildir. Fakat aynı zamanda, aynı tarihlerde Batum havalisinde de bir takım hadisat cereyan etmekteydi. 1 Temmuz'da yani Kızılordu Gerus'a takarrüp etmek üzere iken sunuf-ı muhtelifeden mürekkep bir İngiliz müfrezesi Çürüksu istasyonunu işgal etti ve bunu müteakip zırhlı trenlerle iki tabur Gürcü askeri Çürüksu'ya getirildi. Orada bulunan Cemiyet-i İslâmiye milislerinin mukabele ve ateşine rağmen İngilizlerin muavenet ve müzahereti ve zırhlı trenlerin himayesi neticesinde Çürüksu bu Gürcü kuvvetleri tarafından işgal edildi. Ondan sonra aynı tarzda ve tertipte bu Gürcü kuvvetleri Çürüksu'dan Batum'a kadar olan istasyonları birer birer işgal ve nihayet iki alay piyade, bir miktar süvari ve sekiz toptan ibaret olan bir müfreze ile Batum'a geldiler ve oradan İngilizlerden, İtilaf Devletleri'nden Batum'u merasim-i mahsusa ile teslim aldılar. İtilaf Devletleri de kâmilen Batum'u terkettiler. Yalnız limanda bazı sefain kaldı. Gürcü kuvvetleri bidayette istila mıntakasını Çoruh nehrine kadar isal ettiler ve Çoruh nehrini geçmediler ve Cemiyet-i İslâmiye milisleri Çoruh nehrinin cenubuna geçtiler ve Borçika mevkiinde merkezlerini tesis ettiler. Efendiler; görüyoruz ki burada bulunan Cemiyet-i İslâmiye milislerinin, kuvvetleri tabii zayıftır ve biz bu kuvvetlere maddeten doğrudan doğruya muavenet dahi etmedik ve bugün de edilmemektedir. Bunun sebebi gayet basittir. Haritayı açıp kuvvetlerimizin ordumuzun, ne merkezde ve ne maksatla nerede, nasıl tahaşşüt ettiğini mütalaa ederseniz pek iyi görürsünüz ki; buraya asker göndermek belki oradaki vaziyet üzerinde bir an için hüsn-i tesir yapar. Fakat asıl lüzum ve ihtiyaç mübrem görüldüğü takdirde hazırladığımız şiddetli ve kati darbeyi duçar-ı zaaf edebilir. Bu itibarla mülahazat-ı askeriye bizi oraya kuvvet göndermekten meneder. 2'ncisi; esbab-ı siyasiye de vardır. Siyasi sebeplerin başında ve bizi en çok alakadar eden nokta şudur: Malum-ı âliniz yine Rus Bolşevik Cumhuriyeti; Batum ve havalisinin mukadderatı, Batum ve havalisi insanlarının reyine,

arzusuna tâbidir, onlar tayin ve takdir edecek demiştir. Binaenaleyh bugün Batum Gürcülerin eline geçse dahi bunun muvakkat olduğu cümlenizce malum ve muhakkaktır. Binaenaleyh esaslı ve her türlü ihtimalat karşısında bizi kuvvetli bulunduracak olan askerî planımızı tebdil ve tağyire lüzum görmedik. İşte bu gibi esbabdan dolayı tarafımızdan muavenet görmeyen Batum ve havalisindeki Cemiyet-i İslâmiye milisleri, Çoruh nehrinin cenubuna geçtikten sonra, Batum'u işgal etmiş bulunan Gürcüler yine hareketlerine devam ederek 25 Temmuz'da küçük bir müfreze ile Artvin'i işgal ettiler ve orada bizim küçük bir müfrezemize karşı iki yüz kişilik bir müfreze ile hudut karakolları tesis ettiler. Binaenaleyh burada takririn diğer bir noktasına cevap vermek istiyorum. Gürcüler Erzurum'un şimaline gelmişler ve tecavüz etmişler gibi falan bir nokta vardır. Gürcülerin en son geldikleri nokta Artvin'dir ve orada da yaptıkları iş, hududumuza karşı alelâde hudut karakolları tesis etmekten ibaret kalmıştır.

Efendiler; bütün bu tafsilatı tekrar hulasa etmek lazım gelirse şu noktalara işaret koymak istiyorum: Anlaşılıyor ki Bolşevik Hükûmeti bizimle irtibat ve temas yapmak için fiilen teşebbüsatta bulunmuştur. Ordu göndermiştir. 2'ncisi; vaziyetin bir iki aydan beri şarkta muhmel, muğlak kalmış olması Lehistan vaziyetinden ileri gelmiş oluyor. Lehistan'a kuvvet gitmiş olmasıyla Ermenilerin, Gürcülerin, Azerîlerin mahallî, muhalif ve muarız hareketleri buna sebebiyet vermiş olur. 3'üncüsü; bütün bunlara rağmen, burada kalan Kızıl Kuvvetlerin zaafına rağmen Azerîlerin, Gürcülerin, Ermenilerin mukavemet ve taarruzuna rağmen yine Kızılordu yol, vasıta buluyor ve imkân buluyor. Nahcivan'a kadar gelip bizimle teması arıyor ve buluyor. Bu üç nokta; müşterek düşmanları binnetice mağlup etmek için azmetmiş olan iki milletin, iki hükûmetin münasebat-ı atiyesinin de arzu edildiği veçhile olacağına dair bir itminan verebilir. Hususi bir nokta-i nazardan da Ermenilerin bütün mütecaviz hareketleri tevkif edilerek onlara daima hâkim bulunduğumuz görülüyor.

Kezalik Gürcülerin harekâtı, bizim vaziyetimizi, kuvvetimizi, planımızı sarsacak bir surette değildir. Yalnız ufak bir tesir-i kalbî ve vicdani vardır ki o da Batum'da bulunan dindaşlarımızın biraz zulüm ve tazyike maruz kalmış olmalarıdır. En mühim nokta bu olabilir. Efendiler Bolşevikler, siyasi ve hatta içtimai nokta-i nazardan -çünkü bilirsiniz ki garp ve Amerika amelesi nezdinde Ermeniler mazlum tanıttırılmışlardır- Ermenilere atf-ı ehemmiyet etmişlerdir. Himayekâr bir siyaset takip eder görünmüşlerdir. Fakat bugün bu Ermeniler onlara dahi nankörlük etmiştir. Onların kuvvetine dahi fiilen tecavüz etmiştir. Pek ziyade memul ve muntazırdır ki, bu defa Bolşevik Cumhuriyeti artık bu küstah milletin haddini tanıtmak için şedit ve kati kararını verecektir ve pek ziyade intizar olunur ki, Lehistan muvaffakiyatını müteakip Bolşevikler bizim ile maddeten vücuda getirdikleri rabıtayı takviye edeceklerdir. Yine cümlemizce malumdur ki, takriben yirmi günden beri

Moskova'da bulunan heyet-i murahhasamızın teşebbüsat-ı siyasiyesi, bütün bu vekayiden alınan netayice göre hüsn-i hâle ifrağ edilecektir.

Bu münasebetle Efendiler, yine şarka ait olan bir noktadan bahsedeceğim. Mesmu-ı âlileri olmuş olacaktır ki, son günlerde Bakü'de beynelmilel bir kongre yapılmaktadır. Resmî ve gayr-ı resmî vuku bulmakta olan müracaatlarda bizden de oraya murahhaslar davet ediyorlar. Bu davetler doğrudan doğruya halkımıza vuku buluyor. Trabzonlulara, Erzurumlulara, her tarafa bir takım davetnameler geliyor, gönderiliyor. Aldığımız malumata göre bazı yerlerden, bilhassa hududa civar yerlerden bazı zevat bu kongreye icabet etmiştir. Efendiler; her münasebet düştükçe arz etmiştim ve bu münasebetle de bir defa daha tekrar ve teyit etmek isterim ki; biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklalini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi nokta-i nazarlarımıza tâbi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize istinat ediyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temin-i hayat ve tealisi kendi kabiliyet-i hazmiyesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat esas itibarıyla tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz etmez. Vakıa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle teşrik-i mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz her hâlde hodbînâne ve mağrurâne bir milliyetperverlik değildir ve bahusus biz İslâm olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır, milliyetperverliğin çizmiş olduğu daire-i mahdudeyi nâmütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir. Bahusus Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütalaaya alır. Bizim milletimiz ise heyet-i umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir. Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimi ve kati olarak ifade ediyorum. Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, intizamını muhafaza etmek lazımdır. Her tarafta muhtelif kafaların, dimağların, vücutların teşebbüsü, memleketin içinde muhtelif cereyanlar, muhtelif vaziyetler tevlit edebilir. Hâlbuki Efendiler, biz her taraftan, hariçten ve hâricin tesiriyle dâhilden, nâmütenahi taarruzlara, hücumlara maruz bulunmaktayız. Bu vaziyet içinde bizim için esas, sakıtâne vahdeti muhafaza etmektir. Bu vahdeti böyle teşebbüsat-ı münferide ile halele duçar ettiğimiz

gün, o teşebbüsat-ı münferidenin netice-i muvaffakıyatı en parlak dahi olsa, heyet-i umumiyeyi kurtarmak kabiliyetinden mahrumdur. Binaenaleyh, falan yerde falan ve filan ve filan yerlerde yapılan kongrelere filan münferiden davet olunurlar ve bunlar oraya gider ve orada mevzubahis olan esasatı kabul eder memleket içinde tatbik etmeye başlarsa bu, doğru bir istikamet olamaz. Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, her şeye iştirak ederiz. Yalnız biz ederiz. Millet gider, yani yalnız milletin mümessillerinden mürekkep olan Meclis gider ve yapılması lazım gelen şeyi o yapar ve ancak Meclis-i Âlinizin salahiyetini haiz olan memurların her hangi kongrede, her hangi bir mahalde her hangi bir cemiyette, her hangi bir hükûmette yapacağı temas, söyleyeceği söz, vereceği imza makul ve muteber olmak lazım gelir. Her hâlde biz bugün için kendi nokta-i nazarlarımıza, milletimizden, halkımızdan aldığımız hakiki nokta-i nazarlara tabi olarak hareket etmekteyiz.

Gayr-ı resmîdir efendim.[1] O resmî olsa tabii Millet Meclisi'ni davet ederdi. Şark vaziyeti hakkında resmî rapor ve malumata istinaden Heyet-i Aliyyenizi tenvir için vuku bulacak maruzatım hulasaten bundan ibarettir. Maahaza bazı noktaların tenvirine daha lüzum ve ihtiyaç görüyorsanız malumatım dâhilinde izahat veririm.

1 Mustafa Kemal Paşa "gayr-ı resmîdir efendim" sözünü; Karahisar Mebusu Hulusi Bey'in "Paşa Hazretleri, Bakü'deki kongre resmî mi, gayr-ı resmî, midir?" şeklindeki sorusu üzerine söylemiştir.

22. TRAKYA VE DÜZCE OLAYLARI HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Ağustos 1336 (14 Ağustos 1920)

Bugünkü vaziyet hakkında yeni bir şey yoktur ve haiz-i ehemmiyet yeni bir malumat almadık. Yalnız Düzce'de yeni bir vakanın tahaddüsü mesmu-ı âliniz olmuştur.

Çoktan beri Edirne'den bir resmî malumat alamadık. Ona dair izahat veremeyeceğim. Çünkü münasebatımız, irtibatımız birkaç günden beri munkatı bir hâlde bulunuyor. Belki söyleyebileceğim şeyler şuradan buradan öğrendiğimiz, İstanbul veyahut Rum gazetelerinin hulasa-i neşriyatına inhisar eder. Bu hulasa-i neşriyat da tabii bizim aleyhimizdedir.

Fakat elimizde mevsuk bir malumat yoktur. Yalnız bu münasebetle şunu arz edeyim: Malum-ı âliniz Trakya, Bulgaristan'la üç deniz arasında çıkmış küçük bir parçadır. Yani Anadolu'nun vâsi sahalarıyla mukayese edilirse küçük bir parçadır ve bu küçük parça içinde bulunan kuvvetlerimiz de her tarafta düşman kuvvetleriyle muhat bir hâldedir. Fakat Trakya için en muzır, en müessir, zehirden daha müessir bir cihet var ki o da, İstanbul ile hâl-i temasıdır. İstanbul ile temasta ve münasebatta bulunanlar zehirlenirler ve mahkûm-ı mevt olurlar. Eğer Trakya'nın başına bir felaket gelmiş ise biliniz ki ve sizi temin ederim ki, zehirnâk olan İstanbul'un iğfalatına kapılmış olduğu içindir.

Binaenaleyh Trakyalılarla İstanbul çok münasebette bulundular. Çok politika yaptılar. Fransızlarla birçok münasebatta bulundular ve zannettiler ki, Fransızlarla İstanbul'dakiler kendilerini himaye eder, sıyanet ve tahlis eder. Gerek İstanbul'dakiler gerek Fransızlar Trakya'yı ve Trakyalıları sühuletle Yunanlara ezdirebilmek için icap eden tedabiri almak ile meşgul idiler. Binaenaleyh bu felaketi müntec olmuş ise bunu görüp takdir edemiyenlerin eser-i hatasıdır. Maahaza her ne olursa olsun, Trakya'yı bugün Yunanlar, İngilizler işgal edebilirler. Kim isterse işgal edebilir. Mademki bu milletin akıbeti bu Meclis'te takarrür edecektir ve bu Meclis de koca Ana-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, 14.8.1336, Cumartesi, s.211-213.

dolu'ya ve büyük millete istinat ediyor, binnetice İstanbul'u olduğu gibi Trakya'yı da yine burası kurtaracaktır.[1]

Yalnız ben size bu meselenin esasına dair kısa bir malumat vereyim. Belki Dâhiliye Vekâleti'nden, cihet-i askeriyeye ait olan kısmı da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden sormak arzu edilirse daha çok malumat edinirsiniz efendim. Meselenin, hadisenin esası şundan ibarettir: Vaktiyle isyan eden ve fakat esna-yı tedibatta dehalet eden bir takım insanlar vardı. Bu dehalet edenler affolundu ve şurada burada istihdam edilmek dahi istenildi. Bunlar son zamanda firar ettiler ve bunlar tekrar o muhite girdiler. Anlaşılan o muhitlerde gizlenip kalmış olan diğer

1 Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması şu diyaloglarla devam etmiştir:
"İsmail Suphi Bey (Burdur) - Paşa Hazretleri 1'inci sualim, bizim kuvvetler Rus kuvvetleriyle ittifak edeli epey zaman olmuştur. O zamandan beri o kuvvetlerin buraya celbi düşünülmüş müdür, böyle bir teşebbüse lüzum var mıdır?
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Neden dolayı böyle bir teşebbüs yapalım? Böyle teşebbüs var mıdır? Ne sebep vardır efendim? Kızılorduları bizim memleketimize davet etmek teşebbüsünün bizce düşünüldüğüne zatıaliniz vâkıf mıdır?
İsmail Suphi Bey (Burdur) - Soruyorum efendim.
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Yaptınız mı, yapmadınız mı diye soruyorsunuz rica ederim. Böyle bir sual sorabilmek için vaziyeti gayet iyi mütalaa ediniz. Tahlil ediniz, ondan sonra heyet-i umumiye huzurunda sual sorunuz. Biz böyle bir şey düşünmedik ve düşünmek de istemiyoruz.
İsmail Suphi Bey (Burdur) - Bu halde fiilî muavenet ne suretle olabilir? Bizim heyet-i murahhasamız Moskova'da Sovyetlerle müzakereye mübaşeret eylemiş midir?
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Müzakerata mübaşeret edilip edilmediğine dair henüz bir malumat almadık. Yalnız onların oraya muvasalatını müteakip telsiz telgrafla, Türkçe yazılı iki telgraf aldık, onu müteakip hiçbir malumat vermediler. Biz de bunu merak ettik ve biz de iki defadır, vasıta-i seria ile kendilerine sorduk, niçin bize malumat ve izahat vermiyorsunuz diye, yalnız gideli on beş gün oldu. Biliyorsunuz ki (Enternasyonal) kongreleri içtima ediyor. İhtimal ki bizim murahhaslarımız bu kongreye dâhil oldu. Belki de bizim murahhaslarımız orada müzakerata girişmişler, netayic-i müzakerat hakkında bizi tenvire zaman müsait olmamış olabilir. 3'üncüsü nedir efendim;
İsmail Suphi Bey (Burdur) - Lehistan'da Bolşevik ordularının ilerlemesine nazaran, ahiren İngiliz, Fransızlar tarafından Lehlilere yardım için kuvvet gönderileceğine dair haber gelmesine nazaran hakikaten Bolşevik ordularının muvaffakiyatını akim bırakacak bir şey yapabilirler mi?
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Beyefendi böyle bir şeyi halletmek için evvela Rus Bolşevik ordusunun vaziyet-i askeriyesi ve sahne-i fiiliyata koymuş olduğu kuvvetin miktar-ı hakikîsi nedir? 2'ncisi; kendisiyle doğrudan doğruya muharebede bulunan ve mağlup olan Leh kuvvetleri nedir? 3'üncüsü; oraya Fransız ve diğer İtilaf Devletleri'nin sevk edebilecekleri azami kuvvet nedir? Ve bu kuvvetler hangi tarikle ve ne zaman sevk olunabilir? İşte bu malumatı cemetmiş olmak lazım gelir. Böyle bir malumat, bu Bolşevik Hükûmet-i Cumhuriyesi'nin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin masasında dahi yoktur."

bir takım müfsitler daha vardır. Bunlar ihtimal kendileri için müsait zannettikleri bir vaziyetin hululüne zahip olarak isyan ettiler ve Düzce'yi, gelip eskiden yaptıkları gibi işgal ettiler. Garba doğru gidip Hendek'i işgal ettiler. Şarka doğru gittiler, Bolu'nun içine girdiler. Malum-ı âliniz orada bulundurduğumuz kuvvetlerimizi Yunan taarruzu üzerine hemen kâmilen denilecek derecede sevketmiş bulunuyorduk. Orada ufak ufak bazı müfrezeler bırakılmıştı. İşte bu müfrezelerin zayıf olmasından, Yunanların ve İngilizlerin müştereken Adapazarı havalisinde icra-yı faaliyet eylemesinden ve İstanbul'un da mübalağalı bir takım tevşikatta bulunmasından, arz ettiğim insanlar bu cürette bulundular. Fakat bu defa görülüyor ki halk bunlara iştirak etmedi. Ortada yalnız kaldılar. Biz bittabi haberdar olduğumuz gün derhâl ve seri vasıta ile o istikamete kuvvet sevk etmeğe başladık ve bu kuvvetlerimiz hemen iki gün zarfında Gerede ve Mudurnu'ya kadar yetişebildi. Diğer taraftan da muhtelif istikametten kuvvetler yürümeğe başladı. Bir defa kendilerinin İstanbul tarafından aldatıldıklarını, mevud olan şeylerin gelmemesiyle gördüler, 2'ncisi; zayıf zannettikleri bizi, 2'nci defa olmak üzere kuvvetli olduğumuzu gözleriyle tekrar görmeğe başladılar ve 2'nci defa oraya girecek olan kuvvetin elbette birincisinden daha müessir tedibat ve terhibat yapacağı muhakkaktır. Bunun üzerine derhâl Düzce ahalisi, eşrafı, kâmilen telgrafla riyasete, bana müracaat ettiler. Dâhiliye Vekâleti'ne, Garp ordusuna vuku bulan müracaatlarında, her hâlde kendilerinin bu işe iştirak etmediklerini kabul ediyoruz, gelen usâtın da nadim olduklarını bildirdiler. Fakat bu defa tekrar tedip edileceklerinden korkarak af taleb ediyorlar. Maahaza gerek Düzce gerek Bolu, gerek Hendek'te kâmilen hükûmet yerinde inzibat ve asayiş yerinde ve hükûmetle, yani burasıyla muhabere muntazamdır. Yalnız Düzce'de bazı zabitleri ve memurları mevkuf bulundurdular. Bu muhaberat neticesinde Garp ordusu kumandanı kendilerine yirmi dört saat mühlet verdi. Bu müddet zarfında dağılacaklar. Ancak talep ettikleri affı ne Garp ordusu kumandanı ve ne de biz vermeğe salahiyettar değiliz. Ancak onu Meclis-i Âliniz takdir ve ita edebilir. Bizim onlara karşı yaptığımız bir şey var ise, o da kendileri, dediğimiz noktaları yaparlarsa, dağıtırlarsa, arz-ı mutavaat ve inkıyat ederlerse biz de kendilerini Meclis-i Âlinize affettirmeğe tavassut edeceğimizi, istirhamda bulunacağımızı vaat ettik. Düzce'nin vaziyeti bundan ibarettir.

Meclis-i Âlinize arzettiğim cevap şimdilik kâfi görülüyorsa beyanatıma nihayet vermek için müsaadenizi rica edeceğim.

23. BEKİR SAMİ, HACİM MUHİTTİN VE AŞİR BEYLER HAKKINDA VERİLEN TAKRİR DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Ağustos 1336 (14 Ağustos 1920)

Muhterem Efendiler! Memleketimizin her hangi bir şekil ve surette duçar-ı zarar olmasından dolayı heyet-i celilenizin bu derece teessür ve alaka göstermesi, memleketin ve milletin avakıbı nokta-i nazarından şayan-ı şükür ve mahmedettir, şayan-ı takdirdir. Ben de reisiniz olmak itibarıyla bundan büyük bir saadet ve memnuniyet hissetmekteyim. Hakikaten Millet Meclisi, millete müteallik olan mesailde milletin hayatına, milletin istiklaline taalluk eden işlerle yakından ve müessir bir surette alakadar olmalıdır. Meclis-i Âlinizin Garp cephesinde tahaddüs eden hadisattan mütehassis olması pek tabiidir. Bu tahassüsatı şimdiye kadar müteaddit celselerde, müteaaddit müzakerelerde muhtelif surette izhar etmiş olmasını da tabii buluyorum. Yalnız bir noktaya nazar-ı dikkati âlinizi celbetmek istiyorum. Mevzubahis olan mesele, bir ordunun harekât-ı harbiyesidir, bir ordunun sevk ve idaresidir. Binaenaleyh esbab-ı ricati, esbab-ı mağlubiyeti meydana çıkarabilmek için tabii ilk nokta-i temas, yine bu mesleğin ihtisas erbabı olması lazımdır. Hâlbuki şimdiye kadar ve bugün dahi bu kürsüden bu mesele hakkında idare-i kelam eden arkadaşların hiç birisi hakikat-i meseleye esbab ve avamil-i harbiyeye temas dahi etmemişlerdir ve bunları, her hatibin söylediği sözlerle buradan yine size ispat edeceğim. Mesela Ali Şükrü Bey arkadaşımız vaziyeti makul bir surette ifade ve izah ettikten sonra buyurdular ki; Garp cephesindeki harekât-ı askeriyenin sevk ve idaresinde hata yoktur denilemez, hata vardır. Bu hatayı meydana çıkarmak icap eder. Efendiler, her hangi bir hareket-i askeriyenin, her hangi bir nokta-i nazardan tetkik ve mütalaası onu baştan nihayete kadar hata-alûd gösterebilir. Yine aynı hareket-i askeriyenin başka nokta-i nazardan mütalaası, onu baştan nihayete kadar dürüst gösterebilir. Bunu bugünkü hadisat ile mukayese etmek, edvar-ı tarihiye ile mütalaa etmek lazım gelir. Burada devir ve şerait, bilhassa içinde bulunulan şerait amili yegâne olur. Bir hareket-i askeriyeye uzaktan bakmak ve bakanın kendisinin bulunduğu şerait dâhilinde onu mütalaa etmek, onu hiçbir vakitte doğru netayice isal etmez. İnsanları, harekâtı mütalaa ederken harekâtı icra eden kumandanların,

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, 14.8.1336, Cumartesi, s.217-231.

zabitlerin içinde bulunduğu mahalli ve malik olduğu vesaiti, karşısında bulunduğu tazyiki, karşısında duçar olduğu müşkilatı o anda tetkik etmek lazım gelir. Yoksa Meclis-i Âli'de ve aradan bu kadar zaman geçtikten sonra sükûnetle düşünüp yapılacak mütalaalar, orada düşünülmüş mütalaatla tetabuk etmeyebilir. Suret-i umumiyede yapılmış olan bu hareketin netice-i meşumesi zannediyorduk ki ve elan zannetmek istiyoruz ki erbab-ı insafça malum olmuştur. Heyet-i İcraiye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti hiçbir vakitte dememiştir ki (hareket kusursuzdur, mutlaka böyle olmak lazım gelirdi. Binaenaleyh ortada mesul olmamak lazımdır) böyle dememiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Meclis-i Âlinizin reisi, efal-i umumiyede zîmethal ve müs'id olmak itibarıyla, bittabi alakadar oldu ve tahkikat yaptı, takibat yaptı, almış olduğu netice; sizin bir aydan beri, her gün müteaddit defalar talep ve ısrar ettiğiniz muamelenin mevki-i fiile konmasını isteseydi bunda bir an bile tereddüt etmezdi. Bittabi vaziyeti anlamak, esbab ve avamilini tetkik etmek için bir usul vardır, bir kaide vardır. Biz bugün Garp cephesinin bütün harekâtından mesul olmak üzere oraya bir kumandan tayin etmiştik. Şimdiye kadar dermeyan edilen mütalaatı umumiyede, Heyet-i Aliyyenizin kâffesi, bu kumandana karşı emniyet ve itimat izhar etti ve etmektedir. Bunun aleyhinde, bu zata karşı itimatsızlığa delalet edecek hiçbir mütalaa işitilmemiştir. Binaenaleyh işte bu zat diyor ki; vuku bulan işaratınız, evamiriniz ve tebligatınız üzerine bu kumandanların harekâtını tetkik ettim ve takibettim ve binnetice delail ve vesaikiyle arz ediyorum ki bunları ittiham edecek sebep yoktur. Bu; Heyet-i Aliyyenize arz edildiği hâlde yine ısrar edilmek isteniliyor. Şu hâlde Bekir Sami Bey'i, Aşir Bey'i vesaireyi tetkik ve tahkika lüzum yoktur Efendiler! Eğer Garp cephesi kumandanına emniyet ve itimadınız varsa onun söylediği sözün nazar-ı dikkate alınması lazımdır. Maahaza yine iddianıza iştirak ederek ben de devam etmek istiyorum. Fakat devam edebilmek için müsaade-i âliyeleriyle heyetinizden bir şey sormak istiyorum. Bekir Sami Bey'i ne için itham etmeli? Ve bu iddiada ısrar gösteren zatın sebep olarak gösterdiği şeyler nedir? Müddeî olan, lütfen rica ederim, benden sorsun, ben cevap vereyim.

Efendiler; Bekir Sami Bey Bursa'yı terk etmemiştir ve ben kendi imzam tahtında Bursa işgal edilmeden evvel emir verdim. Harekât-ı askeriyenin istilzam ettiği hareketin doğrusu Bursa'yı terketmek idi.

Kumandanlara Bursa'yı terkediniz dedim ve ben bu emri verdiğim zaman Heyet-i Aliyyenize bilmünasebe izahat vermiştim. Harekât-ı askeriyede mevzubahis olması lazım gelen şey, eldeki kuvvetlerin neticeye kadar her hangi bir mevkii muhafaza etmesi değildir, harekât-ı harbiyede bu, esas değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Bey'in Bursa'yı terketmiş olması gibi bir mesele yoktur. Filan ve falan yeri muhafaza etmek, harekât-ı askeriyede esas değildir. Muahaze edilecek nokta, filhakika Bur-

sa'yı Bekir Sami Bey ne için daha evvel terk etmemiştir? Budur tenkit olunacak şey Efendiler. Yoksa Bursa'yı terketmiş olması değildir.

Filhakika benim emrettiğim zamanda tahliye edilmiş olsaydı bugün ordumuza bir fırka daha ilave edilmiş olacaktı. Binaenaleyh sözlerimi tekrar ediyorum. Meselede, tarz-ı telakkide bir hata vardır, bir yanlışlık vardır ve bu hata herkesin kalp ve vicdanına sanih oluyor. Böyle bir emir ve tebliğin icra edilmemiş olmasının elbette esbab ve avamili vardır. Bursa gibi payitahtımız olmuş, mukaddesatımızı cami bir mevki-i muallanın suhuletle düşman eline geçmiş olmasından, evet bundan dolayı fevkalade müteessirsiniz ve bunun bütün cihanda tesiratı olmuştur. Hamdullah Suphi Bey'in ısrar ettiği gibi elbette İstanbullular üzerinde de çok tesiri olmuştur. Fakat bu teessürat doğrudan doğruya hissî bir takım teessürattır. Bendenizin arz etmek istediğim, Heyet-i Vekile'nin nazar-ı dikkatinde bulundurulması lazım gelen nokta, Heyet-i Aliyyenizce daima takip edecek nokta, böyle şunun bunun hissiyatından dolayı filan ve falanı tenkit etmemektir. Hamdullah Suphi Bey benim idrakime nazaran, bu meselede iki noktaya temas ediyor. Birisi; şimdiye kadar harekât-ı harbiye lüzumu gibi idare edilememiş veyahut şimdiye kadar, bugün olduğu gibi harekât-ı askeriye ile alakadarlık gösterilmemiş, bugünkü gibi faal bulunulamamış! Rica ederim, hangi günden bahsediyoruz? Efendiler! Hamdullah Suphi Bey'den sormak istiyorum, hangi maziden ve hangi günden bahsediyorlar? Biz bu harekât ile iştigal ederken Hamdullah Suphi Beyefendi İstanbul'da oturuyordu. Ne için buraya gelip de bugünkü gibi davranmak istemiyordu?

İstanbul'da vazifesi var, falan yerde vazifesi vardı. Bütün vezaifin fevkinde bizim de bir vazife-i vicdaniyemiz vardı. O da, herkesin sudan bir takım vazifeler yaptığı sırada hayatımızı, mevcudiyetimizi bu milletin sinesine sokarak, onlarla beraber düşman karşısında uğraşmak olmuştur. Binaenaleyh iki buçuk aydan beri bu milletin içine gelmiş insanlar hakikatin âmâkına henüz nüfuz için zaman dahi kazanamamış olan insanlar, mazi ve hâlin harekât ve namus ve vicdanına malik olamazlar, suhuletle tenkit salahiyetine malik olamazlar.

Hamdullah Suphi Beyefendi buyuruyorlar ki; silahsızlıktan bahsolundu. Hayır, silahsızlıktan bahseden yok ve olmamıştır. Müdafaa-i Milliye Vekilimiz hiçbir vakit silahsızlıktan, silah ihtiyacından, silah bulamamaktan bahsetmemiştir. Heyet-i Aliyyeniz, bilakis silahımız olduğundan ve silah bulabileceğinden bahsetmiştir. Bunun mabadi olmak üzere buyurdular ki: çok silahımız vardır, bunları Yunanlar alıyor. Yunan mıntıkasında, Yunan taht-ı işgalinde kalmış olan masum insanların elinden cellatlıkla silah alınıyorsa, burada Müdafaa-i Milliye vekilinin ne taksiratı vardır, buradaki Heyet-i Vekile'nin ne kusuru vardır? Bunu burada davayı teyit etmek için zikretmekteki maksadı anlayamadım. Sonra Efendiler, bazı arkadaşlarımız diğer kumandanları da tenkit ediyorlar. Fakat müsaadeleriyle arz etmek isterim ki; tenkidatta takip ettikleri istikamette hata vardır. Mesela Şefik Bey hak-

kında beyan-ı mütalaa edilirken kabahat ve kusur olmak üzere denildi ki: Bir takım zevat demiş ki; buyurun kumandan olun, falan sırtları tutalım, kumandan da o sırtları tutmak istememiştir. Bir defa her hangi bir heyetin, herhangi bir kumandana sırt gösterip tutturması doğru değildir. Esas itibarıyla ben de onun yerinde olmuş olsaydım her hangi bir heyet bu sırtı tut derse ben de yapmazdım. Bu, doğru bir şey değildir. Binaenaleyh bundan dolayı hiçbir şahsı tahtıe edemeyiz. Şefik Bey çekilmek lazım geldiği vakit filan istikamete, İtalyan mıntaka-i nüfuzu telakki edilecek istikamete çekildi. Bu da bir tetkik ve tenkid-i askerîdir, tabiye ve sevkü'l-ceyşe ait bir harekettir. Şuraya buraya çekilmiş olmasiyle bir kumandanı tahtıe edemeyiz Efendiler. Sonra düşman kuvvetleri hakkında lazım gelen haberleri ciddi telakki etmemiş, düşman gelmez demiş, çekinmeyin kuvveti yoktur, gelemez demiş. İhtimal ki bu kumandan düşmanın kuvâ-yı hakikiyesini biliyordu. Fakat yanında bulunanlara düşman çoktur, geliyor; şöyle yapacak demesi belki kuvve-i maneviyeyi sarsardı ve bundan dolayı söylememesi icap ederdi. Yani bunu da bir adamı ittiham etmek için söylememeliyiz. Sonra mesela bu meselede ve buna mümasil olan mesailde şahsiyatta o kadar ileri gidiliyor ki bu da doğru değildir. Mukaddes olan Meclis-i Âliniz azasından birinin yine Meclis-i Âli'de bu kadar şahsiyata girişmesi doğru bir şey değildir. Mesela deniliyor ki, bilâ mezuniyet Antalya'ya gitmiştir, orada çiftlik çubuk tedarikiyle meşguldür. Bunlar nasıl söylenilir. Bir defa bu adam tabi olduğu kumandandan resmen izin alarak gitmiştir ve esbab-ı makule-i meşrua zikrederek müsaade istihsal etmiştir, müsaadesiz gitmemiştir. Demek ki yanlış anlaşılabilir, vesaire olabilir. Buradan bunu hükmetmek doğru değildir. Nitekim doğru olmadığını arz ediyorum. Çünkü mezunen gitmiştir. Sonra diğer bir noktaya nazar-ı dikkatinizi celbederim. Vakıa bu zat orada bir fırka kumandanı ismini taşıyordu. Bilhassa aza olan arkadaşlarımızca malumdur ki orada müessir olan, amil olan, hâkim olan başka şahsiyetler, başka kuvvetler de vardır. Sonra mesela bir takım heyetler kendisini müzakereye davet etmiş. İcabet etmemiş. Onu bugün ittihama bir sebep teşkil edemez. Pek haklı ve insaflı olarak bir şey buyurdular ki o da, kumandan lüzum ve ihtiyac-ı mübremini hissettik, her birimiz bir tarafa koştuk. İstanbul'a gittik, Ankara'ya gittik, aman gelin bize kumandanlık edin, dedik de gelmediler, buyurdular. Ne sebepten dolayı gelmediler? Ben biliyorum. Hangi sebepten dolayı gelmediler Efendiler?

Diğerleri oraya gelmekten içtinap ettikleri bir sırada orada oturan bu adamlara ufak bir teşekkür deynimizdir. Diğerleri öyle bir hayata iştirak edebilmek için mahiye bu kadar maaş, bankaya bu kadar para yatırılmasını talep etmelerine rağmen bunlar burada, bu muhitte her şeyi istihkar eden insanlar meyanında bulunuyorlardı. Sonra emir vermişler de, ben İstanbul'a merbutum, size mutavaat edemem demiş. Zannederim böyle bir şey vaki olmamıştır efendim. Bütün bu maruzatımla görülüyor ki tahakkuk etmemiş, sahih olmamış yalan ve yanlış şeyler üzerine is-

tinad ediliyor. Bu gibi esasata istinaden bir insanın hayatına, atisine, haysiyetine taarruz edilmez Efendiler. Denizli vakasından bahsolundu. Burada amil ve müessir olarak Şefik Bey'i gösterdiler. Bunda da isabet yoktur efendim. Bu defaki seyahatimiz esnasında bu işle iştigal ettik, her hâlde Denizli'de tedibi istilzam edecek hareket olmuştur. Ancak bu muamele-i tedibiye bizim ve cümlenizin takdir etmeyeceği ve tensip etmeyeceği bir şekilde olmuştur. Maahaza Heyet-i Vekile bu mesele ile yakından alakadar olmuştur ve bugün için mümkün olan, makul olan tedabirleri ittihazda da kusur etmemiştir. Efendiler; burada Şefik Bey amil değil, müşevvik dahi değildir. Mevzubahis olan şahsiyetler hakkında bir cümle daha arz etmek isterim. Filan, filan zevat inhizamın müsebbipleri değildir ve olmadığı vuku bulan tahkikat ve tetkikat ile taayyün etmiştir ve neticeye, resmen ve usulen tevessül neticesinde destres olunmuştur. Ancak mevzubahis olan kumandanlar hakkında tetkik ve teftişten evvel birçok söz söylenmiş olduğu için, bahusus Meclis-i Âlinizde kendilerine tecavüz edildiği için, bu adamlar sarsılmıştır. İşte böyle sarsılmış olan kimselerin kumanda başında bulundurulması, düşmanlarımız için faydalı olacağı düşünülerek Heyet-i Vekile sırf Meclis-i Âlinizin hareketinden ve muamelesinden dolayı bunları işten el çektirmişler ve bununla iktifanın makul olacağı kanaatinde bulunuyor. Çünkü bunları divan-ı harbe vermek için elde hiçbir vesika yoktur. Efendiler, Hamdullah Suphi Bey'in ne için düşman gelmeden kaçtı, sualine cevaben diyorum ki: Daha evvel tahliyesi için ben emir vermiştim.

Bu bir sebep ve mesele teşkil etmez. Bence hata onun bir an evvel hareket etmemiş olmasındadır. Askerlik nokta-i nazarından şayan-ı tenkittir. Hâlbuki zatıâlileri ne için orada durmadı, diye tenkit buyuruyorsunuz. Demek ki istinat ettiğiniz sebep haddizatında doğru değildir. Diğer arkadaşlarımız da söylediler ki: Bir takım zabitler eşyalarını geriye göndermişler. Filhakika gönderilmiştir. Fakat geriye giden nedir efendim? Malum-ı âlileridir ki orada vaktiyle 14'üncü Kolordu Karargâhı vardı. Bu 14'üncü Kolordu karargâhı daha evvel Eskişehir'e hareket emrini almış bulunuyordu. İşte bu karargâh sepetiyle, arabasıyla giderken bu vaka olmuştur. Ha! Bekir Sami Bey zabitlerin eşyalarını kaçırıyor. Giden ve kaçan, gönderilen Bekir Sami Bey'in eşyası değildir ve o hareketin neticesi nazar-ı dikkate alınarak yapılmış bir münakale değildir. Daha evvel yapılan bir karargâh naklinden ibarettir. Sonra Efendiler, malum-ı âlileridir ki, askerlikte bir takım kademeler vardır ve her kademenin kendisine mahsus salahiyeti vardır, vaziyeti vardır. Bekir Sami Bey bir kolordu kumandanıdır. Tabii aza-yı muhteremece bir kolordu kumandanının ne demek olduğu pek iyi idrak olunur. Kolordu kumandanı demek Efendiler, dünyanın her yerinde, her millette, en büyük kumandan demektir. Kolordu kumandanından sonra başka büyük kumandan yoktur. Ancak muhtelif kolorduların harekâtını sevk ve idare etmesi için üzerine ordu ve grup kumandanı geçer. Daima teşkilat-ı askeriyede en büyük kumandan kolordu kumandanıdır ve kolordu kumandanının

ifa-yı vazife etmesi demek, muharebatın içinde ve zabitanın içinde bulunması demek değildir ve böyle bir hareket makbul değildir. Kolordu kumandanı maiyetindeki fırka kumandanlarına emir verir ve onu yaptırır, vazifesini bu suretle ifa eder. Binaenaleyh Bekir Sami Bey'i muahaze ve tenkit etmeden evvel yapılacak gayet basit bir şey vardı ve ben bunu yapmışımdır. Bundan evvelki seyahatimde kalktım, buradan doğru Bilecik'e gittim. Bekir Sami Bey'e, ordu kumandanı ve vali ve mebus arkadaşlarım muvacehesinde icap eden sualimi sordum. Ne emir verdiniz, verdiğiniz emri bana izah ediniz dedim. Bu zat, bunların muvacehesinde bana, hakikatte verilmesi lazım gelen emri vermiş olduğunu söyledi. Ordu kumandanı da bunu tasdik etti. Binaenaleyh askerlik nokta-i nazarından ben bunu nasıl tenkit ederim? İttiham etmek lazım gelince bir defa bu emrin yanlış olması ve zamanında verilmemiş olması mevzubahis olabilir. Hâlbuki bizce böyle bir şey yoktur. Hareketin fiiliyatı itibarıyla tenkidat yapmak lazım geliyorsa bu emri almış olan fırka kumandanlarını tenkit etmek lazım gelir. Hâlbuki yine Bekir Sami Bey'in aleyhinde idare-i kelam eden zatıali, bir fırka kumandanının gayet cesur, gayet müdebbir, gayet kıymetli ve son dakikaya kadar, son neferiyle beraber hareket ettiğini söylüyorlar. Kimi tenkit etmek istiyorsunuz? Harekâtın netice-i fiiliyesinden tevkif edilmek ve mahkûm edilmek lazım gelen adam işte o adamdır. Binaenaleyh Efendiler çok söyleyebilir ve daha çok izah edebilirim. Bütün kardeşlerimden eminim ki sözlerimde esassız, ispatsız, delilsiz hiçbir şey yoktur. Söylersem samimi olarak söylerim ve kani olursunuz. Bunun için çok rica ederim, bu safhayı kökünden kapamak lazımdır. İcap edenler hakkında, emin olunuz, arzunuz gibi muamele yapılmıştır ve yapılacaktır. Bunu başka türlü hal ve fasletmek için bugünkü şerait müsait değildir Efendiler. Ordu yapmak, orduyu muntazam sevketmek ve idare etmek, orduyu mükemmel teçhiz etmek... Hamdullah Suphi Bey diyor ki daha iyi teçhiz ve ilbas edebilirdik. Hayır, Hamdullah Suphi Bey, daha iyi teçhiz edemezdik, edemezsin ve edemeyeceksin. Bunu söylüyorum Efendiler. Fakat askerlerimizin biraz çıplak, yırtık elbise ile bulunması hiçbir vakit bizim için bir şîn teşkil etmez ve size söylüyorum ki Efendiler, dünya inkılab-ı azîmini, âlemşümul olan inkılabı vücuda getirmiş olan Bolşevik orduları ki Lehistan'da zaferden zafere gidiyor, onların da üstleri başları bizim askerlerimizden daha çok iyi değildir. Bana Fransızlar, elbisesiz askerlerin çete olduklarından bahsettikleri zaman, hayır onlar çete değildir, bizim efradımızdır dedim. Üzerinde üniforma yoktur dediler. Üzerindeki elbisesi üniforma dedim ve bunu Fransızlar manidar bir cevab-ı kâfi buldular. Binaenaleyh elbisesiz olsun, köylü elbiseli olsun, yeter ki onları mahallinde istihdam edelim ve gaye-i mukaddesemize vasıl olalım. Binaenaleyh hataları, sahib-i kudret ve salahiyet olduğumuz dakikadan itibaren takip ediyoruz. Her gün daha iyi takip edeceğiz. Elbette her gün geçtikçe ordumuz ve işimiz daha iyi intizama girecektir. Fakat bir takım hususi ve hafi maksatları gizleyerek, kalbinde vicdanında tutarak, esbab diye böyle bilir

bilmez şeyleri söylemek doğru değildir. Efendiler bu vicdani değildir; Binaenaleyh Heyet-i Aliyyenizin salabeti, nezahati ve ciyadeti namına ve ordumuzun bundan sonra ifa edeceği gayet mukaddes vezaifin netayici namına rica ederim bu meseleyi kapatınız ve herkese müsterihâne vazifesiyle iştigale meydan bırakınız.

24. DEMİRCİ VE CİVARINDA YAŞANAN ÇATIŞMALAR İLE DÜZCE VE GAZİANTEP CEPHELERİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Ağustos 1336 (21 Ağustos 1920)

Tensip buyurursanız madde-i kanuniyenin müzakeresine geçmeden evvel tensip buyurduğunuz nikat hakkında kısaca arz-ı malumat edeyim. Demirci vekayii hakkında izahat itası tensip buyurulmuştu. Demirci havalisindeki son havadisi izah edebilmek için müsaade buyurursanız birkaç gün evvelki tarihten itibaren cereyan eden vukuatı bir silsile hâlinde arz edeyim. Bu maruzatımın birçoğu cümlenizce malumdur. Yalnız bendeniz vekayii biribirine raptetmiş olacağım. 12 Temmuz tarihinden evvel, mesmu-ı âlileri olmuş bulunacağı veçhile Salihli civarında bulunan Yunan kıtaatında ziyade bir faaliyet his olunmuştu. Bu faaliyeti müteakip Yunaniler 12 Temmuz'da Burlu'yu işgal ettiler. O havalide olan arkadaşlarımızın kâffesinin malumu olduğu üzere ki Demirci'nin cenubunda aynı günde Yunanlar iki kol ile şimal istikametinde yürüyüşe devam ettiler. Birisi Gördes istikametinde, diğer birisi de Demirci istikametinde idi. Her iki istikamette yürüyen kol 12 Temmuz akşamına kadar o istikamet üzerinde bulunan Bozköyü işgal etti. Bu vaziyette birkaç gün kaldılar. Etrafında bulunan ahali-i İslâmiye'nin ellerinden silah toplamakla iştigal ettiler. Düşmanın bu hareketi üzerine Demirci'de, Simav'da bulunduğunu kabul ettiğimiz bazı kuvâ-yı milliye ve gönüllü kuvvetleri maatteessüf düşman ile temas dahi kabul etmeksizin dağılmışlardır. Düşman 12 Temmuz'dan 21 Temmuz'a kadar bu vaziyette kaldı. Ondan sonra tekrar şimale doğru yürüyüşüne devam etti ve Temmuz'un 21'inci günü Demirci'nin cenubunda bulunan Hadi Değirmeni'ndeki ufak bir müfrezemizle temas ederek bu müfrezeye taarruz etti. Faik düşman karşısında kalan müfreze geriye çekilmeye mecbur olduğundan Yunanlar Demirci mevkini işgal ettiler. Bir iki gün sonra Yunanlar Simav istikametinde yürüyüşlerine devam etmişlerdi. 23 Temmuz'da Hisarköyü civarına kadar geldiler. Fakat burada durmadılar. Biraz geriye çekilerek Demirci'nin biraz şimalinde bulunan Demirci dağlarında bir vaziyet aldılar. 25 Temmuz'da idi, yani bundan iki gün sonra Kütahya ve havalisi kumandanlığına tayin edilen Ethem Bey maiyetindeki kuvvetlerle Kütahya'dan Simav cihetine tahrik edildi. 26 Temmuz'da Simavlılar yahut Simavlılar

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 3, 21.8.1336, Cumartesi, s.366-370.

meyanında bulunan bazı muzır ve muhalif eşhas doğrudan doğruya Yunanlar ile teşrik-i mesai ettiler. Hatta tertibine çalıştıkları ufak tefek müfrezeleri şarka doğru Kütahya istikameti umumiyesine tâ Gedis'e kadar göndermişlerdi. Ethem Bey kuvvetleri ile 30 Temmuz'da Simav civarına geldi. Simavlılar ibtida suitelkinat tesiriyle muhalif vaziyet aldılar ve kendilerine icra edilen nasayihi hüsn-i telakki etmediler. Binaenaleyh tedip edilmek suretiyle Simav'a dâhil olundu ve bu kuvvetler burada katiyen durmaksızın Hisarköyü istikametinde yürüyüşlerine devam ettiler ve aynı günde, 30 Temmuz günü Demirci'nin 10 kilometre kadar şimalinde bulunan Yunan kuvvetleriyle temasa geldiler ve bu kuvvetlere taarruz ettiler ve bu taarruz neticesinde düşmanın vaziyeti sarsıldı ve kendisi beş kilometre kadar cenuba ricate mecbur edildi. Ertesi günü 30 Temmuz'da düşman cenubunda birtakım takviye kıtaatı almıştı ve bu kuvvetleri aldıktan sonra Ethem Bey kuvvetlerine mukabil taarruza başladı. Yedi buçuk saat kadar şedit ve ciddi muharebenin cereyanından sonra Yunan kuvvetleri mağlup oldu ve Demirci'nin 5 kilometre kadar cenubuna çekilmeğe mecbur edilmişlerdi. Bunu müteakip Yunanlar tekrar cenupta mühimce takviye kıtaatı aldılar ve 4 Ağustos'ta Demirci'nin cenubuna geçmiş bulunan Ethem Bey kuvvetlerine şiddetli ve kuvvetli mukabil taarruza geçtiler. Muharebe 3 Ağustos'ta başladı, akşama kadar devam etti. 5 Ağustos'ta tekrar devam etti. Bu muharebe neticesinde düşmanın faik kuvvetleri karşısında kalındığı anlaşıldı. Vaziyet münasip görülmediğinden burada netice-i katiyeye kadar muharebenin devamına intizar edilmeksizin, Demirci'de bulunan kuvvetlerimiz Demirci'nin şarkına, daha münasip, daha müsait bir mevzie çekildi. Düşman, bu mevzie çekilmiş olan kuvvetlerimizi takip etti ve yeniden taarruza başladı. Cepheden ve cenahlardan olmak üzere, bilhassa cephenin sol cenahına şiddetli taarruzlarını tevcih ediyordu. Bu taarruzlar 6 Ağustos'ta bertaraf ve tard edildi. Fakat düşman hakikaten mühim kuvvetler almıştı. Gerek muharebede esir edilen Yunanlardan ve gerek birçok emmarelerden ve gerek civar ahalinin edinebildiği malumattan binnetice tahakkuk etti ki; burada hâl-i faaliyette bulunan düşman kuvvetleri, numaralarıyla malum olmak üzere, bir fırkaya baliğ oluyordu. 31'inci, 32'nci, 33'üncü Yunan piyade alayları ve ona göre topçu ve süvari kıtaatı burada muharebe ediyordu. Bu kuvvetler tekrar 14 Ağustos'ta daha şiddetli bir surette Ethem Bey kuvvetlerine taarruz etti. Muharebe Ağustos'un 14-15'inci günleri devam etti. 15 Ağustos günü bu taarruzu yapan düşman kuvvetleri fazla sarsılarak ve mağlup edilerek atılmıştı. Bu düşman kuvvetlerine taarruzdan sarf-ı nazar ettirilmişti. Bundan sonra 17-18 Ağustos gecesi Ethem Bey kuvvetleri gayet kıymetli kararlar verdi. Düşman kendisini toplamaya vakit bulmaksızın düşman üzerine sabaha karşı baskın tarzında bir taarruz yaptı. Bu taarruz neticesinde bütün düşman kuvvetleri tamamen mağlup ve münhezim olarak Demirci'nin cenubuna atılmıştır.

Son aldığımız raporlara göre Demirci'ye ait havadis bundan ibarettir. Yani düşman kuvvetleri birçok didinmelerde kısa mağlubiyetlere duçar olmakla beraber binnetice uzunca bir darbe ile Demirci'nin cenubuna atılmış bulunuyordu. Ve bittabi elan dahi temas ve belki muharebe devam etmektedir.

Düşman, Demirci'nin beş kilometre cenubuna atılmıştır. Bu arz ettiğim cephe, malum-ı âliniz, Garp cephesinin merkez mıntakasıdır. Bunun şimalinde, Ertuğrul mıntıkası ve cenubunda Uşak mıntıkası vardır. Bu iki mıntıkada şayan-ı arz bir vakıa yoktur. Şimal cephesinin şimaline tesadüf eden İzmit mıntakasında bazı ufak tefek faaliyetler mevcuttur. Bu faaliyetler bugün bizim lehimizde cereyan etmektedir.

Efendim, bizim kuvvetlerimiz, arz ettiğim gibi Demirci'de, Demirci'nin cenubundadır. O hâlde Sındırgı'da bir şey yoktur.

Oraya, şimdi arzettiğim İzmit cephesine, Yunanlarla, İngilizler müştereken girmişlerdi. Sonra mukabil taarruzlar yapıldı. Şile istikametine ricate mecbur edildiklerini vaktiyle arzetmiştim.

Oradaki kuvvetlerimiz Yunanları takip etmek üzere faaliyete geçti. Böyle ufak tefek bir takım müsademe ve temaslar olmaktadır. Diğer taraftan da (Düzce, Hendek) asilerinin ufak tefek faaliyetleri vardır. Bilhassa Adapazarı ve Geyve civarında faaliyetleri tamamen düşmanla müştereken cereyan ediyor. Binaenaleyh bir taraftan onlar da tedip ve tenkil edilmektedir ve vakayı suret-i umumiyede lehimize cereyan etmektedir.

Geyve'nin şark-ı şimalinde ufak tefek, beş kişilik, on kişilik kuvvetlerle temas hâsıl olmaktadır. Bu böyle efendim. Şimdi Antep (Ayıntab) hakkında da arz-ı malumat edeyim. Filhakika Antep'ten bazı mebus arkadaşlarımıza mufassal telgrafnameler vürut ettiği ve bu telgrafnameler muhteviyatına göre oradaki vaziyeti biraz acıklı gösterdiklerini biliyorum. Bu münasebetle Yasin Beyefendi'nin izahat talep buyurmuş olmalarından dolayı bilhassa teşekkür ederim. Buradaki vaziyeti izah edebilmekliğim için müsaade buyurursanız daha evvelki safahatından başlayacağım. 3 Ağustos'tan bugüne kadar olan vekayii arz edeceğim. 3 Ağustos'tan evvel Fransızlar, Fırat'ın şarkında bulunan tekmil kuvvetlerini Fırat'ın garbına geçirmek suretiyle o havaliyi tamamen tahliye etmiş bulunuyorlardı. 3 Ağustos vaziyeti tamamen şöyle idi: Fransız kuvvetleri Cerablus'un cenub-ı garbisinde ve şimendifer üzerinde bulunan Akçakoyunlu'da tahaşşüt etmiş bulunuyor ve düşmanlarla teması muhafaza etmek suretiyle, Cerablus köprüsünü geçip ilerleyen, bize mensup bazı ufak müfrezeler de Akçakoyunlu karşısında düşmanla karşı karşıya temas hâlinde bulunuyorlardı. Bu tarihte Antep'te (400) kişiden ibaret olmak üzere bir Fransız kuvveti vardı ki bu Fransız kuvveti oradaki kolejle, kolej civarında bulunan mahallatta mutahassın bir hâlde bulunuyorlardı. Gerek şehir civarında ve gerekse şehir kenarında bizim bazı millî kuvvetlerimiz mevcut idi. Fransızlar 3 Ağustos'ta

Halep'ten ve Kilis'ten, her biri takriben birer tabur olmak üzere, yeniden bir takım kuvvetler celbettiler ve bu kuvvetlerle 3-4 Ağustos'ta gece yarısından itibaren şark istikametinde, karşılarında bulunan zayıf müfrezemize taarruz ettiler. Müfrezemiz Fransızların bu taarruzu karşısında ciddi bir muharebeyi kabul etmeksizin, düşmanı tevkif ve harekâtını tehir etmeye çalışaraktan çekildi ve 4 Ağustos günü akşamına kadar düşman Cerablus'u işgal etti ve bizim müfrezemiz de Cerablus'dan Fırat'ın karşısına, şark cihetine geçti. Biz düşmanın öyle şarka doğru giden bu hareketini şöyle tefsir etmiştik: Fransızlar kabul ettikleri musalaha ahkâmına göre Urfa'yı ve Mardin'i işgal etmek üzere şarka yürüyorlar. Bunun için; Cerablus'ta Birecik'te, Telahmer'de mevcut olabilen bilcümle vesait-i müruriyeyi ve köyleri imha ve tahrip etmek ve Fırat'ı müdafaa etmek ve Cerablus'tan Mardin'e kadar olan şimendifer hattını tamamen tahrip etmek için El-cezire Cephesi Ordu Kumandanlığı'na, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ce talimat-ı lazıme verildi. Derhâl o gün Cerablus köprüsü tarafımızdan tahrip edildi ve mevcut olan vesait-i müruriye de bertaraf edildi.

Malum-ı âliniz Cerablus köprüsü gayet metindir. Kısmen olsa gerek, derecesi bence meçhuldür. Fransızlar bu suretle bu vaziyet ve faaliyet karşısında şarka yürümekten sarf-ı nazarla, Antep civarından kendi aleyhlerine yapılmakta olan ufak tefek teşebbüsattan da müteessir oldular. Çünkü Antep'teki kuvâ-yı milliyemiz filhakika bir taraftan Akçakoyunlu istikametindeki Fransız kuvvetlerine karşı diğer taraftan da Akçakoyunlu'daki Fransız kuvvetlerinin Halep ve Kilis arasında muvasalalarını kesecek surette müfrezeler sevk etmişlerdi. Binaenaleyh bu faaliyet karşısında Fransızlar Cerablus'ta dahi durmaksızın derhâl 5 Ağustos günü garba yürüdüler ve Cerablus'tan 25 kilometre kadar garpta bir mevkide 5-6 Ağustos gecesini geçirdiler ve 6 Ağustos'ta dahi yine yürüyüşlerine devam ettiler ve o gün akşam Akçakoyunlu'ya geldiler. Bizim Cerablus şarkına geçmiş bulunan müfrezelerimiz tekrar garba geçerek Cerablus istasyonunu işgal etti. Diğer taraftan Antep civarında bulunan kuvâ-yı milliyemiz de orada bulunan Fransız kuvvetlerini tazyik etmeye başladı. Fransızlar 7 Ağustos günü, takriben 2 alay piyade, bir süvari alayı ve iki batarya kadar toptan ibaret bir kuvvetle Antep istikamet-i umumiyesinde olmak üzere Karacaviran'a doğru bir yürüyüş yaptılar ve akşama kadar Karacaviran'ı işgal ettiler. Hatta Karacaviran'ın şimal-i garbîsinde bulunan Kızıldağ'a kadar ilerlediler ve burada durmaksızın tekrar Akçakoyunlu'ya döndüler ve 9 Ağustos'a kadar burada kaldılar. 9 Ağustos günü mühimce bir kuvvet olduğu tahmin edilen bir Fransız kuvveti Antep istikametine yürüdü ve orada Tüzülsuyu vardı, o suyu geçti ve Antep'in cenubuna kadar vasıl oldu. Bu Fransız hareketine karşı Antep'teki kuvâ-yı milliyemizin de bir kısmı Antep'in cenubuna geçerek orada bir mevki-i münasip aldılar. Fransızlar 10 Ağustos günü bu mevkie taarruz ettiler. Bilhassa mevkiin sağ cenahına yaptıkları tazyik neticesinde, oradaki kuvvetlerimiz Sacursuyu şarkına geçmeye mecbur oldular. Bunun neticesinde Fransızlar Antep'in cenup sırtlarına

hâkim oldular ve şehre girerek oradaki kuvvetleriyle birleşmiş oldular. İleri kıtaatını da Sacur nehrinin şark-ı şimalisine geçirdiler. 10 Ağustos'ta bizim çekilen kuvvetlerimizin bir kısmı şehri müdafaa etmek üzere şehrin içine girdi. Diğer bir kısmı da şehrin kenarındaki tepelere çekildi. Fransızlar 11 Ağustos'ta taarruzlarına devam ile Antep'in şimalinde Beylerbeyi istikametinde yürüdüler. Orada Dülükbaba tepesi vardır. Orada bulunan kuvvetlerimizle muharebe ederek orasını da işgal ettiler ki, bu tepe haritaya göre ve işittiğimize nazaran Antep üzerinde hâkim olacak kıymetli bir mevkidir.

Bu vekayi cereyan ederken, bittabi diğer taraftan Fransız kuvvetlerine tekabül edecek kuvvetlerimizin Antep'e tahşidi için tedabir-i lazımeye tevessül edilmiştir. Biliyorsunuz ki bizim İslahiye'de, Kilis'te, Pazarcık'ta, Maraş'ta, Birecik'te ve Nizip'te kuvvetlerimiz vardı ve Fırat'ın şarkında dahi kuvvetlerimiz vardı. Binaenaleyh Fransızlar için bu saydığım mahallerden lüzumu kadar kuvvetin sürat-i mümküne ile tahşidi icap edenlere emredilmişti. Filhakika 12 Ağustos günü bu mevakiden hareket eden kuvvetlerimiz Antep'in şimalinde Suboğazı civarında tahaşşüt etti ve tahaşşüdünü müteakiben Antep'in şimal cephesine tevcih edilmek üzere, Beylerbeyi'nin şark-ı şimalisinden mukabil taarruza geçildi. Fransızlara karşı 12 Ağustos'ta başlayan bu taarruz Ağustos'un on2'nci ve 14'üncü günleri devam etti. Ağustos'un onbeşinci günü Antep'in şimal cephesinden bazı mühim noktalar zapt olundu. Mesela: Hacıbaba denilen yer, sonra Rumevlek'in sırtları gibi ki bunların zaptı üzerine uzakta Dülükbaba tepesinde kalmış olan Fransızlar kendiliklerinden orayı terke ve ricate mecbur oldu ve bir taraftan da şehir dâhilinde bulunan mücahidinle temas hâsıl oldu ve onlara cephane ve sair hususatta muavenet imkânına da mazhariyet mümkün oldu. 16-17 Ağustos günü kuvvetlerimiz mütemadi taarruzlarına devam ettiler. Nihayet 18 Ağustos günü ki, bundan iki gün evvel en son ve kati taarruzlarını yaptılar. Yalnız 12 Ağustos'tan 18 Ağustos'a kadar geçen takriben bir haftalık müddet zarfında Antep ahalisi büyük istirahata ve takibata maruz kaldılar. Fransız kuvvetleri kumandanı ahaliye hitaben gönderdiği bir beyannamede; sulh muahedesi mucibince buraları Suriye'den addedilerek Fransız mandasına teslim edilmiştir. Burası da Suriye mıntakasına dâhildir. İki saat zarfında teslim olmadığınız takdirde bütün şehri toplarımızla yakacağız ve hepinizi öldüreceğiz, dediler. Oradaki ahali bu teklif üzerine içtima ettiler. Binnetice; Antep yanar ve bütün Antep ahalisi bu yangının içinde ölür, fakat düşmana teslim olmaz dediler. İşte İslâmiyete ve ırkımıza şayeste olan bu celadeti gösterdiler. Bu celadeti ifsat etmek isteyen birkaç kişiyi de derhâl bertaraf ettiler. Düşmana karşı müdafaat-i mukaddeselerine devam ettiler. Bunun neticesi olarak 18 Ağustos günü öğleden sonra saat ikide, düşmanın muhasara hattında, şark cephesinde bulunan kuvvetleri kâmilen mağlup edildi ve münhezimen parçalandı ve kuvvetlerimiz Antep'in içerisine girdi. Düşman kuvvetlerinin bir kısmı Antep'in cenup sırtlarında tutunmak istiyordu.

Diğer bir kısmı da münhezim bir tarzda ricat ediyorlardı. Bizim de kuvvetlerimiz, bilhassa süvari kıtaatımız, bu ricat eden düşmanı takip ediyordu. Binaenaleyh Antep'in en son malumumuz olan vaziyeti bundan ibarettir.

Filhakika Efendiler, Antep havalisinde bulunan dindaşlarımız, istiklal mücadelesine başladığımızdan beri, Yasin Bey biraderimizin de ifade buyurdukları gibi, hiçbir zaman, hiçbir sebep ve suretle hicretten bahsetmemişlerdir. Antep'teki kahraman dindaşlarımızın daima bahsettikleri bir şey var ise o da; memleketlerini düşman ayakları altında bırakmamak ve memleketlerine tecavüz cüretini gösteren düşmanı, kendi kuvvetlerine istinat ederek, daima kahr ü tedmir ve mağlup ve tard etmektir. Antep ve havalisi ahalisinin vatan müdafaasında, izzet-i nefs ve namus ve istiklal müdafaasında gösterdikleri tavr u hareket cidden şayan-ı takdir ve şayan-ı imtisaldir.

Efendim, oraya, arz ettiğim gibi Birecik Kuvâ-yı Milliyesi geldi, Nizip Kuvâ-yı milliyesi geldi ve Cerablus'taki kuvâ-yı nizamiye de geldi. El-cezire cephesi kumandanlığından Kuvâ-yı nizamiye de gelmişti ki, piyade ve süvariden ve topçudan ibaret idi ve bu hareketi icra eden, Kuvâ-yı Milliye ile Kuvâ-yı Nizamiye de beraberdir. Urfa havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Pehlivanzâde'den bana da bir telgraf vardır. 18 Ağustos yazıyor. Orada "Allah'ın inayeti Birecik ve Nizip Kuvâ-yı Milliyesi'nin şedit taarruzları neticesi olarak kahraman Kuvâ-yı Milliyemiz kasabaya dâhil olmuştur" diyor. Bu zat orada bulunan Kuvâ-yı Milliye kumandanlarından birisidir. Bunun gibi daha birçok kahraman kumandanlarımız vardır. Orada bu Kuvâ-yı Milliye'yi sevk ve idare eden Kolordu Kumandanı Salahattin Bey'dir.

Efendim, hazır bu tafsilâta girişmiş iken şarktan da bir kelime ile bahsedeyim. Şarkta Heyet-i Aliyyenize şayan-ı arz yeni bir havadis yoktur. İnşallah yakında memnun olabileceğiniz malumatı arza muvaffak oluruz. Yalnız Şark Cephesi Ordu Kumandanlığı tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne çekilmiş bir telgrafname vardır ki bunu Heyet-i Aliyyenize arz edilmek üzere Makam-ı Riyaset'e göndermişlerdir. Bunda Ermenilerden bahis bazı malumat olduğu için Kâtip Bey'e vereceğim, okusun efendim. Başka bir arzunuz var mı efendim?

Efendim, Ethem Bey biraderimizin rahatsızlığından dolayı hakikaten bendeniz de o teessürü şahsen kendimde duydum ve Riyaset Makamı'ndan kendilerine zaten bildirmiştim. Maahaza Heyet-i Umumiye namına da tensip buyurur iseniz tekrar biraderi vasıtasıyla yazarız.

25. MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

26 Eylül 1336 (26 Eylül 1920)

Bir kelime arz edeceğim. Beyefendi Matbuat ve istihbarattan bahsettiler, ona müteferri bazı şeyler teklif ettiler. Heyet-i celile kabul buyururlarsa bir şey teklif edeceğim. Müdüriyet-i Umumiyenin tarih-i teşekkülünden bugüne kadar gösterdiği mesai hakkında heyet-i celileye arz-ı malumat ve izahat vermek ve ondan sonra yeni tedabir hakkında heyet-i celilenin kararına arz-ı malumat etmek üzere eğer tensip buyurulursa müdür-i umumi heyet-i umumiyeye yarın veyahut her ne zaman arzu ederseniz izahat verirler. Ve ondan sonra müzakerat ve münakaşata geçilir.[1]

Müsaade ederseniz buradan söyleyeyim. Beyefendi'nin söyledikleri çok doğrudur. Fakat yapılan vezaifin gayr-ı kâfi olduğunu ve lazım gelen malumatı verip vermediğini takdir edebilmek için, şimdiye kadar derece-i mesaisini ve muhassala-i mesaisini, bu mesaiyi ifa edenlerin ağzından ve bu mesuliyetin üzerinde bulunanlardan işitmek lazım gelir, ondan sonra kifayet, âdem-i kifayetine hüküm olunabilir.

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 4, 26.9.1336, Pazar, s.374.

1 Mustafa Kemal Paşa konuşmasına aşağıdaki diyalogtan sonra devam etmiştir:
"*Reis- Efendim, şimdi iki teklif var.*
Refik Bey (Konya)- Paşa Hazretlerinin buyurdukları doğrudan doğruya, teşekkül eden Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin yaptığı şeyler hakkında izahât almaktır. Hâlbuki dünkü cereyan eden müzakerede, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin lâyık olduğu veçhile, arzu ettiğimiz vezaifi ifa etmediğinden bahis idi ve buna binaen doğrudan doğruya bir vekâlete tevdiyle bunun daha şamil bir surette tatbiki meselesi mevzubahis olmuştu."

26. MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİ'NİN İŞLERİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

28 Eylül 1336 (28 Eylül 1920)

Efendiler, mesaisi huzur-ı âlinizde mevzubahis olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, heyet-i celileniz kararıyla, riyasetin taht-ı idaresine verilmiş bir müessesedir. Binaenaleyh bu Müdüriyet-i umumiyenin bilcümle efal ve harekâtından ve teşebbüsatından mesul olan makam, Müdüriyet-i umumiye makamı değil, riyasettir. Binaenaleyh, o riyaset makamını işgal eden bendeniz; bu itibarla mevzubahis olan işler hakkında, izahat verenlerle, izahatı dinleyen heyet-i celileniz arasında, vukuunu zannettiğim bir iki suitefehhümü izale için, bir iki kelime arz edeceğim.

Zannediyorum, sû-i tefehhümün en büyük kısmı iki noktada temerküz ediyor ve o kadar büyük temerküz ediyor ki, suret-i telakkiye göre, bütün aza-yı kiramın fikri, teşevvüşe duçar olabilir. O noktalardan birisi, Düvel-i Muazzamadan birisinin, bütün vesait-i istihbariyesini, hükûmetimizin emrine amade kılmış ve fakat bundan istifade edilememiş olmasıdır.

Efendiler; bu mesele hakkında Meclis'te beyanatta bulunan arkadaşlar bu noktaya temas eden sözlerini ihtimal ki biraz kuvvetli sarfetmiş oldukları için, fikirde o kadar kuvvetli tecelli etmiş oluyor. Hakikat hâlde mesele tasvir edildiği gibi değildir. Efendiler, Filhakika Avrupa'da bulunan İstanbul'lu bir genç arkadaşımız Ankara'ya gelmek istemiş ve buraya gelinebilen tarik ne ise o tarik üzerinde yürüyerek Ankara'ya gelmiştir. Güzergâhında büyük ve mühim bir Avrupa payitahtına uğradığı sırada, orada zaten bulunan bir takım rüfekamızla görüşmüş ve ondan sonra buraya gelmiştir. Bu arkadaşla ben bizzat görüştüm ve bana oradan mektuplar getirmiştir ve o mektupların muhteviyatına dair kendisi de şifahî bazı malumat vermiştir. Fakat bu Efendi bana öyle bir şeyden bahsetmemiştir. Bu Efendi kendi nokta-i nazarından, Avrupa'da neşriyat hakkında bazı mütalaat dermeyan etmiş olabilir ve bu itibarla burada bulunan ve alakadar olan arkadaşlarımızla da bir proje yapmış olabilir. Fakat söylenilen söz, Düvel-i Muazzamadan birinin bilcümle vesait-i istihbariyesini bizim emrimize amade bulundurmasıdır ki böyle bir mesele

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 4, 28.9.1336, Salı, s.395-399.

yoktur ve mühim değildir. Bu kadar mühim olsa, yalnız o zaman müdür-i umumi olan zatın değil, bilhassa benim malumatım olmak lazım gelirdi.

Efendiler; mevzubahis olan projeyi gördüm. Bunun ifa edilebilmesi, demin Müdür-i Umumi Beyefendi'nin pek güzel ifade ettikleri gibi, bir noktaya mütevakkıf idi, öyle görülüyor ve hakikaten o nokta anahtar noktasıdır, o temin edilmedikçe bütün proje ve bütün mevaid manasız kalır. Hâlbuki o noktayı bize bütün vesait-i istihbariyesini vaat etmiş olduğunu söylemiş olduğunuz devlet kabul etmemiştir. Binaenaleyh meselenin aslını bu suretle tashih etmek lazım gelir, böyle bir şey yoktur.

2'nci nokta efendim; bir Amerikalı buraya gelmiş, kırk dört milyon kâr kazandıran bir itilafname yapmış, böyle bir itilafnamenin yapılabilmesi için mutlaka benim tasdik etmekliğim ve mutlaka benim haberdar olmaklığım lazım gelirdi. Benim malumat ve muvafakatim olmadan, tasdikimi almadan, benim taht-ı emrimde bulunan müdür-i umumi böyle bir itilafname yapamaz. Yalnız buraya gelen bir Amerikalı'yı ben hatırlıyorum. Filhakika gayet kıymettar Amerikalı bir muhabir buraya geldi. Öyle bir zamanda geldi ki; o zaman daha Matbuat Müdüriyeti olmadığı gibi, Meclis de küşat edilmemişti. O zat Meclis'in küşadı günleri burada bulundu. Bu muhabir benim ile görüştü. Birçok sualler sordu. Kendisine lazım gelen cevaplar verildi. Bilhassa burada Meclis'in küşadını vesairesini gördü ve hakikaten kıymetli malumatla buradan İstanbul'a avdet etti ve bütün müşahedatını ve buradan aldığı esasatı da neşretti. Fakat bizimle böyle samimi irtibatta bulunduğu için ve bizim menafimize yardım eder neşriyatta bulunduğu için, yine o Amerikalı, Amerika Hükûmeti'nin İstanbul'da bulunan memurin-i siyasiyesi tarafından derhâl İstanbul'dan tard edildi. Bundan başka Amerikalı buraya gelmemiştir ve buraya gelip bizim menafi-i hakikiyemize hizmet eden o Amerikalı'yı, yine Amerika Hükûmeti memurin-i siyasiyesi uzaklaştırmıştır. Ancak buraya Amerikalı muhabir namı altında bizim İstanbul'lu beylerden birisi gelmiştir. Eğer mevzubahis olan Amerikalı bu ise bu Amerikalı değildir. Bunu hatırlıyorum efendim. Hastalığım zamanında idi, beni ziyarete geldi, kendisiyle görüştüm, bir iki gün sonra, bu zat ne için buraya gelmiştir? Dedim. Benim ile bir mukâleme yapmak istediği mevzubahis olmuştu. Rahatsızlığım buna mâni olduğu için yazsın göndersin, dedim. Filhakika arkadaşlardan birisi buna delalet etti. Birkaç şey sordu, cevap verdim ve buradan gittiğini işittim. Binaenaleyh böyle bir itilaf da mevcut değildir. Filhakika böyle bir itilafname yapılmış, istifade edilmemiş ise, cidden alakadaran hakkında Meclis-i Âli'nin nazar-ı dikkatini celbe değer bir nokta olurdu. Fakat böyle bir şey yoktur Efendiler. Esasen bu mesele hakkında çok söz söylemek istiyorum. Fakat mademki başlandı, bir iki noktasını daha izah edeyim:

Evvelki gün bu mesele hakkında beyanatta bulunan arkadaşlarımızdan birisi, bilhassa dinin telkin kuvvetinden muntazaman istifade edilmediğini beyan buyur-

muşlar. Efendim müdür-i umumi Bey'in bir nebze söyledikleri gibi, Umur-ı Şer'iye Vekâletince bütün mahallerdeki müftü ve kadı vesair ulema-yı kirama umumi tebligat-ı mahsusa yapılmıştır. Her yerde, camilerde halkı tenvir ve irşat için vaiz ve nasihatler yapılması hakkında talimat verilmişti ve Filhakika her tarafta camilerde vaiz ve nasihat edilmiştir. Burada kendi arkadaşlarımızın yapmakta oldukları mesai ve irşadatı da kulaklarımızla işitiyoruz ve bundan pek çok istifadeler temin edilmiştir. Konya'da, Sivas'ta, Kayseri'de birçok yerlerde bu tarz-ı mesai netayice-i fevkalade göstermiştir. Bundan başka müntesibîn-i ilmiyeden birçok arkadaşlarımız vardır ki tabii elinde bayraklar olarak değil, sırf bu vesile ile tarafımızdan, tenvir ve irşat için memur edilmişler ve memleket içerisinde dolaşmaktadırlar.

Efendim, ulemadan başka diğer birçok arkadaşlarımız vardır ki memlekette ve halkın içinde irşat ve tenvir ile meşgul olmaktadırlar. Efendiler; sahile çok ehemmiyet verilmiştir. Suret-i mahsusadâ arz ederim. Sırf sahil üzerinde garptan tâ Trabzon'a, şarka kadar halk içinde çalışmak üzere suret-i hususiyede gönderilmiş arkadaşlarımız vardır. Efendiler, yalnız müdüriyet-i umumiye makamında bulunmuş olan bir arkadaşımın bunları tamamıyla bilmemesi varit ve vaki olabilir. Çünkü birçokları makam-ı riyasetçe gönderilmiştir. Veyahut vekâletlerden bazıları göndermiştir. Malum-ı âliniz, tenvir ve irşat meselesi o kadar vâsidir ki bunu yalnız bir şube ve bir müdüriyete tahmil etmek ve oradan çıkmasına intizar etmek doğru değildir. Bütün vesaitimizden istifade ederek irşadatta bulunmak lazım gelir ki biz de böyle yapmaktayız.

Bir de "Memlekette matbuat var mıdır?" denilmiş. Yani memlekette matbuatın olmadığından bahsolunmuş. Filhakika Efendiler, Anadolu'da bir sene evvel, altı ay evvel, sekiz ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat bugün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vuku bulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır. Binaenaleyh matbuat ihmal edilmemiştir. Efendiler; bu matbuatın vücut bulması için ilk teşebbüsler yapılmış ve vücut bulmuştur. Hayatlarını idame etmek için maddi muavenet; fakat ihtimal ki mevzubahis edilmek lazım gelen en mühim ve hakiki muavenet, fikrî muavenet olacaktır ki bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda idare-i kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifa-yı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulf eden bir gazete olmuştur. İsmi Yenidünya'dır. Binaenaleyh ihmal yoktur efendim. Belki müdür-i umumiler kısa bir zaman müdüriyet-i umumiyede kaldıkları ve kısa bir zamanda ifa-yı vazife ettikleri için, vaziyet-i umumiyeyi tamamıyla ihata edemeyecekleri için, ihmal vaki olduğunu zannedebilirler.

Efendim sulh muahedesi ve onun tercümesi hakkında da bir kelime ilave etmek istiyorum. Filhakika burada vesait bulunup tab' edilememiş, Konya'ya gönderil-

miş. Fakat intişarını ben tehir ettirdim. Çünkü en mühim bir bahsi yanlış tercüme etmişler ve tahrif ederek tercüme etmişlerdir. Bu da hakk-ı kaza meselesidir. Eğer hakikatte olduğu gibi tercüme edilirse gayet büyük bir noktaya temas ediyor. Fakat İstanbul'da yapılan tercümeleri oraya aynen vermişler ve o suretle orada da bu tahrifi yapmışlar. Ben de intişarına razı olmadığım için müdüriyet-i umumiyeden rica ettim, tekrar buraya getiriniz, tashih ediniz ve yeniden tab' ediniz dedim. Binaenaleyh yanlış yaptıkları için teahhur etmiştir.

Efendim sahil propagandası hakkında da birkaç kelime daha ilave ediyorum: Arkadaşlarımız sahil propagandamızın hiç yapılmamakta olduğundan ve sahilden küçük bir sadâ gelmediğinden bahsettiler. Bunda da hata vardır. Efendiler sahil propagandamız vardır, bu pek kuvvetlidir. Hiçbir sadâ gelmiyor değil, ben yirmi dört saat zarfında yirmi dört tane rapor alıyorum. Arzu buyurursanız bütün bu raporları size havale edeyim, heyet-i celileniz okuyabilirler. Binaenaleyh Karadeniz sahilimiz gayet müteyakkızdır, uçan kuştan dahi haber vermektedirler ve oraya uğrayan vapurun derhâl içerisine girerler, yapılması icap eden şeyleri yaparlar. Efendim sahil propagandamız vardır.

Bir de birtakım nüshalardan bahsolunuyor. Birtakım nüshalar hazırlanmış, fakat haftalar geçmiş, tab' olunmamış. Doğru, müdüriyet-i umumiyenin de beyanatı sırasında işittik ki; Filhakika bizim Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyemizde tab'ı ve neşredilmek üzere birtakım Bolşevik risaleleri vardır. Yine Beyefendi izah buyurdular; Bolşevik Nizamnamesi, sonra Bolşeviklik'in İslâmiyet'le alakası var mı yok mu? Ve İstanbul hakkında bazı nokta-i nazarlar ve sonra iki tane destan. Arkadaşlarımızdan birinin gayet kıymettar olan destanını beraber okuduk, diğerlerine takdimen tab' için Karahisar'a gönderdik. Çünkü burada yapamadık.

Birde diğer bir noktadan bahsediliyor, Efendiler; Avrupa'ya kendiliklerinden giden bir takım zevat varmış. Mesela Londra'da, Paris'te vesair Avrupa'nın büyük şehirlerinde çalışıyorlarmış ve ecnebilerden para alıyorlarmış ve biz kendilerine alaka ve rabıta göstermiyormuşuz. Bu nazar-ı dikkatimizi celb ettiği için maruzatta bulunacağım. Filhakika Avrupa'da bu memleket ve millet için çalışan birçok rüfekamız vardır ve bu rüfeka-yı kiramımızla da gayet muntazam ve emin irtibatımız vardır ve bu arkadaşlar; tarafımızdan verilen talimat dairesinde ifa-yı vazife etmektedirler. Fakat kendiliğinden oraya gitmiş ve ecnebiden para almış ve bu suretle temin-i hayat etmekte bulunmuş birtakım insanlar varsa, Londra'da İngilizlerden, Paris'te Fransızlardan, bilmem nerede kimlerden... Zaten öyle adamlara ben iş vermem. Böyle adamlarla irtibat-ı muhafaza etmekte müteredddidim ve bunda bendenizi mazur görmenizi rica ederim. Binaenaleyh Hükûmetin haberi yoktur, sözü söylendi. Yalnız Matbuat müdürü haberdardır, bu doğru değildir. Çünkü Hükûmetin haberi olmadan bir şey yapılamaz. Eğer Hükûmet'in ve benim haberim olmadan, Matbuat Müdüriyeti ifa-yı vazife edecekse, o hâlde bunu bana emniyet buyurma-

manızı rica ederim. Her şeyden haberim olacaktır ve benim malumatım olmadığı hâlde birtakım şeyler vardır ki; onlar da ret ve muvafakatım tahtında yapılacaktır ve muvafakat etmiş isem, ondan dolayı da bendenizi mazur görünüz.

Efendim diğer bir arkadaşımız, yine irşat meselesi dolayısıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin mesaisini tenkit ettiği sırada, tenkidatımı teyit için demişlerdir ki; mesela Afyon Karahisarı'na bir telgraf dört günde gider, sonra Bilecik'e, buradan kalkarsınız, siz oraya gidersiniz, ajans henüz gelmemiş olur. Bunların hepsi doğrudur. Fakat bu mesele; doğrudan doğruya telgraf ve posta muamelâtına ait bir meseledir. Şimdi telgraf ve posta muntazam işlemiyorsa, bundan dolayı da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'ni tenkit etmeye lüzum var mıdır? Onu Dâhiliye Vekili'nden sorunuz. Bittabi telgrafların seri teatisi esbabını istikmal buyururlar. Fakat İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi ile bunun alakası yoktur.

Sonra diğer meseleden bahsolundu. Geçenlerde bazı rüfeka-yı kiramımız, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin mesaisini teshil için ona azami muaveneti yapmak için bendenizle de görüşerek, hususi olarak toplandılar. Fakat bu içtimaları çok devam edemedi zannediyorum, şimdi biraz içtimaları teahhur ediyor. İçtimanın tekerrür etmesi, bu tabii şayan-ı arzu bir şeydir. Yalnız bu içtimaatın bu suretle teahhur etmesine bir sebep olduğunu son günlerde haber aldım. Onu da biraz izah etmek isterim. Bu toplanan arkadaşlar, benim telakkime göre tenvir ve irşat için fikrî olan azam-i muaveneti yapacaklardır. Fakat sonradan gördüm ki, memlekette yeniden bir teşkilat projesi yapmışlar. Mesela burada bir merkez-i umumi ve başka yerlerde diğer merkezler vesaire... Bu, tabii gayet güzel bir şeydir. Fakat tecrübeme nazaran söyleyebilirim ki, böyle vâsi ve vesaiti az olan bir memlekette ve bilhassa bizim memleketimizde, bu gibi teşkilat kolay kolay vücut bulmaz. Bunu hepimiz tecrübe ettik. Hem gayr-ı kabildir, hem de her yapılan teşkilattan mutlaka istifade edilmek lazım gelmez. Onun için dedim ki; diğer cemiyet teşkilatımızdan istifade ederek bunu yapabiliriz, teşkilata lüzum yoktur. Eğer o arkadaşlarımız bu itirazımdan dolayı içtimaya devam etmiyorlarsa tabii haksızlık ediyorlar.

Efendim bir de vekâlet meselesi mevzubahistir. Hakikaten bendeniz de düşündüm; bu irşat ve tenvir, propaganda meselesi gayet mühimdir, ordu kadar mühimdir, hatta ordudan daha mühim bir meseledir. Binaenaleyh ordunun vesairenin bir vekâleti olur da onlardan daha mühim olan bu umur neden vekâlet değil Efendiler? Neden bir vekâlete tevdi edilmiyor? Bunların hepsi doğru. Vekâletin fevkinde bir makam varsa onu da yapalım. Fakat sizi temin ederim ki; arzu ettiğimiz bir şekilde işi yürütmeye kâfi gelmez. Memlekette propagandayı arzu ettiğimiz gibi yapabilmek, yalnız bir propaganda vekâleti yapmakla değil, bütün vekâletlerin umurunu bihakkın tanzim etmekle ve bütün vekâletler makinesini beraber işletmekle mümkün olur. Binaenaleyh vekâlet değil, mümkünse bunu Dâhiliye Vekâleti'ne rapt etmelidir. Çünkü Dâhiliye Vekâleti'ne raptedersek, Dâhiliye Vekâleti'nin birçok

vesaiti vardır ki, doğrudan doğruya ondan istifade mümkün olur. Mesela Posta ve Telgraf Umuru, sonra Teşkilat-ı Mülkiye, Memurin-i Mülkiye, Vesait-i Mülkiye, sonra mesela Emniyet-i Umumiye İstihbaratı vardır. Bu itibarla belki daha muvafık olur. Maruzatım bundan ibarettir.

27. SUBAY ADAYLARININ DİPLOMA TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Teşrîn-i Sânî 1336 (1 Kasım 1920)

Efendiler!

Garbın hiçbir vakit affedemeyeceğimiz zalimleri, memleketimiz Türkiye'yi parçalamak, bu topraklarda yaşayan milletimizin haysiyetini, istiklalini payimal etmek için verdikleri asırlık kararı en nihayet mevki-i tatbike koyarken, milletimiz bugün cihana şamil inkılabat ve ihtilalat içinde mevcudiyetini muhafaza lüzumuna kanidir. Bu kanaat memleketimizin ve milletimizin bütün cihan-ı beşeriyete cidden haiz-i kıymet olduğunu bihakkın takdir ettirmelidir. Millet, kendilerine bütün zalim nazarlar ve feci teşebbüsler karşısında ciddi, hakiki mevcudiyetle ayaklandı. Ve bunun neticesi olarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi vücuda geldi. Bittabi hainlerden bahsetmek istemem. Fakat kanaatıma nazaran bütün efrad-ı milletimiz teşekkül eden vaziyetin tarsin ve takviyesi ve muvaffakiyeti için bütün mevcudiyetlerini hasretmişlerdir.

Bunun en kıymetli ve bariz misali mevcudiyetleriyle teessüs etmiş olan bu müessese-i askeriyenin teessüsüne bahis olmuş olan muhataplarımız gençlerdir. Filhakika bu gençler ve burada fedakârlığın maddi bir misalini vücuda getirmişlerdir. Bundan dolayı hareketleri şayan-ı takdir ve tebriktir.

Efendiler!

Milletimizin ve onun sevk-i idaresini deruhte etmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin büyük mücadelede behemehâl muvaffak olacağına eminim. Bu hususatın temini için esbab-ı avamil, vesait mevcuttur. Burada, yalnız şunu zikretmek isterim, bu esbab ve avamilin başında en müessiri ordumuzdur. Ordumuz hayat ve haysiyet mücadelesinde milletin ve milletin gayelerinin yegâne istinatgâhıdır. Ordu kendisine teveccüh eden bu vazife-i mübeccelesinde bihakkın muvaffak olabilmesi için lazım gelen evsafın birincisi, demir gibi bir inzibattır. Orduda inzibatın yegâne vasıta-i tecellisi münevver, kahraman, fedakâr zabitandır.

Bugün ordumuz zabitanı saydığım evsafa tamamen maliktir. Fakat buna bir şey ilave etmek lazımdır ki, bu içinde bulunduğu şu fevkalade ahval ve şeraitin heye-

* Ankara Zabit Namzetleri Talimgâhı'nın ilk mezunlarının diploma merasiminde söylenmiştir. Enver Aka, "Ankara Zabit Namzetleri Talimgâhı'nın 50. Yıl Dönümü Münasebetiyle Yaptığı Konuşma", *Türkiye Eski Muharipler Dergisi*, S 7-8, 1970, s. 435.

canlarıyla, gayeleriyle yetişecek olan genç zabitlerimiz bize istiklal için daha kuvvetli ümitler bahşedeceklerdir.

İşte bugün bu basit ve debdebesiz merasimle Büyük Millet Meclisi namına büyük bir mükâfata hazır olmuş bulunuyoruz.

Ordumuz bugünün şeraitine, bugünün evsafına malik genç zabitanına malik olacak ve ordu bu genç zabitanla cidden iftihar edecektir.

Bu zabitanı Büyük Millet Meclisi'ne mesaisiyle takdim eden Mektep Müdürü ve rüfeka-yı mesaisini Büyük Millet Meclisi namına tebrik ederim.

28. ERZURUM MEBUSU İSMAİL BEY VE ARKADAŞLARININ ERMENİSTAN İLE MÜTAREKE ŞARTLARI HAKKINDAKİ SORU ÖNERGESİ DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

18 Teşrîn-i Sânî 1336 (18 Kasım 1920)

Bir noktayı hatırlatmak istiyorum ve askerî nikât-ı nazara taalluk ettiği için, heyet-i askeriyeden aldığım malumat üzerine heyet-i umumiyeyi tenvir etmek istiyorum. Beyefendinin buyurdukları gibi; evvelce teklif edilmiş olan mütareke şeraitini Ermenilerin kabul ettiğini söylüyor ki o mütareke şeraiti iki nokta-i nazarı ihtiva ediyordu. Birisi; Ermeni ordusundan silah almak, 2'ncisi o günkü vaziyete göre Ermeni ordusunun çekileceği hatla, bizim muhafaza edeceğimiz hat arasında bîtaraf mıntıka bırakmak. Hâlbuki bilahare harekât-ı askeriye başladı. Evvelki hattı çok ileri geçtik. Yalnız bulunduğu vaziyetten şarka doğru değil, merkezden cenuba ve Şahtahtı'ndan dahi kıtaatımız ileriye yürümüştür. Binaenaleyh mütarekenamenin hututa taalluk eden kısmı bittabi yeni vaziyete göre tebeddül etmiştir. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiyece yeni bazı tekâlif yapmışlardı. Fakat bu haiz-i ehemmiyet değildir. O, yeni hattın biraz garbında; bu biraz daha ileri de idi. Yalnız bunda yeni nokta-i nazar muhafaza edilmiştir. O da cenuptan Azerbaycan'a giden yolların tamamen emniyette tutulmasıdır. Erkân-ı Harbiyece böyle bir şey vardır efendim, askerî talimat sırasında verilmiştir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 5, 18.11.1336, Perşembe, s.419.

29. RUSYA SOVYETLERİ SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ HALK KOMİSERLERİ KONSEYİ BAŞKANI VLADIMIR ILYIC LENIN'E YAZDIĞI MEKTUP*

22 Teşrîn-i Sânî 1336 (22 Kasım 1920)
Dış İlişkiler Dairesi
Siyasi Bölüm
Lenin Yoldaş'a
Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti
Halk Komiserleri Konseyi Reisi
Moskova

Reis Yoldaş,

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi ve daha önce Batı Cephemizin Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın, Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti nezdinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sefiri ve tam salahiyetli temsilcisi olarak tayin edildiğini bu itimatnameyle resmî olarak bildirmekten şeref duyarız. Kendisini, iki halkı ortak idealleri uğruna birleştiren dostluk ve kardeşlik hislerini her zamankinden daha çok kuvvetlendirmek için bütün çabasını göstermekle vazifelendirdik. Size hükûmetimiz adına yapacağı bütün açıklamaları emniyetle kabul etmenizi rica ediyoruz. Nezdinizde bulunmakla, beraberliğimizi daha samimi kılmak yanında, bizi ortak hedefimize daha çok yakınlaştırmaya ve Rusya ile Türkiye halklarının önündeki bütün engelleri daha kolay aşmalarına katkıda bulunması ümidiyle, Rusya emekçi halkına olan derin hayranlık ve şahsınıza olan yüksek saygıyla, Başkan Yoldaş, sizden itimatnameyi kabul etmenizi rica ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 89.

30. KONYA AYAKLANMASIYLA İLGİLİ OLARAK KONYA'YA BİR HEYETİN GÖNDERİLMESİ HAKKINDA VERİLEN TAKRİR DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

25 Teşrîn-i Sânî 1336 (25 Kasım 1920)

Efendim, Konya vekayiinde zimethal olduğu zannolunan birtakım zevat orada teşekkül eden divan-ı harbe tevdi olunmuşlardır. Divan-ı harbin heyet-i umumiye hakkında verdiği karara Heyet-i Aliyyeniz itiraz buyurmamıştınız. Yalnız Büyük Millet Meclisi azasından bazı refiklerimizin orada ittiham edilmiş olduğu nazar-ı dikkatinizi celbetti. Ve Heyet-i Aliyyeniz bu meseleye vazıü'l-yed etti. Bu mesele münasebetiyle zaten mühim olan Konya Hadisesi'ni daha esaslı tetkik etmek, ta'mik etmek Heyet-i Vekilece takarrür etti. Heyet-i Vekile muhtelif vesaitle bu tahkikatını ifa etmektedir. En son vermiş olduğu bir karar ki oraya suret-i mahsusa da bir heyet gönderecektir. Fakat Heyet-i Vekile arzu etti ki bu heyet-i mahsusaya rüfekamızdan da birkaç kişiyi ilhak etsin. Bu doğrudan doğruya Heyet-i Vekilece yapılmış bir tedbirdir. Gidecek olan heyet-i mahsusa, Heyet-i Aliyyeniz namına orada icrayı tetkikat edecek değildir. Zaten Heyet-i Vekile'nin bu icra-î meselede taraf-ı âlinizden müstakil bırakılması daha muvafık olacaktır. Yalnız Heyet-i Vekile'nin sizden ricası, intihap olunan zevata mezuniyet ita buyurmanızdan ibarettir. Binaenaleyh bu arkadaşlara mezuniyet verirseniz onlar da bu heyetle beraber gideceklerdir. Vermezseniz tabi gidemez. Binaenaleyh bunları rey-i âlinize arz ediyorum.[1]

Efendim, bu gidecek olan heyet-i mahsusanın vazifesinde yalnız Çelebi Efendi Hazretlerinin işini takip etmesi esas değildir ve heyet-i umumiyeye verdiğim takrirde Çelebi Efendi'den ve Çelebi Efendi meselesinden bahsolunmamıştır. Suret-i umumiyede Konya meselesini tahkik ve tetkik edecek ve istihsal etmiş olduğumuz malumatı tevsi edecek, bizi daha çok tenvir edecek bir rapor istiyoruz. Bu mesail-i umumiye içerisinde ihtimal ki Çelebi Efendi Hazretlerinin de meselesi nazar-ı

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 6, 25.11.1336, Perşembe, s. 42.

1 Mustafa Kemal Paşa Isparta Mebusu Nadir Efendi'nin; *"Bir şey arz edeceğim. Heyetimizden gidecek zevat, usul-i muhakemeye, usul-i adliyeye bihakkın vâkıf olanlardan gitsinler rica ederim. Onun çok tesiri vardır. Şevket Bey'e diyecek yoksa da diğer zevat-ı muhtereme zannederim, adliye ile mütevekkil olmuş zevat değildir."* açıklamasından sonra konuşmasına devam etmiştir.

dikkate alınabilir. Fakat kendilerinin diğer bir arkadaşımızın da söylediği gibi bu meselede tamamen bîtaraf kalmaları lazım gelir. Bu mesele burada bir mahkeme icra olunur gibi...

Eğer Heyet-i Aliyyeniz işe vazıü'l-yed etmemiş olsalardı, divan-ı harbin kararı haklarında tatbik edilecekti ve bilhassa bendeniz Çelebi Efendi'nin haklarını düşünmek için heyet-i tahkikiye göndermeye lüzum görüyorum. Meseleyi tahkikat neticesinde meydana çikarmak için böyle bir tahkikat yapmaya lüzum gördüm.

31. MÜDAFAA-İ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA'YA ÇEKTİĞİ TELGRAF*

5 Kânun-ı Evvel 1336 (5 Aralık 1920)
Evrak/7.12.36 [1920]
Şifre
Zata

Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Malum heyet ile Bilecik'te görüştük. İsmet Bey beraberdir. Celâl, Hakkı Behiç, Muhittin Baha Beyleri müzakerenin bazı safhalarına dâhil edeceğim. Heyet-i Vekile'nin anlamak isteyeceği bazı noktalar varsa bildirilmesini rica ederim. Heyetin esaslı hiçbir kanaat ve kararları yoktur. Neticede kendilerini alıkoymak niyetindeyim[1].

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

---

* Kemal Atatürk, *Nutuk,* C 2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1969, s. 524-525; *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Vesika No: 9442'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi *Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi*'ndedir.

1 Gazi Mustafa Kemal, bu konuda *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapmaktadır: *"... 5 Kânun-ı Evvel [Aralık] 1920'de Bilecik İstasyonu'nda bekleyen Ahmet İzzet Paşa heyetine temas edeceğim. Hatırınızdadır ki, İzzet Paşa'nın talep ve teklifi üzerine, kendileriyle Bilecik'te görüşme kararlaştırılmıştı. Heyet, ayın dördünden beri beni Bilecik İstasyonu'nda bekliyordu. Heyet, İzzet, Salih paşalarla sefirlerden Cevat, Ziraat Nazın Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münir Beyler ve Hoca Fatin Efendi'den meydana geliyordu. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Görüşme şu tarzda cereyan etti: Ben, ilk söz olarak, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Reisi' diyerek kendimi takdim ettikten sonra, 'Kimlerle müşerref oluyorum' sorusunu yönelttim. Salih Paşa, benim maksadıma intikal edemeyerek kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın Dâhiliye Nazırı olduğunu izaha kalkışırken, ben hemen İstanbul'da bir hükûmet ve kendilerini o hükûmetin ricali olarak tanımadığımı ve eğer İstanbul'da bir hükûmetin nazırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşmekte mazur olduğumu beyan ettim. Ondan sonra, sıfat ve salahiyet söz konusu edilmeyerek fikir alışverişinde bulunmak tensip edildi. Konuşmanın bazı safhalarına Ankara'dan beraber gelen bazı mebus arkadaşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyan eden konuşmadan, gelen zevatın esaslı hiçbir malumat ve kanaatleri olmadığı anlaşıldı. Nihayet, İstanbul'a dönmelerine müsaade etmeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi tebliğ ettim. Zaten beklemekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânun-ı Evvel [Aralık] 1920'de Ankara'ya geldik. İstanbul heyetini, arzulan hilafına tutuklamıştım. Fakat bunu ilan etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevattan millî hükûmet işlerinde istifadeyi düşünerek haysiyetlerini saklı bulundurmak istedim. Bu maksatla, Ankara'ya gelir gelmez matbuata verdiğim resmî ajans tebliğinde, söz konusu zevatın, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'yle temas etmek vesilesiyle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayır ve selametine daha faydalı ve tesirli bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilan ettirdim".*

32. DİYARBAKIR MEBUSU HACI ŞÜKRÜ'NÜN, KURMAY SUBAYLAR HAKKINDA KULLANILAN SÖZLERİN ZABITTAN ÇIKARILMASINA DAİR VERDİĞİ TAKRİR DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

16 Kânun-ı Evvel 1336 (16 Aralık 1920)

Muhterem arkadaşlar! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Müdafaa-i Milliye Encümeni Reisi olan zat tarafından bu kürsüde, "*Erkân-ı Harblerin taht-ı esaretinde, istibdâdında ordu duramaz*" bu mahiyette bir şey söylendiğini işittiğim zaman fevkalade meyus ve müteessir oldum. Nizamın ve intizamın temini için yegâne kuvvet olan ordu, mübeccel aile içinde sarf-ı dimağ etmekle mükellef olan bu encümen-i mahsusun, bu encümen-i âlinin reisi olan zatın ağzından bu kadar fena bir söz çıkmamalıydı. Efendiler, ordumuzda ayrıca bir erkân-ı harb sınıfı yoktur. Bunlar mazinin paslı sahifelerine karışmış şeylerdir. Bugün orduda yalnız zabitan heyeti vardır. Erkân-ı harplik, zabitanın ifa ettiği vazife itibarıyladır. O vazifenin yanına kim geçerse erkân-ı harp vazifesini ifa eder. O vazifeden ayrıldığı dakikada nereye memur olursa, diğer herhangi bir zabit gibi o da bir zabittir. O da bir kumandandır. Zabitanımız arasında, orduda hiçbir fark yoktur Efendiler. Fazla bir tahsil görmüş olmakla da cihanın hiçbir yerinde bir hata, bir kusur gibi telakki edilemez.

Encümen reisinin, heyet-i zabitanımızın bir kısmının diğer kısmına tefevvukuna ve istibdâdına temas eder bir fikir dermeyan etmesinin bir suimaksatla olduğunu heyet-i celilenize alenen söylüyorum. Ve tekrar olarak söylüyorum. Çok rica ederim arkadaşlarımıza ki bu gibi insanlara çok dikkat edelim. Binaenaleyh, Encümen Reisi bu sözünü behemehâl geriye almalıdır. Çünkü bütün zabitanımızın Meclis-i Âli'ye olan hürmet ve muhabbetine bir nâkise teşkil edecektir. Meclis bu gibi hasis şeyleri mevzubahis ve müzakere etmekten çok yüksektir. Meclis dimağında böyle hasis maksatlar dönen insanların baziçesi olmaktan çok uzaktır. Binaenaleyh nezahatle, vatan ve millete olan aşk ile vazife-i milliyemizi ifa edelim. Hükûmetimizin nizam ve intizamını tutmak için yegâne kuvvet olan ordunun içine fesat ilka etmeyelim. Emin olunuz arkadaşlar; buna teşebbüs ve tevessül etmek isteyenlerin hiçbir vakit muvaffak olması ihtimali yoktur. Bu Meclis ve bu millet ona katiyen müsaade etmez. Ve bu Meclis ve bu millet, o gibilerin kafasını ezmeğe muktedirdir. Binae-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 6, 16.12.1336, Perşembe, s. 396-397.

naleyh ben de Beyefendinin fikrine iştirak ediyorum. O söz nasıl olmuşsa burada sarfedilmiş, hiç olmazsa bizim zabıt ceridesinde bulunmasın.

33. SEYAHAT BELGELERİ HAKKINDA VERİLEN SORU ÖNERGESİ DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Kânun-ı Evvel 1336 (21 Aralık 1920)

Şimdi yeni elime gelen bir şifreli telgrafnameyi, mevzubahis olan meseleye ve benim şahsıma da çok yakından taalluk ettiği ve efkâr-ı tenvire medar olacağı için arz ediyorum. Belki söylenmemesi caiz olan bir şeydir. Fakat söyleyeceğim, bunu bana yazan bir reis-i hükûmettir. Benim yakın akrabamdan birinin zevci buraya geldi diyor. Malum-ı devletleri bulunacağı veçhile filan yerde filan ve filandır, hakikaten böyle. İngilizler zat-ı devletlerine mahremane mükâlemeye kapı açmak üzere İstanbul'da mahrem vasıta aramışlar ve mahremane bir tarzda filan Bey'e müracaat etmişler ve yedine suret-i tercümesi aşağıda arz edilen resmî mührü haiz ve İngilizlerin İstanbul'da hususi memuru Yüzbaşı Bennett (İngiliz İstihbarat Subayı Yzb.) imzalı İngilizce bir vesika vermişlerdir. Bu babda emir ve mütalaat-ı devletlerini bekliyoruz. Verilen vesika da budur. Tarihi 1 Kânun-ı Evvel 1920 (Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taallukatından olduğunuza emin olarak size, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mahremane mütalaat tesisini istihraç etmek için bu vesikayı verdim). Bunu eline alan bir reis-i hükûmet fevkalade bir mesele-i siyasiyeye temas etmiş olduğuna zahip olabilir. Hakikaten bu adam böyle tasvir edildiği gibi benim yakın akrabamın kocasıdır. Ve bu Kaptan Bennett (İngiliz İstihbarat Subayı Yzb.) malum bir zattır. Meşhur bir zattır ve böyle bir teşebbüste bulunmuş olmasını pek tabii telakki edebilirsiniz. Hâlbuki işte ben söylüyorum, bu zat casustur. Casus olduğu bence daha evvel malum. Bu akrabamın kocası olan zat, binaenaleyh bu benim akrabamdır diye ve elinde bu vesika vardır diye, oradaki reis-i hükûmet bu vesika ile buyurun Ankara'ya gidiniz deseydi, bu bana gelmeyecekti ve bunu getirmeyecekti. Ve kendisini tutmasalardı, bunu belki de meydana çıkarmayacaktı. Binaenaleyh casusluk yapacaktı. Kim bilir memlekete ne kadar fenalık yapacaktı. Kimbilir ne kadar müfsitkârane vezaif ifa edecekti. Bundan bana malumat verdiler. Hükûmetin bu takyidatı sayesinde ben de muttali oldum ve kendilerini tevkif etmeleri için icap eden makam vasıtasıyla emir verdim. Binaenaleyh takyidattan vazgeçmeyelim ve düşmanlarımız pek habistir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 6, 21.12.1336, Salı, s. 471.

1921

1. İTİLÂF DEVLETLERİ, SOVYET RUSYA, GÜRCİSTAN VE ERMENİSTAN İLE OLAN İLİŞKİLER HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

3 Kânun-ı Sânî 1337 (3 Ocak 1921)

Efendiler; bu noktanın suitefehhüme uğradığını zannediyorum. Bunun için müsaade buyurursanız Heyet-i Vekile namına ufak bir izahta bulunacağım. Biz Ermenileri mağlup ettikten sonra dermeyan ettiğimiz şeraitten biri de kendilerinden muayyen miktarda silah almak idi. Bu silahların bir miktarını aldık, mütebaki miktarını dahi taleb etmekte bulunuyoruz. Binaenaleyh bugün mevkii icra ve muamelede bulunan mesele hükûmetin şerait-i mevcudeyi bitamamiha tatbikına aittir. Biz Ermenilerden üç nokta-i nazardan silah talep ettik. Birincisi Ermenilerin henüz rengi, mahiyeti ve makasıdı tamamen inkişaf etmiş değildir. Binaenaleyh böyle renksiz bir milletin elinde silahı bulundukça mücavirinde bulunanlara daima zarar ika eder. Binaenaleyh biz mutazarrır olabiliriz. Diğer taraftan mutazammın talebimiz olduğunu mütekabilen söylediğimiz Ruslar dahi mutazarrır olabilirler. Binaenaleyh tarafeynin menfaatini temin için Ermenilerin ellerinden silahlarını almak lazımdır. Bunun için silahlarını istedik ve istiyoruz. 2'ncisi Ermeniler iddia olunduğu gibi komünist olmuşlarsa kendilerinin silaha ihtiyacı kalmamıştır. O hâlde müsalaha şeraitini tatbik etmekte hiçbir mahzur yoktur.

3'üncüsü her gün ordularımızı tezyit etmekteyiz. Binaenaleyh silaha ihtiyacımız vardır. Galibiyetimizin mukabil hakkı olmak üzere Ermenilerin elinde bulunan fazla silahları istiyoruz. Binaenaleyh hükûmet bu dakikaya kadar bu nokta-i nazarından inhiraf etmiş değildir. Yani Ermenilere silahlarını terketmiş veyahut terk teklifine karşı muvafakat etmiş değildir. Yalnız Rusya Bolşevik Hükûmeti, komünist yapmak istediği Ermenilere cemile göstermek arzusunu izhar ettiğinden ve bu da o meyanda tadât edildiğinden bize aksetmiş bir mesele hâline geldi. Ve komünist olmuş Ermenilerin elinde silah bulunmaktan bir mahzur tevellüt edebileceği zikredildikten sonra bize muhtaç olabileceğimiz silahları Ermenilerin ellerinden almak suretiyle değil, Moskova'dan telafi etmek imkânından da bahsolunuyor. Bir de silahlar komünist olmayan Ermenilerin ellerindedir. Fakat bunlar komünist olanların aleyhinde istimal edileceğinden bu silahları komünist olmayanların elinden

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 3.1.1337, Pazartesi, s. 158-159.

almak ve komünist olanların eline vermek cihetini Ruslar tercih etmektedir. Bütün bu vaziyetler düşünülecek olursa meselenin suret-i katiyede halli bizim tevahhuş ettiğimiz noktaların tanzimine ve bizim muhtaç olduğumuz menafiin teminine taalluk eder. Eğer Ruslarla olan münasebatımızın netayiçi bütün bu korktuğumuz ve korkmadığımız noktalara tekabül ederse bittabi mesele o vakit mevzubahis olur, yoksa bugün tebeddül etmiş hiçbir mesele yoktur. Müsamaha edilmiş bir husus da mevcut değildir efendim.[1]

Hüseyin Avni Bey'e kısa bir cevap vermek istiyorum. Biz Rus Bolşevik Hükûmeti'nin bize karşı olan hissiyatına emniyet ve itimat etmek isteriz. Bu emniyet ve

1 Mustafa Kemal konuşmasına Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in şu açıklamasına cevap vererek devam etmiştir: *"Müsaade buyurulursa efendim, ehemmiyetli bir nokta arzedeceğim. Beyler, bendeniz Ermenilerin silâhlısından değil, silâhsızından korkuyorum. Yani Ermenilerin silâhlısı olan Taşnaklardır. Onlar silâhla karşımıza çıktığı zaman daima onları silâhla ezecek kuvvete malikiz. Şimdi korktuğum bir safha var, o da Ermenilerin silâhsız olarak kızıl bayrağa bürünüp memleketimiz içerisinde ika edecekleri zararları vardır, fesatları vardır, bu muhakkaktır. Size bir noktayı arz etmek isterim: Gümrü'de bulunuyordum. Daha müzakere başlamazdan evvel Çiçerin Ermenilerden evvel müracat etti. Bu himaye ve sigorta mahiyetindedir. Bugün onların komünist olması Ruslar tarafından sigorta edilmelerinden bu vaziyete girmeleri, kendilerini komünist göstererek memleketimiz içerisine girmek içindir, katiyen bilirsiniz ki Ermeni Taşnakları komünist değildir. Bu bir dindir. Fakat din ama düstûrları gayet zehirleyici bir dindir ve kolay nüfuz ediyor. Malum-ı âlileridir ki Rusya'ya ve Azerbaycan'a girdiği zaman ne gibi ellerle giriyordu ve ne gibi tahribat yapıyordu? Bunlar hakkıdır. Şimdi Ermeniler de bizim zayıf damarlı insanlarımızı arayacaklardır. Dediğim gibi; bir din, bir kaide olarak memleketimize komünistlik girmeyecektir. Bir çapulcu, bir yağmakâr, bir cani sıfatıyla memleketimize girecektir. Ben ondan korkuyorum. Bu katı, sabit, muayyen ve şahsî bir meseledir. Şimdi Şark cephesinin, evvelki safhasından daha nazik bir safhaya dâhil olduğunu görüyorum. Bunun için hükûmet en ziyade tedabir-i âcilesini ittihaz etmelidir. Böyle hükûmeti istiyorum, istemiyorum demişsin bence kıymeti yoktur. Bu bir hastalıktır, bu ordu değildir ki görünsün. Bu sızar. Hükûmet arzu etmez, fakat arzu etmediği halde memleketin içerisine girer, tahribat yapar ve o güvendiğimiz kaviyüşşekime orduları maazallah inhilal ettirir. İşte Ermeniler böyle kurnaz bir millettir. Karşılarında bulunan ordumuzu bu suretle inhilâle duçar etmek isterler. Hükûmetin gayesi, hudud-u millîsi dâhilinde müstakil yaşamaktır. Hükûmet muktedir midir ki bu mefkûre memlekete girmesin veya bu maske memlekete girmesin? Ermenilerin getireceği mefkûre, milletimizi inhilâl ettirmek mahiyetinde kalacaktır ve bunda ben müttefik-i tabiimiz olan Rusların samimiyetine pek kani değilim. Dediğim gibi; henüz Ermenilerle anlaşmadan bize Ruslar müracaat etmişlerdi. Bugün gelmiş, bizimle aramızda olan bir mukaveleyi Ermenilere kabul etmemek cesaretini veriyor. Efendim; tabiî, celse-i hafiyeye ait olan meseleleri bendeniz de takdir ediyorum. Yalnız birşey var ki aldanmamak ve görüşülmüş mesaili görmemek de olamaz. Tabiî, Ermenilerin samimiyetine katiyen güvenmeyiz. Katiyen itimadımız yoktur. Onların bugün memleketimizin Şark cephesinde muzır bir vaziyet almakta olduklarına kaniim. Bunun çaresini hükûmetten istirham ediyorum."*

itimadımız hayalâta, zanniyyata ve güzel sözlere aldanmaya muallâk değildir. Tamamen maddiyata istinat etmektedir. Fakat bunun ne olacağını izah etmeyeceğim. Yalnız tekrar ediyorum ki lâfa değil maddiyata istinat ediyoruz. Onun için samimiyetine itimat ederiz. Komünizmin intişarı meselesine gelince kendileri buyurdular ki, istense de istenmese de bu bir mikroptur. Girer. O hâlde çaresi yok demektir. Mademki maddi tedabirle önüne geçmek imkânı olmayan bir sirayettir. Bu mutlaka sâri olacaktır. Zannediyorum ki buna karşı tedbir düşünmek meselesiyle mevzubahis olan mesail-i siyasiyeyi birbirinden tefrik ve temyiz etmek daha muvafık olur. Yalnız sırf bu noktaya temas etmek üzere arz edebilirim ki bu sâri ve gayr-ı kabil-i içtinap olmak üzere tasvir buyurdukları komünizme karşı çare vardır. Komünizm prensiplerinin, kaidelerinin memleketimizde ve milletimiz arasında kabiliyet-i tatbikiyesini idrak etmek veyahut idrak edenlerimiz vasıtasıyla bütün memlekete ve bütün millete anlatmaktır. Eğer bu hakayık milletimizin ekseriyeti tarafından tamamıyla idrak buyurulmuş olursa, ya kabiliyetimiz vardır yaparız veyahut kabiliyet-i tatbikiyesi yoktur, anlarız. Tevahhuş ederiz, yapmayız. Ancak bu hakikate karşı da kabiliyet-i tatbikiyesi olmadığına göre ve hatta tatbik etmeğe kıyam edenlere karşı hükûmet her türlü vesaiti istimalde kendisini gayet meşru görür. Bu münasebetle geçmiş ifadata ait bir meseleyi arzetmek istiyorum. Memleketimizde malum-u âlileri teşekkül etmiş Komünist Fırkası diğeri Halk İştirakiyûn Fırkası namı altında yine komünist fırkasıdır. Türkiye Komünist Fırkası'nın suret-i teşekkülünden vazıhan malumatım vardır, bu fırkayı kimlerin ve ne gibi maksatla teşkil ettiklerine vâkıfım. Maksatlarının tamamıyla menafi-i âliye-yi vataniye ile hâl-i mutabakatta olduğuna ve şahıslarının en kıymetli, en namuslu ve en vatanperver arkadaşlarımızdan bulunduğuna tamamen imanım vardır. Yalnız geçenlerde Ethem Bey meselesiyle alakadar olan sözlerim meyanında bir şey söylemiştim ki onun bilahare yanlış tefsirata sebebiyet vermiş olduğunu işittim. O mesailden dolayı taht-ı tevkife alınan bir zatın üzerinde Ethem Bey'i isyana teşvik zemininde yazmış olduğu bir mektupla beraber komünist fırkasının teşkilata mahsus memuriyeti mutazammın bir vesikası bulunduğunu söylemiştim. Bu iki vesikanın bir şahıs üzerinde çıkmış olması vakada bir münasebet olabileceği zannını tevlit etmiş olmalı ki bazı suitefehhümat oluyor. Hâlbuki bunun bir tesadüften ibaret olduğu muhakkaktır. Çünkü Hakkı Behiç Bey'in de Ethem Bey'in bugün malumumuz olan efal ve harekâtıyla hiçbir münasebeti olamayacağı...

Efendim Hüseyin Avni Bey'in Ermeniler hakkındaki buyurduğu tamamen doğrudur. Ve biz Ruslarla bu meseleyi mevzubahis ederken onları da bu hakikate irca etmek için teşebbüsatta bulunmaktayız. Tamamen hakları vardır.

Efendim, hükûmet dediğiniz şey heyet-i celilenizce kendi arasından ekseriyetle intihap edilmiş olan ve kendilerine vezaif-i muayyene tevdi kılınmış bir heyettir. Yahut vezaif-i muayyeneyi tevdi ettiğiniz zevatın teşkil ettiği hükûmet sizsiniz.

Hükûmetin siyaseti demek, bu Meclis-i Âli'nin maksad-ı yegâneyi teşekkül demektir. O da kısa bir (formül) ile ifade edilmektedir. Hudud-ı millîmiz dâhilinde demin Beyefendi'nin de buyurduğu gibi bütün milletin istiklalini temine matuftur. Binaenaleyh hepimizin maksadı bundan ibarettir. Bu tahlil olunursa tabii komünizm esasatıyla taarruz eder. Bakınız hudud-ı millîden bahsediyoruz. Ben çok içtimaiyat ile meşgul olmadım. Fakat komünizm bittabi hudut tanımaz. Hâlbuki biz bir hudud-ı millî kabul ediyoruz. Sonra istiklal-i tamdan bahsediyoruz. İhtimal komünizm bilâ kayd u şart serbestîyi iltizam eder. Biz de bunu kabul edemeyiz. Binaenaleyh, Hükûmetin siyaseti gayet bariz ve vazıh bir siyasettir. Ve bu siyasette ekseriyetimize veya heyet-i umumiyemize değil, milletin heyet-i umumiyesine istinat etmekte olduğuna kanaat-i tammesi vardır. Yoksa şu veya bu zümre veya partiye istinat eden hiç kimse mevcut değildir. Hariciye Vekilinin beyanatında bu nokta tasrih edilmiştir. Bizim Ruslarla olan münasebatımızda esas olarak kapitalizm aleyhine yani komünizm esasatına temas dahi edilmemiştir. Görüşebilmek için komünist olunuz veyahut olmağa mecbursunuz diye kimse bize bir şey demediği gibi, sizinle dost olabilmek için komünist olmağa karar verdik dememişizdir. Böyle bir esas mevcut değildir. Yalnız Rus Bolşevik Hükûmeti komünisttir. Ve gaye-i aslisi budur. Bütün milletlere bu fikri, bu kaide-i asliye-i içtimaiyeyi infaz etmek ister. Şunu ifham etmek isterim ki, biz buna mâni olacağız veyahut bunu yapmayacaksınız demek, Rusya Bolşevik Hükûmeti'nin mevcudiyetini tanımamak ve onu reddetmek demektir ki bunu da yapamayız. Yalnız memleketimize ve milletimize zarar iras edebilecek tarzda gelmesine karşı tedabir-i katiyeyi ittihaz etmek mecburiyetindeyiz ve bu tedabiri ittihazda onlar elbette bize muhalif olamaz. Yalnız hükûmet başkadır. Hükûmetin rical-i resmiyesi başkadır. Bir de alelıtlak millet içinde bulunan cemiyetlerin teşebbüsatı başkadır. Malum-ı âliniz, Rus Hükûmeti ricaliyle olan temasımızda başka türlü muhataba da bulunulduğu hâlde diğer taraftan gayr-ı mesul birtakım insanların tamamen Rus komünistliğini memlekete sokmak için teşebbüsatta bulunabilirler. Binaenaleyh, bu içtimai bir meseledir. Biz burada içtimai inkılaptan bahsetmiyoruz. O milletin tekâmül ve istidadına vabestedir.

2. BATI CEPHESİ BİRİNCİ KUVÂ-YI SEYYARE KOMUNTANI ETHEM VE KARDEŞİ TEVFİK BEYLER HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

8 Kânun-ı Sânî 1337 (8 Ocak 1921)

Muhterem Efendiler! Garp Cephemizi teşkil eden kuvâ-yı askeriyemiz meyanında 1'inci kuvve-i seyyare tesmiye ettiğimiz kıtanın başında kumandan olarak Ethem Bey ve bunun biraderi Tevfik Bey'in bulunduğunu cümleniz bilirsiniz. Bunlar hakkında ve bunların son zamanlardaki teşebbüsatı hakkında bir iki münasebetle Heyet-i Aliyyenize bazı izahat vermiştim; fakat bu izahatım celse-i hafiyelerde vuku bulduğu için bütün milletçe mesele henüz gayr-ı malumdur. Binaenaleyh en son safha hakkında beyanatta bulunmadan evvel şimdiye kadar cereyan etmiş olan vekayin gayet kısa bir hülasasını yapmak istiyorum; fakat vuku bulacak maruzatım pek çok hülasa olacaktır ve birçok tetkikatın neticesinde elde edilen delâil ve vesaikin verdiği kati kanaatlere istinat edecektir. Ethem ve Tevfik Beyler, maatteessüf mebdeinden son zamanlara kadar bizimle beraber ve içimizde arkadaşlık etmiş bulunan Reşit Bey'le beraber menafi-i mülk ü milleti müdafaa etmek için emir ve kumandalarında bulundurmaya muvaffak oldukları kuvvetlere istinat ederek birtakım hayalata saptılar. Bizce kanaat-i katiyeye müstenit olarak inkişaf etmiş olan bu kanaat şu idi. Evvela, Kütahya ve havalisinde kendi tabirlerince bir hükûmet, fakat bizim hakikati ifade etmek üzere kullanacağımız tedbirlerle bir derebeylik teşkiline yeltendiler. Bir taraftan bu derebeyliğini Afyonkarahisar'ına, Isparta'ya ve belki Konya'ya, Eskişehir'e idamesine taraftar bulunuyorlardı. Yine bu adamlar memleket ve millet menafii namına ifa-yı vazife ederken her vazife ifa ettikleri yerde milleti mutazarrır ediyorlardı. Şüphe yok ki heyet-i celileniz ve cümlemiz bu adamların ve kuvvetlerinin millete ika etmekte oldukları mazarratı yakinen görüyorduk. Lakin öyle devirler geçirdik ki o devirlerde bittabi her kuvvetten istifade etmek zaruretinde idik ve fakat her kuvvetin fenalıklarını bertaraf ederek müspet ve nafi bir hâle getirmek ümidini de kuvvetli olarak muhafaza ediyorduk. Ethem ve Tevfik Beylerin kuvvetleri hakkında ilk tatbik etmek istediğimiz tedabir bunları mantıki, makul, meşru ve kabil-i istifade bir hâle getirmek olmuştu; bununla uzun zaman mücadele edildi. Bittabi Hükûmetimiz ve Hükûmetimizin memleket içinde bütün

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 8.1.1337, Cumartesi, s. 225-226

teşkilatı bir taraftan cephelerdeki ordularımız günden güne kesb-i intizam ve mükemmeliyet ve kudret peyda ediyor, ordu ve hükûmet her tarafta tedbirlerini tatbik ettikçe ve bu tatbikatta kudretini gösterdikçe Ethem ve Tevfik beylerin hayalhanesinde; yalnız hayalhanelerinde tekevvün eden emeli saha-yı intişar bulmaktan mahrum oluyordu. Son zamanlarda Garp cephesinde bir kumandan tebeddülü oldu. Malum-ı âliniz Fuat Paşa oradan infikâk etti. Yerine; bütün cephe ikiye ayrılarak bir kısmına Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Bey, diğer kısmına da Dâhiliye Vekili Refet Bey memur edildiler. Hükûmetin bu iki zata vermiş olduğu vazife bu iki cephe üzerinde kuvvetli ve muntazam birer ordu vücuda getirmek ve diğer taraftan bütün o sahada ve bütün o menatıkta hükûmetin hakiki olarak teessüs ettiğini ve bu teessüs eden hükûmetin şeref ve haysiyetinin daima mahfuz kaldığını herkese göstermek ve icap ederse fiilen teyit etmek idi. Bu iki zat deruhde ettikleri vazifeleri ilk andan itibaren fevkalade bir surette, müdebbirane bir tarzda tatbik etmeye başladılar. İşte bu tatbikat esnasında idi ki, Ethem ve Tevfik beyler kendi planlarının biraz zaman sonra mevki-i tatbika katiyen ve külliyen çıkmaktan men edileceğini idrak ettiler ve planlarının tatbiki için isticâl lüzumuna kail oldular. Ethem Bey rahatsızlığını bahane ederek kâh Eskişehir'de ve kâh Ankara'da çalışıyordu. Reşit Bey Meclis'in içinde çalışıyordu. Tevfik Bey kardeşi Ethem Bey'in vekili sıfatıyla Kütahya ve o havalideki kuvvetlerinin başında çalışıyordu ve her üçü aynı maksada çalışıyorlardı. Ethem Bey hastalık bahanesiyle burada bulunduğu bir sırada cephede bulunan biraderi Tevfik Bey hiç mânası olmayan birtakım esbab-ı zahiriye ile hükûmet ve ordunun icraatına itiraz etmeye başladı ve bu itirazlarını Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarının tatbik olunmamasına kadar ilerletti. Misâl olarak hatırıma gelen birkaç şeyi söyleyeceğim. Mesela, casuslar Büyük Millet Meclisi'nin vazettiği kanun mucibince İstiklal Mahkemeleri'ne tevdi olunur. Firar mesaili İstiklal Mahkemelerine tevdi olunur. Hâlbuki kuvve-i seyyarenin başında bulunan Tevfik Bey, her iki meseleyi doğrudan doğruya kendisi hallediyordu. Yani filan adam casustur diye Tevfik Bey tarafından derhâl idam olunur yahut firara sebebiyet vermiştir diye Tevfik Bey veyahut Ethem Bey tarafından idam olunuyordu. Hâlbuki mutlaka her idam olunan, casus veyahut müsebbibi firar değildir. Bunlar kendi nüfuzlarını, tehditlerini ika ve teşmîl etmek için böyle terör yapıyorlardı. Garp Ordusu Kumandanı, bütün kumandanlara olduğu gibi bunlara da yapmış olduğu bir tâmimde, bir tebliğde bunu men etmişti. Onlar buna itiraz ettiler ve bu itirazlarında haksız olduklarını basit bir mükâleme neticesinde kendileri dahi itiraf ettiler. Mesela Simav ve havalisinden düşman çekildikten sonra hükûmet memurları bulunmadığından halkın ahval-i mütezebzip bir hâlde bulunuyordu. Hükûmet-i merkeziye icap eden memurlarını, jandarma ve polis tayin edip gönderinceye kadar orada sırf halka bir mercî-i idari olmak üzere Garp Ordusu Kumandanı oraya bir havali kumandanı tayin etti. Simav ve havalisi kumandanı diye bir zatı tayin etti ve oraya miktar-ı kâfi

jandarma ve kuvvet gönderdi. Bunda da itiraz ettiler. Garp ordusunun böyle bir tedbiri tatbik etmekten diğer bir fikir ve maksadı da vardı. O da şu idi: Yunanlar çekildikçe derhâl 1'inci kuvve-i seyyareye mensup olan müfrezeler oralara gider, halkı soyar veyahut asker yapacağız diye icap edenleri alır ve bir kısmını siz Yunanlarla beraber hareket ettiniz diye öldürür. Böyle birtakım taaddiyat-ı nâmütenahiyede bulunuyorlardı ve bunun neticesi olarak hıyanet neticesi olarak, ya Yunanlara kendilerini yalnız bırakmamaları için rica ediyorlardı veyahut Yunanlarla beraber kaçıyorlardı veyahut da bu gelen gayr-ı muntazam şaki kuvvetlere karşı silahını istimal ederek cephe teşkiline mecbur kalıyorlardı. İşte Garp Ordusu Kumandanı, bu zavallı Müslüman halkın kalbini tatmin etmek, hayat ve menafiini sıyanet etmek ve düşmanla beraber kendilerini yürümekten men için yegâne bir tedbir olmak üzere Simav ve havalisine sırf halka mercî olmak üzere böyle bir heyet göndermişti. Tevfik Bey bunu da istemedi ve gönderilen havali kumandanlığını maiyetindeki jandarmasıyla beraber oradan iade etti, bu tarzdaki muhalefetlerini birgün o raddeye getirdi ki "ben Garp Ordusu tanımam" dedi. Yani düşman karşısında kuvve-i müsellâha ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Garp Ordusu Kumandanı'na isyan ediyordu. Bu vaka riyasete intikal etmişti. Ben bunun bir tarz-ı muslihanede hallini pek çok arzu ediyordum. Bunun için meseleyi resmen heyet-i vekileye ve Heyet-i Aliyyenize intikal ettirmeden evvel bizzat halledebileceğimi zannederek teşebbüs ettim. Ve burada bulunan Ethem ve Reşid Bey'i alarak cepheye gittim, oradaki kumandanlarla görüştüm, mevzu-i münakaşa olan esbap o kadar basit, o kadar manasız idi ki; hakikaten ne Reşit Beyce, ne Ethem Beyce ve ne de diğer bu işlerle temasta bulunan ve alakadar olan arkadaşlarca haiz-i ehemmiyet görülmedi. Ve bir mesele olarak telakki edilmedi.

Ve Garp Ordusu Kumandanı'nın bu nokta-i nazardaki tebligatının herhangi bir zat, herhangi bir kumandan tarafından reddedilmiş olmasını makul bulmadılar. Binaenaleyh böyle bir mesele adeta mevhum kaldı. Fakat derakap bunlar bu esasın çürük olduğunu görünce 2'nci bir esasa geçtiler. Dediler ki, biz filan, filan, filan kumandanları istemeyiz, onlar yapamazlar. İstemedikleri kumandanların heyet-i umumiyesi nazar-ı itibara alınırsa âdeta Garp Ordusu'nda hiçbir kumandan kalmıyordu. Bütün Garp Ordusu'nu bunların emrine tabi kılmak icap ediyordu. Hâlbuki reddettikleri kumandanların her biri ayrı ayrı sabib-i fazilet ve sahib-i kıymet insanlardır. Bu hususta dahi iddialarının gayr-ı makul olduğunu görünce mikyası biraz tebdil ettiler ve dediler ki yalnız filan kumandanı istemeyiz. Mesela Refet Bey'i istemeyiz dediler. Niçin Refet Bey'i istemiyorsunuz dedik. Emniyetim yok diye cevap verdi. Biz bu emniyetsizliği, Refet Bey'in noksan mezayasından münbais olduğunu farzetmekte olduğunu telakki ederek bunun böyle olmadığını söyledik. Refet Bey'in gayet kıymettar, gayet fatin, gayet cesur ve kıymetli, mücerrep bir kumandan olduğunu kendisine söylediğim zaman, böyle faziletlerin herkesten

ziyade Refet Bey'de mevcut olduğuna ve buna herkesten ziyade kanaatleri olduğunu beyan ettikten sonra şahsen âdem-i emniyet beyan ederek Refet Bey'in oradan kalkmasını ve Refet Bey ile beraber Karahisar'da bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'in de kalkmasını arzu ediyorlardı. Fakat böyle her an başka bir safhada, başka bir renkte, başka bir maksatta tecelli ettirilen mesele bittabi bizim nazar-ı dikkatimizi celbetmişti. Ve bunun için hükûmet de bu işi bütün vesaitiyle tetkik ve tamike koyuldu. Bu esnada gördük ki bunlar mesela Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe vesaire, vesaire gibi ne kadar böyle kimseler varsa bunların hepsini gizli mektuplar, şifreli mektuplarla, hususi adamlarla hükûmet aleyhine, kendisiyle beraberliğe teşvik ediyordu. Hükûmet bir taraftan bunlara nasihat etmek suretiyle daire-i aklı mantığa ircaa çalıştığı sırada bittabi diğer taraftan da bunların fenalıklarının memlekete intişar etmemesine çalışıyordu, bunun için icap eden tedbirleri alıyordu. Bu adamlar baktılar ki bu tedbirlerinde bu teşebbüslerinde de muvaffak olamıyorlar, o zaman nokta-i nazarlarını tebdil ettiler. Tebdil ettikleri nokta-i nazar şimdi arz edeceğim gibi bir zihniyete istinat ediyordu. Bu zihniyet doğrudan doğruya Reşit Bey'in ağzından çıkmış, benim ve Meclis-i Âlinizde bulunan birçok zevatın huzurunda telaffuz edilmiştir. Bu adamlar demişlerdir ki bizim için hayatımız, haysiyetimiz, bizim menafiimiz bu milletin, bu vatanın hayat ve menafiinden yüksektir. Biz İran'da da Turan'da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz.

Ve yine bu adamlar demişlerdir ki "Biz İzmir ve havalisinde vâsi arazi ve çiftliklere ve servete malikiz ve size iştirak etmekle büyük işler ve büyük fedakârlıklar yaptık, biz Yunanlarla beraber kalabilirdik ve Venizelos'la ben, diz dize oturabilirdim". Binaenaleyh 1'inci hayale, 1'inci gayeye vasıl olamayacaklarını gördükten sonra 2'nci bir nokta-i menfaatin istihsaline teşebbüs etmişlerdir. Yani hıyanet noktası aramaya teşebbüs etmişlerdir, bunun için tevessül ettikleri tarz-ı hareketleri şunlardır. Evvela, Bolşevikleri iğfal etmek, komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhâl bir inkılap, bir ihtilal yapmak imkânı olduğu kanaatini verdirmek istediler ve bunun için gönderdikleri memur-ı mahsuslarla burada bir beyanname yazdılar. Evvela, Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı, o ameleye hitaben bir beyanname yazdılar, tab' ettiler, oraya götürüp tevzi edeceklerdi. Tabii müsveddesini yazdılar ve makinede tab' ettiler, ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. Bunların bu hareketi evvelce malum idi ise de vakıa hâlinde görelim dedik. Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adamların böyle mesleksiz ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardır. Binaenaleyh kendilerine hıyanete daha müsait olan bir muhit, bir nokta-i temas aradılar ve onun için Yunanilerle dostluk taharri ettiler. Böyle Bolşeviklerle, Yunanilerle ve aynı zamanda İstanbul'la ve aynı zamanda İngilizlerle böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ve muhtelif siyasetler düzdüler. Hangi siyaset kendi emellerine, menfaatlerine, hıya-

netlerine mutabık gelirse derhâl oraya tevessül için müheyya bulunuyorlardı. Bir taraftan da milletin vahdetini ve bilhassa ordunun vahdet ve itaatini, inzibatını ihlal için teşebbüsatta bulunuyorlardı, orduya sağlepçi kıyafetinde birtakım adamlar soktular ki bunlar askere diyeceklerdi ki, derhâl zabitlerinizi öldürünüz, memleketlerinize gidiniz, böyle bir şeye lüzum yoktur. Diğer taraftan da bütün zabitanın kendileriyle beraber bulunmaları için ayrı ayrı propaganda yapmışlardır, diğer bir istikametteki teşebbüsleri de bütün millet nazarında Büyük Millet Meclisi'nin muhterem azalarını lekelemek, Büyük Millet Meclisi'nin kadir ve haysiyetini tenkis etmek idi, dâhile ve harice karşı bütün bu teşebbüsler esnasında Hükûmet tedbirlerini tatbik etmekle beraber arz ettiğim gibi mümkün olduğu kadar bu adamları ıslah-ı hâl ettirmeye çalıştı.

Ve en son olmak üzere gerek Heyet-i Aliyyenizden ve gerek onlara emniyet bahş olabilccek kıymetli ve faziletli arkadaşlarımızdan birkaçı tâ oraya kadar gittiler. Kendilerine icab eden nesayihte bulundular. Fakat bu da müessir olmadı. Ve belki bu arkadaşları iğfal etmek için birçok yalanlar söylemişlerdir. Çünkü bu arkadaşlarla orada müdavele-i efkâr ettikleri sırada hükûmetin kendi emirlerine vermiş olduğu bir piyade alayının, 159'uncu Alay'ın zabitanının kâffesini tevkif etmişlerdi ve efradına da birer vesika verdiler ve bu vesikalar üzerinde "Artık muharebe bitmiştir, hepimiz Padişahın evamirine itaat edeceğiz, haydi memleketlerinize gidiniz ve bunu neşrediniz" diye terhis etmişler ve ellerinden silahlarını alarak şuradan, buradan topladıkları adamlara ve ondan sonra da Yunanlara verdiler. O sıralarda idi ki yani heyet daha orada bulunduğu zaman idi ki –hatır-ı âlinizdedir- doğrudan doğruya Meclis Riyaseti'ne hitaben yazdıkları bir telgraf, daha doğrusu bir protesto-name diyelim, çünkü onlar öyle demişlerdi. Bu protestoname ile doğrudan doğruya Meclis-i Âlinizin meşruiyetine, mevcudiyetine tecavüz ve taarruz etmişlerdi. Bütün manasıyla isyan etmişlerdi.

Bu isyannamelerini kendileri için kıymetli bir vesika addederek düşmanlarımız nezdinde kendilerini kurtarmaya kifayet edecek bir vesika telakki ettiklerinden son elde ettiğimiz vesaikte bunun bir suretini de düşmanlarımıza vermiş oldukları anlaşılıyor. Bu adamlar bütün milletin ve memleketin menafi-i mukaddesesini tahkir etmekten, bu adamlar Meclis-i Âlinize karşı hiçbir ferd-i zelilin telaffuz edemeyeceği bîedebâne tahkirata cüret ettiklerinden, bu adamlar müdafaa-i vatan için hudutlarda, cephelerde duran askerlerimize silahlarını çevirmekten utanmadıkları hâlde yine Meclis-i Âliniz bunların lehinde, bunların salahında bulunmak istediniz ve en son kabul etmiş olduğunuz karar; bu adamların ilticaları hâlinde hayatlarının masun kalacağı ve irtikâp etmiş oldukları denaetten dolayı haklarında sadır olması tabii olan hükm-i kanûninin delalet-i âcizanemle mazharı affolacağı vaadinin kendilerine bildirilmesinden ibaret idi. Efendiler! Heyet-i Aliyyenizin bu emrini harfiyen ifa ettim. Bu tebliğ Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey tarafından aynen

bunlara tebliğ edilmiştir. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey, her insana nasip olmayacak bir büyüklüğü de kendiliğinden göstermiştir. Bu adamların kafasını on kere parçalamak için nâmütenahi fırsatlara malik iken, pek kuvvetli kıtaat elinde iken ve bütün vaziyete hâkim iken vurmamıştır. Vuracağı zaman demiştir ki... O hata etmemiştir, o daima Meclis-i Âlinizin mukarreratına tevfik-i hareket etmekle pek büyük bir sevap işlemiştir. İsmet Bey bunlara demiştir ki, işte Büyük Millet Meclisi'nin size olan en büyük lûtf-ı atıfeti; bunu size resmen tebliğ ediyorum. Fakat hususi olarak kendiliğimden de diyorum ki yaptığınız hıyanet, cinayet ve denaattir. Güvenecek hiçbir şeyiniz yoktur, maiyetinizdeki kuvvetleri pek mübalağalı olarak söylüyorsunuz, ben onu üç misli add ederekten tedabirimi almışımdır. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi'nin emrine itaat ediniz. Bu adamlar ona da itaat etmemişlerdir. İşte ondan sonra ordu kumandanı, kıtaatı bunların bulunduğu istikamete tevcih etmiştir. Hâlbuki bunlar daha evvel Yunanlarla ittifak etmişlerdir ve bütün safahat gösteriyor ki bu ittifaklarını fiilen izhar etmek için bahane taharrî ediyorlardı. Ordu Gediz istikametine teveccüh edince bunların maiyetlerinde bulunan ve kısm-ı küllisi zorla tutulabilen insanlar derhâl vaziyeti anladılar ve kısım, kısım ayrıldılar ve bu ayrılanların bir kısmı orduya iltihak etmiştir ve bir kısmı da iltihak etmek üzere bulunuyor. Ethem, Tevfik ve Reşit Beyler doğrudan doğruya maiyetlerinde kalan bir kısım kuvvetler ki -en son vaziyetle üç yüz kişi kadar görülmüştür- bunlarla bilâ kayd u şart Yunanların emrine tâbi olmuştur. Yunanlara, şüphe yok ki bunlar birçok esrar tevdi etmişlerdir. Yalnız bu adamlar bittabi ne ordumuzu bilirler ve ne de ordumuzun celadetini lüzumu gibi takdir edebilirler. Onların esrar diye tevdi ettikleri şeyin hükm-i tesiri yoktur. Fakat herhâlde mübalağalı bir surette vermiş oldukları malumat ve izahat, Yunan ordusunu ve İngilizleri fevkalade heveslendirmiştir. Bunun neticesi olarak iki gün evvel Yunan ordusu bütün Garp Cephesi'nin her noktasında, kendi safları arasında Ethem Bey dâhil olduğu hâlde, taarruza geçmişlerdir.

İşte Ethem, Tevfik ve Reşit Beylerin bu hareket-i hainanelerini fiilen dahi izhar ettikten sonra tabii haklarında verilecek olan hüküm pek barizdir. Bittabi o dakikadan itibaren bunlar bizim için hiçbir sıfat-ı necabeti haiz olamazlar ve ihtar-ı âlileri veçhile Ethem ve Tevfik hainleri diyeceğim. Ancak henüz Büyük Millet Meclisi azası sıfatını taşımakta bulunan Reşit Bey hakkında dahi aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyet-i Aliyyenize hürmetim bunu telaffuz edebilmek için Reşit Bey'in azalıktan sükûtuna rey vermenizi istirham eylerim. [1]

Binaenaleyh Efendiler, artık Ethem, Tevfik ve Reşit meselesi kalmamıştır. Maiyetlerindeki namuslu kuvvetler ayrılmışlar ve orduya iltihak etmişlerdir. Ve

1 Mustafa Kemal'in bu sözlerinden sonra Saruhan Mebusu Reşit Bey'in mebusluktan ihraç edilmesi oylanmış ve oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

kendileri de ne kadar âciz ve naçiz olduklarını anlamışlardır. Ve en son kendilerine layık olan mevkii de ancak Rum saff-ı harpleri meyanında bulabilmişlerdir. Şimdi karşınızda bir Yunan meselesi vardır. Bu münasebetle belki icap ederse Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de vaziyet inkişaf ettikçe tabiatıyla beyanatta bulunurlar. Ben yalnız ufak bir hülasa yapayım:

Efendim Saruhan Mebusu Reşat Bey, Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey ve Demirci Kaymakamı Hilmi Bey daha evvel İsmet Bey'in yanına gelmişlerdi. Ve onlar mahremane bu adamların Yunanlarla temas ve münasebette bulunduklarını bildirmişlerdi ve İsmet Bey zannederim; onları beraberinde bulundurdu. Efendim evvelsi gün düşman Yenişehir, İnegöl, Gediz ve Uşak'tan, yani her noktadan taarruz etmiştir. Uşak'tan şarka ilerlemek isteyen düşmana karşı Cenup Ordusu Kumandanı Refet Bey ve orada bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey taraflarından seri bir surette ittihaz olunan tedabir karşısında düşman Uşak'ın pek yakınında İslâm köyünden ileri geçememiştir. Orada tevakkuf etti, dün ve bugün hiçbir hareket ve faaliyeti görülmemiştir. Gediz'de bulunan kuvvetimize Ethem 300 kişi kadar bir kuvvetle taarruz etmiştir. Tabii püskürtülmüştür. Bunun taarruzu üzerine tabii oradaki kuvvetlerimiz mukabil taarruza geçmiş, takip ediyordu. Son vaziyeti henüz takip ediyoruz.

Bunlar haiz-i ehemmiyet bir şey değildir. Daha çok vekayii halledeceğiz. Şimalde, efendim malum-ı âliniz Yenişehir ve İnegöl'de büyük kuvvetlerimiz yoktur. İleri karakol postası hâlinde ufak şeylerimiz var, asıl mevzilerimiz daha şarktadır. Mesela Köprühisar'da mevziimiz vardır. Onun cenubunda Nazif Paşa'da esaslı tahkim olunmuş mevzilerimiz vardır. Düşman Köprühisar mevzilerine mühimce bir kuvvetle ilerledi, taarruz etti. Fakat bu taarruzunda muvaffak olamadı, püskürtüldü. Kuvvetini tekrar bir alayla takviye etti. Dün akşam ki vaziyette bozulup giden kuvvetlerle onu tazyik eden kuvvet mevziin karşısında kalmıştır. Bugün de en son malumatıma göre düşman tarafından yeni bir hareket vuku bulmadı. Yeni bir faaliyet meşhut değildir. Bunun cenubunda İnegöl şarkındaki Nazif Paşa mevkiine düşman fazla bir kuvvetle fazla bir tazyik yapmıştır. Fakat son okuduğum raporda vaziyet o tazyiki müteakip bir eser-i faaliyet göstermemiş olduğu merkezinde idi. Tabii vaziyete henüz tamamen inkişaf etmiş nazarıyla bakılmaz. Henüz düşmana karşı mevcut olan kuvvetlerimizi kullanmamışız ve temas eden tevakkuf eden ufak hareket yapan kuvvetlerimiz esasen düşman temasında bırakılmış olan kuvvetlerdir.

Yalnız şurasını arz edeyim ki bu adamlar Ethem ve Tevfik, bir aydan beri, iki aydan beri fiiliyat sahasına nakletmek istedikleri emel peşinde bizi ve orduyu dahi biraz meşgul etmişlerdir. Bu meşguliyetler yüzünden memleket ve millet hesabına çok büyük zayiat olmuştur, çok fırsatlar kaybedilmiştir. İnşaallah bundan sonra o fırsatları telafi ederiz. Efendiler maksadımız meşrudur, muvaffakiyet imanımız

lâyetezelzeldir. Binaenaleyh dâhilde ve hariçteki düşmanlarımız ister çok ister az olsun, teşebbüslerinin vüsatı ne olursa olsun muvaffakiyet-i katiye, muvaffakiyet-i nihaiye meşru bir maksat takip edenlerde kalacaktır.

3. MAHKEMELER TARAFINDAN VERİLEN İDAM CEZALARININ BÜYÜK MİLLET MECLİSİNCE ONAYLANMASI HAKKINDAKİ KANUN TASARISININ GÖRÜŞMELERİ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

8 Kânun-ı Sânî 1337 (8 Ocak 1921)

Arkadaşlar, Şükrü Bey'in vuku bulan beyanatından bir iki noktaya temas edecek birkaç söz söylemek isterim: Şükrü Bey Heyet-i Vekile'yi tenkit ederken Heyet-i Umumiye'nin vazifesini ifa etmemiş olduğunu ima eder sözler söylediler. Efendiler, Meclis-i Âli kuvve-i teşriiye ve icraiyeyi nefsinde cem etmiş ve bütün mukadderat-ı millet ve memlekete fiilen vaziü'l-yed bir heyettir. Yani hükûmet kendisidir. Bu esas ilk celsemizde heyet-i umumiyece takarrür etmiş kati bir esastır. Fakat ilk anda bu esasın teferruatından ve tetimmatından olmak üzere kabul edilmiş olan bir şey varsa o da şudur ki; Heyet-i Aliyyeniz -360 azadan mürekkeptir- aynı zamanda mehamm-ı umur-ı devletin her türlü teferruatıyla iştigal edemez. Eğer bu işleri deruhde etmek arzu buyurulursa bütün işler çok teahhurata uğrayabilir. Binaenaleyh mesail-i müteaddide için, hususat-ı muhtelife için birer vekil intihap etmiştir. Ve bu vekillere Meclis-i Âli, nokta-i nazar-ı aslisini bildirir. Ve teferruatının icrasına, mesuliyet onun üzerinde olmak üzere, kendisine terkeder. Kabul edilmiş esasat bundan ibarettir. Ve bu esas dâhilinde Meclis-i Âli, bendenizce ve zannediyorum bütün milletçe mebdeinden bugüne kadar vazife-i hakikiyesini, vazife-i vataniye ve milliyesini bihakkın ifa etmektedir. Binaenaleyh ikide birde Meclis-i Âli; salahiyetini gayr-ı müdriktir, vazifesini ifa etmiyor, demek doğru değildir. Efendiler! Meclis'in çıkaracağı nâmütenahi işler vardır. Kanundan bahsediyoruz. Bu Meclis-i Âli'ye düstur-ı hareket ittihaz edilmek üzere arz ve takdim edilmiş olan kanun neredir? Ve ne için çıkmıyor? Muhteviyatı nokta-i nazar-ı âlinize mutabık veya gayr-ı mutabık olabilir. Fakat bunu istediğiniz gibi tadil ve ıslah etmek elinizdedir. Fakat niçin çıkmıyor? Bunu Şükrü Bey'den sormak isterim. Binaenaleyh bu Meclis-i Âli'nin nazar-ı teveccüh ve itimadına mazhar reis sıfatıyla bütün arkadaşlarımdan istirham ederim. Meclis-i Âli'nin kuvvetini tenkis edecek surette beyanatta bulunmak caiz değildir. Bahusus bigayr-ı hakkın olursa...

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt 7, 8.1.1337, Cumartesi, s. 234.

4. İSTANBUL'DAN ANKARA'YA GELEN SUBAY VE MEMURLARIN YOL PARALARI, ALMAMIŞ OLDUKLARI AYLIKLARI İLE EMEKLİLERİN AYLIKLARININ ÖDENMESİ İLE İLGİLİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

10 Kânun-ı Sânî 1337 (10 Ocak 1921)

Efendiler, Meclis-i Âlinizi işgal eden bu mesele pek nazik bir meseledir. Zannediyorum ki bundan evvel de yine aynı meseleye temas edilmişti. Vuku bulan birçok münakaşa ve müzakerat neticesinde meselenin ehemmiyet-i nezaketi Heyet-i Aliyyenizce takdir edilerek hüsn-i neticeye iktiran ettirilmişti. Aynı meselenin bugün tekrar mevzubahis olması doğru değildir. Efendiler, Meclis-i Âlinizin kıymetli zabitana ihtiyacı vardır. Ordularımız ve dâhilî memleketteki vezaif-i askeriye için zabitan elzemdir. Hâlbuki Anadolu'da mevcut olan zabitan maksad-ı temin edecek miktarda değildir. En kıymetli zabitanımız Harb-i Umumi içinde muhtelif cephelerde esir düşmüşlerdir. Ve bugüne kadar onlar düşmanın zincir-i esareti altında kalmışlardı. İşte İstanbul'dan buraya gelen zabitan o kıymetli zabitandır.

Bir de alelıtlak herhangi bir zabit kabul edilmiş değildir. Belki İstanbul'dan Anadolu'ya getirilen zabitan daha evvelden takarrür ettirilmiş ve vücutlarına cidden ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve ondan sonra buraya celb olunmuştur. Anzavur'un netice-i muvaffakiyatına intizar eden zabitan varsa, zaten kendiliğinden buraya gelmez ve gelemez. Binaenaleyh Anadolu'ya gelen ve sine-i millete kendini atan ve orduya arz-ı hizmet eden kıymetli, namuslu, şerefli zabitanımız hakkında burada beyan-ı mütalaa ve münakaşa yapmak doğru değildir ve bundan sarf-ı nazar edilmesini cümlemizden rica ederim. Zabitanın adem-i lüzumuna, adem-i iktidarına dair söz söyleyeceğimize, zannediyorum bugün zabitanın düşman karşısında bu dakikada ne suretle ifa-yı vazife ettiklerini düşünmek daha münasiptir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 10.1.1337, Pazartesi, s. 246.

5. ASKERÎ HAREKÂTLAR HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

10 Kânun-ı Sânî 1337 (10 Ocak 1921)

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri maruzatta bulunacaklar. Fakat müstacelen tenevvür arzu buyurulduğu için hülasaten vaziyeti söyleyeyim. Malum-ı âlileri Yunanlar Bursa cephesinde iki istikametten taarruza geçmişlerdi. Biri Yenişehir, Köprühisar, Bilecik istikameti, 2'ncisi İnegöl, Nazif Paşa, Pazarcık, Taraklı ve cenuba doğru da Gediz'de Ethem kuvveti, Uşak'ta da İslâmköy istikametinde gene Yunan kıtaatıdır. Uşak'tan ilerleyen düşman kıtaatı İslâmköyü'nden ileri geçmemişlerdir. Gediz'de 300 kişi ile taarruz eden Ethem püskürtülmüştür. Fakat yine orada bulunan kuvvetlerimizle karşı karşıyadır. Köprühisar mevkiinde düşman tevkif edilmiştir. Evvela tard edildi, sonra takviye aldı fakat yine binnetice tevkif eldilmişti. Yalnız ilk beyanatımda bulunurken arz etmiştim, Nazif Paşa mevkiindeki kuvvetimizi düşman büyük kuvvetlerle ciddi tazyik altında bulundurmaktadır. Bu tazyikin neticesi olmak üzere oradaki kuvvetimiz çekilmek mecburiyetinde kaldı. Oradaki kuvvet denildiği zaman, efendim gayet zayıf bir tarassut kuvveti olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü malum-ı âliniz vaziyet-i askeriyemiz bu isyan münasebetiyle ve düşmanın daha evvel Uşak karşısında bazı tahşidatta bulunması dolayısıyla merkez-i sıklet Kütahya havalisine inhisar etmiştir. Ethem'in o tarafa iltihak etmesi itibarıyla düşman bütün vaziyete vâkıf olmuştur. Binaenaleyh Nazif Paşa çiftliğindeki kuvvetin zaifi düşmanca malumdu. Düşman o istikamette Karaköy'e kadar ilerledi. Tabii bunun şimalinde düşmana karşı kuvvet yetiştirilmeye çalışıldı. Fakat bu kuvvetlerin ancak İnönü'de toplanabileceğini hesab ederek parça parça kaptırmamak için İnönü'de kuvvetlerin tahşidine başlanmıştı. Dün düşman İnönü civarındaki mevzilerimize temas etti. Cepheden taarruz etti. Bu taarruz tevkif edildi. Sonra sol cenaha taarruz edildi. O taarruz da tevkif olundu. Bugün aynı mevazide muharebe cereyan etmektedir. Kuvvetlerimiz tamamen İnönü'nün şimalinde ve şarkında imtidad eden sırtlar üzerindedir. Düşmanın şimdiye kadar inkişaf eden ve doğrudan doğruya muharebeye iştirak eden kuvveti iki fırka kadardır. Bunun gerisinde daha bir Efzun fırkası tahmin edilmektedir. Binaenaleyh bu dakikada aldığımız son rapora göre bu mevazi üzerinde gayet şiddetli muharebat cereyan etmektedir. Neticesi tabii inkişaf ettikçe Fevzi Paşa Hazretleri izahatta bulunurlar.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 10.1.1337, Pazartesi, s. 247.

6. BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ HAKKINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

13 Kânun-ı Sânî 1337 (13 Ocak 1921)

Efendiler! Vaziyet-i harbiyenin safahat-ı muhtelifesi ve suret-i inkişafı hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, Heyet-i Aliyyenize daha mufassal malumat arz edecektir. Fakat kendileri henüz harekâtı idare etmekle meşgul olduklarından biraz teahhur edecektir. Onun için bendeniz sizce lazım olan ve bu anda bilinmesi mucib-i memnuniyet olabilen hususatı hülasaten arz edeceğim. Malum-ı âlinizdir ki Venizelos'un sükûtuyla Yunanistan'da bir mesele, bir vaziyet-i mahsusa hâsıl olmuştu. Mevki-i iktidara gelen Konstantin'in takip edeceği siyaset tamamen taayyün etmemiş gibi idi. Fakat alınan malumata nazaran İngilizler Konstantin'i dahi tazyik ederek kendi emperyalist emellerinin uğrunda baziçe etmek istiyorlardı. Konstantin krallığını tasdik ettirebilmek için bu hususa mütemayil görünüyordu. Fakat İngilizlere karşı deruhde edeceği vazifeyi ifa etmek için Yunan ordusunu taarruz ettirmek ve bu taarruzunda muvaffak olmak lazım geliyordu. İşte bu sırada idi ki Ethem ve Tevfik ve Reşit hainleri, hıyanetlerini fiilen izhar ederek Yunan ordusuna iltihak etmiş bulunuyorlardı. Efendiler, Yunan karargâhında ve İngilizlerde bu iltihak ile husule gelen beşâşetin derecesini takdir etmek için Ethem, Tevfik ve Reşit'in zihniyetlerini biraz izah edeceğim, telakkilerini tefsir edeceğim. Bu bedbahtlarca Garp ordusunda maddeten ve manen kuvvet olarak yalnız onların taht-ı emrinde bulunan insanlar vardı. Esasen ordumuzun kuvve-i maddiyesi bunlardan dûn idi. Öyle farzediyorlar öyle zannediyorlardı. Hele maneviyatça ordunun hiç kıymeti yoktu. Ancak düşman karşısında ve harekât mıntakasında Ethem ve kardeşlerinin kuvveti sayesinde ve bu kuvvetin tesiri altında, bu kuvvetin tethişiyle durabiliyorlardı. Yani kuvve-i seyyare ortadan kalkarsa onların telakkilerine göre hemen ordu ortadan kalkacaktı. Yine onların zanlarınca ve zannı bâtıllarınca milletimizde vahdet ve tesanüt yoktu. Milletimizin mümessil-i yegânesi olan Heyet-i Aliyyenizde de hiçbir vahdet ve katiyet azmi yoktu. Binaenaleyh bütün bu zihniyetleri Yunan karargâhına ve bittabi İngilizlere, İstanbul'a yetiştirilmişti. Şüphe yok bundan fazla olarak bütün tertibat-ı askeriyemizi nerelerde ne kadar askerimiz var, nelerimiz mevcut, vesaitimiz ne derecededir, hangi yerlerden ne kadar zamanda ne kadar kuvvet getirebiliriz. Bittabi

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 13.1.1337, Perşembe, s. 278-279.

bunları da söylemişlerdi. İşte Konstantin'in bundan fevkalade cüret alarak seri bir hareketle zayıf olduğu kendilerince tayin edilen istikametten yürüyerek Eskişehir'i işgal etmek, ona göre harekât-ı sairesini tertip etmek istemiş olduğu tahakkuk etti. Şüphe yoktur ki bu harekete Ethem kendi kuvvetleriyle dahi bilfiil iştirak etti.

Ethem ve kardeşlerinin kuvveti henüz kuvvetlerimiz Gediz civarında bulunurken bir darbe ile dağıldı. Malum-ı âliniz onu müteakip kıtaat-ı askeriyemiz asıl tehlikenin gelmekte olduğu istikamete tevcih edildi. O istikamette yani Kütahya havalisinde bazı şeyleri söylemekte beis görmeyeceğim.

Orada 600-800 kişiden ibaret ufak bir kuvvet Ethem'i dağıttıktan sonra yalnız 300 kişi beraberinde kalmıştır. Yanında bir bataryayı beraber götürmüş fakat o bataryanın zabiti kaçmıştı. Batarya istimal edilemeyecek bir hâlde bulunuyordu. Bu kuvvetlerin buradan çekilip gittiğini görünce yine birtakım insanları başında toplamış, 600 kişiye belki 800 kişiye çıkarmış. Bataryaya da ihtimal Yunanlardan gönderilen topçularla bir faaliyet vermiş ve evvelki günden beri Kütahya'da bulunan ufak kuvvetimize tasalluta başlamıştır. Binaenaleyh evvelki gün, dün ve bugün orada bulunan bu cüzi kuvvet, bu âciz kuvveti mütemadiyen darbelerle meşgul etmiştir. Hatta şimdi gelen bir raporda sağ cenahta Aydoğdu sırtları istikametine ricat eden ussat takip olunmaktadır. Efendim, işte bu ufacık kuvvet mağlup etmeye kâfi gelebilir. Fakat bittabi vaziyeti daha ciddi mütalaa etmek ve bulaşık insanları bir an evvel tathir edebilmek için oraya süvari ve piyade olmak üzere bugün faik kuvvet sevk olunmuştur. İntizar ediyorum. Bu faik kuvvet bunu büsbütün perişan edecektir. Şimdi Fevzi Paşa Hazretleri haber göndermişler geleceklerdir. Onun için daha çok muhtasar geçeceğim. Asıl İnönü Meydan Muharebesi'ne intikal ediyorum: Malum-ı âliniz kuvvetlerimizi İnönü havalisinde toplamaya başladık, düşman oraya kadar geldi. Fakat Nazif Paşa mevkiinde ve sonra Pazarcık mevkiinde daima bir taburdan ibaret olan küçük kuvvetler, bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar zayi ettirdi. Düşmana nazaran az olan kuvvetlerimiz İnönü'de toplanmıştı. Burada vuku bulan meydan muharebesinde düşman, zayiat-ı azime ile mağlubiyeti his ve idrak etti ve seri bir suretle ricate başladı. Kuvvetlerimiz malum-ı âliniz Otlbalı, Beşkardeş tepeleri hattında bulunuyordu. Dün tekmil ordu düşmanı takiben ileriye hareket etti ve dün akşam aldıkları vaziyet 20-30 kilometre kadar daha ileri de olmak üzere Gündüzbey, Metris, Akpınar ve Karaağaç hattına kadar ilerledi ki bu hat piyade kısm-ı küllîlerinin hattıdır. Fakat süvari kolları daha ileri gitmiştir. Bir kısmı Bozüyük, bir kısmı da Mezit vadisine doğru ve daha ileri de Söğüt ve Pazarcık istikametinde keşif kıtaatı sevkedilmiştir. Bugün ordu kumandanlığından gelen bir raporda düşmanın iki alay piyade, iki bölük süvari ve bir batarya toptan ibaret kuvvetinin Söğüt, Bilecik, Yenişehir istikametinde ricat etmekte olduğu bildiriliyor. Kuvâ-yı asliyesinin de Pazarcık, Nazif Paşa, İnegöl, Bursa istikametine doğru çekildiği bildiriliyor. Düşman gayet seri bir ricat yapıyor. Birçok eşya ve malzeme

terk ederek çekiliyor. Yalnız güzergâhlarında ahali-yi İslâmiye'ye tecavüz ve zulüm ikanından geri durmuyorlar. Buna mukabil ordu kumandanı doğrudan doğruya Mezit vadisinden düşmanın hattı ricatini kesmek üzere mühimce bir süvari kuvveti sevk ediyor. Şimalde de piyade ve süvari kuvvetinden mürekkep bir kuvvet doğrudan doğruya Yenişehir istikametine doğru düşmanın hatt-ı ricatını kesmek emrini almış bulunuyor. Şimdi bunun netayiçine intizar edeceğiz. Efendim, Meclis-i Âliniz hâl-i içtimada bulunmadığı için bu muzafferiyetin hakikaten pek mühim ve kıymettar olan vaziyet-i siyasiye ve askeriyemizin, ahval-i dâhiliyemiz üzerindeki tesirinin derece-i ehemmiyetini takdir buyuracağınıza emin olarak İnönü Meydan Muharebesi'ni kazanmış olduğundan dolayı Garp Ordusu Kumandanı'nı ve tekmil zabitan ve kumandan ve efradını Heyet-i Aliyyeniz namına tebrik etmiştim. Belki okudunuz, tekrar okuyayım, yazdığım tebrik şu idi:

"Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi!

İnönü Meydan Muharebesi'nde Garp Cephesi kıtaatının yümünlü ve kahir kumandanız altında ihraz eyledikleri galebe-i katiyeden dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordumuzun bilumum kumandanlarıyla zabitan ve efradına Büyük Millet Meclisi'nin kalbi tebrikatını takdim ve bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızı düşman istilasından kâmilen tahlis edecek olan zafer-i katiye bir mukaddeme-i hayır olmasını eltaf-ı ilahiyeden tazarru eder ve işbu tebrikatın umum Garp Ordusu ve zabitanına iblağını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Müsaade buyurur musunuz? Bu mesele hakkında daha biraz vaziyet-i umumiye tespit edilsin ve ihraz edilmiş olan bu meydan muharebesi muzafferiyetini tetviç edecek intizar ettiğimiz birkaç şey vardır. Ondan sonra yine tensip buyurursanız buyurduğunuz şey yapılır efendim.[1] İsmet Bey'in verdiği cevabı da aynen okuyacağım.

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Avn-i Hakk'la İnönü Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından dolayı Büyük Millet Meclisi'nin kalb-i tahrikât ve temenniyatı, ordunun bütün efrat ve zabitanını, fahr-ü şükrana müstağrak kılmıştır. Mukadderatımızı istiklal-i mutlak ile deruhde etmiş olan Büyük Millet

1 Mustafa Kemal Paşa, Bolu Mebusu Hilmi Bey'in- "*Müsaade buyurulur mu Paşa Hazretleri? Bendeniz, İsmet Bey'in ve gerek kumandanların ve icab edenlerin birer derece terfilerini teklif ediyorum*." sözleri üzerine bu kısa açıklamayı yapmıştır.

Meclisi'ne bilâ kayd u şart irtibat ve inkıyattan aldığı feyz-i manevi ve kutsi ile mukaddes topraklarımızın istihlâsı vazifesini ifa edeceğine, ordunun kanaat-i katiye ile mutmain bulunduğunu zat-ı riyaset penahilerine arz ve temin eylerim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve
Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Efendiler, bendeniz bu meyanda Heyet-i Aliyyenize suret-i mahsusa da teşekküratımı arz etmek istiyorum. Sebebini izah edeceğim. Aleyhimize cereyan eden harekât, hakikaten birçok kalbleri endişeye duçar edecek mahiyette olduğunu itiraf etmek lazımdır. Böyle bir manzara karşısında Meclis-i Âliniz fevkalade bir sükûnet, itidal-i dem ve azim göstermiştir. Hükûmet de kumandanlara, orduya karşı emniyet ve itimadını hüsn-i muhafaza etmiş ve neticeye kemal-i sükûnetle intizar etmiştir. Meclis-i Âlinizde tezahür eden bu hâl-i ulvi emin olunuz hepimize ve bütün millete aynı suretle hüsn-i tesirini yapmıştır. Eskişehir'den gelen birçok zevata bizzat sorabilirsiniz. Daima buradaki sükûnet oraya sükûnet-bahş olmuştur. Hâlbuki düşman Eskişehir'e iki üç saat mesafeye kadar gelmişti. Eğer Meclis'te ufak bir telaş olsaydı bu; bütün memlekete sirayet edebilirdi. Hatta orduya sirayet edebilirdi ve maazallah arzu edilmeyen netayiç karşısında kalınabilirdi. İşte heyet-i celilenizin sükûnet ve metanetinin tesir ve neticesi olmak üzere İnönü Meydan Muharebesi kazanılmıştır. Bundan dolayı teşekküratımı arz eylerim Efendim, Fevzi Paşa Hazretleri geldikleri vakit daha fazla malumat vereceklerdir. Bu kadarla iktifa ediyorum.[2]

Arkadaşlar, Muhittin Bey'in gayet kıymetli sözlerinin hâsıl ettiği hissiyata tercüman olmak üzere bir iki kelime arzedeceğim. Milletimiz bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok ümit vardır. Bunu ifade için şunu arz ediyorum. Kendilerinin tabiri veçhile cennetten vatanımıza nigehban olan merhum Kemal demiştir ki:

"Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini,
Yok mudur kurtaracak baht-ı kara mâderini."

İşte bu kürsüden bu Meclis-i Âli'nin reisi sıfatıyla Heyet-i Aliyyenizi teşkil eden bütün azanın her biri namına ve bütün millet namına diyorum ki:

2 Türklerin kahramanlığına, düşmanlarının küçüklüğüne dair söylenen sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar söz almıştır.

"Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini,
Bulunur kurtaracak baht-ı kara mâderini."

7. TÜRK İSTİKLAL SAVAŞI'NIN MAHİYETİ HAKKINDA UNITED TELEGRAPH MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

17 Kânun-ı Sânî 1337 (17 Ocak 1921)

Kral Kostantin ile kariben İzmir meselesi ve Şark politikası hakkında mülakatta bulunacağımızdan Türk vatanperverlerinin reisi bulunan zat-ı devletlerinin de fikirlerinin efkâr-ı umumiye-i medeniyetçe bilinmesi için atideki suallerin sorulmasına müsaade buyurmaklığınızı rica ederiz:

- Zat-ı devletleri, İzmir meselesinin suret-i muslihânede halli için yeni Yunan hükûmetiyle doğrudan doğruya veyahut müttefiklerin veya Amerika'nın vesatatıyla müzakerata girişmeyi arzu buyurur musunuz?

- İzmir minkülli'l-vücuh Türk memleketidir, Anadolu'nun lâyenfek bir cüz'üdür. Yunanlar İzmir'de hiçbir hakk-ı tarihî ve ırkiyi haiz değillerdir. Adalardan ticaret maksadıyla gelmiş ve nefs-i şehirde bile ekalliyet derecesini geçmemiş olan Rumların mevcudiyeti bahane edilerek İngiltere'nin emperyalist âmâlini tatmin maksadıyla bin küsur seneden beri bir Türk memleketi olan bu feyiznâk topraklarımız Yunan kuvvetleri tarafından haydutça istila edilmiştir. Mora, Tesalya, Girit ve Makedonya'da yapmış oldukları gibi burada da Türk ahali hakkında enva-i mezalim ve kıtal-ı irtikâp ve imha siyaseti takip eylemişlerdir. Beynelmilel tahkikat ve komisyonunun raporu da bunu müeyyiddir.

Milletimiz bu haydutları er-geç vatanımızdan tard edecektir. Ancak kan dökmek taraftarı olmayan milletimiz hakk-ı teslim ve vatanı derhâl tahliye edildiği takdirde sulh ve müsalemet müzakeratına hazırdır. Bu müzakeratın doğrudan doğruya Yunan hükûmetiyle icrasını tercih ederiz. Amerika'nın tavassut-ı hayırhane ve insaniyetkâranesini dahi memnuniyetle karşılarız.

- İzmir ve Trakya meselelerini ne şekilde ve ne surette halletmeye müheyyasınız?

---

* Söz konusu demeç *"1- İzmir meselesinin sulh yoluyla halli, 2- İzmir ve Trakya meselelerinin halli hakkında Türk görüşü; 3- Sevr Muahedesi'nin tadili hakkında Türk nokta-i nazarı; 4- Yunanlarla sulh halinde Türkiye'nin Yunanistan'a karşı takip edeceği siyaset; 5- Türk-Ermeni meselesinin halli hakkında Türkiye'nin vaziyeti; 6- Ermenilerin katledildiği hakkındaki uydurma haberler; 7- Ermeniler tarafından yapılan kıtaller; 8- Boğazlar ve İstanbul hakkında Türk görüşü; 9- Türklerin Amerika ve İngiltere hakkındaki fikirleri; 10- İstikbalde Türk siyaseti; 11- Avrupa ve Amerika umum-i efkârına bildirilmesi istenilen fikirler."* şeklindeki *United Telegraph* Muhabirinin sorularına cevap olarak verilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ocak 1921, s.1.

- İzmir gibi Trakya dahi Türkiye'nin Türk ekseriyeti ile meskûn tarihî bir payitahtıdır. Millî âbidat ve hatıratını câmi lâyenfek ecza-yı asliyesindendir. Vatanımızın bu iki muazzez kısmında mevzubahis mesele haksız işgal ve tecavüzün derhâl ref'inden ibarettir. Rum Akalliyetleri Hukuku'nun Saint-Germain ahidnamesinde ekalliyetler için mevzu-i hukuk derecesinde mahfuz kalacağı tabiidir. Kahir bir Türk ekseriyetini haiz olan Garbî Trakya'ya gelince bu kıt'anın taayün-i mukadderatı için ârâ-yı umumiyeye müracaatı kabul ederiz.

- Sevr Ahidnamesi'nin tadili hakkında Türk milliyetperverlerinin fikirleri nedir? Muahede-i mezkûrede ne gibi tadilat yapılmasını arzu ediyorlar?

- İstiklal-i siyasi, adli, iktisadi ve malimizi imhaya ve binnetice hakk-ı hayatımızı inkâr ve iptale matuf olan Sevr Ahidnamesi bizce mevcut değildir. Levazım-ı istiklal ve hâkimiyetimizi temin edecek bir sulhun akdi nuhbe-i âmâlimizdir.

- Sizinle Yunanlar arasında hâl-i sulhun teessüsü kaabil olduğu takdirde Yunanistan'a karşı takip edeceğiniz siyaset ne olacaktır?

- Yunanların Türkiye'ye taalluk eden âmâl-i istila-cûyânelerine hitam vermeleri şartıyla tarafımızdan takip edilecek siyasetin en hakiki dostluk esasına müstenit olacağına şüphe etmeyiniz.

- Türk Ermeni meselesinin halli hususundaki vaziyetiniz nedir? Bu hususta Amerika'nın vesatetini kabul buyuracak mısınız?

- Ermenilerle aramızda milletlerin bizzat tayin-i mukadderat etmeleri esasına müstenîden akd-ı sulh edilmiş ve aramızda münasebat-ı dostane cari olmakta bulunmuştur.

- Ahiren Türklerin Ermenilere katliam yaptıkları hakkında neşredilen haberler doğru mudur?

- Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde kıtal ikaa-ı rivayat ve işaat-ı ahiresi bir takım tezvirat ve tasniattan ibarettir. Bunların katiyen doğru olmadığına emniyet edebilirsiniz. Bu hakikatin tevsiki için bîtaraf heyetlerin memleketimizde kemal-i serbestî ile icra-yı tahkikat eylemelerini memnuniyetle kabul ederiz. Bu meseleye dair Ermenistan'daki şark-ı karib Amerika muavenet heyetleri tarafından verilen en son raporların okunmasını tavsiye eyleriz.

- Ahiren Türklere Ermeniler tarafından katliam yapılmış mıdır?

- Türk ahali hakkında Ermeniler tarafından irtikâp edilen mezalim ve kıtal ki Ermenistan üzerine ordularımız tarafından ihtiyar edilen harekâtı zaruri kılmıştır. Gayet vasi mikyasta vakidir. Buna dair vesaik-i katiyeye malikiz; bu vesaik suretlerini size ayrıca verdireceğim.

- İngiltere Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefid Boğazlarını bırakmak istemediğinden dolayı İstanbul meselesinin halli için ne gibi tadilat kabul edeceksiniz?

- İstanbul kemâkân bilâ kayd u şart Türk hâkimiyeti altında olmak ve emniyet-i mahfuz kalmak şartıyla Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarında serbestî-i seyr-ü sefer şeraiti tayin olunabilir. Bu şeraitin tayini İngiltere hükûmetine değil Karadeniz'e sahili olan devletlere aitttir.

- Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika ve diğer taraftan İngiltere hakkındaki fikirleri nedir?

- Türkiye halkı Amerika'yı hayırhâh ve insaniyet-perver ve müdafi-i hürriyet evsafıyla tanır. Memleketimiz dâhilinde deruhte ettiğimiz medeni ve ümran-perverane mesaide Amerika menabiinden azami surette istifade etmeyi temenni ederiz. İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin âmâl-i istila-cûyânesinden mütevahhiştir.

- İstikbalde ne gibi bir siyaset takip edeceksiniz?

- Memleketimiz haraptır, milletimiz fakirdir, maarifimiz dûndur. İktisadiyatımız zaiftir, memleketimizi imar ve milletimizi tenvir ve terfih yegâne kati emelimizdir. Binaenaleyh sulh ve sükûn içinde mesai-i ciddiye-i medeniyeye muhtacız. Siyaset-i müstakillemiz bu ihtiyacat-ı tatmine matuf bulunacaktır.

- Zat-ı devletleri Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesine daha ne gibi şeylerin bildirilmesini arzu buyurursunuz?

- Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesince hakayık-ı atiyenin de bilinmesini arzu ederiz: Şarkta sulh çoktan beri teessüs edebilirdi. Padişahlık ve hilafet makamından başlayarak memleketin küçük ve büyük bütün müessesatı İngilizler tarafından, milletimizi esarete ilka için baziçe ittihaz edilmiştir. Millî topraklarımız dâhilinde Fransızların, İtalyanların ve Yunanların mevzu bütün esasat-ı kavanin aleyhine olmak üzere vukua getirdikleri işgaller hiçbir şeyin mazur gösteremeyeceği kanlı bir mücadeleye yol açmıştır. Vesait-i müdafaadan tamamıyla mahrum birtakım şehirlerimiz ve bu meyanda bilhassa aylardan beri kendini kahramanane bir surette müdafaa eden Ayıntap şehri Fransızların her türlü kavaid-i hukukiye ve insaniyeye mugayir olarak geceli gündüzlü icra ettikleri top ateşiyle mahv ve ifna ve birçok kadın ve çocuklar kati ve imha olunmaktadır. Bu mezalim ve fecayi hep Türk kalmak isteyen ahaliyi cebren Fransız mandası altına koymak için icra ve irtikâp edilmektedir. İtilaf devletleri milletimizi bütün hukuk-ı insaniyeden mahrum bir hayvan sürüsü ve memleketimizi sahipsiz açık arazi telakki etmektedirler. Bu yanlış telakkiler yüzünden her gün artan zulüm ve itisaflarını tatbik etmekle meşguldürler. Hâlbuki milletimiz hayatını ve bütün hukuk ve vezaif-i insaniyesini müdrik ve vatanına tamamen sahip ve hürriyet ve istiklaline aşk ve sadakatle merbuttur. Ve ancak mevcudiyet ve mukaddesatını müdafaadan başka bir şey yapmıyor.

İstiklal ve hürriyet için mücadele eden milletimiz dava-yı muhıkkını vicdan-ı umum-i insaniyetin takdirine havale eder.

8. TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU DOLAYISIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

20 Kânun-ı Sânî 1337 (20 Ocak 1921)

Efendiler! Zannediyorum ki bu 7'nci maddenin hükmünü daha evvel mevcut olan ve fakat kabul edilmemiş olan bu esasın mevcudiyeti tespit etmekte idi. Yani mesleki temsil usulüyle alakadar bir maddedir. Hâlbuki Heyet-i Aliyyeniz o esası reddetmiştir. Filhakika meslekler erbabı temsil edilmek üzere bir intihap yapılmış olsa 800, 1000 kişilik muazzam bir Meclis husule gelecekti. O kadar büyük bir Meclis'in salahiyet-i icraiye ile ifa-yı vazife etmesi fevkalade müşkül olduğundan 7'nci madde konulmuş. Bendenize kalırsa, mademki bu mesleki temsil maddesi reddolunmuştur o hâlde artık bu 7'nci maddeye de lüzum kalmamıştır.[1]

Efendim, Hüseyin Avni Bey'in beyanatına nazaran 8'inci madde Meclis-i Âlinizin hukuk ve salahiyetini tahdid ediyor. Efendi hazretlerinin beyanatına nazaran da buna esasen lüzum yoktur. Çünkü 1'inci maddede Meclis-i Âli'nin salahiyeti vasi bir surette işaret edilmiştir. Bendenize kalırsa her iki nokta-i nazarda isabet yoktur. Bir defa 1'inci maddede vuku bulan ifadenin manası hâkimiyetin bilâ kayd u şart millete ait olduğuna dairdir. Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine müstenit bir usul-i idarenin de takip edileceği söyleniyor. Binaenaleyh halkın mukadderatını bizzat bilfiil deruhde etmesinde gayet şümullü bir mana vardır. Bunların her birini ayrı ayrı tayin ve tahdit etmek lazım gelir ve bu tayin ve tahdide başladığımız zaman bunun mebdei Meclis-i Âlinizdir. Onun için Meclis-i Âlinizin dahi salahiyeti gayet bariz bir surette bütün milletçe bilinmek lazımdır. Yoksa alelıtlak ve bilâ kayd u şart kelimesi ile başlayan cümle Meclis-i Âlinizin salahiyetini ifadeye kâfi değildir. Bir de Meclis-i Âlinizce kabul edilmiş bir esas vardır ki o da kavanin-i mevcude yerine yenisi konulmadıkça diğerleri caridir. Binaenaleyh öteden beri mevcut ve mer'i olan Kanun-ı Esasi mevâdd-ı mündericesinden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça veyahut heyet-i umumiyesinin yerine yeni bir Kanun-ı Esasi kitabı vaz edilmedikçe ahkâmı bakidir. O hâlde 1'inci maddenin mevcudiyetiyle iktifa edersek sekizinci maddede Meclis-i Âlinizin salahiyetini tahdit eden hususatın hiç birisi vaki olamaz. Bunun vaki olma-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 20.1.1337, Perşembe, s. 327.

1 Söz konusu madde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan çıkarılmış ve 8. madde üzerinde uzun tartışmalar olmuş ve Mustafa Kemal Paşa tekrar söz almıştır.

yacağını anlamak için sekizinci maddede Meclis-i Âliniz bu madde muhteviyatına göre umum-ı kavanin vazına salahiyettardır. Hâlbuki mevcut olan Kanun-ı Esasi'ye göre Meclis'in Kanun-ı Esasi'yi tamamen tebdil ve tağyire bilmem ki salahiyeti var mıdır? Vakâ Meclis-i Mebusan'ın Kanun-ı Esasi mevaddı sülüsan-ı ekseriyet mevcuduyla karar vermesi şartıyla tadile salahiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen Kanun-ı Esasi'yi kökünden yıkarak yerine diğer Kanun-ı Esasi'yi koymağa salahiyeti var mıdır? Hâlbuki Meclis-i Âliniz aynı zamanda bir Meclis-i Müessesân salahiyetini haizdir. Mevcut Kanun-ı Esasi'yi kaldırır, yerine yenisini koyabilir. Binaenaleyh bunu ifade etmezsek henüz mevâddının birçoğu cari olan Kanun-ı Esasi'ye göre kanunu tebdile cesaret bulamayız. Bundan dolayı bunu ifade etmek lazımdır ve bu zann olunduğu gibi Meclis-i Âlinizin salahiyetini tahdit değil, tevsi ediyor. Meclis-i Âlinizin aynı zamanda bir de Meclis-i Müessesân mahiyetinde olduğunu dahi tamamen ispat ediyor. Ondan sonra muahede ve sulh akdi, vatan müdafaası ilanı, yani ilan-ı harb gibi salahiyetlerin, mevcut olan Kanun-ı Esasi'de kime ait olduğu malum-ı âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti izah eder. Hâlbuki zannediyorum ki milletin hakiki vekillerinden mürekkep olan Meclis-i Âli artık bu salahiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor. Kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor. Binaenaleyh bunu ifade etmek lazımdır. Avni Bey diyor ki bunun lüzumu yoktur. Ancak vekillerin hukuk ve salahiyetlerini tayin ve tahdit etmeli. Efendiler, vekillerin vezaifinin tayin ve tahdidi meselesi gayet basit teferruattan ibarettir. Onu istediğiniz gibi yapabilirsiniz. Hatta talimatla bile yaparsınız. Bunun için böyle esas kanunlarda mevat koymaya bence lüzum yoktur. O her zaman elinizdedir. Fakat Heyet-i Aliyyenizin mahiyet-i hakikiyesini ve salahiyet-i vâsiasını tayin edecek esasatı koyarsanız diğerlerini her zaman yapmak elimizde olur. Bendenizce bu madde bittabi lazımdır ve Heyet-i Vekile'nin vezaifini tavzih edecek şeyleri alelade talimat menzilesinde yapabilirsiniz.[2]

Hüseyin Avni Bey, bu maddeye ilave ettirmek istediği yahut tadil ettirmek istediği hususta gayet mühim ve esaslı bir noktaya temas etmişlerdi. Hukuk-ı hilafet ve hukuk-ı padişahi -zannediyorum ki kendileri burada ya hazırdı yahut değildi- hafî bir celsemizde bu meseleye ait nikatımızı ve nokta-i nazarımızı mahfuz bulundurmaya Meclis-i Âliniz suret-i hususiyede karar vermişti. Şimdi beyefendi nişandan bahsediyor. Rütbeden bahsediyor. Bilmem neden bahsediyor. Bunları kim verecek, bendeniz diyorum ki bugün bunları sarih bir ifade ile söylemek caiz değildir. Bir prensip olarak makam-ı hilafet ve saltanatı kabul ediyoruz.

Bunu kabul ettikten sonra Efendiler, mukteza-yı şer'-i şerif ve mukteza-yı tabiat ona birtakım hukuk ve salahiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz? Bunları bugün

2 Bu demeçten sonra söz alan milletvekillerini takiben Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelmiştir.

konuşmaya karar verelim. Bugün konuştuğumuz ona vermeyeceğimiz şeylerdir. Burada vermemek istediğimiz şeyleri mevzubahis ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir.[3]

Reis Bey, ben de hükûmet namına bir şey anlamak istiyorum, müsaade buyurulursa. İfası irade-i seniyeye taalluk eden her şey Meclis-i Âli'ye gelecektir, buyuruluyor. Bir defa bugünkü vaziyetimize göre hangi hususâtın irade-i seniyeye iktiranı lazım gelecektir ve hangisi gelmeyecektir. Bu malum değildir, 2'ncisi bugün ameliyat ve icraatı mesul zevat ifa etmektedir. Mesela kaymakam tayini gibi, mutasarrıf tayini gibi, sefir tayini gibi vesaire eğer bunları Heyet-i Vekile'den hemen nez ediyorsanız evvela Heyet-i Vekile'nin nokta-i nazarını dinlemek faydalı olacağı itikadındayım. Çünkü bu kayd u şartla ihtimal ki bu dakikadan itibaren ben de dâhil olduğum hâlde Heyet-i Vekile vazifesine devam edemez. Bu kayd u şart tahtında mesuliyet deruhde edemez. Belki Heyet-i Aliyyeniz içerisinde mesela Hüseyin Avni Bey arkadaşımız vardır ki bu kuyut ve şurut ile hükûmeti deruhde etmeğe cesaretyab olabilir.

3 Birçok hatiplerin sözlerinden sonra Mustafa Kemal Paşa tekrar söz almıştır.

9. CEPHELERDEKİ GELİŞMELER HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

20 Kânun-ı Sânî 1337 (20 Ocak 1921)

Efendim, Paşa Hazretlerinin vermiş oldukları izahat-ı umumi meyanında Bursa'ya çekilen düşman kuvvetlerini takibe ait noktaya bir kelime ilave etmek istiyorum. Paşa Hazretlerinden müsaade aldım. Buyurdular ki, çekilen bozgun düşman kuvvetleri aldıkları yeni kuvvetlerle takviye edilerek Bursa'ya takriben iki, iki buçuk saat mesafede bulunan mevzilerinde yerleştiler ve daha fazla takip etmedik. Bendeniz de şunu ilave etmek istiyorum ki; Erkân-ı Harbiye-i Umumiyemiz cidden nihayetine kadar takip etmek ve Bursa'ya girmek kararını vermiş olsa idi kuvveti ona müsait idi. Takipten sarf-ı nazar eden kuvvetler esasen taarruz emrini almış kuvvetlerimiz değildir. Yani kuvvetimizin âdem-i kifayesinden tevakkuf etmiş değiliz. Karar vermemiş olduğumuzdan dolayı tevakkuf ettik ve zannediyorum ki bunun bazı esbab ve mülahazatını da bir münasebetle arzetmiştim.

Zannediyorum ki sabit bir cephe yoktur. Bazen biraz garba, bazen şarka hareket eden seyyar kuvvetler vardır.

* Sivas Mebusu Emir Paşa ile arkadaşlarının, Ethem ve cephelerdeki durum hakkında verdikleri soru önergesi dolayısıyla Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın yaptığı açıklama sonrasındaki konuşması. . *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 20.1.1337, Perşembe, s. 341.

10. SADRAZAM TEVFİK PAŞA İLE YAZIŞMALAR HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

29 Kânun-ı Sânî 1337 (29 Ocak 1921)

Efendiler, celse-i umumiyenin inikat etmediği son üç gün zarfında cereyan eden bazı muamelat ve hususata dair Heyet-i Aliyyenize arz-ı malumat edeceğim. Doğrudan doğruya vermek istediğim malumata geçmeden evvel kısa bir mukaddime yapmak istiyorum. Malum-ı âlileridir ki, milletimiz asırlardan beri iki kuvvetin, iki müstebit kuvvetin, iki imhakâr kuvvetin taht-ı tazyikinde müteessir ve müteellim olmakta idi. O kuvvetlerden, birisi; doğrudan doğruya memleket ve milleti idare etmek iddiasında bulunan müstebitler, 2'ncisi; bütün bir emperyalist ve kapitalist âlemidir.

Asırlarca bu iki kuvvetin taht-ı tazyikinde kalmış olan millet, bittabi gayet zebun bir hâldedir. Fakat efendiler, tazyikatın neticesinde büyük intibahlar hâsıl oldu. İşte bizim milletimizde de o intibah-ı hakiki hâsıl olmuştur ve biz böyle bir devre-i intibahın içinde bulunuyoruz. Filhakika bir buçuk sene evvel, bir sene evvel millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan etmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve istiklalden mahrum ve bunları gayr-ı müdrik bir hayvan sürüsü telakki ettiği için böyle bir sürünün elinde nâmütenahi hazain-i tabiiyeye malik, kıymetli ve vasî bir memleketin bırakılmasını tabii caiz göremezdi. Onların telakkisine göre bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları taht-ı esaretlerine almak lazım idi. Böyle bir emel, böyle bir gaye takip ediyorlardı ve Harb-i Umumi'nin neticesiyle hâsıl olan fırsattan istifade ederek mütareke ile milletin ve ordunun elinden silahlarını da aldıktan sonra fiiliyata girişmişlerdir. Bir taraftan dâhilde bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti âdeta bu hariç kuvvetler gibi, bu hariç nazarlar gibi telakki ediyorlardı. Binaenaleyh onların dahi mesaisi, en hain düşmanların mesaisi mahiyetinde tecelliyatını göstermiştir. İşte bundan bir sene evvelki vaziyetimiz böyle bir şekil ve renk ve manzara gösteriyordu. Hâlbuki efendiler milletimiz hiçbir vakitte düşmanlarımızın telakki ettiği gibi hukukuna ve istiklaline yabancı değildir. Bilakis büyük bir aşk ile ve rabıta-i aşkiya ile rabıta-i vicdaniye ile istiklal ve haysiyetine merbuttur ve yine milletimiz dâhildeki cahil ve gafillerin ve hainlerin telakki ve ifade etmek iste-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 7, 29.1.1337, Cumartesi, s. 410.

dikleri mahiyette değildir. İşte bir seneden beri vuku bulmakta olan mücadelemiz, mücahedemiz neticesinde millet dâhile karşı, harice karşı ve bütün kâinata karşı mevcudiyetinin yüksek mahiyetini bütün delâiliyle ispat etmiş bulunuyor. Binaenaleyh mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir sene sonra bugünkü vaziyetimiz hâsıl olmuş bulunuyor. Bugünkü vaziyetimizi ifade etmek lazım gelirse; milletin tabii mümessillerinden teşekkül eden Meclis ve onun Hükûmeti bilâistisna bütün memlekette hâkimdir ve hâkimiyeti muhafaza etmek kuvvet ve kudretine maliktir. Vaziyet-i askeriyyemiz Şark'ta ve Garp'ta ve bütün düşmanla temasta bulunduğumuz yerlerde hukuk-ı âliye-i milleti müdafaa edebilecek kabiliyeti fiilen ispat ve izhar etmektedir.

Vaziyet-i umumiye-i siyasiyyemizi görmek istersek; Şark'ta Ruslarla aramızda tabii bir dostluk mevcuttur ve bu tabii dostluğu maddi esaslara istinat ettirmekle meşgul bulunuyoruz. Garba tevcih-i nazar edersek vaziyeti bir iki safhada mutalaa edebiliriz. Garp âleminin bundan bir sene evvel bize tevcih etmiş oldukları efkâr ve enzarı kısaca arzedeyim. Milletin müdafaada sebatı devam ettikçe garp âlemi başka başka fikirlere maruz kaldılar, başka fikirlere sahip oldular. Evvela garp milletleri kendi hükûmetlerinden, başka türlü düşünmeye başladılar. Herhâlde burada bir milletin mevcudiyetini tanımak kanaatını izhar ettiler. 2'nci bir devrede bazı hükûmetlerin milletleriyle beraber olmaya başladığı görüldü. Mesela Fransızlar, İtalyanlar hakikaten son zamanlarda fikirlerini tashih ve tebdil ettiler. Hatta İngiliz milleti dahi kendi rical-i hükûmetlerinin iğfalatına aldanmakta olduklarını idrak etmeye başladılar. Yalnız diğerlerine nispeten çok muannid davranan Lloyd George. İşte şimdi arzetmek istediğim vaka ile de Lloyd George'nin tebdil-i kanaat lüzumuna kail olduğunu istidlâl edeceğiz.

Efendiler 25 Kânun-ı Sânî'de Paris'te bir içtima vuku buldu. Bu içtimada verdikleri karar: 21 Şubat'ta Londra'da bir konferans akdetmektir ve bu konferansta Şark meselesini halletmektir ve esas olarak Sevr muahedesini hadisatın icbar ettiği tarzda tebdil etmekte karar vermiş bulunuyorlar. Biz bu vukuata İstanbul vasıtasıyla vakıf oluyoruz. Bundan iki gece evvel İstanbul'da Tevfik Paşa doğrudan doğruya bendenizle görüşmek arzu etti. Bendeniz bu mürcaaatı doğrudan doğruya kendi şahsıma ve şahsi bir mahiyette gördüğüm için hüsn-i telakki etmedim ve kendisine verdiğim cevapta; benim şahsımla bitecek bir şey yoktur ve olamaz. Eğer Tevfik Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne müracaat etmek istiyorsa müracaatta bulunabilirler ve ümit ederim ki bu müracaatları hüsn-i kabul görür demiştim. Aradan 24 saat geçtikten sonra ve kendilerine bu ihtarımızın vusulü de anlaşıldıktan sonra Tevfik Paşa tarafından tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine serlevhasıyla bir telgraf geldi. Bunu aynen okuyacağım.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Kânun-i Sânî 21 tarihinde Paris'te inikat eden Meclis tarafından müttehaz mukarrerat Şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat'ta Londra'da Düvel-i İtilafiye, Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri murahhaslarından mürekkep bir konferans içtimaa davet olunacaktır. Mevcut muahedede hadisat dolayısıyla zaruri görülecek tadilat icra edilecektir. Hükûmet-i seniyyeye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşa'nın veyahut Ankaraca mezuniyet-i lazımeyi haiz murahhasların Osmanlı Heyet-i Murahhasası meyanında bulunmalarıyla meşruttur. İş bu mukarrerat Düvel-i Müttefika'nın İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız murahhaslar buradan intihap edeceğimiz zevatla birleşerek azimet eylemek üzere karar ve cevabınıza intizar ediyorum. Zamanın nezaketine binaen bu gibi tebligat-ı mühimme için hattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen cevap vermek mümkün ise, telgraf başında intizar etmekteyim.

Tevfik"

Efendim fazla izahtala Heyet-i Aliyyenizi yormamak için cereyan etmiş olan muhabereyi aynen okuyacağım: Bu telgraf tabii açık gelmiştir. Binaenaleyh biz de açık olarak, resmî olarak Tevfik Paşa'ya şu cevabı verdik:

"İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

İrade-i milliyeye müsteniden Türkiye'nin mukadderatına vazıü'l-yed eden yegâne meşru ve müstakil kuvve-i hâkime Ankara'da müstemiren münakit Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebat-ı hariciyede muhatap ancak işbu Meclis'in Heyet-i Hükûmeti'dir.

İstanbul'da herhangi bir heyetin minkülli'l-vücûh bir vaz-ı meşru ve hukukisi yoktur. Binaenaleyh böyle bir heyetin kendine Hükûmet namı vermiş olması milletin hukuk-ı hâkimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesailde harice karşı, kendini muhatap göstermesi nakâbil-i tecvizdir. Heyetinize teveccüh eden vatani ve vicdani vazife de hâl ve hakikat-i vaziyete iktifa ederek millet ve memleket namına meşru muhatap hükûmetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilan etmektir. Millet ve memleketimiz namına salahiyet-i meşruaya sahip hükûmetin Ankara'da olduğu Düvel-i İtilafiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu hâlde düvel-i mezkûrenin bu nokta-i nazarlarını izharda teehhür etmeleri; İstanbul'da mutavassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neşet etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sulh ve müsalemet-i ciddiyet ve

samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuk-ı milliyenin tanınması talebinden ibaret olan şeraitini mükerreren ilan ve işbu hukukun tasdiki hâlinde teklif olunacak sulh müzakeratını kabule amade olduğunu beyan eylemiştir. Düvel-i İtilafiye Londra'da akdedecekleri konferansta Şark meselesini adl ü hak dairesinde fasletmeğe karar vermişler ise davetlerini doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tevcih etmelidirler. Şerait-i ânife dairesinde vuku bulacak davetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından hüsn-i kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

T. B. M. Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Efendiler Meclis-i Âliniz adına bu cevabı verdim ve bunu Hariciye Vekâleti'nden rica ettim. Zatıalileri de tensip buyurursanız doğrudan doğruya tekmil Düvel-i İtilafiye hariciye nezaretlerine dahi göndereceğiz. Bu resmî cevaptan sonra doğrudan doğruya Tevfik Paşa Hazretleri'nin şahıslarına tarafımdan bunu teyiden hususi bir telgraf daha çektim. Onu da okuyacağım.

"İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri; zat-ı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâ fasıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recül-i muhtereme bütün hidemat-ı sabıkanızı tetvic ve ikmal edecek müstesna ve tarihî bir fırsat zuhur ettiğine kaniyiz. Biz vahdet-i tam üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta meduv olduğumuz konferansa memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin gitmesi ne kadar mezahiri dâi olduğunu tamamıyla takdir buyuracağınıza eminiz. Milletin sırf hukuk-ı hâkimiyetini muhafaza dâiyesiyle sarfettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar, dâhilî ve harici birçok müşkilata karşı gösterdiği sebat ve mukavemet bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdas etti. Bir taraftan da hadisat-ı âlem bu sebat ve mukavemetin hedef-i aslisi olan istiklal-i tamımızı teyit edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlale mahkûm etmek istemiş olan hükûmetler muvacehesinde hukuk-ı milliyemizi müdafaa ederken Büyük Millet Meclisi'nin daima tevkir ve hürmeti kendisine teveccüh etmiş olan makarr-ı saltanat ve hilafetten başlayarak maddi ve manevi bütün kuvâ-yı memleketin müttehiden hareket etmesi elzemdir. Bunun için Zat-ı Şahâne'nin, irade-i milliyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmen ilan etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbul'un, memlekete mütevali zararlar ika ettiği tecarib-i meşume ile sabit olan ve ancak ecnebiler lehine idame edilen gayr-ı tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düvel-i Mütelife mümessilleri tarafından vaki olan tebligat gösteriyor ki; İstanbul'dan hareket edecek olan bir heyet-i murahhasanın Londra

Konferansı'na iştirak edebilmesi ancak onun Ankara Hükûmeti tarafından salahiyet-i tamme ile terfik edilmiş mümessilleri ihtiva etmesiyle meşruttur. Bu suretle İtilaf Devletleri Türkiye namına sulh müzakeratına girecek murahhasların ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzuh ile itiraf etmiş bulunuyorlar. Fiilen ve hukuken memlekette yegâne hükûmet-i meşrua olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin vaz ve ilan ettiği esasatı kabul ve bu esasatın düşmanlarımız tarafından tasdikini teshil için bize iltihak suretiyle vaziyetimizi tasrih ve tespit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhte etmiş olduğumuz vazife ve salahiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir netice-i mesudeye eriştirmek hususu tesri edilmiş olur. Müttehiden hareket ve âmâl-i milliyeyi azami bir kuvvetle müdafaa etmek fikriyle vaki olan bu teklifat-ı samimanemiz kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde câlis-i makam-ı saltanat ve hilafet olan Zat-ı Şahâne'nin vaziyeti mütezelzil olmak tehlikesinden bihakkın korkulur ve biz irade-i milliyenin bahşetmiş olduğu fiilî ve hukuki bütün salahiyetleri haiz bir hükûmet sıfatıyla şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki bundan tevellüt edecek bütün mesuliyet nâkâbil-i tahmin olan avâkıble doğrudan doğruya Zat-ı Şahâne'ye aittir. Zat-ı samilerinin bu vaziyet karşısında vicdani ve tarihî vazifenizi tamamıyla ifa ve netayiçi tarafımıza kati ve sarih olarak işar buyurmanıza intizar ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramat-ı mahsusamızın kabulünü rica ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Bundan sonra efendim her ikisini hülasa eden ve yapılması lazım gelen şeyleri basit bir surette ifade eden şu telgrafı çektik. Müsaade buyurun efendim.

"Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususi telgrafnamelerimizdeki mütalaat ve teklifatımızı bervechiati hulaseten tekrar ve icabetinin süratle ifasıyla neticesinin işarını rica ederiz.

1- Zat-ı Şahâne, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir hatt-ı hümayun ile ilan buyuracaklardır. Bu hatt-ı hümayun, makam-ı hilafet ve saltanatın masuniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni şekil ve mahiyet ve salahiyet-i hazırasıyla

kabul buyurduklarını ihtiva edecektir. Tafsilat ve teferruat-ı sairenin ilavesi şimdilik mucib-i teşevvüş olabilir.

2- 1'inci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevi olan dâhilî vaziyetimizin tanzimi bervechiati olabilir:

Zat-ı Şahâne kemafissabık Dersaadet'te ikamet buyururlar. Sahib-i salahiyet ve mesuliyet olup her türlü tecavüzden masun ve her türlü şerait-i istiklali cami olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti şimdilik Ankara'da bulunur. Bittabi İstanbul'da artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak İstanbul'un vaziyet-i mahsusası ilcasıyla nezd-i şahânede Büyük Millet Meclisi'nden vazife ve salahiyeti haiz bir heyet bulundurulur.

3- İstanbul şehir ve havalisi umur-ı idaresinin suret-i tanzimi badehu teemmül ve tatbik olunur.

4- Şerait-i mezkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde esasen mevcut tahsisat-ı seniye ve hanedan-ı saltanat tahsisatı ile bilumum memurin-i lazıme ve sair eshab-ı maaşın muhassasatlarını itaya muktazi mebaliğ Hükûmetçe temin ve tediye edilecektir. Kudret-i maliyemiz bu hususu mütekeffildir.

28 Kânun-i Sânî 1337
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Efendim bu muhaberat dün gece cereyan etmiştir. Ancak biz bunları verebildik ve Tevfik Paşa'dan bu cevap geldi:

Telgrafnameleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altıda arz-ı malumat ederim efendim.

Efendiler; Efendi Hazretlerinin suali cidden varittir.[1] Birçok dimağlara varit olabilir, onun için ufak bir izahta bulunayım. Biz her zaman söyledik ve bu vesile ile de tekrar ederiz ki; Türkiye Devleti ve Türkiye'de yaşayan halk bilâ kayd u şart müstakildir ve bilâ kayd u şart istiklalini muhafaza etmek için mücadele eder.

Müstakil bir devlet bütün dünyanın milletleriyle, hükûmetleriyle sulh yapar. Hâl-i sulhta bulunduğu devletlerden menafi-i müşterek olanlarla da ittifaklar yapabilir. Binaenaleyh Rusya ile mevcut olan ve her gün tezayüt eden münsaebat-ı dostanemiz garp âlemi ile nâmütenahi hâl-i harp bulunmamızı istilzam edemez. Bunu biz böyle ifade ettiğimiz gibi Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin Hariciye Ko-

1 Erzurum Mebusu Nusrat Efendi'nin sorusu şöyle idi: *"Bir sual îrâd edebilir miyiz? Hadise-i ahîre Ruslarla aramızda cari müzakeratı ihlâl mahiyetinde telakki olunamaz mı?"*

miseri olan Çiçerin'in dahi, zannediyorum, Meclis-i Âli'nin huzurunda okunmuş bir cevapnamesinde bu hususat gayet samimi bir lisanla ifade edilmiştir. Binaenaleyh böyle bir sual tahtındaki tereddüde mahal yoktur. Nitekim Ruslar dahi elan, elyevm Londra'da İngilizlerle müzakere etmektedirler. Onların da heyet-i murahasaları oradadır. Onun için Garp âlemi bizim öteden beri haklı olarak iddia etmekte olduğumuz ve hiç şüphesiz bu iddiamızın hiçbir noktasından hiçbir sebep ve suretle vazgeçmeyeceğiz, hukukumuzu kabul edeceklerini söyledikleri takdirde maal-memnuniye onlarla münsaebata gireriz, müzakerata girişiriz ve sulh ve müsalemeti iade ederiz. Milletimizin ve bütün cihanın sulh ve müsâlemete ihtiyacı vardır, bu ihtiyaç-ı âlem-i tatmine Türkiye Devleti vesile teşkil ederse kendisi için ayrıca ve büyük bir bahtiyarlık olacaktır.

Şimdi efendiler; vuku bulan maruzatımla beraber okuduğum telgrafnameler muhteviyatından hülasa edilen noktaları tekrar etmek isterim ve bu tekrar edeceğim noktalar bizce Meclis-i Âlinizin muhassala-i kanaati olmak üzere telakki edilmektedir: Bir defa bütün cihanla sulh yapmak isteriz. Fakat sulh yapabilmek için şeraitimiz muayyendir. Onları tekrar ederiz.

2'ncisi: Millet ve memleket nam ve hesabına yegâne müracaatgâh burasıdır, yani Meclis-i Âlinizdir. "Bu hakk-ı meşruyu, bu hakk-ı millîyi, bu hakk-ı tabiiyi hiçbir sebep ve bahane ile ve hiçbir mütalaa ile hiçbir şahsa ve hiçbir heyete terk edemeyiz. Bu esasat dairesinde birden iki meselenin halli ile iştigal ediyoruz. Birisi; İtilaf Devletleri'yle sulh meselesi. 2'ncisi; dâhilî bir meseleyi halletmekle meşgulüz. Dâhil meselenin suret-i hallinde şimdilik Meclis-i Âliniz hâl-i içtimada olmak itibarıyla Meclis-i Âlinizce şayan-ı kabul olduğuna kail olduğum nikatı-ı nazar okuduğum telgraflarda münderiçtir. Bu tarz-ı hal bugünün ihtiyacını, fevâidini ve menafiini temin edebileceği kanaatindeyim. Maahaza Heyet-i Aliyyeniz her iki nokta-i nazara dair, esasat ve teferruata dair mütalaatta bulunmak arzu buyururlarsa bittabi onları da dinleriz ve Heyet-i Vekile'ye o daire dâhilinde hareket etmesini tebliğ ederiz efendim[2] .

Efendiler; bu sorulan suallerin esasen cevapları verilmiş gibidir, bazı rüfeka tarafından... Yalnız bendeniz de aynı cevaplara temas eden ve edecek olan bir kadar kelime söyleyerek bu meseleye bugün için hatime vermeyi rica edeceğim. Efendiler, Zat-ı Şahâne'yi -zannediyorum ki- içinizde benim kadar tanıyan azdır. Ben kendileriyle daha câlis-i saltanat olmadan evvel seyahat ettim, refakatlerinde bulundum. Binaenaleyh, ahlakına, adatına, efkârına, diyebilirim ki, yakından vâkıfım. Şimdi bu malumatıma bazı hususatı zammetmek istiyorum. Malum-ı âlileridir ki, İngi-

2 Bu konuşmadan sonra söz alan bazı hatipler, özellikle *"Zat-ı Şahane, Ankara Hükûmeti'nin teklifini kabul etmediği veya sükûtu tercih ettiği takdirde tutumumuz ne olacaktır?"* sorusu üzerinde durmuşlar, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelmiştir.

lizler taht-ı esaretlerinde bulundurdukları İslâm âlemine karşı daima tazyiklerini muhafaza edebilmekte mazhar-ı sühulet olmak için kıymetli bir alete, bir vasıtaya muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçlarını devir devir izhar etmişlerdir. İngilizler nazarında bu kıymetli vasıta makam-ı hilafete oturtacakları zattır. Cümlenizce malumdur ki, İngilizler bir aralık Mısır'da böyle bir vaziyet ihdasına teşebbüs etmişler ve bunun için birçok vesaitle ihzaratta bulunmuşlardır. İngilizler, Hicaz'da isyan ettirdikleri Emir ile yine böyle bir vaziyet ihdasını arzu etmişlerdir. Yine İngilizler belki elyevm Afganistan'da böyle bir oyuncak icadına çalışmışlardır. İşte bu teşebbüs içinde bulunan mütarekeyi müteakip o aradıkları vasıtanın -ki kendi tabirlerince kendilerinden işittim- pek kıymetli cevherdir. Behemehâl bu cevheri avuç içinde bulundurmak lazım olduğu kanaatindedirler. Hakikaten avuçları içinde buldular. Bu İngiliz avucunun içine giren şey Zat-ı Şahâne'dir. Yani Zat-ı Şahâne'nin iki sebeple bu tuzağa düşmüş olduğu kanaatindeyim. Birincisi, ciddi olarak memleketi bilmediğinden, milletini tanımadığından, milletinin istidat ve kabiliyetine dair ecdadımızın misallerini, belki hepimizden daha iyi tarih yapraklarında okumuş olmasına rağmen, kati bir nüfuz-ı nazarla vâkıf olamaması itibarıyla bu milletin kendi hayatını kendi menabi ve vesaiti ile müdafaa edebileceğine kani değildi. Binaenaleyh kendisi için memleket ve milleti; âdeta çürük, mahkûm-ı sükût bir mesnet makamında buluyordu. Kendisince gayr-ı kabil-i içtinap ve ihtiraz olduğu farz ve zannedilen bu mesnetle beraber kendisinin dahi mahvolacağını tevehhüm ederek bir nokta-i istinat aramak temayül-i tabiisine kapıldı. İşte bu hâlet-i ruhiye ve fikriye içinde bulunan Zat-ı Şahâne'ye derhâl İngilizler gayet geniş bir âguş-ı himayet gösterdiler ve öyle bir âguş-ı himâyet ki, zırhlılarla ve zırhlıların toplarıyla mücehhez... Hakikaten kendisiyle mülakatımda penceresinden İngiliz zırhlılarının saraya müteveccih olan toplarını göstermiştir. İşte bu tarzda bir âguş içinde bulundu ve bulunuyordu. Fakat efendiler; Zat-ı Şahâne'yi tevehhümlere düşüren şey, tevehhümata düşmekten dolayı kendi vatanında, kendi milletinin sinesinde penah arayacağı yerde maalesef böyle hariçte nokta-i istinat aramaya sevkeden esbap kâmilen zail olmuştur itikadındayım. Birincisi millet kudretini ve kuvvetini maddeten gösterdi, yine milletin içinde düşman fikrine hadim olarak ve dolayısıyla Zat-ı Şahâne için bir zemin-i istinat hazırlayabileceğini zannettikleri fikirler dahi kanaatlerini tebdil etmişler veyahut kanaatları tebdil ettirilmiştir. Artık memleket içinde bugün taayyün eden, tecelli eden samimi ve kutsi gayatı düşünenlerden başka bir gaye ile bir vaziyetin tahassülüne bendeniz maddeten imkân görmüyorum, 2'ncisi ki, kendisinin nokta-i istinadı olabilirdi. Haricî kuvvetler; bugün tamamen tahakkuk etmek üzeredir ki, haricî kuvvetler dahi, İngilizler dahi Zat-ı Şahâne'yi yalnız bırakmışlardır. Çünkü efendiler, İngilizler ve herhangi bir millet ve herhangi bir hükûmet ancak kuvvet karşısında vaziyet alır, kudretten ve kuvvetten mahrum olduğu maddeten sabit olmuş olan bir şahsın kendi tabirlerince "Petroluk"u kalmamıştır. Artık kendilerince

hiçbir kıymeti haiz olmayan Zat-ı Şahâne'yi bırakmışlardır. İşte böyle bir vaziyet karşısında millet, yüksek bir hiss-i vicdan ile yine makam-ı hilafet ve saltanatın câlisi olduğu için bugün kendisine son ve kati teklifini yapıyor. Pek çok ümit ederim ki, Zat-ı Şahâne bu teklifi maal-memnuniye kabul buyururlar. Çünkü kâr-ı akil olan, icab-ı mantık olan, icab-ı hadisat ve efâl olan budur.

Sorulan suale cevap vermek istiyorum: Eğer Zat-ı Şahâne "Bu teklifatımıza muvafık bir cevap vermezse ne yapacağız?" Efendiler, bu meselenin halli ve faslı bittabi gayet basittir. Fakat meselenin besateti bir şeyle meşruttur ki, o da milletin vahdet-i tamme hâlinde gayesine sadık olarak salahiyetini kullanması ve kullanabileceğini ispat etmiş olmasıdır. Bu vaziyet bir defa tekevvün ettikten sonra mevzubahisolan şey basit olarak hallolunabilir. Bu meselenin Türkiye halkı tarafından, Türkiye Devleti tarafından sühuletle hallolunabilmesi için 2'nci bir sebep de vardır. Bu, pek kuvvetli bir sebeptir. Malum-ı âlileridir ki, âlem-i İslâm gayet samimi ve vicdani rabıtalarla makam-ı hilafet ve saltanata merbutturlar. Bu irtibat-ı umumi-i İslâmi lâyetezelzeldir. Fakat bu irtibat hakiki ve bu irtibat kati makam-ı hilafet ve saltanata câlis olan zattan birşey talep eder. O da bugüne kadar İstanbul'daki zatın göstermemiş olduğu efâl ve harekâttır. Hâlbuki göstermiş olmasından dolayı o makam-ı saltanat ve hilafete merbut olan bütün âlem-i İslâm, yine o makam-ı hilafet ve saltanatın temin-i masuniyeti için buna kadir olan ve bunu mütekeffil olan Türkiye Devleti'nin fikriyle hem fikirdir. Binaenaleyh bu meselenin hal ve faslında Meclis-i Âlinizce verilecek olan kararın âlem-i İslâm üzerinde dahi arzu edildiği gibi hüsn-i tesir yapacağına pek çok delâil vardır. Hülasa bu mesele, milletin arzu ettiği dakikada halledebileceği bir meseledir. Hallinde müşkülat olmayabilir. Fakat bugünden mevzubahis edilmesine bendenizce lüzum yoktur.

Sonra Hüsrev Beyefendi bir şey buyurdular. Bu yazılan telgrafların meali ve bu teşebbüs, İtilaf Devletleri Hariciye nazırlarına bildirildiği gibi Rusya'ya da bildirilse muvafık olur, buyurdular tabii efendim. Daha evvel Hariciye Vekâletimiz tarafından bildirilmiştir, bu icab-ı siyasettir. Bu yapılmıştır efendim.[3]

Efendim, bu pek varittir. İngilizlerin her hareketinin bir oyun olduğuna inanırsak hata etmiş olmayız. Fakat Heyet-i Vekile'nin, teşebbüsatı sayesinde, her cihe-

3 Mustafa Kemal Paşa konuşmasına Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'in şu açıklaması sonrsında devam etmiştir: *"Efendim, bundan maksadım, İngiltere birçok tedbirlerle daima Şark'tan bizi ayırmaya çalışıyor, bu şüphesizdir. İstanbul'dan gelenler, Ahmet İzzet Paşa gibi vesâire vesaire vesilelerle... Binaenaleyh bizce en samimi olması lazım gelen şu teklifi dahi bir hile ve bir hud'a olarak telakkiye mecburuz. Değildir inşallah... Evet, Lloyd George'nin 2'nci bir oyunu olabilir... Onun için müteyakkızâne davranmak lazımdır. Şüphesiz ki, Hükûmetin bunları takdir edeceğini biliyorum. Fakat mühim olduğundan bir kere hatıra getireyim dedim."*

ti nazar-ı dikkate almakta ve tedabirini ona göre ittihaz etmekte olduğunu gördüm, tabii Heyet-i Âliyeleri arzu buyururlarsa bu teşebbüsatın tarzı hakkında Heyet-i Vekile'den malumattar olabilirler. Başka bir maruzatım yoktur efendim.

11. LONDRA'DA TOPLANACAK OLAN KONFERANSLA İLGİLİ TEVFİK PAŞA İLE YAPILAN YAZIŞMALAR HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

31 Kânun-ı Sânî 1337 (31 Ocak 1921)

Efendiler, evvelki gün vermiş olduğum izahatı müsaadenizle bir defa daha hülasa etmek isterim: demiştim ki; Tevfik Paşa 21 Şubat'ta vuku bulacak konferansa iştirak ettirilmesi vaat olunan heyete buradan da murahhas gönderilmesi hususundaki teklifi işar etmişti. Bu noktayı tekrar etmekten maksadım, teklifin mahiyetini ve hakikatini Meclis-i Âli'nin nazarında bir defa daha tecelli ettirmektir. Teklif doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne vaki olmuş değildir. İstanbul'a vaki olmuştur. Oradan gidecek olan heyete buradan dahi murahhas iştiraki mahiyetindedir. Bu teklif üzerine memleketi vahdet-i tamme hâlinde temsil edebilmek için İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı olan vaziyetini halletmek lüzumuna kani bulunduğumuzu ve bunun için teşebbüs olunduğunu arz etmiştim.

Buna mütedair plan telgrafnameleri burada okuduğumuz gibi ajanslar ve gazetelerle de neşretmiştik. İstanbul'dan Tevfik Paşa'dan alınan son telgrafnamede, bizim kendilerine vuku bulan teklifatımıza sarih ve kati cevap verilmiş değildir. Birtakım mülahazat ile ve mütalaat ile malidir. Malum-ı âlinizdir ki ben bu meseleyi Heyet-i Vekile namına takip etmekte değilim. Doğrudan doğruya Meclis-i Âlinizin reisi sıfatıyla takip ediyordum. Benim yaptığım; bir muhabereden ibaretti ve bu muhaberatın metn-i aslisini de heyet-i celilenizin öteden beri tebellür etmiş olan nikât-ı nazarına ve vazetmiş olduğu kanunların ruh-ı esasatına, tatbik etmekten ibaretti... Fakat mesele, teferruatıyla ve icrai noktadan takip edilmek lazım gelince; Bittabi benim vazifem hitam bulmuş oluyor. Buna binaen; en son olmak üzere Tevfik Paşa'ya, tarafımdan yazılan telgrafnamede dedim ki: Ben size, şimdiye kadar yazmış olduğum telgrafnamelerle; vaziyeti, hakiki bir surette mütalaa etmek, münakaşa etmek ve muhakeme etmek için lazım gelen bilcümle malumatı vermiş olduğumu zannederim. Fakat buna rağmen; muhakematınızda henüz lüzum-ı derecede isabet olmadığını gördüğüm için bir defa tenvir maksadıyla lazım gelen malumatı

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 8, 31.1.1337, Pazartesi, s. 21-22.

veriyordum dedim... Ve bu münasebetle; Meclis-i Âlinizin vazetmiş olduğu esasatı bildirdim... Ve en nihayette dedim ki: Ne ben şahsen ve ne de hiç kimse burada, Meclis-i Âli'nin vazetmiş olduğu nokta-i nazarlar haricinde hiçbir meselenin hal ve faslına mezun ve salahiyettar değildir. Meclis riyasetiyle başlayan muhaberenin müstelzim olduğu muamele, Heyet-i Vekile'ye tevdi kılınmıştır. Binaenaleyh İstanbul'la olan münasebeti ve Londra'ya heyet-i murahhasa göndermek hususundaki meselenin takibini; Heyet-i Vekile'ye terketmiş bulunuyorum. Heyet-i Vekile'nin, bittabi bilcümle mukarreratı; yine Heyet-i Aliyyenizin teveccühatı ve talimatı dairesinde olacağına şüphe etmemek lazım gelir.

Muttali olduğum kararlarını; heyet-i celilenizi tenvir etmek için kısaca arz ediyorum: bittabi zamanı gelince Heyet-i Vekile arzu ettiğiniz, derece-i tafsilatta malumat verecektir.

Bir defa. Heyet-i Vekile, İstanbul'a hakikat-i hâli anlatmak ve millet ve memleketi vahdet hâlinde temsil etmek için icap eden neticeyi almakla elan, şimdi telgraf başında meşguldür. Şimdi buraya gelirken de yeni bir telgraf geldiğini ve açılmakta olduğunu işittim.

Diğer taraftan; her ihtimale karşı, Londra'ya bir heyet-i murahhasa göndermeği faideli addediyor ve bunun için de istihzarata başlamıştır. Ancak; bu kadar azim bir meselenin hal ve faslında bittabi Heyet-i Vekile müstakillen hareket etmek salahiyetini kendinde görmüyor. Bilakis, oraya heyet-i murahhasa göndermek için ve göndereceği heyet-i murahhasanın eline vereceği talimatı daha evvel Meclis-i Âlinize bütün teferruatıyla arz edecektir. Meclis-i Âlinizce; münakaşa edildikten ve tamamen tespit kılındıktan sonra karar-ı katiye iktiran etmiş olacaktır. Bundan da müsterih olabilirsiniz. Bu münasebetle bir noktayı arz etmek istiyorum.

Biraz evvel; riyasete bir takririn verilmiş olduğunu haber aldım. Bu takrirde, bu noktalar üzerinde ve bu mesailde endişe edildiğini gördüm. Vermiş olduğum tafsilât ile bu gibi endişelere mahal olmadığı kanaatindeyim. Bilakis bugün, ben de dâhil olduğum hâlde, Meclisinizin Heyet-i Vekile'ye karşı alacağı vaz-ı tavır; mümkün olabildiği kadar onu takviye etmek noktasına matuf olmak lazım gelir. Gerek İstanbul gerek Londra; bilmelidir ki: Meclisin her nokta-i nazardan haiz-i emniyet ve itimat olduğu insanlar bu işi tedvir etmektedir. Eğer bunun aksi bir kanaati; düşmanlarımızın eline verirsek bunu bizim aleyhimizde ve bütün teşebbüsatımızın aleyhinde, çok fena olarak istimal ederler. Binaenaleyh ciddi olarak, samimi olarak Heyet-i Aliyyenizden rica ederim: Böyle ufak tefek vesveselere düşmenin lüzumu yoktur. Heyet-i Vekile'ye emniyetimiz baki kaldıkça vazifelerini ifa ederler. Bu emniyet, münselib olduğu dakikada bu heyet-i tebdil etmek, yerlerine başka arkadaşları geçirmek; daima Heyet-i Aliyyenizin elindedir. Söyleyeceğim bunlardır.

12. MERSİN MEBUSU SALAHATTİN BEY'İN VERDİĞİ TAKRİR DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

31 Kânun-ı Sânî 1337 (31 Ocak 1921)

Efendim; Salâhattin Beyefendi'nin Meclis'in bidayet-i teşekkülünden bu ana kadar rüfekayı saireye iştiraken bulunmadıklarından birçok noktaları henüz tamamen ihata etmemiş olduklarını kabul etmek isterim. Henüz yakın bir zamanda içimizde bulunuyorlar. Salâhattin Beyefendi'yi böyle daima tereddüt çıkaracak tarzda kanaate sevk eden 2'nci bir kanaat de olabilir. Çünkü Salâhattin Beyefendi bu mahiyette bir Meclis'in bu memleket için bîlüzum olduğu kanaat-i iptidaiyesinde bulunuyorlardı. Mevcut olan Heyet-i Temsiliye'nin bu mesele için kâfi gelebileceği ve bu suretle iktifa edilmesi fikrindeydiler ve bu kanaati muhafaza etmekte bulunduğu için bugün bu Meclis'in mahiyetini idrak etmemektedir. Bu hususdan dolayı kendisini mazur görürüm.

3'üncü bir sebep de Salâhattin Beyefendi'yi yanlış mütalaata, yanlış muhakemata, yanlış netayiçe sevk edebilir. O da kendi zihniyeti itibarıyladır. Malum-ı âliniz Salâhattin Bey bu Meclis'in içine gelirken, bu milletin sinesine girerken İngiliz sefarethanesinden geçerek İngiliz torpidosuna binmiştir. Ve ilk yaptığı şey vazife-i milliye ve vataniyesiyle meşgul olan bir arkadaşı yerinden oynatmak ve yerine geçmek olmuştu. Binaenaleyh kendileri haddizatında fena bir adamdır demek istemiyorum, diyelim ancak bu zihniyetlerle içimize geldiği için bazı vaziyetimizi bu suretle görmektedir. Binaenaleyh aynı suretle muhakeme etmekte beraber olamayız.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 8, 31.1.1337, Pazartesi, s. 31.

13. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ TEMSİLCİLERİNİN LONDRA'YA HAREKETİ HAKKINDA MECLİS'TE YAPTIĞI KONUŞMA*

5 Şubat 1337 (5 Şubat 1921)

Arkadaşlara bir şey arz etmek isterim efendim. Bu heyetin hemen, belki yarın; yarın akşam yola çıkarılmasını Heyet-i Vekile'den rica edelim. Fakat düşünelim ki bunlara vereceğimiz talimatı, Heyet-i Celileniz takarrür ettirmemiştir. Fakat böyle bir talimatı takarrür ettirmek için heyeti intizar ettirirsek, çok zaman geçecektir. Bizim düşündüğümüz; heyet hareket etsin. Biz de bu talimâtı, bir iki gün zarfında takarrür ettiririz ve şifreli telgrafla Antalya'da kendilerine tebliğ ederiz.

Yarın, öbür gün içtima ederiz. Bittabi talimat bir günde, iki günde bitmez, bir hafta zarfından istediğimiz gibi münakaşalar yaparız. Zaten bu heyet de bir hafta evvel varamaz... Bunu arz edecektim...

* Mustafa Kemal Paşa bu konuşmasını Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa'nın yerine, Adana Mebusu Zekai Bey'in Londra'ya gidecek olan heyette yer almasına dair Heyet-i Vekile Riyaseti tezkeresinin görüşülmesine sırasında yapmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 8, 5.2.1337, Cumartesi, s. 101.

14. ÜLKENİN GENEL DURUMU HAKKINDA HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ'NDE YAYIMLANAN AÇIKLAMALARI*

6 Şubat 1337 (6 Şubat 1921)

- Vaziyet-i umumiyemizi nasıl görüyorsunuz efendim?

- Vaziyet-i dâhiliyemizdeki salah ve salabet sayesinde cihanın vaziyet-i umumiyesi her gün daha fazla lehimize inkişaf etmektedir. Bu inkişaftan, milletimizin bekasını ve istiklalini temin edecek maddi netayiçin istihracı zamanını pek uzak görmüyorum.

- 21 Şubat'ta Londra'da inikat edeceğini öğrendiğimiz konferans karşısında vaziyetiniz ne olacaktır?

- Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketimizi parçalanmaktan, istiklalimizi ihlal edilmekten tamamen mahfuz ve masun bulundurmak gayesini mutlaka silahla, kan dökerek istihsal etmeğe heveskâr ve hahişkâr değildir. Gayr-ı kabil-i tebeddül olan millî maksadı temin edecek bir sulhu kemal-i memnuniyetle karşılarız. Buna binaen, İtilaf Devletleri Türkiye meselesini, mevzubahis olan Londra Konferansı'nda ciddiyet ve samimiyetle halletmek istedikleri takdirde karşılarında bütün millet ve memleketi hakiki salahiyetle temsil eden meşru muhatapları bulabilmeleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi Londra'ya müteveccihen, bir heyeti yola çıkarmak üzeredir.

- Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle mevcut münasebatımız ne hâldedir?

- Ruslarla mevcut dostluğumuz daima hüsn-i hâlde devam etmektedir. Moskova'da inikat etmek üzere olan konferansta hazır bulunacak heyet-i murahhasamız, tahminime göre Moskova'ya vasıl olmak üzeredir. Bu konferansta bütün Kafkas mesailini millet ve memleketimizin menafiine mutabık bir surette hall-i katiye iktiran ettirebileceğimizi ve Rus Sovyet Cumhuriyeti'yle Türkiye arasında mevcut muhadeneti maddi esaslarla tarsin edeceğimizi kaviyyen ümit ediyorum.

- Komünizm ile Rus dostluğu esasatı arasında bir münasebet var mıdır?

---

* Genel durum; Londra Konferansı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi; Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile mevcut münasebetler; Rus dostluğunun mahiyeti; Londra Konferansı'nın Moskova Konferansı üzerindeki tesirleri; Türkiye Büyük Millet Meclisi ile İstanbul Hükûmeti'nin ilişkileri konusunda *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan açıklamalarıdır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1921, sayı 101, s.1.

- Komünizm içtimai bir meseledir. Memleketimizin hâli, memleketimizin içtimai şeraiti, dinî ve millî ananelerinin kuvveti Rusya'daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatini teyit eder bir mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde Komünizm esasatı üzerine teşekkül eden fırkalar da bu hakikati bittecrübe idrak ederek tatil-i faaliyet lüzumuna kani olmuşlardır. Hatta bizzat Rusların mütefekkirleri dahi bizim için bu hakikatin sübutuna kail bulunuyorlar. Binaenaleyh bizim Ruslarla olan münasebat ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslarıyla alakadardır.

- Londra Konferansı'na iştirakimiz Moskova Konferansı'nda ne türlü tesir icra edebilir?

- Londra Konferansı'na iştirakten maksat millî gaye ve esaslarımız dairesinde millet ve memleketimizin menfaatini temin ederek sulh ve sükûn-ı cihanın iadesine hizmet etmektir. Bu insani maksat ve hareketin, Türkiye'nin Ruslarla mevcut münasebat-ı dostanesini ve bu dostluğa müstenit revâbıtı ihlal etmesi katiyen mevzubahis olamaz. Ve Moskova Konferansı'nda Rus Sovyet Cumhuriyeti ricali bizim samimiyetimizden şüphe etmiyeceklerinden bu hareketimiz oraca da pek tabii telakki edilecektir.

- İstanbul ile cari olan muhaberat ne neticeye iktiran etti?

- Tarafeynin teati ettiği bütün telgrafnameler Büyük Millet Meclisi huzurunda aynen okundu. Bunların müeddasına göre umumda hâsıl olan kanaat şudur: İstanbul henüz düşman süngülerinin altında hakayık-ı ahval-i ihataya, millet ve memleketin hakiki menfaatini temin edecek musib kararı ittihaza gayr-ı müsait bir zihniyet-i mefluce hâlindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin azim ve imanına istinaden İstanbul'u düşman tehdidinden ve işgalinden tahlis ederek kütle-i asliye-i vatana ilhak ve makam-ı hilafet ve saltanatın hürriyetini iadeye matuf vazifesini ifa için çalışacaktır.

15. TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NUN YEDİNCİ MADDESİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDA VERİLEN TEKLİF DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Şubat 1337 (21 Şubat 1921)

Efendiler, Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz milletin tamamıyla arzularını ve Meclis'in mahiyetini ve şekl-i hakikisini gösterir bir kanundur.

Bu kanun mevcut olmasaydı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mahiyet-i asliyesi hakkında dünyaca hiçbir fikr-i kati edinilmemiş bulunacaktı ve düşmanlarımız buna sâyi olmuşlardır. Heyet-i Aliyyenizin muvakkat, havada, esassız, hiçbir şey temsil etmeyen bir heyet olduğunu göstermek için çok çalışmışlardır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz bütün bu fena fikirleri zîr-ü zîr edecek bir kanun olarak ortaya konmuştur. Bugün İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bunun hükûmetinin kıymet ve mahiyetini izale etmek için, iptal etmek için sarf-ı mesai edenlerin kâffesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzu iptal etmeye çalışmaktadırlar. Bugün Londra'da ispat-ı vücut eden heyet-i murahhasamızın bütün kudreti, bütün kuvveti ve salahiyet-i temsiliyesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun sayesindedir. Binaenaleyh bu kanunu bozmaya çalışmak bendenizce bugün için memleket ve menafii millete ve Meclis-i Âlinizin vazı meşruuna darbe vurmaktır. Bundan başka birçok rüfekanın dediği gibi beş aydan altı aydan beri, hafî, aleni, hususi celselerde mevzubahis ve münakaşa olmuş, encümenlerde ariz amik tetkik edilmiş ve ancak bundan sonra yine bir maksad-ı ulvi ile daha beş on gün evvel karar-ı katiye iktiran ettirilmiş olan bir kanunu bozmak için tekrar müracaat etmek kanunen gayr-ı caizdir. Böyle bir müracaatı makam-ı riyasetin kabul etmesi zaten hatadır. Onun için teklif ederim; bunun için bu, burada mevzubahis, müzakere olmasın. Bu dahi zarardır.

Mustafa Bey biraderimiz bilmem hasta mıdır nedir? Bunun tadili için on keredir müracaat ediyor ve ilk müracaatında bu zaten reddedildi. Redd olunduktan sonra nasıl mevki-i münakaşaya konulur? Bu münakaşa muzırdır. Arkadaşlar, kemal-i hulus ile kemal-i ciddiyetle arz ederim, bu mevzubahis ve münakaşa olamaz.[1]

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 8, 21.2.1337, Pazartesi, s. 329-330.

1 Karahisar-ı Şarki Milletvekili Mustafa Bey'in teklifi hakkındaki Layiha Encümeni mazbatası tekrar okundu.

Bu mesele encümende dahi mevzubahis olamaz. Encümenin vazifesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tadil etmek değildir. Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyetini tayin etmektir.

16. LONDRA KONFERANSI'NDA TEVFİK PAŞA'NIN TÜRK MİLLETİ ADINA SÖZÜ TBMM HÜKÛMETİ TEMSİLCİLERİNE BIRAKTIĞINI BİLDİREN TELGRAF ÜZERİNE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

26 Şubat 1337 (26 Şubat 1921)

Efendiler;

Sırrı Bey imzasıyla evvelki gün Londra'dan bir telgraf gelmişti, huzur-ı âlinizde okunmuştu. Bittabi o gayr-ı resmî bir telgraftı. Şimdi makam-ı riyasete doğrudan doğruya Başmurahhasımız Bekir Sami Bey'den gelen bir telgrafname vardır ki bunun da muhteviyatı tamamıyla Sırrı Bey'in verdiği malumatı müeyyettir. Efendim 23 Şubat'ta Saint James Sarayı'nda konferansa iştirak ettiklerini söylüyor. Tevfik Paşa kısa birkaç sözden sonra, sözün milleti temsil eden heyete ait olduğunu söylediği ve müzakerenin devamı müddetince ihtiyar-ı sükût ettiğini yazıyor. Bu celsede (memleketin istiklal ve mevcudiyetine ait esasat tarafımızdan müdafaa edildi. Lloyd George bu esasatın tatbikatındaki nokta-i nazarımızın izahını arzu etti. Müzakerenin celse-i atiyeye terki taleb olundu) diyor. Lloyd George celse-i atiyede de İstanbul heyetiyle içtima etmek arzusunu gösterdi. Fakat hakk-ı kelamın milleti temsil eden heyetimize ait olduğu tekrar edildi. Bu makam-ı riyasete gelmiş bir telgrafnamedir. Heyet-i Aliyyenizi haberdar ediyorum ve bittabi Hariciye Vekâletimizde gelmiş şifreler olduğundan haberdarım efendim. İhtimal orada daha başka tafsilat vardır. Suret-i ameliyede, konferansın iyi bir hâlde cereyan ettiğini anlıyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 8, 26.2.1337, Cumartesi, s. 450.

17. LONDRA KONFERANSI HAKKINDA AKŞAM GAZETESİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

3 Mart 1337 (3 Mart 1921)

Anadolu her hâlde sulhperver bir say-i sakinane tesis edebilmek için hulus-i niyet ve samimiyetle vaki olacak herhangi bir teşebbüsü büyük bir memnuniyet ve sulhperver bir hiss-i samimiyetle karşılarız. Bundan naşidir ki Londra Konferansı'na iştirak etmek üzere bir heyet-i sulhiye izamı Büyük Millet Meclisince pek muvafık görülmüştür. Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ni Londra Konferansı'na davet etmek maksadının ne olduğunu konferansta cereyan edecek müzakerat ve konferansın temayül-i hakikisi gösterecektir.

Anadolu'nun maksadı, her ne olursa olsun Misak-ı Millî'deki prensipleri elde etmektir. Bu gayelerinin herhâlde elde edileceğine Anadolu yine kuvvetle emindir.

* *Vakit*, 4 Mart 1921, s. 3.

18. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İKİNCİ YASAMA YILININ AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mart 1337 (1 Mart 1921)

Efendiler!

Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün 2'nci içtima senesine giriyor. Geçirdiğimiz bu bir sene zarfında Meclis-i Âlice ve bütün milletçe sebk eden mesai-yi fedakâraneyi kemal-i takdis ve tebcil ile tezkâr eylerim. Millî faaliyetimizin bugüne kadar tevlit ettiği mesut neticelerden bahsederken millî senemizin -bu sene-yi millî vasfıyla yâd etmekte müstesna bir zevk duyabiliriz- ihtiva ettiği haricî ve dâhilî vekayii hülasaten hatırlatmak isterim. Malumunuzdur ki İtilaf Devletleri 16 Mart'ta payitahtımızı suret-i feciada işgal ederek Hükûmetimizi felce duçar eylediler. Makam-ı hilafet ve saltanatı ellerinde baziçe kıldılar. Bir suikast darbesiyle milletimizi zebun ve hakkı hayatını müdafaadan âciz bir hâle koyduklarını zannettiler ve imhakâr arzularının tahakkukuna artık hiçbir mana kalmadığı zehabına düştüler. Hâlbuki mütarekenin imzasından beri düşmanlar tarafından ika olunan feci, ahtşikenane ve imhakârane tecavüzat muvacehesinde kâfi derecede ikaz edilmiş olan milletimiz bu son darbeyi hazmetmedi. Derhâl mukadderatının sahib-i hakikisi olduğunu, hâkimiyetinin ehli bulunduğunu cihana ispat için metin ve vakur vazını takındı.

İntihabat icrasına davet edilen milletimiz hemen vekillerini intihap ederek vazife başına gönderdi. Mukadderat-ı memleketi, vekillerinden teşekkül eden Meclis-i Âlinizin yed-i emanetine tevdi eyledi. Meclis-i Âliniz dahi inikadının 1'inci 23 Nisan 1336 günü milletimizin dâhilî ve haricî istiklal-i tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhde ve idareye başladığını bütün cihana ilan eyledi. Meclisinizi vücuda getiren aza-yı kiramın her biri uzak yerlerden bin türlü mihnet ve meşakkatler ihtiyar ederek Ankara'ya geldiler. İstanbul'da duçar-ı tecavüz olan Meclisi Mebusan azasından dahi bir kısmı düşman tehdidat ve takibatı altında Anadolu'ya geçtiler. Bu suretle Büyük Millet Meclisi'nin bilumum aza-yı kiramı o karanlık ve müşevveş günlerde milletin taleb eylediği ulvi vazifenin ifasına kemal-i azim ve metanetle şitap eylediler. Bugün bütün bu muhterem arkadaşlarımı tekrar tebrik ve tevkîre vesile ve fırsat bulduğumdan dolayı pek bahtiyarım. Meclisimizin ne kadar müşkül şerait tahtında ve ne büyük fedakârlıklarla ifa-yı vazifeye başladığını ve devam

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 9, 1.3.1337, Salı, s. 2-3.

eylediğini takdir edebilmek için tarih-i inikadında ve müteakip eyyamdaki vaziyet-i dâhiliyemizi derhatır etmek kifayet eder.

Efendiler, hatırlarınızdadır ki İtilaf Devletleri'nin himayesi ve İstanbul'un bazı mehafilinin teşvikiyle efrad-ı milleti yekdiğerine kırdırmak üzere hareket eden Anzavur, Biga havalisinde faaliyete başladı. Aynı teşvikatın tesiriyle Düzce, Hendek, Adapazarı, Bolu ve Gerede havalisi Hilafet Ordusu namı altında icra-yı faaliyet eden hainlerin taht-ı tesirine girdi. Din ve millet ve memleketin halası gayesine matuf olan teşebbüsat-ı millîmizi güya lisan-ı şeriatle tezyif eden fetvalar çıkarıyorlardı. Bu iblisane ve hainane tahrikât ve teşebbüsat neticesinde Meclisinizin burada ilk içtimai günü ussat Ankara'nın sekiz saat mesafesine gelmiş bulunuyordu. Büyük Millet Meclisi'nin büyük ve metin vazı ve durbinane tedabiri sayesinde teskin edilen bu huruşu isyanı Yozgat, Zile ve Akdağmadeni ve Sivas havalisi isyanları ve bunları da Konya, Karaman, Ilgın kıyamları takip etti.

Memleketimizin diğer bazı yerlerinde de hükûmet-i milliyemize itaatsizlik asarı görüldü ve daha sonra Demirci Mehmet Efe ve Ethem'le kardeşlerinin hiyanetlerine şahit olduk. İşte Efendiler, Meclis-i Âliniz ve onun Hükûmeti düşmanların ve hainlerin tertip ve teşvikiyle meydana getirilen bu irticaları ve asayişsizlikleri bastırmaya muvaffak oldu. Nispeten pek az tahribat ve telefatla bu keşmekeşi bertaraf etti. İdlâl ve iğfal edilmiş olan ahaliyi irşat ve tenvir ederek halkın tabaka-i cahilesini de hakikat hâlden haberdar eyledi. Bu noktada bilhassa Anadolu ulema-yı kiramının hakiki fetvalarıyla ifa buyurdukları irşadatı müteşekkirane yâd etmeyi kendime bir vazife bilirim.

Efendiler, hatırlatmak isterim ki azim ve imanımızı sarsmak için dâhilde ihdas olunan vekayi-i müessife henüz cereyan ederken düşmanlarımız hariçten de tazyikat ve teşvikat-ı zalimanelerinde bir an bile tevakkuf etmiyorlardı. Garpta Yunanlar ve cenupta Fransızlarla onların teslih ve aleyhimize taslit ettiği Ermeniler ve şarkta Ermenistan Ermenileri memleketimizin aksam-ı müstevliyesinde ve işgal edilen hudut ve cepheler civarındaki ahali-i İslâmiyeye enva-ı mezalim ve kıtal icra ediyorlardı. Yunanlar birçok kuvvetlerimizin dâhilî isyanlarla meşgul olduğu ve zaten henüz muntazam millî ordumuzun teşekkül edemediği bir sırada, kuvâ-yı mahalliye ile müdafaa edilen garp cephelerimize tecavüz ettiler. Bu muharebatın maddi netayiçi müessif olmakla beraber milleti daha kuvvetli bir imanı müdafaa ile teşhise medar olduğu cihetle faydalı addedilmelidir. Filhakika, mütarekeyi müteakip düşmanlarımız tarafından silahları alınarak, mevcutları tenkis edilerek eritilen orduları, az zamanda âdeta yeniden teşkil, tecdit ve teçhiz ve ilbas ettik. Bugün her cephede muzafferane harbeden ve vatan müdafaasının ne demek olduğunu tamamen müdrik ordularımız vardır. Bu ordular sayesinde şarkta Ermenistan muzafferiyetini kazandık ve garpta Yunanları mağlup ettik. Şark Ordumuzun vazı müessiri bizi esasat-ı milliyetimizin nikat-ı mühimmesinden bulunan Kars, Ardahan ve Artvin'i

istirdada muvaffak etti. Ordularımız memleketi müdafaa ve memleketin istiklal-i tammını muhafaza kudretini izhar ve ispata müheyya bulunuyorlar. İnşallah, pek uzak olmayan bir atide hayat ve istiklal-i katimizi temin edecek olan kahraman ordularımızın kumandanlarıyla, zabitan ve efradına ve kemal-i şan ve şerefle müdafaa-i milliyeye fiilen iştirak eden ahaliye ve bilhassa vatanlarının müdafaasında müstesna kahramanlıklar gösteren Gazi Ayıntap ahalisine ve umumiyetle halkın başında vazife-i resmiyelerini vatanperverane ve fedakârane ifa etmekte bulunan memurin-i hükûmete bütün milletin ve heyet-i celilenizin hissiyatına tercüman olarak arz-ı minnettari eylemeyi vecibe addederim.

Efendiler!

Türkiye Büyük Millet Meclisi mukadderat-ı milleti bilfiil deruhde eylediği gün bulduğu idare makinesinin mazinin istibdat fikirleri ve esasları üzerine kurulmuş çürük bir makine olduğunu izaha lüzum görmem. Meclis-i Âliniz ve Hükûmetiniz işte böyle bir makinenin ıslahına çalışmakta bulunmuştur. Ve vazettiği ve peyderpey ikmal edeceği esasat ile idare-i umumiyeyi nispeten şayan-ı emniyet bir hâle ifrağa muvaffak olmaktadır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun muhteviyatı tatbik ve yeni idare-i vilâyat kanunu ile ikmal edildiği takdirde memleketin dâhilen muhtaç olduğu esbabı inkişafın tamamen ihzar edilmiş olacağına kaniim.

Efendiler!

Mücadelenin ehemmiyetini idrak eden milletimiz say-i mütemadisiyle büyük bir cehd-i malî göstermiş, memleketin bütün ihtiyac-ı millîsini temin edici kavi ümitler bahşeylemiştir. Umur-ı maliyede memleketimizce pek mühim bir meselenin halline az çok mütevazin bir bütçe tanzimine, muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Memleketimizde umur-ı iktisadiyenin mahiyet ve ehemmiyeti belki de tanınmamış olduğu hâlde Meclis-i Âliniz memleketin menabi'-i varidatına sahip olmak için esaslar vazetmiştir. Mütarekeyi müteakip ecnebiler menabi'-i varidatımıza tamamen vazıü'l-yed etmek tedbirlerine derhâl tevessül ettiler. İstanbul'daki vaz-ı mütehakkimlerinden istifade ederek maadin taharrisi için muktazi ruhsatnamelerin itasını menettirdiler. Biz memleketin bütün menabi'-i servetine sahib olarak ihracat ve ithalat arasında temini tevazüne ve hâsılatın mahreclere temin-i isali için yolların ıslahına vesait-i mümkünenin ihzarına tevessül ettik. Maarif, sıhhat-i umumiye, nüfus ve ümran cihetiyle pek göze görünür netayiç henüz istimal edilemedi. Ancak bu hususatta bariz semerat-ı fiiliye iktitafı için zemin ve zaman ve vesait ve çok paraya da ihtiyaç olduğu tasdik olunmalıdır. Mamafih memleket ve milletin azami ihtiyacatı temin edilmek çareleri tetkik ve tetebbu edilmekte ati-i karibde şayan-ı memnuniyet bir netice vücuda getirebilecek zeminin ihzarıyla iştigal olunmaktadır. Meclis-i Âli'nin tesis eylediği İstiklal Mahkemeleri sayesinde seri ve adilâne

surette birçok fenalıklara nihayet verilmiştir. Bugün memleket medeni kavanin ve daimî derecat-ı muhakimle temin-i asayişe muktedir bir hâle getirilmiştir.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seneden beri kemal-i muvaffakiyetle takip ve tatbik ettiği dâhilî ve haricî siyaseti asar-ı fiiliyesi ile tamamen tavazzuh etmiştir. Efendiler, siyasetimizde muayyen olan prensiplere bugüne kadar sadık kaldığımız gibi bundan sonra da milletin inkişafını, istiklalinin masuniyetini temin edecek olan bu siyasetimize muhafaza-i sadakatimiz tabiidir. Siyaset-i dâhiliyemizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzla tespit edilmiştir. Bu kanunu ve bu kanuna müteferri olan kanunları bir an evvel çıkararak hüsn-i tatbike çalışacağız. Siyaset-i hariciyemizde menafi-i milletin istilzam eylediği esasatı ihtiva eden tamamen müstakil ve serbest bir siyaset takip edilmektedir. Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti cenkçi ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilakis sulh ve selameti tercih eder. Bilhassa insani, medeni mefkûrelerin hayyiz-i husule çıkmasına fevkalade taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek şark ve gerek garp âlemleriyle daima hüsn-i münasebet ve revabıt-ı dostiyi ararlar. Şarkta Azerbaycan, Şimalî Kafkas ve Afganistan hükûmetleriyle samimi ve vicdani münasebetler tesis ettiğimiz gibi Irak ve Suriye İslâm ahalisiyle fevkalade samimi rabıtalar vücuda getirdik. Bizce kıymettar olan bu revabıtı muhafaza etmekteyiz. İran Hükûmetiyle de münasebetimiz vardır. Bunu teyit, cümle-i âmalimizdendir. Ermenistan ve Gürcistan ile mevcut münasebatımızın kariben müstakarr ve menafi-i milliyemize mutabık bir surete iktiran edeceğini ümit ederiz. Rus Bolşevik Cumhuriyeti'yle mevcut münasebatımız hüsn-i cereyan ve devam etmektedir ve bu münasebatı elyevm Moskova'da bulunan heyet-i murahhasamızın dâhil bulunduğu konferansta daha ciddi esasata istinat ettirerek takviyeye çalışmaktayız. Bu mesaimizin tamamen arzu-yı millete tevfik olunacağına şüphe yoktur.

Garp âlemine gelince: İtilaf Devletleri'nden bazılarıyla zaman zaman nimresmî temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimizin menafiini temin etmek şartıyla sulh ve sükûn-ı âleme hadim olmak çaresi aranmıştır. İngiliz rical-i siyasiyesi bizim makasıd-ı müsalimperveranemizden daima tecahül etmişlerdir. Ancak milletimizin bir senelik mücadelesi neticesinde mevcudiyet ve istiklalini müdafaa etmek hususundaki azim ve kararının lâyetezelzel olduğu fiilen sabit olduktan sonra ancak milletimiz İstanbul'da Padişah'ın huzuru ile içtima edilerek şura-yı saltanatta ayağa kalkmak suretiyle alınan karara müsteniden İstanbul Hükûmeti'nin kabul ettiği Sevr Muahedenamesi altındaki idam kararının mahiyet-i imhakâranesini idrak ettiğini ve buna Türkiye'de mahall-i tatbik olamayacağını mücahedat-ı azimkâranesiyle maddeten ispata muvaffak olduktan sonra nihayet İtilaf rical-i siyasiyesi bizimle görüşmeye lüzum hissetmişlerdir.

Geçen senenin bugünlerinde sulha mütedair gelen haberler, herkese yeis veriyordu; her tarafta düşmanların maddi ve manevi hücumlarına maruzduk; herkes bizim aleyhimizde idi. Bugün bütün dünya davamızın kutsiyetini anlamış bulunuyor. Âlem-i insaniyet ve medeniyet bize her taraftan günden güne artan bir tevecüh gösteriyor. Geçen senenin bugünlerini derin bir endişe ve ıstırap içinde idrak eden milletimiz, bu senenin aynı günlerinde azim ve metanetinin asarını görmekle müftehir olabilir. Geçen senenin bize getireceği en büyük felaket ve musibet Sevr Muahedesi idi.

Efendiler!

Düşmanların bütün bir senelik gayretlerine rağmen neticede bugün Sevr Muahedesi muhteviyatı fiilen ve hükmen yoktur.

Neticesinden ümitvar olmak istediğim Londra Konferansı cihan-i insaniyetin müstahak olduğu sulh ve müsalemeti bir hâl-i intizarda bıraksa dahi bugün anlaşılmıştır ki Sevr Muahedenamesi ahkâmı Türkiye'ye cebren tatbik olunamaz.

Efendiler, mağlup sıfatıyla 1918 mütarekenamelerini imzalamış olan milletler arasında bu neticeye ancak Türkiye takip ettiği siyasetinin durendişliği ve silahlarının kuvveti sayesinde nail olmuştur.

Efendiler, İtilaf Devletleri bizi müstakil bir devlet hâlinde yaşamaya kabiliyeti olmayan bir millet telakki ediyor. Ve bu yanlış telakki bahanesiyle memleketimizi parçalamak ve milletimizi esaret altına almak istiyorlardı. Onları bu telakkide aldatan saik milletimizin kendi kendisini idareye muktedir olamaması zehabıdır. Hâlbuki milletimiz ilk seneden beri her türlü muavenet ve delaletten ve asırlardan beri şekl-i idareden mücerret olarak milletlerin başına gelebilecek olan felaketlerin en büyüğüne maruz bulunduğu hâlde en medeni, en insani ve bütün şerait-i hürriyete riayetkâr bir tarzda kendini idare etmektedir. Düşmanlarımız istila ettikleri memleketlerimizde her nevi müdafaa vesaitinden tecrid edilmiş olan millettaşlarımıza karşı bugüne kadar bilâ fasıla tahrip, yağma, katil, tehcir gibi mezalimi irtikâp eylemekte devam ettikleri hâlde Büyük Millet Meclisi'nin havza-i hükûmetine dâhil bulunan bütün gayr-ı müslim unsurlar, kanunlarımızın ve silahlarımızın himayesi altında mazhar-ı emn ü asayiş olarak yaşamaktadır.

Efendiler; bu beyanatıma ilaveten Meclis-i Âlinizin bir senelik meselesini de kemal-i takdir ile hülasa etmek isterim. Meclis-i Âli'nin mebde-i içtimai olan 23 Nisan 336 tarihinden dünkü güne 28 Şubat'a kadar 311 gün geçmiştir. Bu eyyam zarfında Meclis-i Âliniz 159 gün içtima akdetmiştir. Bu içtimaat 51'i hafî ve 356'sı aleni olmak üzere 407 celseyi ihtiva eder. Meclis-i Âliniz bu meşâgil ile şimdiye kadar heyet-i umumiyece 104 kanun kabul etmiştir. Ve bundan başka 149 teklif-i kanuniyi müzakere ettikten sonra reddetmiştir. Demek ki 252 kanunla iştigal etmiştir. Bundan maada hasbelicap 67 teklif-i kanuniyi Heyet-i Vekile'ye tevdi

etmiştir. 6 kanunun müzakeresi tehir edilmiştir. 55 kanun yeni seneye devredilmiştir. Demek oluyor ki ceman 381 kanunla Meclis-i Âliniz iştigal etmiştir. Meclis-i Âlinizin çıkardığı kavanin meyanında Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İcra Vekilleri İntihabı Kanunu, Temyiz Heyet-i Teşkiline Dair Kanun, İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul Hükûmeti'nce münakit muahedat vesairenin lağvı kanunu, Nisab-ı Ekseriyet Kanunu, İstiklal Mehâkimi Teşkili Kanunu, Men-i Müskirat Kanunu, köylünün saadet ve refahına mütaallik olmak üzere Baltalık Kanunu, Cephe Zammı Kanunu, yine milletin sıhhat ve hayatına mütaallik olması itibarıyla Frenginin Men-i Sirayeti Kanunu, milletin ve heyet-i celilenizin mahiyetini, şeklini ve salahiyetini tayin etmek itibarıyla Teşkilat-ı Esasiye ve kudret ve iktidar-ı malîmizi göstermiş olmak itibarıyla Bütçe Kanunları zikre şayandır. Encümenlerdeki mesaiye gelince: Efendiler, muhtelif mesaile ait olmak üzere kanunlar da dâhil olduğu hâlde encümenlere 703 parça iş havale olunmuştur.

Bunlardan 422'si encümenlerden çıkmıştır. 281'i yeni seneye devredilmiştir. Bundan başka heyet-i celileniz alakadar olduğu mesaili takip etmiş olması itibarıyla haiz-i ehemmiyet olarak ayrıca 111 takrir vermiş ve bunlar Heyet-i Vekile'ye havale olunmuştur. Bundan maada yine umur-ı içtimaiyeyi takipteki teyakkuz ve intibahına delalet etmiş olması itibarıyla fevkalade haiz-i ehemmiyettir: 122 takrir ile Heyet-i Vekile'den istizah ve sualde bulunmuştur. Arkadaşlar, heyet-i celilenizin bu Meclis dairesine ait olan bu mesaisinden başka doğrudan doğruya rüfeka-yı kiramınızdan birçokları Meclis-i Âliniz namına hidemat-ı devlete de fiilen iştirak etmek suretiyle ifa-yı vazife-i vataniyede bulunmuşlardır. Ezcümle rüfekamızdan bir kısmı sefaretlere tayin olunmuşlardır; bir kısmı şarkta ve garpta heyet-i murahhas hâlinde en mühim mesail-i siyasiye ile iştigal etmekte bulunmuşlardır. Ve yine rüfekamızdan birçokları orduların, kolorduların, müfrezelerin, kıtaların başında olarak düşmanlarla çarpışmışlardır ve çarpışıyorlar. Ve yine güzide arkadaşlarımızdan bir kısmı nefer olarak cephelere gitmiş, kıtaat-ı askeriyenin içinde düşmanlarla muharebe etmiştir. Arkadaşlarımızdan bir kısmı da İstiklal Mahkemeleri'nde umur-ı adliye ile iştigal etmiştir. Yine bir kısım arkadaşlarımız memleket dâhilinde mühim vekayiin icra-yı tahkikatına memur edilmiştir. Ekseri arkadaşlarımız milletin irşat ve tenviri için külfetli seyahatler ihtiyar eylemişlerdir. Çok defalar ordu cephelerini tergib ve teşvik için dolaşmışlardır. Doktor olan arkadaşlarımız muharebe meydanlarında mecruh olan askerlerimizin derhâl tedavisine şitap eylemişlerdir. Azalıkla memurların imtizac-ı mesağı kanuni dâhilinde bulunduğu zamanlarda da birçok rüfekamız valiliklerde, mutasarrıflıklarda, kaymakamlıklarda vesair adli ve mülki memuriyetlerde bulunmak suretiyle devletin hidematına iştirak eylemişlerdir.

Efendiler, Meclis-i Âliniz bu mesai-i fevkalade ile meşgul olurken vezaif-i icraiyeye tevkil buyurduğunuz İcra Heyet-i Vekilleriniz de muharebe meydanlarındaki kumandanlık karargâhları gibi geceli gündüzlü mesaisiyle temayüz etmiştir. Vekâ-

letlerin ve bilcümle mesai refiklerimizin vazifelerini kemal-i intizam ile tedvir etmelerinden dolayı kendilerine teşekkür ederiz. Bu buhranlı sene-i mesainin mükâfatını görmekle mesut olan Meclisiniz ilk gününü idrak ettiği 2'nci sene-i mesaide de aynı faaliyetle çalışarak inşaallah nihai muvaffakiyeti elde edilecektir. Cenab-ı Hak'tan cümlemize muvaffakiyet dua ederken hakk-ı beka ve istiklalimizi kurtarmak gibi bülent ve kutsi mücahede uğrunda ihraz-ı şehadet eden kardeşlerimizin mübarek ruhlarına da fatihalar ithaf eylerim. Meclis-i Âli 2'nci sene-i mesaisine on ikisi Malta'da mevkuf, altmış sekizi İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan iltihak eden ve iki yüz yetmişi de Büyük Millet Meclisi'ne aza olarak intihap edilen ki ceman 350 muhterem aza ile başlıyor. Malta'daki mağdur ve muhterem arkadaşlarımızı da kariben aramızda görmemizi temenni ederim.

Efendiler!

Milletimizin fevkalade kabiliyetleri vardır. Bu kabiliyetlerin inkişafı ve faydalı tecelliyatı şüphesiz parlak netayiçe iktiran edecektir. Ancak tarihin bazı korkunç kayıtlarını kemal-i teyakkuz ile hatırlatmayı faydalı buluyorum. Arkadaşlar, bir millette, bahusus bir milletin sergâr-ı idaresinde bulunan müdüranında ihtirasat ve münakaşat-ı şahsiye, vazife-i milliye ve vataniyenin müstelzim olduğu hissiyat-ı âliyeye galebe derecesini bulduğu memleketlerde inhilal ve inkıraz gayr-ı kabil-i ihtirazdır. Milletimizin hakiki mümessilleri olan bilcümle rüfekanın bu gibi nekaisten daima münezzeh kalacaklarına asla şüphe edilemez. Heyet-i celilenin mütekabil hiss-i uhuvvet ve tesanüdünün müvekkilleriniz olan umum millete de daima aynı feyiz ile şamil ve sâri olacağı tabiidir.

Muhterem arkadaşlarım; bütün bir millet ölümle göz göze baktığımız Mütareke günlerinden başlayarak bugüne kadar katettiğimiz mesafeleri, atlattığımız sayısız müşkülatı bir defa daha beraber tahattur edelim. Ne vakit başladığı bilinmeyen zamanlardan beri şeref-i istiklal ile yaşayan milletimiz en feci bir izmihlalle nihayet buluyor gibi görünmüşken kaydı esarete karşı evladını kıyama davet eden ecdat sesi kalblerimiz içinde yükseldi ve bizi son halas mücahedesine davet etti. Artık yeis ve fütur günleri çok arkada kaldı. Memlekete halas ve hakikat yolunu işaret etmiş ve bütün milleti kendi istiklal bayrağı altında toplamış olan Meclis-i Âliniz 2'nci sene-i mesaisine dâhil olurken ben ufkumuzda inkişafa başlayan ışıkların bu kadar felaket görmüş olan bedbaht vatanımızda bir sabah-ı hayır olmasına dua ediyorum.

19. AFGANİSTAN ELÇİSİ SULTAN AHMET HAN'IN YAPTIĞI KONUŞMAYA VERDİĞİ CEVAP*

3 Mart 1337 (3 Mart 1921)

Amanullah Han tahta kuut ettiği zaman istiklalimi ihraz etmedikçe kılıcımı kınına koymayacağım demişti. Filhakika Amanullah Han Hazretleri bu azm ile ve tamamıyla istiklalini kazandı.

Afganistan'ın Türkiye hakkındaki hissiyatına teşekkür ederim. Türkler de Afganlılara karşı aynı hislerle merbuttur. Afgan istiklalinin sene-i devriyesi münasebetiyle hissettiğimiz memnuniyet ve saadeti memleketinize tebliğ etmenizi rica ederim.

* Kurtuluş günleri dolayısıyla Afganistan Sefarethanesi'nde verilen ziyafette Afganistan elçisinin söylevine cevap olarak yaptığı konuşma. *Vakit*, 5 Mart 1921, s. 1.

20. SUBAYLARIN MAAŞLARINA ZAM YAPILMASI HAKKINDAKİ KANUN TEKLİFİ DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

14 Mart 1337 (14 Mart 1921)

Efendim, bu cephe zammı hakkındaki madde-i kanuniyenin tefsiratından bahsedilmekte olduğu için bir iki nokta-i nazar arz etmek istiyorum. 3'üncü maddenin dâhilinde deniyor ki: "Düşman veya müsellâh eşkıya karşısında hatt-ı harbe dâhil olduğu veya hatt-ı harp ihtiyatı olarak bulundukları zaman cepheye ait kitaat addolunur". Hatt-ı harbin ne demek olduğunu bütün rüfeka bilir. Binaenaleyh bir defa nazarımızı ve hayalimizi memleketi müdafaa etmekte olan hatt-ı harblerimize atfedelim. Garpta hatt-ı harblerimiz vardır. Karadeniz'den başlar, Akdeniz'e kadar devam eder. Doğrudan doğruya düşmana karşı silahını tevcih etmiş olan avcı hatlarından başlayınız, asker olanlar teferruatı pekiyi bilirler, onların istinatlarından -ki birer takımdan ibarettir- sonra ihtiyatlar; taburlardan, alaylardan itibaren bunlar o hatt-ı harbin ihtiyatlarını teşkil eder. Bittabi Karadeniz'den Akdeniz'e kadar imtidat eden bu uzun cephenin her tarafına yetişebilecek olan ihtiyatlar daha merkezî ve daha geride bulunur.

Hatt-ı harbimizin imtidadını takip edelim. Mersin, Tarsus, Adana, Ayıntap böyle Cenup Cephesi gider. Tâ Musul karşısına kadar ve oradan da şarka teveccüh eder. Demek ki memleketimizin bütün hudutları bugün için hatt-ı harblerden ibarettir.

Binaenaleyh bu hatt-ı harbleri idare eden büyük küçük karargâhlar, ait oldukları cepheyi idare edecek kadar usulen geride bulunur. Bu itibarla bütün bu hatları idare eden karargâh-ı umuminin de tabiidir ki herhangi bir hatt-ı harbe yapışık olarak bulunması lazım gelmez ve caiz değildir. Onun da heyet-i umumiyeyi idare edebilecek kadar merkezî bir vaziyette bulunması lazımdır. Şimdi bu hatt-ı harbin ihtiyatlarını nazar-ı itibare alınız, icabında yetiştirilmesi lazım gelecek umumi ihtiyatlar nerede bulunur? Sivas'ta bulunur, o hâlde cepheye ait kıtaat denildiği zaman; bütün bu hatt-ı harblere dâhil olan kıtaat ile icabında hareket edecek olan kıtaattır. Buna nazaran cepheye ait kıtaat ve cepheye ait karargâhlar bittabi neferden, takımdan, tâ ordugâh-ı umumiyesine kadar gelir ki o da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 9, 14.3.1337, Pazartesi, s. 119-120

Dairesi'dir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi vakt-i hazarda iştigal eden bir daire hükmünde değildir. Daima seyyar olmaya mahkûm bir karargâh-ı umumi mahiyetindedir. Yine o madde okunacak olursa hatt-ı harbe dâhil olmayanlar kimlerdir? Karargâhlar kimlerdir? Teşkilatlar kimlerdir? Buna dair sarahat-ı kafiye vardır. Bakınız, geri hidemata memur kıtaat bunların kadrolarına ithal edilir. Veya bir cephe ve kolordu ihtiyatı olarak amirlerine verilir. Mesela doğrudan doğruya Ankara'nın mahallî inzibatı için bir kumandanlık teşkil edilmiştir. Ankara Kumandanlığı; bunun vazifesi burada çalışmaktır ve cepheye gitmekten uzaktır. Binaenaleyh bunları tefrik etmek kolaydır. Bu esasa göre karargâh-ı umumiden başlayarak tâ süngüsünü düşmana tevcih etmiş olan efrada kadar cephe zammı vermek lazımdır. Arkadaşlarımızdan birisi, buyurdular ki; bu kanunu, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa yapmıştır. Kendileri; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin bundan istisna edilmesi taraftarıdır. Bundan benim de malumatım vardır. Hakikaten İsmet Paşa karargâh-ı umuminin bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Hatta ordu karargâhlarının, hatta kolordu karargâhlarının, hatta fırka karargâhlarının bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Gaye; bizim burada tefsir etmek istediğimiz gibi bu cepheye aittir, bu cepheye ait değildir tarzında olursa doğru bir nokta-i nazar değildir. İsmet Paşa'nın ve İsmet Paşa ile bu noktada hemfikir olan rüfekanın düşündüğü şey; bugün memleketin, milletin paraya ihtiyacı vardır. Bu parayı nereden kesmek mümkünse oradan kesmek lazımdır. Binaenaleyh karargâh-ı umumiyi teşkil eden zabitana cephe zammı vermezsek onlar mutazarrır olmayacaklar gibi anlaşılır tarzında, mütalaat ve mülahazat nazar-ı dikkate alınırsa hakikaten bu karargâhlar için cephe zammı ita etmemek muvafıktır. Fakat bu muharip kıtadır veya gayr-ı muharip kıtadır noktasından tutarsanız bütün dünyaya karşı ilan ettiğimiz harbi idame eden bir karargâh-ı umumiye gayr-ı muharipsin demek bütün ordumuzun gayr-ı muharip olduğunu kabul etmek demektir ki bunu bendeniz, kendi şahsıma katiyen reddederim. Cephe zammı vermemeli. Fakat bizim Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Karargâhı muhariptir.

21. KUVÂ-YI MİLLİYE'NİN KURULUŞUNUN DÖRDÜNCÜ YILI DOLAYISIYLA YAPTIĞI KONUŞMA*

29 Nisan 1337 (29 Nisan 1921)

Eğer Yunanlar hakikaten sulh arzu ediyorlarsa İzmir ve Trakya'dan gitmelidirler. Biz bunu şimdiye kadar hakkımıza ve adalete güvenerek talep ediyorduk. Bundan sonra galibiyet hakkı ile talep edeceğiz.

* Kuvâ-yı Milliye'nin teşekkülünün dönüm yılı münasebetiyle Mustafa Kemal, Meclis binası balkonundan bir konuşma yapmış ve bu konuşmada son harp olaylarıyla ahvalin tamamıyla değiştiğini ve Türk'ün artık İzmir ve Trakya için müzakerelere girmeyeceğini söylemiştir. Sonrasında da açıklamasına devam etmiştir. *Vakit*, 30 Nisan 1921, s. 1.

22. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN KURULUŞ GÜNÜNE AİT HATIRALARI İLE İLGİLİ HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ'NE YAPTIĞI AÇIKLAMA*

22 Nisan 1337 (22 Nisan 1921)

- Paşa hazretleri, yarın Nisan'ın yirmi üçü... Büyük Millet Meclisi'ni geçen sene bugün açmıştınız. Bu tarihin çok büyük kıymeti var ve bu tarih, mazi-i millîmizin en kıymetli bir hâtirası olacak; bu münasebetle bazı sualler sormama müsaade buyurulur mu?

- Ne sormak istiyorsunuz?

- Geçen 23 Nisan, Meclisin ilk yevm-i küşadına ait hatırat ve ihtisasatınızı sormak istiyorum, Paşa hazretleri, bu hatırat ve ihtisasat tarih-i millîmiz için çok kıymetlidir.

- Peki, izah edeyim.

Mustafa Kemal Paşa koltuğuna gömüldü, birkaç dakika düşündü, sigarasından pencereye doğru giden helezoni dumanları bir müddet gözleriyle sakinane takip etti ve hatıratını ağır ağır şöyle anlattı:

- 16 Mart vaka-i fecîası üzerine artık, İstanbul'a büsbütün kement vurulmuş, millet ve memleket başsız kalmıştı. Onun istiklalini düşünmek ve kurtarmak için Ankara'da millî bir meclis toplamak lazım geldi. Bu kanaat üzerine lazım gelen çarelere tevessül ettik. Böylece geçen Nisan evâsıtında milletvekilleri Ankara'da toplanmağa başladı. Ancak, memleket vâsi ve vesait-i münakalesi mahduttu. Bunun için vekillerin muvasalatı, daima teahhüre uğruyor ve bu teahhür beni tazip ediyordu.

Bu azap içinde bütün rüfeka-i mesaim ile gece gündüz bilâ arâm çalışarak vaziyete ait çareleri düşünüp tatbik ile meşguldük. Milletin beslediği aşk ve imanı yakından bildiğim için, bence bazı taraflarda araz gösteren dalalet hastalığına karşı, bütün millet ve memleketi sıyanet edecek tedabir alınabildiği takdirde vaziyetteki vehametin bertaraf edileceğine şüphe yoktu. O esnada dâhilde halkın efkârını tesmim etmek ve hariçte efkâr-ı umumiye-i cihanı teşviş eylemek maksadıyla çalışanların kullandıkları vasıtalardan birisi de doğrudan doğruya benim şahsiyetim idi; memleketimizdeki millî heyecanı, hak ve istiklali müdafaa uğrunda gösterdi-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1921, No: 167, s. 1.

ği kaabiliyet-i hayatiyeyi inkâr için bazı kimseler, bütün hücumlarını bana tevcih ediyorlardı. Gerek millete ve gerek İstanbul'daki hükûmete resmen diyorlardı ki "Mustafa Kemal'i tanımayınız; Mustafa Kemal'e emniyet ve itimad etmeyiniz. İtilaf devletlerinin Türkiye'ye karşı gösterdiği şiddet onun yüzündendir." Onlar böyle söylüyorlar ve ben bertaraf edildiğim takdirde, millet ve memleketin hariçten her türlü dostluğu ve iyiliği göreceğini ileri sürüyorlar, efkârı bu suretle, iğfale çalışıyorlardı. Ben bu teşebbüste ne kadar zahirî, fakat mahirane bir kasıt olduğunu bütün vuzuhuyla görüyordum. Ancak milletimin üstüne konan tazyik ve esaret yükünün benim yüzümden ileri geldiğini düşünebileceklerin mevcudiyetini zaman zaman düşündükçe kalbimin pek derin teessürat ile çarptığını hissediyordum. Hem kendimi bu teessürden kurtarmak hem de böyle düşünebilecekleri tevehhümden kurtarmak için, o güne kadar ihdas edilen vaziyet-i tarihiyenin ve bu vaziyetin o günden sonraki safahatına ait mesuliyeti diğer bir arkadaşa tevdi ederek kûşe-i nisyan ve inzivaya çekilmenin muvafık olacağını düşündüm ve bu fikrimi, o zamanlar temasımda bulunan rüfeka-i mesaimin kâffesine açık ve kati bir lisanla bildirdim. Fakat rüfekam, böyle bir hareketin düşman niyyat ve arzusunu terviçten başka semere vermeyeceği iddiasında bulundular.

Dâhilî isyan ateşi Ankara kapılarına kadar tekarrüb etmekte idi. Vaziyetin vahameti, mesuliyetin azameti tedhiş edici bir mahiyette idi. Bu vaziyet karşısında şöyle düşündüm: Hâdis olan vaziyetten her ne mülahazaya mebni olursa olsun çekilmek iki suretle tefsir olunabilirdi. Birincisi tutulan işte nevmidiye düşmüş olmak; 2'ncisi tutulan işin siklet-i meşguliyetine tahammül edememek. Filhakika bu gibi yanlış zehablar hem maksad-ı mukaddesi rahnedar edebilir, hem de bu maksat etrafında toplanan kuvvetleri inhilale uğratırdı. Binaenaleyh arkadaşlarımın samimiyetine, milletimin azm ü imanına ve düşmanlarımızı evvel ve ahir itiraf-ı acze mecbur edeceği hakkındaki kati kanaatıma ve Allah'ın tevfikine istinaten kemafissabık sonuna kadar mücahede-i milliyemizin şahsıma tahmil ettiği vazife-i namus ve vicdanı ifada devama karar verdim. Ve artık harekât-ı umumiyenin bir şekl-i kanunîde tedvirine başlamak gününün daha ziyade teahhüre de müsaadesi kalmadığından 336 senesi Nisanı'nın 23'üncü günü Meclis'in küşadı münasip görüldü. İşte 23 Nisan Cuma günü, öğleden sonra takriben saat iki de Meclis binasının kapısından girerken, günlerden ve gecelerden beri bütün mevcudiyetimi işgal eden efkâr ve ihtisasata müstağrak bulunuyordum. İçeriye girip Meclis salonunu dolduran milletvekillerinin emniyet ve itimad-ı nazar ile bana müteveccih olduklarını gördüğüm zaman teşebbüsatımızın milletin amaline tamamen tevafukunu bir kere daha idrak ettim. Ve artık benimle fikir ve emelde müşterek milletin fikr ü emelini tamamen temsil eden bu kadar arkadaşla beraber çalışacağımdan mütevellit büyük bir bahtiyarlık hiss eyledim.

- Paşa hazretleri, Türk milletinin bütün âleme gösterdiği bu necip ve asil mukavemet fikri zat-ı devletlerine iptida nasıl lâyıh oldu? Mukavemete ait ilk düşüncelerinizi sormama müsaade buyurulur mu?

- Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mevrusatından olan aşk-ı istiklal ile meftur bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevi, hususi ve resmî hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkım malumdur. Bence bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabilmesi mutlak o milletin hürriyet ve istiklaline sahip olmasıyle kaimdir. Ben şahsen bu saydığım evsafa çok ehemmiyet veririm ve bu evsafın kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletimin de aynı evsaf ile muttasıf olmasını şart ve esas bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklal bence bir hayat meselesidir. Millet ve memleketin menafii icap ettirdiği takdirde beşeriyeti teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet muktezasından olan dostluk ve siyaset münasebatını büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan sarf-ı nazar edinceye kadar bîaman düşmanıyım.

Mesela: Harb-i Umumi küre-i arz üzerinde infilak ettiği zaman vaziyet-i coğrafiye, vekayi-i tarihiye ve muvazenet-i siyasiyenin icbarları karşısında muhafaza-i bîtarafîye adem-i imkân yüzünden Almanların bulunduğu zümreye dâhil olduk; Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükûmetimize kadar girdiler: Bunların hepsini hoş gördük; Fakat Almanlardan bazıları haysiyet ve istiklalimizi muhil vaz-ı tavır almaya başladıkları dakikadan en evvel ve hemen, hiçbir kayıt ve şarta bakmaksızın ruhen ve hatta fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzünden idi ki Harb-i Umumi'nin cereyanı içinde bir seneye yakın bir zaman bu hareketimin mürevvici olmayanlarla muhalif ve muhasım vaziyette kaldm. Bilahare hasbelicap tekrar Suriye'de kabul ettiğim kumanda, harbin son günlerine tesadüf etti. Harbin idamesine taraftar olmadığım gibi harbin her fırsattan bilistifade hitama erdirilmesi lüzumuna da kani bulunuyordum ve bu kanaatimi hususi ve resmî beyandan hâli kalmamıştım. Netice-i harbin bizim için elemli olacağını tahmin ediyordum. Fakat İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların bizim için elemli olabilecek olan bu neticeyi, memleketimizi parçalamak ve milletimizi terzil ve tahkir ederek hayvanat-ı vahşiye sürüsü hâline sokmağa çalışacak kadar ileri götüreceklerini düşünemiyordum. Her hâlde mağlup olursak cezasız ve zararsız bırakılmayacağımıza şüphe etmiyordum. Fakat insaniyet, medeniyet ve adalet düsturlarının müdafii olmakla tanınan bu milletlerin hükûmet adamları, ne zihniyet ve fıtratta olurlarsa olsunlar, herhâlde Türkiye'nin ve Türkiye halkının tarihini, haysiyet ve mevcudiyetini, istiklalini yıkmak gibi vahi bir teşebbüse girişmeyeceklerini zannediyordum. Mütareke münasebetiyle Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olarak bulunduğum Adana'dan ayrılıp İstanbul'a geldiğim zaman mütarekenamenin tatbikatına

ve onu takip edecek sulhun şeraitine müteallik mülahazatımda amil ve müessir olan fikir ve kanaatlar böyle idi. İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan rical-i siyasiye ve askeriyesinden bazılarıyla vuku bulan münasebat ve mülakatlarımda daima samimiyetle bu fikirleri söylüyor ve diyordum ki: "Harbe girmek ve harbe girdikten sonra müttefikin zümresine dâhil olmak bizim için zaruri idi. Çünkü bîtaraf bırakmazdınız. Çar Rusyası sizin tarafınızda idi. Mağlubiyetin tabii olan icabatı elbette mevzubahis olur. Fakat milleti istiklalinden mahrum ederek imha etmek, hiçbir vakit bu icabattan, addolunamaz." Bütün bu temaslar, bende hayret ve istigrab ile bir hakikati inkişaf ettiriyordu. Dinlediğim samimiyetsiz sözlerde gizlenen bu hakikat, düşmanların bizi behemehâl imhaya karar vermiş olmaları idi. İtilaf memurlarının, zabitlerinin, askerlerinin İstanbul'da en büyük müessesat ve mahafilden sokaklara kadar, her yerdeki tavır ve hareketleri, tecavüzleri, tahrikleri dahi keşfettiğim bu hakikati teyit eden birer delil oluyordu. Bu hakikate, herkesin gözü önünde cereyan eden bu tecavüzat ve tahrikâta karşı koca İstanbul içinde padişahından, rical-i hükûmetinden, kumandanlarından, zabitlerinden en son neferine kadar bir buçuk milyon can, toplu, tüfenkli, zırhlı, kırılması müşkül ve kalın zincirlerle sımsıkı bağlandıklarını anlamaksızın, mebhut ve mütevekkil duruyordu. Ben de bu zincirle muhat ve kendime hem dert aramakla meşgul idim. O mebhut ve mütevekkil kütleler içinde zaman zaman müteşebbis görünen insanlar farkediyordum. Bunlar fenalığı alelıtlak hissediyorlar ve ona çaresaz olmak istiyorlardı. Fakat nokta-i istinatlarını yine İstanbul kavâfil-i sûr'unun içindeki kütlede aradıklarını görüyordum. Lâyuad programlar ve bu programların etrafında zincirbend-i esaret olduklarının fariki bulunmayan yine o insanlar, zümreler, fırkalar, cemiyetler, gruplar... Bütün bu teşekküllerin istikameti benim ruhumdaki tecelli ile tamamen tezat teşkil ediyordu. Çünkü bu teşekküllerin hiçbirinde mevzubahis olan davanın hakiki mahiyetini idrak etmiş olmak isabetini göremiyordum. En münevver sayılan insanların manda meclubiyeti ile âdeta milletin ruh-ı istiklalini yıkmak için gafilâne bir say ve kûşiş-i mütemadi içinde çırpındıklarını hayretle görüyordum. Ben artık şu noktaları gayet vazıh mütalaa edebiliyordum: Düşmanlar istiklalimizi imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamıyla keşfetmemiştir. Çünkü İstanbul karanlık sisler içinde boğulmuştur. Oradaki zekâlar, oradaki vicdanlar bir taraftan doğrudan doğruya düşman tazyiki, diğer taraftan bilâ vasıta düşman iğfaliyle bunalmış ve bunaltılmış bir hâlde idi. Hiçbir kudret bu muhit içinde, vaziyet-i hakikiyeye göre doğru hedef göstermeye muvaffak olamaz ve hedefe milleti sevk için kuvvetli bir zemin-i istinat bulamazdı. Herhâlde nokta-i hareket İstanbul'un haricinde idi. Bu noktayı bulmak ve orada bütün milleti hakiki hedefe sevketmek lazım geliyordu. Bunun üzerinde günlerce düşündüm. Mahdut bazı arkadaşlarımla müdavele-i efkâr ettim. Onlar da benimle hemfikir oldu. Ben evvela herhangi bir suretle Anadolu'ya geçmek ve orada milletin efkâr ve hissiyatını bir defa daha

yoklamak ve menabi-i memleketi takip etmek istiyordum. İstanbul'dan infikâkim bir mesele idi. Bunun suret-i hallini düşündüğüm bir sırada Anadolu'da salahiyeti oldukça vâsi ordu müfettişliğini kabul edip etmeyeceğim istimzaç olundu. Bilâ tereddüt kabul ettim ve Anadolu'ya bu şerait tahtında geçtiğim takdirde fazla hiçbir tetkik ve tetebbua lüzum kalmaksızın düşüncelerimin en müsait bir saha-i tatbikat bulabileceğine emin idim. Hemen hareket günü idi ki İzmir'i haydutçasına işgal etmek suretiyle millete büyük bir suikast misali vermiş oldular. Artık gayr-ı kabil-i tezelzül bir surette kararımı vermiştim: Anadolu'ya gideceğim; derhâl bütün salahiyet ve vesaitimle milleti hakikat-ı hâlden haberdar edeceğim ve istiklal-i millîmize vurulmak istenen darbeye karşı esbab-ı mukavemet ve müdafaayı ihzara çalışacağım. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de vicdanlarına emin olduğum rüesaya maksadımı anlattım ve icraatımın suubete uğratılmaması için mümkün muavenetlerini rica ettim. Vapura binmeden evvel Bâb-ı Âli'ye uğradığım zaman Yunanların bu tecavüzünü gaflet içinde haber alan Heyet-i Vükelâ hâl-i içtimada bulunuyordu. Benim vürudumdan haberdar oldukları zaman müzakerelerini tatil ederek bir kısmı yanıma geldi:

"Ne yapalım?" dediler.

"Celadet gösteriniz!" dedim.

"Bunu burada nasıl yapabiliriz?" dediler, yine:

"Burada yapabildiğiniz kadarını yaptıktan sonra devam edebilmek için benim yanıma gelirsiniz" cevabını vererek ayrıldım. Samsun'a ayak bastıktan sonra derhâl memleket ve milleti yokladım, gördüm ki memleketin ve milletin temayülatı istiklal müdafaasında tereddüt edenleri hacil mevkide bırakabilecek bir mahiyet-i âliyededir. Filhakika iki seneden beri bütün dünyanın şahit olduğu vekayi ve hadisat düşüncelerimde isabet ve milletin azm ü imanında hakiki salabet olduğunu ispat etti. Bundan dolayı cidden müftehirim.

23. CEPHEDEKİ ASKERÎ DURUM HAKKINDA HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ MUHARRİRİNE YAPTIĞI AÇIKLAMA*

15 Mayıs 1337 (15 Mayıs 1921)

Yunanlar bir müddetten beri yeni bir taarruzda bulunacaklarından bahsediyorlar. Evvelce iki kere talihlerini tecrübe eden Yunanlar talihlerini bir kere daha tecrübe edecekler mi, etmeyecekler mi bilmem. Fakat biz o suretle hazırız. Millî ordunun istihzaratı mükemmel, kuvve-i maneviyesi yüksek ve azmi her zamankinden kavidir.

* *Vakit*, 16 Mayıs 1921, s.1.

24. FEVZİ PAŞA'NIN İCRA VEKİLLERİ HEYETİ BAŞKANLIĞINDAN İSTİFASI HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

16 Mayıs 1337 (16 Mayıs 1921)

Efendiler, Heyet-i Vekile Reisi ve diğer rüfekası burada cereyan eden münakaşa neticesinde makam-ı riyasete istifasını vermişlerdir. Binaenaleyh yeni Heyet-i Vekile taraf-ı âlinizden intihap edilinceye kadar vekâleten ifa-yı vazife edeceklerdir.

Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Meclis huzurunda söylemiş olduğu söz belki istifa telakki edilmez. Heyet-i Celile'ye arz ediyorum ki, vekillerin her biri ayrı geldiler. Makam-ı riyasete karşı istifalarını verdiler. Mesele bu kadar. Yenileri intihap edilinceye kadar vekâleten idare-i umur edecektir. Binaenaleyh devam etmekte bulunan müzakereyi yeni Heyet-i Vekile'nin huzuruna mı talik edeceksiniz? Yoksa kendiliğinizden mi devam edeceksiniz? Sizin reyinize muhavveldir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 10, 16.5.1337, Perşembe, s. 306.

25. ERZURUM KADISI İKEN GÖREVDEN ALINAN EDİP BEY HAKKINDA VERİLEN SORU ÖNERGESİ DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

7 Temmuz 1337 (7 Temmuz 1921)

Efendiler! Şimdi münakaşa etmekte olduğumuz mesele, nizamname-i dâhil-i mucibince her mebus vükelâdan birine sual irat eder. Hâlbuki ben zannediyorum ki Hüseyin Avni Beyefendi Heyet-i Vekile'den birine sual tevcih etmemiştir. O hâlde bu mevzubahis değildir. Mevzubahis olan mesele doğrudan doğruya Hüseyin Avni Bey'in takririnin metnidir. Hüseyin Avni Bey Heyet-i Vekile'den sual soruyor. Heyet-i Vekile'nin heyet-i umumiyesinden birden sual sormak için mizamname-i dâhilî de bir madde, bir sarahat var mı? Yoksa beyhude yere bu madde ile iştigal etmeyiniz. Doğrudan doğruya beyefendinin teklifini heyet-i celileniz nazar-ı dikkate alsın; beyefendi, meslekten yetişmiş olan ve bazı idari ve siyasi suiharekâtı görülen bir kadıefendiyi, hükûmetin heyet-i umumiyesi azlettiğinden dolayı, heyet-i umumiyesine sual tevcih ediyor. Eğer heyet-i celileniz bu suali nazar-ı dikkate alırsa, Heyet-i Vekile Reisi gelir, burada cevap verir, izahat verir, nazar-ı dikkate alınması lazım gelen; rey-i âlinize vazolunması lazım gelen mesele bundan ibarettir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 11, 7.7.1337, Perşembe, s. 168.

26. MAARİF KONGRESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

16 Temmuz 1337 (16 Temmuz 1921)

Muhterem Hanımlar, Efendiler!

Harb-i Umumi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesîyle ittihaz ederek milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyan-ı milliye Ankara muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara'da inikat etti.

Bugün Ankara Millî Türkiye'nin "Millî Maarifini" kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi'nin inikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir.

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmal-i idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır.

Gerçi bugün maddi, manevi, menabi kuvvamızı, hududu milliyemiz dâhilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfan-ı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mâ-bihi'l-istinat olacak bir temel kurmaya kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şerait ve vesaite malik oluncaya kadar geçecek eyyam-ı cidalde dahi kemal-i dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir millî terbiye programı vücuda getirmeye ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasr-ı mesai eylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hufafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şark'tan ve Garp'tan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü deha-yı millîmizin inkişafı tam ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı

* Mustafa Kemal Paşa'nın 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Türkiye Millî Eğitim işleyişinin bir programını hazırlamak amacıyla Ankara'da yapılan resmî ilk genel toplantıda yaptığı konuşma. *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Temmuz 1921.

kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile hakkı ile birliği ile tearuz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumunu ve efkâr-ı milliyeyi kemal-i istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvâ-yı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerk-i mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebraüz eden hayat-ı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemal-i şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen erbab-ı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumi nikat-ı nazarımı ikmalen ifade için yeni neslin teçhiz olunacağı evsaf-ı maneviye meyanında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikr-i intizam ve inzibattan da bahsetmek zaruriyetindeyim. İşte biz, bu kongrenizden yalnız çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında müdavele-i efkâr etmeyi değil, belki serdettiğim şeraiti haiz yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz. Maarif Vekâleti'nin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş, muallim ve mütehassıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamayı düşünmüş olmasını ve bugünkü şerait-i müşkileye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemal-i takdir ile yâd ederim.

Huzurunuzda ve huzuru millette millî maarifimiz hakkındaki nokta-i nazarımı ifadeye imkânbahşolan bu vesileden bilistifade, halası müstakbelimizin pişva-yı mükerremleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hissiyatı hürmetkâranemi tezkâr etmek isterim.

İstikbal için hazırlanan evladı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfüru etmeyerek kemal-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın, ebeveynine de yavrularının ikmal-i tahsili için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silahıyla olduğu gibi dimağıyla da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti 2'ncisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyyesi istidat ile mâlidir. Ancak bu tabi istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor. Hükûmet-i milliyemizin kemal-i ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyet-i mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazar-ı itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden

şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatîdir. Bunda muvaffak olmanızı Cenab-ı Hak'tan temenni ederim.

27. BAŞKUMANDANLIĞA GETİRİLMESİNE DAİR KANUNUN KABUL EDİLMESİ DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

5 Ağustos 1337 (5 Ağustos1921)

Meclis-i Âli'nin şahsiyet-i maneviyesinde mütecelli ve mündemiç olan başkumandanlık vazifesini fiilen ifa etmek üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı arz-ı teşekkür ederim. Bu tevcih, heyet-i celilenizin hakkımdaki itimat ve emniyetinin bariz bir delili olduğundan dolayı benim için pek kıymetli bir taltiftir ve bu mükâfatın hayatımın en kıymetli mükâfatı olacağını arzederim. Binaenaleyh bu tevcihe kesb-i liyakat etmek için bütün mevcudiyetimi âmaliniz dairesinde sarfetmekten bir dakika içtinap etmeyeceğimi ve bunda tereddüt etmeyeceğimi telakki ve kabul buyurmanızı rica ederim. Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları, inayet-i subhaniye ile behemehâl mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itminan-ı tammı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilan ederim. Bu itminanımın fiiliyata munkalib olması için yegâne arz-ı ihtiyaç ve iftikar ettiği bir şey varsa o da heyet-i celilenizin beni sıyanet etmesi ve milletimizin bana daima muavenet etmesidir. Gerek heyet-i celilenizden ve gerek büyük ve şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve sıyanete mazhar olacağıma dair olan emniyetim büyüktür. Binaenaleyh, heyet-i celilenizden aldığım feyizle bu dakikadan itibaren Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine başlıyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 12, 5.8.1337, Cuma, s. 19.

28. SAKARYA MUHAREBESİ ÖNCESİNDE AMERİKALI BİR GAZETECİNİN İSTEĞİ ÜZERİNE AMERİKAN MİLLETİNE İLETTİĞİ MESAJ *

15-16 Ağustos 1337 (15-16 Ağustos 1921)

- Yakında memleketime döneceğim... Amerikan milletine bir mesaj göndermek istemez misiniz?

- Amerikan milletinin Türklerin istiklal mücadelesine karşı alaka duyması icap eder. Zira Türkiye'de bir Seferathaneniz, mektepleriniz ve hastahaneleriniz mevcuttur. Biz bir ölüm kalım mücadelesine girişmiş bulunuyoruz. Ne gibi şartlar altında dövüştüğümüzü de gördünüz. Biz Türkiye'nin istiklalini ve bütünlüğünü kurtarmağa çalışıyoruz. Allah'ın inayeti ve Türk milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize vasıl olacağız.

* Ankara'da Halkevi'nde Amerikalı gazeteci Shaw Moore'a Sakarya Meydan Muharebesi için cepheye gitmeden hemen önce vermiş olduğu beyanatı. *Vakit*, 2 Eylül 1921, sayı 1339, s.1.

29. ASSOCIATED PRESS AJANSI'NIN MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

15-16 Ağustos 1337 (15-16 Ağustos 1921)

Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanları Anadolu'dan tardetmeye suret-i katiyede azmettik. Türkiye Türklerindir, diye ilave etti; işte milliyetperverlerin umdesi budur. Biz, hukukumuzun müdafaası için mücadeleye devam etmeye karar verdik.

Bizim harp çarelerimiz vazıh surette muayyendir. Trakya'ya gelince: Şarkî Trakya hinterlandımızın gayr-ı kabil-i fek bir kısmını teşkil etmekte ve Türk ekseriyetine haiz bulunmaktadır. Trakya'nın diğer aksamı için biz maalmemnuniye rey-i âmm'a müracaat olunmasını kabul edeceğiz, İstanbul bizimdir. Mamafih Boğazlar ve Marmara Denizi için payitahtın emniyeti temin edilmek şartıyla bir tarz-ı hal kabul etmeye amade bulunmaktayız.

Her zamandan ziyade kaniyim ki harp pahalı bir iştir. Harbin sürüklediği fecayi ve dehşetten müteessirim. Fakat bilâ harp elimizdeki silahları bıraktığımız zaman nasıl tamamen harap olacağımızı da biliyorum.

Eğer bizi rahat bırakırlarsa hareket-i milliyemizle Türkiye'nin inkişafına çalışacağız.

Meşrubat-ı külliyenin men-i füruhtu için şedit kanunlar yaptık, kumar oyunlarını kaldırdık. Biz, Amerika'nın bize dostluğunu göstermeye devam etmesini ve bizimle ticari münasebette bulunmasını arzu ediyoruz. Amerika kadar demokrat olduğumuzu da zannediyoruz.

Biz birleştik. Hükûmeti devirmeye çalışacak Enver taraftarı bir fırkanın mevcut olduğu doğru değildir. Bolşeviklerle münasebetimize gelince: Biz onlarla bir dostluk muahedesi akd ettik. Başlıca şeraitten biri şu ki Ruslar memleketimizde propaganda ve tahrikât yapmayacaklar, çünkü Sovyet teşkilatıyla bizim teşkilatımız arasında esaslı ihtilaf vardır.

* Associated Press'in Ankara'da bulunan muhabirinin aktardığı bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği demeç. *Vakit*, 2 Eylül 1921, sayı 1339, s.1.

30. SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921)

Muhterem Arkadaşlarım!

Milletimizi imha etmek kastinde bulunan düşmanlarımız, Harb-i Umumi'de dâhil bulunduğumuz zümrenin mağlubiyetinden istifade ederek maksatlarını seri bir surette mevki-i fiile çıkarmak teşebbüsatında bulundular. Cümlece malumdur ki mütareke zamanında memleket ve milletin hayatını müdafaa etmek için elimizde mevcut olan bilcümle vesaiti almak hususunda teşebbüs etmedikleri hiçbir vasıta kalmamıştır. Filhakika ordumuz inhilal ettirilmiş ve elimizde silahımız, topumuz hemen yok denecek bir hâle getirilmişti. İşte böyle bir zamanda idi ki; düşmanlar maksatlarını tamamen temin etmek için Yunan ordusunu memleketimize saldırttılar. Bu sırada düşman karşısına çıkabilenler yalnız kalp ve vicdanları hamiyet ateşiyle dolu efrad-ı millet olmuştu. Filhakika, Yunan ordusu, karşısında yalnız millî kuvvetlerden ibaret zayıf bir hat bulmuştu. Fakat bunun gerisinde millet ve milletin mümessillerinden mürekkep olan heyet-i celileniz, mevcudiyetimizi müdafaa etmek için yegâne vasıtanın ordu olduğunu takdir ederek, böyle bir orduyu meydana getirmek için, bütün himmet ve gayretlerini sarf etmeye başlamıştı. Ancak düşmanlarımız bize bu fırsatı vermek istemediklerinden derhâl millî kuvvetlerimizin üzerine hücum ettiler. Ve bunun neticesinde Bursa, Uşak gibi kıymetli şehirlerimiz dahi İzmir gibi düşmanın yed-i gaspına geçti. Fakat hükûmet, hükûmetiniz bundan müteessir olmadı. Ve bir an tereddüt göstermedi, ordusunu vücuda getirmek için istihzaratına devam etti. Ve bu gayret ve himmetlerle, memleketimizin harp kısmında ordunun esas mukaddemesi denebilecek bazı teşkilat taazzuv etmeye başlamıştı. Fakat düşman buna behemehâl mâni olmak için fırsatçı idi. Ordunun vücut bulmasını kendi menfaatlerine mugayir gören bazı hainler, İstanbul ricalinin, İstanbul'un daima gafil ricalinin, tavr-ı mişvanından da istifade ederek hükûmetimize isyan etti ve düşmanlara iltihak eyledi. Bunu pek müsait bir fırsat addeden düşmanlarımız derhâl baskın tarzında Bursa'dan, Eskişehir istikametinde taarruza geçtiler, öyle bir zamanda idi ki, kuvvetlerimiz Gediz ve Simav cihetlerinde meşgul bulunuyorlardı. Fakat bu meşgul olan kuvvetlerimiz derhâl İnönü'nde toplandı,

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 12, 19.9.1337, Pazartesi, s. 255-260.

düşman taarruz ve tecavüzünü emniyetle kabul etti ve ordumuz tarih-i millîmize birinci İnönü Zaferi'ni kaydetti. Vakaa İnönü'nde bu zaferi ihraz etmiştik. Fakat arzu edilen orduyu vücuda getirmek için muhtaç olduğumuz zaman teehhür etmişti. Binaenaleyh artık bundan sonra yeniden ordumuzu teşkil ve taazzuv ettirebilmek için çalışmaya başlandı. Düşmanlarımız bu istihzarata da takaddüm etmek istediler. Bu defa daha çok kuvvetlerle ve daha büyük mikyasta, muhtelif istikametlerden yeni bir baskın hareketi icra eylemişlerdi. Bu baskın hareketi de yine ordumuz tarafından emniyet ile karşılanmış ve neticesinde de ikinci İnönü Zaferi'ni kazanmıştık. Tıpkı birincisi gibi, bu 2'nci zafer istihsal olunmakla beraber ordunun istihzaratı için yine teehhür vaki olmuştu. Binaenaleyh; 3'üncü defa yeniden pek büyük himmet ve gayretlerle ordunun istihzaratına devam edilmeye başlandı. Üzerimize saldıran Yunan kuvvetleri böyle Türk kuvvetlerine çarparak parçalandıkça, hakikaten bizi imha etmek isteyen düşmanlarımız daha büyük mikyasta tedbirler, teşvikler icra etmek ve hırslar uyandırmakla meşgul oldular. Ve bütün bu mesai neticesinde Yunanistan'ın hemen tekmil kuvâ-yı müsellâhasından mürekkep, fevkalade mükemmel, mücehhez, kuvvetli büyük bir orduyu Anadolu'nun içerisine saldırttılar. Artık düşmanlarımız kanaat getirmişlerdi ki, bu kuvvetli ordu hâl-i teşekkülde bulunan ve istihzaratını ikmale vakit bulamayan Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunu tamamen ortadan kaldıracak memleket ve milletimizi imha hususundaki kararlarının tatbikine hiçbir mâni bırakmayacaktır. Bu düşman ordusu Temmuz evâsıtında harekât-ı taarruziyesine başlamıştı. Ordumuz bu harekâta karşı malumunuz olduğu veçhile İnönü, Kütahya ve Altıntaş şimal ve şimal-i şarkîsinde bulunan uzun bir hatta bulunuyordu. Bu hatta düşmanın muharebe temasını kabul etmiştik. Fakat daha ilk temasta, düşmanın adeden ve vesaitçe tefevvuku tebarüz ediyordu. Buna binaen ordumuz bu hat üzerinde muharebe-i katiyeyi kabulden içtinap ile yalnız mevzîî muharebeler vererek düşmanı fazla zayiata uğratmakla iktifa etti. Ve bunun neticesinde ordumuz Eskişehir şarkı ve Seyitgazi hattına çekildi. Kezalik bu hatta dahi görüldü ki düşman ordusunun tefevvuku bakidir. Binaenaleyh meydan muharebesi vermeden, yalnız düşmanı zayiata duçar etmek için muharebeler icra edildi. Ve bundan sonra ordumuzu biraz daha ikmal etmek ve memleketimizin aksam-ı sairesinde bulunan kuvâ-yı ihtiyatiyenin iltihakına zaman bırakmak ve herhâlde bizim için müsait ve düşman için gayr-ı müsait bir mahalde meydan muharebesini kabul etmek muvafık görülmüştü. İşte böyle bir kararla ordumuzun aksam-ı asliyesi düşman ordusu ile olan temasını kat etmiş ve uzak bir mesafe şarka çekilmiş, takriben 26 Temmuz'da Sakarya gerisinde toplanmıştı. Düşmanlarımız ve düşmanlarımızın vasıta-i icraiyesi olan Yunan ordusu, ordumuzu sıkıştırıp mağlup edemeyince elinde yalnız birkaç şehir ve biraz arazinin kaldığını gördü. Ve bunun bir maksat temin edemeyeceğine bittabi kani oldu. Herhâlde tasavvur ettikleri maksada vusul için ordumuzla mutlaka netice-i katiye verecek bir

meydan muharebesi yapmak zaruretinde bulunuyordu. İşte biz bu zaruretten dolayı düşmanın behemehâl şarka teveccüh edeceğine kani bulunuyorduk ve Sakarya şarkında, gelecek olan düşmanı emniyetle karşılamak için lazım gelen istihzaratta bulunduk. Filhakika: düşman Eskişehir'de o güne kadar vaki olan zayiatı ikmal etmek ve ileri yürüyüş esnasında uzayacak menzil hatları üzerinde lazım gelen tertibatı yapmak için 15-20 gün kadar bir zaman sarf ettikten sonra 13 Ağustos'ta ileri yürüyüşüne başladı. 13 Ağustos'tan 17 Ağustos'a kadar Porsuk suyunun şimalinden ve cenubundan ve Sakarya'nın kısm-ı ulyası cenubundan olmak üzere ceman 10 piyade fırkası ve bir süvari fırkasından mürekkep olan kuvvetli ordularını yürüttüler. Ağustosun 17 ve 18'inci günleri bu düşman Sakarya garbında ordu-yı aslimizle temasa geldi. Düşman ihtimal bizim Mihalıççık ve Sivrihisar'da ciddi bir mukavemette bulunacağımızı farz ederek bu hatta kuvvetlerini mütemerkiz olarak tahrik etmişti. Hâlbuki bu sahada düşmanla temasta bıraktığımız kuvvetler yalnız süvari kıtaatıyla sebükbar ve küçük piyade müfrezelerinden ibaretti. Ve bunlar düşmanın harekâtını mümkün olduğu kadar tehir ve tevkif ederek ve teması muhafaza eyleyerek geriye çekilmişlerdir. Bilhassa düşman ordusunun sağ cenahı ve sağ cenahının gerisinde faaliyetler gösteren süvari kütlelerimiz düşmanın harekâtını fevkalade müşkülata duçar etti. Bu suretle düşmanın bütün sevkü'l-ceyş planlarını meydana çıkarmıştı. Düşman Sakarya karşısına geldikten sonra almış olduğu tertibatın ordumuza taarruza ve ordumuzu arzu ettiği gibi mağlup etmeye müsait olmadığını anlamış olacaktır ki, 13 Ağustos'tan 23 Ağustos'a kadar mühim bir hareket yapamadı. Bu müddet zarfında yalnız sevkü'l-ceyş tertibatını tebdil ile iştigal etti. Düşmanın bu yeni tertibat-ı sevkü'l-ceyşinde takip ettiği nokta-i nazar, kuvâ-yı asliyesiyle ordumuzun sol cenahını ihata ederek ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti'ni dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmak idi. İşte bu maksada istinat eden sevkü'l-ceyş planını yaparken bizim nazarımızda tecelli eden safahat şu idi: Düşman 1-2 fırkasını Sakarya'nın garbında terk ettikten sonra mütebaki sekiz fırkasını cenuba ve şarka kaydırarak Ilıca Vadisi'nin cenup sahasında şarka doğru yürütüyordu. Bittabi biz de daha çok evvelinden düşmanın bu maksadını keşfetmiş bulunduğumuz için ordumuza ona göre tertibat aldırmış bulunuyorduk. Daima düşman sağ cenahı karşısında icra-yı harekât eden süvari kıtaatımız ve sebükbar piyade kıtaatımız düşmanın hatt-ı ricatleri üzerine, menzil hatları üzerine birçok hücumda ve mütemadi taarruzlarda bulundular. Birçok kollarını vurdular, birçok otomobillerini vesair vesait-i nakliyesini tahrip ettiler yahut iğtinam ettiler ve binlerce düşmanın Çeltik civarından geçen menzil hatları şimale intikal etmek zaruretinde kaldı. Düşman 23 Ağustos sabahına kadar tasavvur ettiği planın bütün tatbikatını ikmal etmişti. Ve bugün sabahleyin bütün şarka gitmekte olan kuvvetlerini şimale tevcih etti ve ileri hareket başladı. Bizim; İnler, Katrancı cenubunda ve onun şarkında Kirazoğlu ve daha

şarkta Mangaldağı denilen bazı mevazide ileri kıtaatımız vardı. Düşman bu ileri kıtaatımıza hücum etti. Bazı yerler hafif ve bazı yerler de ciddi ve kanlı muharebelerle müdafaa olundu. Nihayet 23-24 Ağustos gecesi orada bulunan kıtaatımız zaten musammem olduğu veçhile ve evvelce aldıkları talimat mucibince geriye, mevazi-i asliyeye alındılar. Düşman aynı günü takip eden gecenin sabahında Beylikköprü civarında da hafif postalarla tarsin edilmekte bulunan kısımdan bir ilâ bir buçuk fırkasını nehrin şarkına geçirmeye başladı. Ağustosun 24'üncü günü düşmanın Beylikköprü'den şarka geçmiş olan kuvveti üzerine o civarda bulunan kıtaatımız şimalden ve cenuptan taarruz ettiler.

Muharebe akşama kadar ve bütün gece devam etti. Bunun neticesinde düşmanın şarka geçirmiş olduğu kıtaat fevkalade zayiata duçar edildi. Ve hemen köprünün civarında ve şarkında tesis edilmiş olduğu mevazie kadar sürüldü. 25 Ağustos günü düşman Beylikköprü'den Haymana'nın 20-30 kilometre daha şarkına kadar imtidad eden bütün cephe üzerinde umumi taarruza geçti. Bu taarruzlar daha bidayetinde suret-i umumiyede yalnız bir nokta müstesna olmak üzere zayiat-ı azime ile tard ve tevkif edildi. Yalnız Haymana cenup sahasında Alancık şimalinde Türbetepe denilen bir mevzimiz vardı ki, düşman burayı muvakkat bir surette işgal etmiş bulunuyordu. Fakat aynı günde o civarda bulunan ihtiyat kıtaatımız mukabil taarruza geçti. Ve pek kahramanane taarruz ve hücumlarla düşmanın oraya dâhil olmuş olan kıtaatını hemen tamamen denilecek bir surette imha etmiş, buradaki düşman askerinin bir kısm-ı cüzisini teşkil eden kısm-ı mütebakisini kıyıya atmıştır. Ve bu suretle aynı günde orası tekrar istirdat edildi. Bugünkü muharebede düşman bu tepede ve Yıldızdağı civarında fevkalade zayiata duçar edildi. Ağustosun 26'ncı günü düşman yine tekmil cephe üzerinde umumi taarruzlarına devam etmiştir. Ve bu taarruz harekâtında inkişaf eden düşman kıtalarının inkisamı şöyle idi: Bir buçuk fırka kadar kuvveti Beylikköprü ve bunun şimalinden hücum ediyordu. İki fırka kadar bir kuvveti Yıldız ve bunun şarkındaki Devidemir mevzilerimize taarruz etti. Ve bunun daha şarkında Sapanca sahasında 4-5 fırka kadar kuvveti taarruz etti. Düşmanın bugünkü taarruzu dahi suret-i umumiyede her yerde tard ve tevkif edildi ve pek çok zayiat verdirildi. Yalnız Haymana cenubunda Yamak şarkında bir miktar arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat kısa bir mesafe dâhilinde ilerleyebilen düşman kuvvetleri derhâl alınan tedabir ile tevkif olundu. Bunu müteakip günde, 27 Ağustos'ta düşman ordusu Sapanca-Yamak arasındaki kısmı müstesna olmak üzere yine tekmil cephe üzerine umumi taarruz yaptı. Düşman bu taarruzda hiçbir yerde en ufak bir muvaffakiyet dahi kazanamadı. 28 Ağustos'ta yine düşman gündüz ve gece devam etmek üzere bütün hattımıza taarruz etti. Bu taarruz neticesinde Beylikköprü civarında ve sol cenahımız karşısında düşman bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat buna mukabil, bilhassa sol cenahımız karşısında telafisi kabil olamayacak azim zayiata duçar edilmiştir. Maahaza düşman taarruzla-

rında ısrar ediyordu. Ağustos'un 29'uncu günü yine Beylikköprü'den tâ Dikilitaş ve daha onun şarkında Büyükgökgöz mevaziine kadar bütün kuvvetiyle umumi taarruza kalkışmıştır. Bugünkü muharebe neticesinde Dikilitaş civarında ve onun daha biraz garbında fazlaca bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Bunu müteakip ordunun merkezini Sarı Halil ve Kursak mevakiinden geçen hatta almayı münasip gördük. Dikilitaş civarında ilerlemeye muvaffak olan düşmana karşı tertibat almış olan kuvvetlerimizle düşmanın bir hizaya gelmesi için umum cephede böyle bir tadili muvafık bulduk. Filhakika vaziyet harita üzerinde mütalaa buyurulursa görülür ki, bugüne kadar kitaatımızın müdafaa ettiği hat, tamamen bir zaviye-i kaime teşkil etmek üzere şimalden cenuba uzanan Sakarya hattı ve tamamen garptan şarka imtidad eden Ilıca hattından teşekkül ediyordu. Şimdi biz bu zaviye-i kaimeyi atarak hattı müdafaa merkezini geriye almak suretiyle daha kısa, daha kesafetli hâle konan bir hatt-ı müdafaaya malik bulunmuş oluyorduk. Yani düşmanın Dikilitaş istikametinde biraz arazi kazanmış olması bize cephe tadilatı yaptırttı. Ve bu tadilat düşmanın aleyhine ve bizim lehimize olmuştur. Bittabi böyle bir cephe tadili manzarası düşmanı çok ümitlere düşürdü. Onun için 30 Ağustos'ta tekrar düşman Beylikköprü mıntakasında ve Sarı Halil ile Kursak mıntakasında ve buradan şarkta Büyükçarşı istikametinde ordumuzun sol cenahı aleyhine olmak üzere umumi taarruza geçti. Bugünkü harekât neticesinde düşmanın tekmil taarruzları hemen her yerde muvaffakiyetle tard olundu. Yalnız Çaldağı garbında hafif kıtaatla tarsin edilmekte olan araziye suhuletle dâhil olmuş bulundu. Binaenaleyh düşman biraz daha zannederim ümitlendi. 31 Ağustos'ta tekrar bütün cephede taarruzunu idame etti ve bu taarruz neticesinde Sivrihisar ve bunun şarkında bulunan Çaldağı sahasında bir kısım arazi kazandı. Bugüne kadar cereyan eden muhaberattan orada meşhut olan vaziyet şu idi: Düşman duçar olduğu azim zayiat yüzünden artık bizim sol cenahımız aleyhine olan taarruzdan tamamen feragat etti. Fakat merkezde hafif tutulmuş mahallerde taarruzunu tecdid etmekle belki bir netice alabileceğini zannettiği kanaati hâsıl oldu. Ve filhakika 1 Eylül'de şarktan kaydırabildiği kuvvetlerin inzimamıyla sağ cenahımız aleyhine ve merkeze, Haymana ve Dikilitaş'a kadar olan sahada umumi taarruz yaptı. Ve bu taarruzu 2 Eylül'de yine sağ cenahımıza ve merkezimize karşı tecdid eyledi. Bugünkü taarruz neticesinde düşman Çaldağı üzerinde bulunan bazı kıtaatımızın daha şarka çekilmesine sebebiyet verdi. Bu, elimizde bulunan harita, Kiepert'in tercüme olunmuş haritasıdır. Tabii bütün dünya bu harita ile takib-i harekât ediyor. Filhakika bu haritaya bakılınca Çaldağı bütün sahaya fevkalade hâkim bir mevzi gibi görünüyor. Zahiren böyle bir mevziin düşman eline geçmesi muharebenin artık aleyhimize döndüğü gibi bir fikir verebilir. Fakat Efendiler, bu çok yanlış bir fikirdir. Daima cevherini muhafaza eden, aklını ve ferasetini muhafaza eden bir ordu için mevziin ehemmiyeti yoktur. Bir asker her yerde muharebe eder. Tepenin üstünde, tepenin altında, derenin içinde de muharebe

eder. Binaenaleyh bu kaideye tevfikan hareket eden ordumuz Çaldağı'nın düşman eline geçmesinden de hiç endişe etmedi. Çaldağı'nın 500 metre, 1000 metre şarkında bulunan müdafaa nokta-i nazarından daha emniyetli ve daha sağlam bir hat üzerinde yerleşti. 3 Eylül'de düşmanın umum cephede sükûneti görülüyordu. Yorgunluğu görünüyordu ve birtakım tedabir almakta olduğu hissediliyordu. Fakat Eylül'ün dördüncü günü düşman toplayabildiği kuvvetlerle sağ cenahımız ve merkezimiz karşısında bulunan mevzilerini takviye etti ve oradan tekrar taarruza geçmek istedi. Fakat bu defa düşmanın tekmil taarruzları fevkalade zayiatla her noktada tevkif ve tardolundu. Düşman hakikatta mağlup olmak üzere idi veyahut mağlup olmuştu. Fakat öyle birtakım emeller peşinde, o kadar hayalât arkasında geziyordu ki bu mağlubiyeti bir türlü kendi kendine itiraf etmek istemiyordu. Onun için Eylül'ün beşinci günü dahi toplayabildiği son ihtiyatlarıyla son bir taarruz ve mezbuhane bir harekette bulunmaktan men-i nefs edemedi. Filhakika bütün bu kuvvetlerle yalnız ordumuzun merkezine bir taarruz yaptı. Fakat bu taarruzu dahi zayiat-ı azime ile tevkif ve tard edildi. Artık düşman bütün cephe üzerinde taarruzdan sarf-ı nazar etmek mecburiyetinde kaldı ve müdafaaya geçmek zaruretini hissetti. Papulas'ın resmî olarak neşrettiği raporunu burada okudum. O rapora nazaran Papulas, zannediyorum ki, bugüne kadar cereyan eden muharebattan ve bilhassa 6 Eylül'den sonra kendisince muharebeyi bitiriyor. Raporunda hülasaten diyor ki: Türkiye ordusunu mağlûb ettim, nehrin şarkında yerleştim. Hâlbuki bizim planımızın yalnız 1'inci safhası hitam bulmuştu. Henüz 2'nci safhasına başlamamıştık. Filhakika Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun planı düşmana istediği yerde muharebe vermek ve evvela onu çarpışmaya mecbur etmek ve çarpıştıkça kırmak ve beli üzerine atılmaktı, Binaenaleyh maksadımızın 1'inci safhası tamamen tasavvur ettiğimiz gibi tecelli etmişti. Onun için 2'nci safhası başlıyordu. 6 Eylül'de artık düşmanın harekete ve faaliyete mecali kalmadığı tamamen görünüyordu. Fakat mukavemetinin ne dereceye kadar kırıldığını anlamak için derhâl cephemizin merkezinden mukabil taarruza geçildi. Ve takriben iki fırkalık bir cephe üzerinde bu taarruz hareketi icra olundu ve muvaffak olundu. Ve zamanın müsait olduğu derecede ileriye gidildi. Eylül'ün sekizinci günü bu harekete devam edildi ve yine istihsal edilmiş, olan muvaffakıyat tezyit olundu ve artık kanaat geldi ki, düşman ordusunun tepelenmesi zamanıdır. Binaenaleyh daha esaslı ve daha umumi surette istihzarata başlanıldı. Eylül'ün dokuzuncu günü istihzarat ile vakit geçirdik. 10 Eylül günü bütün ordu cephesinde ve bilhassa düşmanın sol cenahı aleyhinde Beylikköprü şarkında bulunan kuvvetlerine umumi taarruz icra ettik. Bu taarruzumuz pek kısa bir zamanda gayet büyük netayiç verdi. Düşman ordusunun hayat ve mematıyla alakadar ve fevkalade mühim olan mevazi kahraman askerlerimiz tarafından derhâl işgal edildi. Ve buraları işgal eden düşman, topunu, tüfeğini terk ederek perişan bir surette Beylikköprü istikametinde kaçmaya başladı. İşte bugüne kadar

burada oturmaya, burada yerleşmeye ve harekât-ı mütaakıbe için hazırlanmaya karar vermiş olan Yunan ordusu derhâl ricate karar vermiştir. Bu darbe ile düşman ordusunu ricate icbar ettik. Hakikaten 11 Eylül'de düşman sağ cenahından başlamak üzere garba doğru ricat ediyordu. Fakat bizim tevcih ettiğimiz taarruz o kadar müessir, o kadar imhakâr idi ki, buna karşı düşman ordusu Yunan milletinin gösterebileceği azami cesaret, besalet, kahramanlık ne ise onların hepsini göstermek suretiyle mukabele ve müdafaada bulunmak mecburiyetinde idi. Ve filhakika öyle olmuştur. Düşman sağ cenahından getirmiş olduğu kuvvetlerle takviye bulmuş ve ordusunun ricat hareketini temin edebilmek için mukabil taarruza geçmiştir. 11 Eylül günü düşmanın yaptığı bu taarruzların kâffesi kırıcı ve ezici bir surette tard olunmuştur. Ve 12 Eylül'de ordumuz şedit hareketlerle taaruza devam etti. Ve düşman bütün gayretlerine rağmen en mühim mevazii süngülerimize terk etmek mecburiyetinde kaldı. Kartaltepe, Beştepeler, onun cenubunda uzayan mevazii bırakmış idi. Zaten düşman ordusunun maddiyat ve maneviyatı bozulmuş ve sarsılmıştı. Bu darbenin tesiri altında artık muntazam bir ricat manzarasını da kaybederek perişan bir hâlde bir an evvel nehrin garbına atılmaktan başka bir şey düşünmedikleri anlaşılıyordu. Nihayet 13 Eylül'de bu saha düşmandan tamamen tathîr edilmiş bulunuyordu. Bu sahada meydan muharebesi cereyan ederken Afyonkarahisar ve Dinar taraflarında bulunan kıtaatımız dahi Uşak, Karahisar hattına taarruz ettiler. Hat ve köprüleri tahrib ettiler. Düşmanın menzil hidematını teşevvüşe duçar etmek suretiyle buradaki meydan muharebesinin istihsaline yardım eylemişlerdir. Düşmanın ricat harekâtı olurken daha evvel düşman sağ cenahı arkasında bulunan sebükbar kıtaatımız derhâl düşman hatt-ı ricatı istikametinde taaruz etti ve önüne gelen düşman kıtaatını perişan etti, dağıttı. Ve biliyorsunuz, Sivrihisar'a kadar girdi. Yunan ordusu Başkumandanının eşya-yı zatiyesine varıncaya kadar birçok şeyler iğtinam eyledi. 13 Eylül'den bugüne kadar (ki, bugün 19 Eylül'dür) geçen safahatı kısaca arz edeceğim: Düşman nehrin garbına atıldıktan sonra tamamen ricate devam edecek hâlde değildi. Onun için evvela toplanmak ve ondan sonra yürümek mecburiyetinde kaldı. Binaenaleyh mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak nehrin geçitlerini tutmuş ve onun gerisinde toplanmakla meşgul bulunmuştu. Bizim ona mukabil tatbik etmek istediğimiz harekât nehir boyunca yalnız işgal hareketi yapmak, düşmanın şimal ve cenup cenahları haricinden hatt-ı ricatını kesmek, bu hareketimiz şimdiye kadar muvaffakiyetle cereyan etmiş ve muvaffakiyetle devam etmekte bulunmuştur. Yalnız çok arzu ederim ki: Düşman daha çok burada uğraşmış bulunsun. Ancak bu hareketin tehlikesini fârık olmuş bulunacaktır ki, artık nehrin müdafaasından sarf-ı nazar ederek garba doğru süratle çekilmeye başlamıştır. En son vaziyet şudur; düşman ordusu Mihalıççık ile Sivrihisar arasında ve daha çok şimendifer güzergâhında toplanıyor ve oradan ricat etmek istiyor. Ve bizim kıtaatımız nehri her noktadan geçmiş. Mihalıççık ve Sivrihisar hattına takarrüp etmekte

bulunuyor, ihataya memur olan kuvvetlerimizden bir kısmı Hamidiye, Mahmudiye, Arapören civarındadır. Yani Seyitgazi'nin şark-ı şimalisinde ve Alpı köyünün cenubundadır. Diğer, şimalden gelen, ihata kolumuz Kartaltepe'yi işgal etmiştir ve doğru Alpı istikametinde hareket hâlinde bulunuyor. Tabii bu vaziyete nazaran düşmanın hâli pek de şayan-ı memnuniyet olmasa gerektir. Bu teferruatlı malumatı hülasa etmek istersek diyebiliriz ki: Düşman, ordumuzun sol cenahını ihata etmek suretiyle seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu. Düşmanın bu sevkü'l-ceyş harekâtını iptal ettik. Düşmanı tabiye dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle, evvela sevkü'l-ceyşçe mağlûb ettik. Muharebeyi cephe muharebesine kalb ettik. Onu müteakip merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Harekât-ı taarruziyemizle buna da mâni olduk. Ve bu suretle yirmi bir gün, gecesiyle beraber, devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi kahraman ordumuz tarafından kazanıldı.

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. Tarih-i harpte misli belki olmayan bir meydan muharebesidir. Malum-ı âlileridir ki, büyük meydan muharebelerinden biri olan Mukden Meydan Muharebesi dahi yirmi bir gün devam etmemiştir. Binaenaleyh ordumuzun tarih-i harbe bir numune bahşeden bu zaferi ihraz etmiş olması itibarıyla heyet-i celilenizi tebrik ederim. Bu parlak muzafferiyetin amili olan zevatı huzur-ı âlinizde ve bu kürsüden büyük hürmet ve takdirat ile yâd etmeyi bir vecibe-i vicdaniye addederim. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Fevzi Paşa Hazretlerinin bu meydan muharebesinde ifa ettiği hidemat pek büyük sitayişlerle yâd edilmeye sezadır. Pek muhterem, faziletli ve kıymetli olan bu zatıâli muharebe meydanlarının hemen her noktasında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek musip ve kıymetli tedabirini mahallinde icab edenlere tebliğ etmiş ve daima ferahbahş olacak, kuvve-i maneviyeyi yükseltecek nesâyihini ibzal eylemiştir. Müşarün-ileyhin hidemat-ı fevkaladesi şayan-ı takdir ve tahsindir. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri derin bir zekâ, yorulmaz bir azim ve iman ve faaliyetiyle gece gündüz harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar nafiz olmuş ve fevkalade bir nazarla ordusunu sevk ve idare ederek bu muvaffakiyet ve muzafferiyete isal etmiştir. Diğer grup ve kolordu ve fırka alay ve ilâh... Kumandanların her biri yekdiğeriyle müsabaka edercesine fedakârlık, kahramanlık ve dirayet göstermişlerdir. Zabitanımızın kahramanlıkları hakkında söyleyecek söz bulamam, yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki, bu muharebe zabit muharebesi olmuştur. Binaenaleyh zabit arkadaşlarımın en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar kıymet ve fedakârlıklarını bütün kalb ve vicdanımla ve takdirlerle yâd eylerim. Efradımızı meth ü senadan çok yüksek görürüm. Zaten bu milletin evladı başka türlü tasavvur edilemez. Bu milletin evlatlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için vahid-i kıyasî bulunamaz. Efradımız hakkında yeni bir şey ilave etmek

isterim: Kahraman Türk neferi Anadolu muharebelerinin mânasını anlamış, yeni bir mefkûre ile muharebe etmiştir.

Efendiler! Böyle evlatlara ve böyle evlatlardan mürekkep ordulara malik bir millet elbette hakkını ve istiklalini bütün manasıyla muhafaza etmeye muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti istiklalinden mahrum etmeye kalkışmak hayal ile iştigaldir. Efendiler! Müdafaa-i Milliye Vekilimiz Refet Paşa Hazretleri muharebenin bütün cereyanı esnasında ordunun arz-ı ihtiyaç ettiği ve etmediği her şeyi muvaffakiyetle ve zamanında yetiştirmiştir. Bu, muzafferiyetin istihsali için 1'inci amillerdendir. Binaenaleyh kendisine takdim-i teşekkürat ederim.

Efendiler! Düşmanın pek büyük gayretlerle, fedakârlıklarla vücuda getirdiği ve diğer bazı devletlerin de büyük muavenetleriyle takviye eyledikleri hakikaten mükemmel ve kuvvetli ordularını mağlup etmek için kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret, davamızın meşruiyetindedir. Filhakika biz hudud-ı miliyemiz dâhilinde hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz, Avrupa'nın diğer milletlerinden esirgenmeyen, hukukumuza tecavüz edilmemesini istiyoruz. Harb-i Umumi'de dâhil olduğumuz zümrenin mağlup olması yüzünden duçar olmamız lazım gelen cezayı Suriye ve Irak gibi memalik-i vâsiamızın idaresi ve tayin-i mukadderatı hakkını o memleketler halkına terk etmek suretiyle hukuk-ı hâkimiyetimizden feragat ederek çekmiş bulunuyoruz. Hiçbir mağlup devletten bu kadar vâsi ve bu kadar zengin memleketler alınmamıştır. Bu araziyi bizden almak için idaremiz aleyhinde isnad olunan hususatın kâffesi esassızdır. Ve zahirî sebeplerden ibarettir. Çünkü bugün taht-ı işgalde bulunan bu memleketlerdeki halkın, medeni olduğu iddia olunan idarelere karşı mükerreren isyan etmekte olmaları bütün kalb ve vicdanları ile tekrar bizim idaremizde bulunmak arzusunu izhar eylemeleri, bizim suiidaremiz hakkında serdedilen, işaa edilen hususatın ne dereceye kadar hakikatten baid olduğunu tamamen ispat eder. Hükûmetimizin ve milletimizin anasır-ı Hristiyaniye'ye karşı adilâne bir surette hareket etmekliğimiz ananatımız icabatından ve dinimiz mukteziyatındandır. Ve hakikaten Hristiyanlara adilâne muamele edildiğine en büyük delil memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile anasır-ı Hristiyaniye'nin Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete malik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsaydı bittabi bugünkü hâl ve vaziyette bulunmamaları lazımdı. Binaenaleyh bunun için başka bir delil ve esbap serdine lüzum görmüyorum. Fakat bu anasır-ı Hristiyaniye'den haricin teşvikatıyla veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek mevcudiyet-i milliyemizi izrar etmek, ihlal etmek teşebbüsatında bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabii ve zaruridir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ni tahtıe etmek hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavi ve en medeni milletlerin bu gibi mesailde bize nispetle pek şedit ve zecrî muamelata teşebbüs etmekte olduğu cümlece malumdur. Fakat

bütün cihan bilmelidir ki: Sakin ve muti tebaa daima himaye edilmiştir. Ve daima himaye edilecektir. Anasır-ı Hristiyaniye'den olanların İslâm vatandaşlardan bir farkı yoktur. Aynı hukuka maliktir. Ve malik kalacaktır. Düşmanlarımızın müddeiyat-ı sairesi de bu arz ettiklerim gibi bîasıl ve esastır. Yunanlar gasp etmek suretiyle taht-ı işgaline geçirdikleri menâtıkta ekseriyetin Rumlarda olduğunu iddia ederler. Hâlbuki hakikat tamamen aksidir. Bütün bîtaraf istatistikler bunu böyle göstermektedir ve beynelmilel komisyon raporlarının neticesi bunu teyit etmektedir. Ve nihayet Londra'da harp menâtıkında tahkikat icrasını teklif ettikleri zaman bunu heyet-i murahhasımız kabul ettiği hâlde Yunan Hükûmeti reddetmiştir. Çünkü: Netice-i tahkikatın onların değil bizim lehimize olan hakikati teyit edeceğine şüphe yoktu. O hâlde Yunanlar bizim memleketimizin servetini çalmaktan başka bir gaye beslemiyorlar. Yunanların bizim idaremiz aleyhinde neşretmeye devam ettikleri isnadat maatteessüf bazı yerlerde ruy-ı kabul görüyor. Fakat sormak lazım gelir ki: Onların gösterdikleri asar-ı medeniyet nedir? Yunanların medeniyeti Efendiler, yangın, mazlum insanların kanına, malına, canına, ırzına tecavüz ve masum kadın ve çocukları katletmektir. İtilaf Devletlerinin gözleri önünde cereyan eden bu şenaatler filhakika Yunanların Anadolu'ya getirmek istedikleri medeniyetin asar-ı menfuresidir! Evet, ehl-i salip kahramanları arasına girmek isteyen Kral Konstantin'in Anadolu'ya isaline memur olduğu medeniyetin eserleri: Yangın yerleri ve ihtiyar kadın ve çocuk cesetleridir. Mazlum kanı dökmekten zevk alan Yunanların icra edegelmekte oldukları mezalime neden büyük devletler göz yumuyorlar? Ve neden bizim mevcudiyet-i milliyemizi ızrar edenlere karşı ittihaz ettiğimiz tedabire kıyametler koparıyorlar? Bu sualin cevabını âlem-i medeniyet versin! Kral Konstantin bazı hükûmetlerin hoşuna gitmek için Venizelos tarafından açılan sefere daha büyük bir germi vermek istediği zaman bu gasp ve istila seferine gayet derin bir taassub-ı dinî ile girişmişti. Ehl-i salibin asırlarca evvel takip ettiği dinî gayeleri ihya etmek için min-tarafi'l-mesih kendisini memur zannetti. İzmir'de ilk karaya çıktığı zaman İzmir şehrine değil, vaktiyle ehl-i salibin çıktığı yeri intihap ederek oraya çıkmıştır. O mahallin, Eskişehir ve diğer Müslüman Türk şehirlerinin isimlerini tebdil etti. Kral Konstantin, Mareşal Foch ve General Gouraud gibi kıymet ve şöhret-i askeriyeleri bütün dünyaca tanınmış büyük kumandanların musip nasihatlerini gururla reddetti. Kral Konstantin'in arzusu ehl-i salip kahramanları sırasına geçmek ve eski müstevli zalimleri taklit etmekti. Avrupa bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat Efendiler, Cenab-ı Hakk bize yardım etti. Yunan ordusu Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu karşısında yüz geri etti.

Şüphesiz, hukukumuzu temin edinceye kadar silahımızı elden bırakamayız. Fakat bundan bizim müfrit harp taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telakki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilakis herkesle sulh yapmak istiyoruz. Efendiler! Sulhen hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya tevessül ettik. Bu hu-

susta hiçbir kusur etmedik. Fakat bizim bütün hüsn-i niyetlerimizi, ciddiyetimizi âlem-i medeniyet nazarında gizlediler. Ve ancak akvam-ı iptidaiyeye tatbik edilebilir muamele ile ve çocukça birtakım manasız tehditlerle bizi karşıladılar. Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lazımdır ki: Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükûmeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükûmet gibi varlığının, hürriyet ve istiklalinin tanınması talebinde katiyen musırdır. Ve bütün davası da bundan ibarettir! Biz cenkçi değiliz. Sulhperveriz. Ve bir an evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz. Biz, Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten evvel bizim hukuk-ı milliyemizi tanıdı. Ve ona riayet etti. Bu şart dâhilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya, Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir. Binaenaleyh İtilaf Devletleri dahi mevcudiyeti ve istiklal-i millîmizi tanıdıkları hâlde onlarla da aramızda hiçbir sebeb-i ihtilaf kalmayacaktır. Ve derhâl sulh ve münasebat teessüs edebilir.

Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşri, icraî salahiyet-i vasıtaya malik olan heyet-i celilenizin reisi sıfatıyla beyan ederim ki: Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi meşru olan, haklı olan davamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayr-ı mümkündür. Nazariyenin butlanını anlamak için pek basit bir muhakeme kâfidir. Lloyd George 16 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda verdiği nutukta: "Muvaffakiyetli bir harbi göze almış olan memleketin lehinde muamele etmek lüzumunu" kabul ediyordu. Binaenaleyh bu muvaffakiyeti, bu muzafferiyeti ihraz eden Türkiye olmuştur. Buna nazaran Lloyd George'un sözünden dönmeyeceğini ümid etmek isterim. Mamafih bizi imha etmek nazariyesi karşısında mevcudiyetimizi silahla muhafaza ve müdafaa etmek pek tabidir. Bundan daha tabii ve daha meşru bir hareket olamaz.

Efendiler! Harekât-ı askeriyemiz hakkında son malumatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki: Ordumuz, vatanımız dâhilinde bir tek düşman neferi bırakmayıncaya kadar takip, tazyik ve taarruzuna devam edecektir.

31. GAZİLİK UNVANI VE MAREŞALLİK RÜTBESİ VERİLMESİ NEDENİYLE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI TEŞEKKÜR KONUŞMASI *

19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921)

Muhterem arkadaşlar;

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da ihraz etmiş olduğu muzafferiyet hasebiyle birkaç gün evvel Meclis-i Âlinizden vuku bulan tebrikata ancak bugün arz-ı teşekkürat etmek fırsatına nail oluyorum. Aynı zamanda bugün uhde-i âcizaneme tevcih buyurduğunuz unvan ve rütbeden dolayı suret-i mahsusada minnet ve şükranımı arz ederim. İhraz edilen bu muvaffakiyet heyet-i celilelerinin iradesiyle kuvvet bulan ordumuzun iradesi sayesinde düşman ordusunun iradesinin kesredilmesi suretiyle tecelli etmiştir. Binaenaleyh taltifatınızın hakiki muhatabı yine ordumuzdur. Bunun için ordu namına da kendi namıma da arz ettiğim teşekküratımı ilaveten tekrar etmeyi bir vazife addederim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 12, 19.9.1337, Pazartesi, s. 264.

32. AZERBAYCAN ELÇİSİ İBRAHİM ABİLOV'UN İTİMAT MEKTUBU TAKDİM TÖRENİ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

14 Teşrîn-i Evvel 1337 (14 Ekim 1921)

Muhterem Mümessil Hazretleri!

Azeri Türklerinin ve İçtimai Azerbaycan Şûra Hükûmeti'nin kardeşlik selamına Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bu meclisin ordusu namına zatıâlileri vasıtasıyla yine kardeşçe mukabele etmekle bahtiyarım. Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun ordusu Azerbaycanlıların ve mümessili olduğunuz hükûmetin haklarında gösterdiği asar-ı samimiyet ve teveccühten mütehassıs ve memnundur. Fikr-i istila ile açılmış olan cihan harbini hitama erdiren galipler, teklif ettikleri şerait-i sulhiye ile ana topraklarımızı, istiklal ve hürriyetimizi elimizden almaya, asırlardan beri İslâm'ın ve Türklüğün fedakâr muhafızı olan milletimizi esir derecesine indirmeye kalkıştılar. İki senedir Rumeli ve Anadolu'da görülen hareketlerimiz bu gaddarane tecavüzün aksülamelinden, her mevcudun fıtratan haiz olduğu müdafaa-i nefs hakkının istimalinden başka bir şey değildir. Millî hudutlarımız dâhilinde hür ve müstakil yaşamak istiyoruz. Bu meşru emelimizi istihsal için uğraşıyoruz. Şu kutsi mücadelede milletimiz, İslâm'ın halasına, dünya mazlumlarının tezyiti refahına hizmet etmekle müftehirdir. Milletimiz bu hakikatin kardeş Azerbaycan'ın mümessili tarafından tasdik edildiğini işitmekle büyük bir saadet duyar. Rumeli ve Anadolu halkı Azerî kardeşlerinin kalbi kendi kalbi gibi çarptığını bilirler. Bunun için getirdiğiniz tuhfe-i selamın ne kadar derin ve âli bir hissin eseri olduğunu takdir eder ve bu selamı alırken Azerî Türklerinin de bir daha esarete düşmemeleri ve hukuklarının pâymâl edilmemesi temenni ve arzusunu izhar eylerler. Azerî Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için, onların muradlarına nail olmaları, hür ve müstakil olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir. Türk'ün saadeti ve mazlumların halası yolunda Azerbaycan Türklerinin de kanını dökmeye amade bulunduklarına dair olan beyanatınız istilacılara karşı Türk'ün ve mazlumların kuvvetini artıran pek kıymettar bir sözdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin iki kardeş millet arasındaki revabıt ve alakanın daha rasîn ve daha metin bir hâle konulmasına bütün kuvvetiyle çalışacağını, bu babda zatıâlinize elden gelen her türlü muavenetleri ifa edeceğini temin eylerim.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ekim 1921.

Muhterem Mümessil Hazretleri! Kardeş Azerilerin ibraz eyledikleri asar-ı samimiyetten pek ziyade mütehassıs olduğumu bir daha beyan ve ordumuzun muvaffakiyeti namına izhar eylediğiniz temenniyata karşı samimi teşekkürlerimin kabulünü rica ederim.

33. EL-CEZİRE CEPHESİ KOMUTANI NİHAT PAŞA HAKKINDA VERİLEN SORU ÖNERGESİ DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

7 Teşrîn-i Sânî 1337 (7 Kasım 1921)

Müsaade buyurulursa ve Paşa Hazretleri de müsaade buyururlarsa bu sualinize bendeniz Başkumandan sıfatıyla cevap vereyim. Dâhiliye Vekâleti memleket dâhilinde, memleketin her noktasında bütün mânasıyla asayiş ve inzibatın teessüsünün temin-i mesuliyetini kabul ettikçe ve buna muktedir olduğunu ifade ettikçe, ordular ve ordu kumandanları Dâhiliye Vekâleti'nin yapmaya mecbur olduğu hiçbir işe müdahale etmeyecektir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 14, 7.11.1337, Pazartesi, s. 123.

34. AZERBAYCAN ELÇİLİĞİ'NE BAYRAK ÇEKME TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA *

18 Teşrîn-i Sânî 1337 (18 Kasım 1921)

Sefir Hazretleri,

Bugün bize meserretli bir bayram yaşattığınızdan dolayı Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti ve şahsım namına teşekkür ederim. Bu bayram gününün benim için mesut bir ciheti daha vardır ki, o da müstakil Azerbaycan Şûra Hükûmeti'nin sancağını çekmek şerefini bana bahşetmiş olmasıdır.

Efendiler; Ankara'ya Yunanların, düşmanların bayrağı çekilmek isteniyordu. Bu fırsatı hamdolsun ki düşmanlarımız elde edemediler. Burada işte, kardeş hükûmetin kardeş milletin sancağı çekilmekle bahtiyar bulunuyoruz.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki samimi revabıtın, kardeşliğin derecesini izaha lüzum görmem. Bu kardeşlik rabıtasının teyit ve takviyesi için gönderilen Sefir İbrahim Abilov Bey'in intihabında Azerbaycan Hükûmeti'nin isabeti büyüktür. Çünkü İbrahim Abilov Hazretleri bu rabıta-i uhuvveti ruhunda duymuş bir zattır ve bizce dahi pek mühim olan vazifesinde muvaffak olmak için lazım gelen bütün evsafı haiz bulunuyorlar. Mezaya-yı mahsusasını daha ilk temaslarında, bize ihsas ve izhar buyurmuşlardır.

Temsil ettikleri hükûmetin de bir hususiyeti, başka bir kıymeti vardır. Azerbaycan Hükûmeti bir halk hükûmetidir; mukadderatına kendi sahip ve hâkimdir. Nezdine memur oldukları Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti dahi hâkimiyetine bilâ kayd u şart sahip olan ve idare usulü halkın, mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenit bulunan bir halk hükûmetidir. Türkiye halkı bu gayesinin istihsali için bütün varlığı ile mücahede etmiş ve etmekte bulunmuştur ve edecektir.

Efendiler; Sefir Hazretleri işte böyle bir memlekette Azerbaycan'ı temsil ediyorlar. Bu mahiyeti temsildeki mâna ve kıymet büyüktür. Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetini tevlit ettiği rabıtadan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haiz-i kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti gözönüne getirilirse filhakika Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükûmet ve milletler için bir temas ve telaki noktası olduğu görülür, Azerbaycan'ın bu mevki-i mahsusu, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Kasım 1921, No: 357, s. 1-2.

yanında Anadolu'yu da göz önüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın pek güzel irâe ettiği gibi Anadolu'da, bütün Asya'nın, bütün mazlumlar dünyasının, zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara maruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniliyor; fakat Efendiler, bu muhacemat Anadolu'ya maksur ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedef-i umumisi bütün şarktır.

Anadolu her türlü tasallutlara, taarruzlara karşı bütün mevcudiyetiyle müdafaa-i nefs etmektedir ve bunda muvaffak olacağından emindir. Anadolu bu müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor, belki bütün şarka müteveccih hücumlara bir set çekiyor. Efendiler, bu hücumlar elbette kırılacaktır. Bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman garpta, bütün cihanda hakiki sükûn, hakiki refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.

Bugün sancak keşidesi münasebetiyle hissettiğimiz bahtiyarlığı fahr ile yâd etmek isterim. Bundan evvel Afganistan sefiri muhteremi de bize bahsetmişlerdi.

Aziz arkadaşımız Abilov Hazretleri; bugün Azerbaycan'ın istiklalini temsil eden sancağı çekerken ellerimin birtakım hissiyat ve teessürat ile müteharrik olduğunu duyuyorum; filhakika sancağı çeken benim ellerimdi. Fakat ellerimi tahrik eden, bugünkü bayramda manen müşterek olan bütün Türkiye halkının hakiki ve samimi kardeşlik hissiyatı idi.

Sefir Hazretleri; Azerbaycan sancağının Türkiye sancağının yanında, Türkiye semasında temevvücünü görmek bütün milletimiz için büyük bir bayramdır. Bize böyle bir bayram günü yaşattığınızdan dolayı samimi teşekküratımı tekrar ederim.

35. İCRA VEKİLLER HEYETİ'NİN GÖREV VE YETKİLERİ İLE İLGİLİ OLARAK VERİLEN KANUN TEKLİFİ DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

1 Kânun-ı Evvel 1337 (1 Aralık 1921)

Efendiler!

Bir haftadan beri müzakere ve münakaşası devam eden, Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyetinin tayinine ait kanun layihası üzerinde en son müdafaatta bulunan mazbata muharriri beyefendinin söylediği sözleri hatırlıyorum. Buyurdular ki: "Mevzubahis olan kanun fevkalade mühimdir. Doğrudan doğruya Heyet-i Vekile'ye aittir. Hâlbuki Heyet-i Vekile'yi burada göremiyorum. Alakadaranın dahi bu mesele hakkında beyan-ı fikir ve mütalaaları lazımdır..." Beyefendi bu mütalaalarıyla bir noktada bendenizce haklıdır. Fakat diğer noktada fikirlerine iştirak etmiyorum, yani kanun vazında Heyet-i Vekile müstakil bir vaziyet ile Meclis-i Âlinizin karşısında ahz-i mevki etmek salahiyetine malik değildir. Heyet-i celileniz onların mevcudiyetini nazar-ı itibara almayarak kanun vaz eder. Ve onların vazifesi bu kanuna tebaiyet ve itaat etmekten ibarettir. Heyet-i Vekile'nin her bir uzvu olsa olsa heyet-i celilenizin içinde bir aza gibi, bir mebus gibi yalnız fikrinin tecelliyatını ve mütalaat-ı zatiyesini söyleyebilir. Fakat iştirak ettiğim nokta şudur: "Bu meselede kendini alakadar telakki edenlerin hakikaten mütalaa ve nokta-i nazarlarını beyan etmesi lazımdır". Âcizleri mevzubahis olan meselede kendimi bütün mevcudiyetimle cidden alakadar telakki edenlerden birisiyim. Bu itibarla mazbata muharriri Beyefendinin tekliflerini maal-memnuniye kabul ederek davetlerine icabeten huzur-ı âlinize çıkmış bulunuyorum.

Efendiler!

Bu mesele hakkında beyan-ı fikir ve mütalaa eden rüfeka-yı muhterememiz ikiye ayrılmış görülüyor. Bunlardan bir kısmı bu kanunun lüzumu kabulünden bahseden rüfekamızdır. Diğer bir kısım arkadaşlarımız da teklif edilmekte olan bu kanunun ruh ve mahiyetine muarız olarak beyanatta bulunmuşlardır. Bendeniz, her iki nokta-i nazardan beyan-ı mütalaa eden rüfekamı gayet samimi bir surette ve dikkatle dinledim. Heyet-i umumiyesinin beyanatından cidden müstefit ve müstefiz oldum. Ancak tarz-ı istifadem başka başka tecelli etmiştir. Bu kanunun lüzum-ı

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 14, 1.12.1337, Perşembe, s. 423-425.

kabulünden bahseden rüfekamın mütalaalarına her noktasında mutabık değilim. Mutabık olduğum noktalar vardır. Fikrimin tehalüf ettiği noktaları da sırasında birer birer arz edeceğim. Beyanatımla rüfeka-yı kiramımdan hiçbirini, hiçbir surette rencide etmek mutasavver değildir. Katiyen böyle bir niyette değilim. Hepsine ayrı ayrı hürmetkârım. Bu kanun layihası veya teklifinin muhteviyatının ve bunun üzerinde dermeyan edilmiş olan mütalaatın bazı nikâtını o kadar ciddi, o kadar mühim gördüm ki bunları birer birer tenkit edeceğim. Binaenaleyh tenkit içindeki tarz-ı beyanatımın şimdiden mazur görülmesini rica ederim. Ve bu ricamı mukaddeme-i mütalaatım olarak kabul ediniz. Salâhattin Beyefendi bu kanunun ruhuna muarız mütalaat dermeyan eden arkadaşlarımıza karşı en son sözlerinde buyurmuşlardı ki: "Söylenilen şeyler yalnız teklif edilmiş olan maddelerin tahribine aittir, tenkidine aittir, fakat bunların yerine nelerin konulması lazım geleceğine dair mütekâsif efkâr ve mütalaat dermeyan edilmemiştir". Belki kendileri bir nokta-i nazardan böyle telakki edebilirler. Fakat bendeniz böyle mütalaa etmiyorum. Bilakis, bu tarzda beyanatta bulunan rüfekamızın bütün beyanatı tetkik ve tahlil edildikten sonra şu netice çıkar ki bu teklif olunan kanunun her maddesi yalnız tahrip edilmeye mahkûmdur. Bunu tahrip ettikten sonra bunun yerine başka bir şey koymak için beyanatta bulunmamak demek, zaten mevcut ve zaten mer'i olan kanunumuzun mevcudiyetini tasdik etmek demektir. Onun için bu teklif tahrip olunması lazım gelen bir şeydir. Bu ortadan bertaraf edildikten sonra zaten mevcut olan şey muhafaza-i meriyet edecektir. Maahaza gerek mazbata muharriri Beyefendinin fikrini ve gerek kendilerinin bu tarz beyanatından mülhem olan teşevvüş-i fikrîyi bertaraf edebilmek için kendilerinin bu arzusunu muvafık buluyorum. Kendileri o nokta-i nazar-ı heyet-i celilerine vâzıh bir surette gösterebilmek için bir ricada bulunmuştu. Müsaade buyurulursa aynı ricada ben de bulunacağım, yani bu teklif-i kanuniyi bir defa da lütfen beraber baştan nihayete kadar mütalaa edelim. Bu ricama bir noktayı daha ilave etmeme müsaade buyurunuz. Bu teklifin karşısına da Teşkilat-ı Esasiye Kanununuzu koyunuz. Arkadaşlar! Maruzatım bittabi teklif-i kanuninin heyet-i umumiyesi üzerinde olacaktır. Mesele o kadar mühim o, kadar tetkik ve tahlile muhtaçtır ki bu mütalaat-ı umumiyenin nikât-ı istinatiyesini maddelerin içinden almak zaruridir. Buna binaen 1'inci maddeye atf-ı nazar buyurmanızı rica edeceğim. Efendiler! Bu madde üç nokta-i nazardan Teşkilat-ı Esasiyemizin mevadd-ı asliyesini ve ruhunu tahrib eden bir maddedir. 1'inci nokta: Teşkilat-ı Esasiyenizin 1'inci maddesinde "hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir" denmiştir. Hiçbir takyit, hiçbir tenkit kabul etmez. Teşkilat-ı Esasiye Kanununuzun 7'nci maddesinde bu hâkimiyetin ve irade-i milliyenin suret-i tecellisi maddeten izah edilmek lazım geldiği vakit "hukuk-ı esasiye denilen şeylerin kâffesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir" denilmiştir. Hukuk-ı esasiyenin kâffesi ve bir kayd u şartla; hâkimiyeti daima elinde tutmak şartıyla... Hâlbuki bu 1'inci ve 7'nci maddelerde mevcut olan-

lardan başka şu ve şu vazifeler teşkilat kanununa mugayir olarak heyet-i celilenize tevcih edilmekle heyet-i celilenizin salahiyeti ve kudretinin vüsati tahdit edilmiştir. Efendiler, bir heyet ki milletin irade ve hâkimiyetini tecelli ve temsil ettirmiştir ve bunun fevkinde bir kuvve-i âliye yoktur! Bu maddeyi vazetmek, bunun vazifesini tahdit etmek; bunun kudret ve kuvvetini tenzil etmektir. Milletin bize emanet etmiş olduğu hâkimiyet ve iradeyi suiistimal etmek demektir. Binaenaleyh Meclis-i Âliniz ifa-yı vazifede hiçbir hat ve hudut kabul etmez. Bilcümle hukuk-ı esasiyi yalnız ve ancak kendisi ifade ettiler. Tehdit olunacak şey Meclis-i Âlinizin hukuk ve salahiyeti değildir, vezaifi değildir. Bu encümenden bu vazife talep olunmamıştır. Bu encümene heyet-i celileniz böyle bir vazife vermemiştir. Encümen vazifesinin hakikaten haricine çıkmıştır. Ve fevkine çıkmıştır. Hakikaten bu hakka kimse malik olamaz. Binaenaleyh kanunun şeklini olduğu gibi alırsanız onun bu söylediğim fikaratı, Teşkilat-ı Esasiye'nin 1'inci maddesini tahdid etmiştir. 7'nci maddesini tahdit etmiştir. Efendiler! Aynı maddenin içinde şu satırları okuyunuz. "Vekillerin münferiden veya müçtemian iskatı", diğer taraftan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bakınız. Sekizinci maddesi "Büyük Millet Meclisi inkısam eylediği devairi, kanun-ı mahsus mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclis, icra-i hususat için vekillere veçhe tayin eder ve lede'l-hâce bunları tebdil eder". Demek ki burada mevzubahis olan mesele muayyen bir şekil içinde gayet şamil bir surette Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda mevcuttur. Bunu buraya koymak demek onun bu maddesini tahrip etmek demektir. Binaenaleyh bu nokta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzu tahrip ediyor. Aynı maddenin son fıkaratına nazar-ı dikkati âlinizi celb ederim. Meclis'in mebde ve zamanı inikadını tayin ve tebdil ve indellüzum feshi gibi bir vazifeden bahs olunuyor. Bakınız Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na, altıncı maddeye: "Büyük Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesi Teşrîn-i Sânî iptidasında davetsiz toplanır". Efendiler! Bu nokta şekil itibarıyla Teşkilat-ı Esasiye'yi tahrip etmekle iktifa etmiyor bu nokta hakikat-ı hâlde milletin hâkimiyetini tahdit ve iptal ediyor. Efendiler! Millet bizi buraya gönderdi. Fakat ilâ-ahir-il-ömür biz burada ve bu milletin idaresini ve hâkimiyetini mal-i mevrus gibi temsil etmek için toplanmış değiliz. Ve sizi toplamak ve dağıtmak hakkını hiç kimse haiz değildir. Millet bilmelidir ki, bir günde vekillerini toplar ve gönderir. Burayı hiçbir kimsenin takyit etmeğe hak ve salahiyeti yoktur ve olmamalıdır. Fakat Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bir mebde gösterilmiş olması, zannetmeyiniz ki kavanin-i esasiyenin ruhundan doğmuş bir meseledir. Yalnız idari bir meseledir. Ve o madde idareten vazolunduktan sonra kesb-i kanuniyet etmiştir. Bu bir inzibati meseledir. Fakat o muayyen olan şey tebeddül edemez. Milletvekillerini gönderir. Efendiler! İnsanlar kuvvet istimaline ve bahusus başkalarının kuvvetini istimale fıtraten mütemayil oldukça bu kaideyi çok kıskanç olarak muhafaza etmekte musır olmalısınız. Şimdiye kadar bu milletin meclisinin devam edememesi, bu "indellüzum Meclis'in feshi" kaydının

bu yapraklarda, bu kitaplarda ve bu dünyada mevcudiyetinden neşet etmiştir. Bu salahiyeti istediğiniz heyete veriniz, suiistimal eder. Padişahlar işte bu noktaya istinaten milletimizin meclislerini tahkir ederek kovmuşlardır. Binaenaleyh böyle bir kayıt ve şartın esasat-ı kanuniyede hiçbir vakit de yeri olmayacaktır! İşte bu nokta Efendiler hem bunun şeklini, hem de milletin hâkimiyetini tahrip etmiş olmak itibarıyla katiyen merduttur. 2'nci maddesi hakikaten Heyet-i Vekile'nin vezaifinden birini gösteren bir maddedir. Fakat 3'üncü maddesi Efendiler; yine heyet-i celilenize millet tarafından mevdu salahiyeti gasp eden bir maddedir. Hem, Teşkilat-ı Esasiye'nin 7'nci maddesinde: "Bilcümle hukuk-ı esasiye Meclis'e aittir" deniliyor, hem de bu hukuk-ı esasiyeden bir tanesi Heyet-i Vekile'ye veriliyor. "İdam hükümleri derecat-ı mehâkimden geçerek son hükmü Heyet-i Vekile verecektir" deniyor. Hâlbuki o hükmü ancak heyet-i celileniz verir.

Binaenaleyh işte bu madde dahi hem ruh-ı hâkimiyeti, hem de bu maddeyi tahrip ediyor. Ondan sonraki madde Heyet-i Vekile'ye verilebilecek bir vazifedir. Fakat bundan sonraki maddelerin hepsi Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyetiyle alakadar olmayan şeydir! Bakınız beşinci maddeye; bu madde dahi bir defa şekl-i mevzuu ile Teşkilat-ı Esasiyenizin ifade olunmuş şeklini tebdil ediyor. Dokuzuncu maddede reisin salahiyeti ifade olunmuştur. "Meclis namına vazı imza eder. Heyet-i Vekile mukarreratını tasdik eder". Bunu bu madde tahrip etmiştir. Ve o suretle tahrip etmiştir ki reis ister tasdik etsin, isterse etmesin, Heyet-i Vekile derhâl mukarreratını yapar!.. Efendiler, bu madde ile emin olunuz ki, bindiğiniz dalı baltalamaktasınız. Efendiler, emin olasınız ki bu madde ile makam-ı riyasetinize ik'ad ettiğiniz bir zatın taalluku yoktur. Yalnız sizin doğrudan doğruya taallukunuz vardır ve yalnız sizin alakanız vardır. Ve yalnız milletle sizin alakanız vardır.

Efendiler, Meclis Reisi'nin, Heyet-i Vekile mukarreratını tasdik etmesi ne demektir? Heyet-i Vekile mukarreratının nokta-i nazar-ı âlinize tevafuk ve tetabukunu tetkik etmek, Heyet-i Vekile mukarreratının âmal-i hakikiye-i milliyesini heyet-i celileniz de temsil ediyor, ona mutabakatını tetkik etmek ve yalnız bunu tetkik ve tasdik etmektir. Yoksa onların teferruat-ı umurda hatalarını bir adamın bertaraf etmesi imkânı yoktur. Fakat reisiniz vasıtasıyla heyet-i celileniz bu iki istikamet-i mühimmenin daimî nâzımı olmak mecburiyetindedir! Bir Heyet-i Vekile ki irade-i milliyenin mümessili olacaktır. İspat edeceğim: Onun eline salahiyet verdiğiniz zaman o istediğini yapacaktır. Ve haberiniz olmayacaktır. Sorarım size: "Heyet-i Vekile sizin buradan dağıtılmanıza karar verirse siz ne yapacaksınız?"

Şimdi millet kumandanları var. Efendiler, heyet-i celileniz behemehâl bu vazifeyi birine yaptırmak mecburiyetindedir. Binaenaleyh kime yaptırmak lazımdır? En çok ve her nokta-i nazardan şamil bir emniyet ve itimada layık, gördüğü bir adam kim olabilir? O adam, işte makam-ı riyasetiniz için intihap edeceğiniz zattır. Eğer bu maddeyi koymaktan maksat, Efendiler, reise karşı bir vesvese beslemekse

bu katiyen varit olamaz. Böyle bir vesvese hâsıl olduğu gün imha edilmeye mahkûm olacaktır. Yoksa felakettir.

Binaenaleyh bu madde dahi Teşkilat-ı Esasiyemizin şeklini, ruhunu ve Meclis-i Âlinizin hikmet-i mevcudiyetini bozan bir maddedir! Ve Heyet-i Vekile'nin vezaifi ile salahiyeti ile bir alakası yoktur.

Ondan sonraki maddenin yalnız son cümlesi zaittir. "Reisin reyi ancak istişari olur" bu zaittir. Bu, makam-ı riyasetinize intihap edeceğiniz zatın şeref ve haysiyet-i zatiyesini tenkisten başka bir faideyi temin edemez. Burada yeri olmamak lazım gelir. Bundan sonraki maddeye bakacak olursak, Efendiler, bu madde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi'ni posta müvezzii mevkiine indirmek demektir. Maddede (reis gerek Meclis'in gerek Heyet-i Vekile'nin kararlarını makamat-ı aidesine tebliğ ile mükelleftir) deniyor. Efendiler! Heyet-i Vekile mukarreratını Heyet-i Vekile Reisi'nin kalem-i mahsusu tebliğ eder. Ve Heyet-i Aliyyenizin mukarreratını, başkitabetin maiyetindeki aklam-ı muhtelife vardır, onlar yapar. Meclis-i Âlinizin reisi mukarreratı tasdik eder ve nam-ı âlinize imzasını koyar; yoksa tevziat yapmaz. Bunun hiç lüzumu yoktur ve Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyeti ile cihet-i taallukunu anlayamadım.

Ondan sonraki madde pek tabiidir. Ondan sonra vekillere de bir şey caiz değildir. Bunlar dahi Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyeti ile alakadar olan maddeler değildir. Divan-ı riyaseti teşkil eden zevat hakkında bir kanun yapacak iseniz bunlar o zaman konulacak ve düşünülecek şeylerdir. Ondan sonraki 10'uncu madde dahi bir defa şekil itibarıyla Teşkilat-ı Esasiye maddesini nakzediyor. Bu, ruh itibarıyla çok derin bir tarzda yine Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzu tahrip eden bir maddedir! Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun demin okuduğum sekizinci maddesinde heyet-i celilenizin teferruat-ı icraiyeyi kimlerle ve ne suretle ifa edeceğine dair sarahat-i kâfiye mevcuttur. O ise bunu tebdil etmiştir. Bu dahi bunu nakizdir. Başka mütalaamı da ayrıca söyleyeceğim. Hülasa Efendiler, daha çok sizi yormayayım, fakat bundan sonraki maddeler zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun ruhunu iptal eden esasattır. O hâlde bu kanun hakikaten bizim aradığımız kanun değildir. Ve bu kanunun o kanun olmadığını ispat etmek için, bu mevadd-ı kanuniye için menşe ittihaz edilmiş olan eski Kanun-ı Esasi'yi irade edeceğim! Bu kitap yapılırken dahi yine nazırların ve heyet-i vükelânın ve Heyet-i Vekile'de ifa-yı hizmet edecek olan adamların vazifesi, salahiyetleri nedir ve bunları ne suretle istimal edecek meselesi mevzubahis olmuş ve fakat yapamamışlar, onlar da tutmuşlar, buraya demişlerdir ki: Bu mesalihin enva ve derecat-ı kanunu mahsusla tayin olunacaktır! Onların yapamadığı şeyi biz dahi bunların safsatasına kapılarak maatteessüf bu şekilde yapmış bulunuyoruz. Yapılacak şey, Efendiler, onların dahi henüz yapmamış olduğu şeydir. Nedir? Bunları kim ve ne suretle istimal eder ve ne dereceye kadar mezundur, hangi noktada heyet-i celilenizin huzuruna gelmek mecburiyetindedir? Bu layiha-

da bunlar var mıdır? Efendiler, yoktur, yapılmamıştır, çünkü yapılmamış olan bir esastan alınmıştır!

Efendiler! Yalnız bu kadar tasdiatımla bu mevadd-ı kanuniyenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzu tahrip eden birtakım mevadı ihtiva ettiğini ve fakat maatteessüf buna mukabil hakikaten layiha-i kanuniye vekillerinize tayin ve tahsis olunacak vazifelerin neden ibaret olduğunu göstermekte de samit kalmış olduğunu görüyoruz!.. Binaenaleyh bu vazifeyi bittabi yapmak lazımdır. Ve bu vazife elbette yapılacaktır. Ancak mesele bu mevadd-ı mukayyedenin muhteviyatından ziyade buna takaddüm eden esbab-ı mucibe layihasının bazı noktalarıyla daha ziyade ehemmiyet kesbetmiş ve âdeta bir mahiyet-i siyasiye iktisap eylemiştir. Gerçi bir kanunun müdafaasını deruhde buyurmuş olan Salâhattin Beyefendi bu kanunun esbab-ı mucibesinden sarf-ı nazar etmiş olduklarını buyurmuşlardır. Bu itibarla mevzubahis olmaması hatıra gelir. Hâlbuki zannederim, öyle değildir. Efendiler! Bir kanun bir takım esbaba, birtakım muciplere istinat eder! Mucibi olmayan şeyin lüzumu olmaz, icap yoksa lüzum kalmaz! Binaenaleyh bu mevat nedir ve ne gibi esbaptan ve icabattan dolayı lazımdır. Bunu ifade etmek lazımdır ve zaruridir. Başka türlü kanun nâtamamdır ve onun için bu bir mevcudiyettir. Esbab-ı mucibe layihası mevcut olmuş bir şeydir! Malum-ı âliniz, mevcut olan şey mevcut kalır. Bu bir vesikadır ki heyet-i celilenizin tarihinde yeri olacaktır! Bu itibarla bunun üzerinde beyan-ı mütalaa etmeksizin geçmek doğru olamaz, bahusus iktisap etmiş olduğu mahiyet-i siyasiye itibarıyla!

Efendiler! Bu esbab-ı mucibe layihası dikkatle tetkik olunursa bazı noktaların cidden bir zihniyet-i mahsusanın muhassalası olduğunu görürüz. Bu ifadenin, medar-ı teyit olmak üzere, bir noktasını alıyorum: Bunu yapan encümen azası beyninde vuku bulan ilk münakaşatta Heyet-i Vekile'nin merbut ve mensup olduğu hükûmetin şekil ve vaziyetinin tasrihi ve kuvâ-yi âliye-i devletin buna göre tevzini düşünülmüştür. Dûr u dıraz münakaşattan sonra bu noktayı halledemeyerek muzlim ve metruk bırakmışlardır. Hakikat böyle midir, Efendiler? Mevcudiyetiniz muğlak mıdır, müphem midir, Efendiler. Haşa! Şeklinizin kanuniyeti ve meşruiyeti muzlim midir Efendiler? Bunu söylemek için cesaret lazımdır Efendiler. Bu, katiyen merduttur, hakikaten merduttur Efendiler. Bunu nasıl söyler, nasıl söyler bir arkadaş!

İftiharınızın mahiyetini tarih ve zaman gösterecektir. Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti mevcuttur, meşrudur ve kanunidir. Bunu bütün milletimiz tanımıştır. Ve bütün dünya tanımıştır! İşte böyle bütün dünyaca tanınmak mefharet-i hakikiyesine malik olan hükûmet-i celileniz birçok medeni hükûmetlerle münasebat-ı siyasiyeye girişmiştir. Mukavelât-ı esasiye yapmıştır, muahedat-ı siyasiye yapmıştır. Nam-ı âlinize vaz-ı imza eden adamın imzasını ilâ-ahiri'd-dem muteber tutmaya söz vermiştir. Şekl-i, vaziyeti, mahiyeti meçhul olan bir hükû-

met karşısına hangi medeni devlet geçer Efendiler? Hangi medeni devlet onların sözüne emniyet ve itimat eder Efendiler? Hâlbuki bu vakidir! Tarihe geçmiştir! Ve daima baki kalacaktır! Efendiler, hadiseten, hakikaten mevcut olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin şekli ve vaziyeti, mahiyeti, kanunen, ilmen ve hadiseten müberhen olan bir şeydir, bedihiyattan olan bir şeydir! Fakat böyle olmakla beraber mademki bu bir vesikadır ve cihanda okunmuştur ve bundan mülhem, birtakım fikirler vardır; o hâlde bütün bunları söylemek lazımdır! Efendim içinizde kanun-şinasan çoktur! Sorarım, bir hükûmetin teşekkül etmesi için amil olan fiil nedir? Müsaadenizle ben tekrar edeyim; bu fiil, kanun yapmadan ve kanunu infaz etmeden mürekkep bir fiil-i muhtelittir! Hâkimiyet işte bu fiillerden birincisini kullanarak kanununu yapar, yani "şekl-i hükûmet böyle olacaktır" der. Yahut "şöyle olacaktır" der. İşte o bir kanundur. Hâkimiyetin bu ifadesi bir kanundur. Ahali işte bu kanuna tevfikan kabul edilen o müessese-i hükûmeti tedvir edecek zevatı intihap ve tayin eder. Fiilin 2'ncisi bir kanun değildir. Fakat kanunun netice-i tabiiyesi, vazaif-i hükûmettir.

Efendiler, bu hakikat-ı kanuniyeyi kendi şeklimize tatbik edelim: bu hükûmet nasıl teşekkül etmiştir? Pek âlâ biliyorsunuz ki hâkimiyet-i milliyemiz kendini taht-ı tehditte bulunduran mevanii bertaraf ettikten sonra tecelli etti. Bunun tecellisiyle bu kuvvetin, bu hâkimiyetin sahib-i hakikisi olan milletimiz ve bu milleti vücuda getiren halk efradının beheri kendi kendine, kalbinden ve vicdanından, nasıl idare olunmak lazım geleceğini düşündü. Ve düşünür. Daima böyledir. Kavanin-i esasiye ve kavanin-i hakikiye işte böyle kanunlara denir Efendiler! Bu devirde idi ki millete dendi: "Bilâ kayd u şart hâkimiyetinizi ve iradenizi elinizde tutmak lazım ve bunun için sizi temsil edecek şahısları bir araya getirerek bir Meclis toplayınız ve bu Meclis bilâ kayd u şart memleket ve milletin umuruna, vezaifine vazıü'l-yed olacaktır". Millet bu tenevvür ve tebellür eden fikre, teklife, teklif-i tabii kanuniye fiilen cevap vermekle o teklifi kabul ve tasdik etti. Hakikaten Meclis-i Âlinizi teşkil eden aza-yı kiramın beheri bu saydığım salahiyetlerle buraya geldi. Ve hükûmet teşekkül etti. Hükûmet heyet-i celilenizdir ve heyet-i celileniz bütün kuvvetleri bilâ kayd u şart bizzat istimal eder. Heyet-i celileniz toplandıktan sonra milletin size vermiş olduğu vazifeyi ve binaenaleyh hikmet-i mevcudiyetinizi, mahiyet-i salahiyetinizi bir defa düşününüz, tekrar ediniz. Cümlenizin hatırındadır ki, zannederim 2'nci içtimaımızda üç dakika devam eden alkışlar arasında, müttefikan kabul ettiğiniz esasat bundan ibaret idi! O hâlde şekil ve mahiyetimiz vardır ve kanun-ı hakikiye ve şer'-i mübin-i İslâm'a tamamen mutabıktır. Bunun şekli yoktur, vaziyeti yoktur, meşkûktur, müphemdir demek elbette musip olamaz. Fakat ihtimal ki rüfekayı kiramımızdan bazılarıyla mazbata muharriri beyefendinin söylemek istediği başka bir şeydir. Yani: "Bu hükûmet demokrat bir hükûmet midir, sosyalist bir hükûmet midir, yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükûmetlerden

hangisidir?" buyurdular! Efendiler bizim hükûmetimiz demokratik bir hükûmet değildir, sosyalist bir hükûmet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükûmetlerin, mahiyet-i ilmiyesi itibarıyla, hiçbirine benzemeyen bir hükûmettir. Fakat hâkimiyet-i milliyeyi, irade-i milliyeyi yegâne tecelli ettiren bir hükûmettir, bu mahiyette bir hükûmettir! İlmî, içtimai noktasından bizim hükûmetimizi ifade etmek lazım gelirse "halk hükûmeti" deriz. Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun birinciden dördüncüye kadar olan maddeleri hükûmetin ne olduğunu, kimin tarafından idare olunduğunu, idare eden heyetin kuvvet ve salahiyetini tasrih etmiştir. Şekil ve sureti tespit olunmuştur. Fakat mesleki içtimai itibarıyla dahi düşündüğümüz zaman, biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı sayız, zavallı bir halkız! Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını saydan muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! O hâlde ifade ediniz Efendiler! Halkçılık, nizam-ı içtimaisini sayına, hukukuna istinat ettirmek isteyen bir mesleki içtimaidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Binaenaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatla hükûmetimizin istinat ettiği esasın, ilm-i içtimaiye müstenit bir esas olduğunu bariz bir surette görürüz! Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz Efendiler!

Efendiler, bu noktadaki mütalaatımın bu kadar uzun sürmesini ve bu kadar tahlilatı mucip olmasını mazur görünüz! Çünkü size karşı değil, çünkü bunu yazana ve yazan zevata karşı değil, fakat dünyaya karşı ve yine heyet-i celileniz ve milletimiz namına cevap vermek istiyorum: Hükûmetimizin şekli, vaziyeti, mahiyeti, meşruiyeti ve her şeyi tespit olunmuştur. Ve bu nama yapılmış olan her şey berdevamdır. Ve berdevam olacaktır. Düşmanlarımız bundan istifadeyi katiyen düşünmesinler. Bunu yazan arkadaşımızın da hiçbir vakitte böyle düşünmüş olduğunu söyleyemeyiz; çünkü böyle bir zan hiçbir vakitte Meclis-i Âlinizin ruh-ı aslisine nispet ve alaka kabul edemez! Ancak Efendiler, maatteessüf bundan. Bundan demeyeyim, fakat garip tesadüfler, fena tesadüfler düşmanlarımızı aynı nokta üzerinde icra-yı münakaşata sevk etmiştir. İsterseniz Hariciye Vekâletimizin son ve mevsuk malumatına müracaat ediniz. Göreceksiniz ki Damat Ferit Paşa'nın evinde düşmanlarımız toplanmışlardır: "Ankara Hükûmeti'nin şekil ve mahiyeti yoktur. Onlar devlet ve millet namına nasıl müzakerata girebilirler, nasıl muamele yapabilirler? Bunların

namına vaz-ı imza eden insanların imzaları muteber değildir. Bu, şunun ve bunun hukukunu gasptır" diyenler vardır. Ve bunun teyidine çalışmaktadırlar.

Efendiler! Esbabı mucibe layihasının nazar-ı dikkati calip ve mahiyet-i siyasiyeyi haiz 2'nci bir noktasına cevap vermek isterim: Layihada mesela Kanun-ı Esasi-i Osmani'nin hukuk-ı hilafet ve saltanata ait olan maddeleri, muhtac-ı müzakere ve münakaşa olmayan bu esasatın aynen baki kaldığını ifade eden bir nokta. Vakaa mazbata muharriri Beyefendi bundaki hatayı takdir buyurdular ve bunu buradan kaldırarak yerine heyet-i celileniz tarafından esas olarak kabul edilmiş olan ifadeyi kabul buyurdular. Onun için bunun hakikat olmadığını ispata lüzum görmüyorum. Çünkü aksini, yazan zat kabul etmiştir. Yoksa hatırlatacaktım ki bu mahz-ı hatadır. Vakaa heyet-i celileniz yerine bir madde koymadıkça, feshedecek bir karar olmadıkça kavanin-i mevcudenin yerine kanunlar konuncaya kadar berdevam olması tabiat-i idare muktazası görülür. Ve bu meyanda Kanun-ı Esasi'de aynı kararın tahtında bulunacağına şüphe etmemek lazım gelir.

Fakat Efendiler! Meclis-i Âliniz böyle bir karar ittihaz etmeden çok evvel diğer bir karar almıştır. Onu bazı sebeplerle ve bilhassa mazbata muharriri Bey kendileri irae ve ifade buyurdular ki : "Makam-ı hilafet ve saltanatı işgal eden zevat her türlü cebir ve ikrahtan azade olarak ağuş-ı samimi millette kendini gördüğü gün yalnız ve ancak heyet-i celilenizin vazedeceği esasat dairesinde vaz-ı meşruunu alacaktır" ifadesinden ibarettir. Elbette heyet-i cümleniz bu kararı ittihaz ettikten sonra Efendiler, bu eski kitabın baş tarafındaki hukuku ifade eder diye mevzubahis olan bu maddelerin münakaşadan katiyen vareste olduğunu söylemek lazım gelir. Ve bunun aynen ipkasını ifade etmek bittabi doğru bir şey değildir. Bu, karar-ı âlinize de mugayir bir şeydir. Hakikat değildir. Herhâlde Efendiler, bu mevad, heyet-i celileniz tarafından zamanında kemal-i dikkat ve ehemmiyetle münakaşa edilecek, muhakeme edilecek ve icap eden şekil ve suret-i makulü bulacaktır. Yalnız Beyefendi hazretleri bu hatayı tashih ederken 2'nci bir noktaya temas buyurdular ki başlı başına o nokta dahi mevzubahis olmak değerini haizdir. Efendiler, mazbata muharriri Beyefendi bu yazıları buraya yazmak ve bu mütalaatı buraya derç etmek için bir hissin taht-ı tesirinde olduklarını itiraf buyurdular. Ve bu mütalaalarını da bugün gördüm, gazete sütunlarına geçmiş ve cihana malum olmuştur. Bu noktayı iki istikametten mütalaa edeceğim: Bir defa mazbata muharriri Beyefendi bu eserin birtakım hissiyatın taht-ı tesirinde yapılmış olduğunu beyan buyurdular. Efendiler, erbab-ı ihtisasça malumdur ki vaz-ı kanun olan insanlar birtakım evsaf-ı mümtazeye malik olmak mecburiyetindedirler. O evsaftan birincisi şudur Efendiler: Kanun teklif eden, kanun yapan, kanun vaz eden bir insan beşeriyetin bütün hissiyatına, bütün ihtirasatına herkesten daha çok nafiz ve vâkıf olur. Fakat nefsini herkesten ziyade ve tamamen, bütün şümulüyle, bunlardan tecrid etmek kudret ve kabiliyetine malik olmalıdır. Bu hassa-i mümtazeye malik olamayan insanlar cemiyet-i

beşeriye için kanun yapmak hak ve salahiyetinden memnudur. Efendiler! Kanunlar hissiyata ibtina ve ittiba olunarak yapılamaz. Yalnız bu sebepten dolayı hissiyata ittiba edilen bu eserin Meclis-i Âlinizce nazar-ı dikkate alınmaması ve mevzubahis olmaması lazım gelse yeri vardır. Fakat mesele bu kadarla da kalmıyor. Efendiler, Mazbata Muharriri Beyefendi milletimizin, devletimizin, hükûmetimizin âlem-i İslâm ile olan rabıta-i samimiyesinden, alakasından, milletimizin îlâ-yı kelimetullah için icra eylemiş olduğu fütuhattan bahis buyurdular. Ben bu hissiyatı samimi bulunurken cidden kalbimin inbisat ettiğini ve dimağımda fikrimin bir mütefekkire-i hayaliyeye doğru suud ettiğini hissettim, bu ifadeden hoşlandım!... Fakat bu zevk bana derhâl dünyaca malum olmuş ve ifade edilmiş birtakım mazmunları hatırlattı. "Acaba, dedim, mevzubahis olan nedir? Pan-İslamizm midir yahut mevzubahis olan şey Pan-Türkizm midir?" ihtimal ki heyet-i celilenize de böyle bir zan, bir hayal geldi. Veya ihtimal ki heyet-i celilenizde hiç böyle bir şey, bir zan hâsıl olmamıştır. Fakat ben eminim ki bu satırları okuyacak dünya, doğrudan doğruya, bu hiss-i siyasetin medlulünü burada bulacaktır.

Efendiler! Vatandaşlarımızdan, dindaşlarımızdan, hemşehrilerimizden her biri kendi dimağında bir mefkûre-i âliye besleyebilir, hürdür, muhtardır. Buna kimse karışamaz! Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sabit, müspet, maddi bir siyaseti vardır: O da efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muayyen hudud-ı millîsi dâhilinde hayatını ve istiklalini temin etmeye matuftur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, temsil ettiği millet namına çok mütevazıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikat-peresttir. Binaenaleyh kanunlarını yalnız bu nokta-i nazardan ve bu daire-i hakikat dâhilinde tespit eder. Vâsi, âli ve fakat hayali ve kıymet-i ameliyeden uzak birtakım hissiyatın peşinden koşarak kanun yapmaz. Böyle bir kanun tatbik edemez. Efendiler! Sözlerim belki biraz acı olacaktır. Belki biraz kendi kendimizi takbih ve tagyib eder gibi olacaktır. Bidayette de çok rica ettim, beni mazur görünüz.

Efendiler! Bu milleti bugün sehpa-yı idam karşısında bulunduran efal ve harekâtın menşei hayaldir, hissiyattır. Uzaklara gitmeye hacet yok. Bu milletin umumi seferberliğinin hangi hakikate, hangi hesab-ı hakikiye istinat ettiğini bir defa düşününüz. Bunun saiki mahz-i hissiyattır! Harb-i Umumiye'ye ne ile girdik? Vaktinden evvel Harb-i Umumiye'ye bu milleti sevk eden nedir? Hangi hakikattir? Histir! Daha ilerisine gidelim, mazimize rücu edelim, küçük bir vaka-i tarihiye: Sadrazam Kara Mustafa Paşa bu milleti Viyana kapılarına sevk ederken bütün Almanya-yı şimaliyi zapt ve feth ederek cihan-şümul bir Osmanlı İmparatorluğu yapmak hülyasına düşmüştü. Fakat fakat zavallı babamız düşünmüyordu ki bütün bu fütuhat emelleri peşinde dolaşırken, bu teşebbüsat ahfada, pederden mevrus yerlerini kaybettirmek için zemin hazırlıyordu.

Binaenaleyh Efendiler, münferiden malik olduğumuz akide-i siyasiyeyi ifade edebiliriz; bunun mahall-i ifadesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kanunları ve bu kanunların esbab-ı mucibe layihaları değildir! Efendiler, Pan-İslamizmi ben şöyle anlıyorum: Bizim milletimiz ve onu temsil eden Hükûmetimiz bittabi dünya yüzünde mevcut bilcümle dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. Dindaşlarımızın muhitat-ı muhtelifede vücuda getirmiş oldukları heyet-i içtimaiyenin müstakilen yaşamasını isteriz. Bununla âli bir zevk ve saadet duyarız. Bütün beşeriyet-i İslâmiye'nin, dünyayı İslâmiyet'in refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir! Ve bununla çok alakadarız. Ve bütün onların dahi aynı suretle bizim saadetimizle alakadar olduklarına şahidiz. Ve bu her gün müncelidir. Fakat Efendiler! Bu heyet-i içtimaiyenin büyük bir imparatorluk, maddi bir imparatorluk hâlinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak bu bir hayaldir! İlme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir! Efendiler dikkat buyurunuz ve bir hakikat-i tarihiye, bir hakikat-i fenniye ve ilmiye olarak daima hatırda tutunuz ki bir cism-i siyasinin hududunu geçemeyeceği bir gaye-i kuvva vardır! Nasıl ki bir insanın hüsn-i teşekkülü için birtakım makul ve tabii hatlar vardır. Eğer bu hatlarda gayr-ı tabiilik olursa, eğer teşekkülü beşeride bu hatların tecavüz edilmesi mevzubahis olursa o zaman karşınızda ya sıfıra müncer olmuş bir cüce veyahut dev gibi bir şey görürsünüz! Teşekkülü insani için böyle olduğu gibi insanlardan mürekkep olan cemiyetlerde de bu kaide aynen baki ve caridir.

Efendiler! Birkaç asır evvelki vaziyetimize irca-ı nazar buyurunuz: Afrikalar, Suriyeler, Iraklar, Makedonyalar, Bulgaristan, Sırbistan ve ilâ-ahır... Bütün bu aksam-ı memaliki nazar-ı dikkate alınız. Ve ondan sonra bugünkü vaziyetimizi nazar-ı dikkate alınız. Efendiler, bütün bu muhit, bu vâsi daire içersinde iklimi muhtelif ve orada sakin olan akvamın tabayii muhtelif, her şey muhtelif olduktan sonra bunların heyet-i umumiyesini bir imparatorluk altında bulundurmak ve yaşatmak mümkün müydü?

Tabiata, akla ve kanun-ı tabiata mugayir olduğundan dolayı neticenin ne olduğunu görüyorsunuz! Herhâlde Afrika'da başka, Suriye'de başka bir şey olacak, Irak'ta başka bir şey olacak, her yerde başka bir şey olacak, bizim muhitimizde başka bir şey olacak!.. Bunların birinin diğerine benzetilmesi, benzetilmeye kalkışılması doğru değildir. Fakat İslâm olan içtimaî kütlelerin, dediğim tarz-ı tabiide taazzuv ve teşekkülünü ve muhafaza-i istiklalini temenni ederek imrar-ı hayat eylemesini ve mesut olmasını -tekrar ediyorum- kendi saadetimiz gibi telakki eden bir milletiz. Biz ve bütün âlem-i İslâm için mübeccel ve mukaddes ve manevi bir nokta-i irtibat olan makam-ı hilafet dahi bütün âlem-i İslâm'la beraber bizim milletimiz tarafından belki daha kuvvetli hissiyat-ı âmika ile mübeccel ve mukaddestir. Fakat Efendiler! Bu makam-ı muallânın kutsiyetini hürmetkârane takdis etmiş olmakla

beraber bu makamda oturacak zatı hiçbir vakitte Efendi yapmak mevzubahis değildir; şeriat-i garrayi Muhammediye ile kabil-i telif değildir!

"Seydülkavmi hadimihüm" buyurmuşlardır. Millete Efendilik yoktur. Hadimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun Efendisi olur. Efendiler! Tarih-î beşerde, tarih-î cihanda Devlet-i Aliye-i Osmaniye'yi milletimize istinaten teşkil etmiş olan bir sülâle-i muhteremeye dahi milletimiz derin tarih-î hatıratı ile ihtiram eder. Fakat bu nokta-i nazardan ihtiramı dahi kendisine efendi bulmak ve aramak için değildir. Millet ona ancak vaz-ı kanunisini ve vaz-ı meşruunu verir. Ve hâkimiyetini bizzat muhafaza eder.

Efendiler; bu noktada mütalaamı ikmal için derim ki; büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celb ettik. Biz Pan-İslamizm yapmadık. Belki "yapıyoruz, yapacağız" dedik. Düşmanlar da "yaptırmamak için bir an evvel öldürelim!" dediler. Pan-Türkizm yapmadık! "Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik" ve yine "öldürelim" dediler! Bütün dava bundan ibarettir. Efendiler, bütün cihana havf ve telâş veren mefhum bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyit etmekten ise haddi tabiiye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz!

Takip ediyorum Efendiler, bu encümen-i mahsus bütün bu karışık bir noktada duruyor ve onu ifade ediyor. Fakat onu takip ederek bir "muvakkat" kelimesi kullanıyor. Tabii bunun şu veya bu mânada kullanıldığını söylemekten ziyade bunu okuyanlarda hâsıl olacak fikir ve mütalaaya karşı söylüyorum. Bu Meclis-i Âli'nin lazımü'l-icra olmak üzere vazettiği kavanin muvakkat değildir. Çünkü heyet-i celileniz muvakkat bir mahiyeti haiz değilsiniz!

Bunu müteakip olan satırları okuyorum. Orada da bir noktayı izah etmek lazım! Hukuk-ı hâkimiyetin, hâkimiyet-i asliyenin ahval-i hâzıra dolayısıyla millet tarafından istimali zarureti mefhumu vardır. Efendiler! Ahval-i hâzıra, esbab-ı saire bilmiyorum! Yalnız bildiğim ve bilinmesi, ilan edilmesi lazım gelen bir hakikat varsa o da milletiniz hiç kimsenin muvafakatine lüzum görmeden ve muvafakat etmeyenlere karşı isyan ederek hâkimiyet-i milliyesini almış ve öylece istimal etmekte bulunmuştur. Eğer layihadaki bu ifade herhangi bir üslûb-u nazikâneye riayetten münbais ise büyük bir hakikati tahrif etmiş olmak itibarıyla dahi tashihe muhtaçtır. Millet hâkimiyetini almıştır. Ve isyan ederek almıştır. Alınmış olan hâkimiyet

hiçbir sebep ve suretle terk ve iade edilemez, tevdi edilemez! Bu hâkimiyeti tekrar geri alabilmek için, almak için istimal edilmiş olan vesaiti kullanmak lazımdır.

Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım!

Bundan sonra vuku bulacak mütalaatımda dahi arkadaşlarımızın hiçbirinin hiçbir nokta-i nazardan rencide-i kalp olmamasını temenni edeceğim. Bütün tenkidatım, izah edeyim ki hiçbir vakitte heyet-i celilenize dâhil herhangi bir arkadaşımızın şahsı ve kanaat-i vicdaniyesi aleyhinde değildir. Bütün tenkidatım ve verdiğim cevaplar şuna binaendir ki, ortaya konmuş olan bu vesika, mütalaa olunup da suitefsir etmek isteyenler olursa, işte onların yapacağı suitefsirata cevap veriyorum. Çok rica ederim, uzun tenkidatımı bu nokta-i nazardan istima buyurun. Efendiler! Bu teklif-i kanuni esbab-ı mucibe lâyıhasıyla beraber derin bir nazarla tetkik edilmek istenilirse, hakikaten yanlış birtakım mefkûrelerin bu yazıların içerisinde münderiç olduğuna zahip olunabilir. Mesela esbab-ı mucibe layihasının 1'inci sütununun vasatına tesadüf eden ve başında bulunan, demin tenkit ettiğimiz noktayı ele alır, sonra Heyet-i Vekile'nin vazife ve mesuliyetine ait olmak üzere tespit edilen maddelerin ve hatta tamamen Kanun-ı Esasi-i Osmani'den alınmış olduğunu düşünür isek böyle bir şekil zihinde tebellür edebilir.

Bir kuvve-i mutlaka, bir kabine var! Fakat bu kuvve-i mutlaka kuvvetini istimalden mahcur olduğu için o kuvveti kendinde cem etmek suretiyle vazifesini ifa eden bir heyet-i teşriiye mevcut! (Kabine kelimesini tevsim ve âdem-i tevsimde bir mahzur veyahut bir zarar görmediğimden, dolayı bunu telaffuz ediyorum). O hâlde kabine olunca, kuvve-i mutlaka da yerine oturunca, bu layihada olduğu veçhile muvakkaten kaydiyle kuvve-i teşriiyenin kendisinden nez'ettiği sıfat ve salahiyeti tekrar Meclis'ten nez' ile istirdat eyler. O hâlde netice şekl-i sabıka rücu olur. Yani böyle bir mefhumu bu satırlar içinden çıkarmak mümkündür. Tekrar edeyim ki bu satırları yazan arkadaşlarımıza böyle bir fikir isnat etmek katiyen istemiyorum. Bu tefsir itibarıyla Efendiler, şöyle bir mâna ifade olunuyor. Yani Kanun-ı Esasi denilen bu kitabın iade-i meriyetine doğru bir hatve atılmış oluyor. Bittabi atılan hatve aynı zamanda Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun iptalini müstelzimdir. O hâlde Efendiler bu hatve bir müessese-i âliyenin, bir müessese-i milliye-i âliye ve hakikiyenin inhidamı, temelleri sökülmüş, duvarları çökmüş gayr-ı hakiki bir harabenin iadesidir. Efendiler, (Kanun-ı Esasi'yi göstererek) bu kitabın mahiyetini, menşeini ve esbab-ı velâdetini nazar-ı dikkatinizde tecessüm ettirmek için birkaç dakika vaktinizi israfa müsaade ediniz: Nedir Efendiler, bu ihya edilebilecek ve düşünülmesi ihtimali olan kitap nasıl bir kitaptır? Efendiler, menşe-i sarih bir surette ifade edebilmek için ufak bir silsile-i idariyi, ufak bir silsile-i tarihîyi beraber tahattur edelim: Son yüz senelik hayat-ı devleti, hayat-ı milleti ve hayat-ı siyasiyeyi göz önüne getiriniz! On dokuzuncu asrın bidayetinde Devlet-i Aliye-i Osmaniye birçok zayiata rağmen vâsi bir imparatorluk hâlinde idi. Fakat Efendiler, bu imparatorluk bir saltanat-ı

müstebide tarafından sevk ve idare edilmekte idi. Buna mukabil Avrupa'yı aynı tarihte düşününüz: Avrupa'nın her tarafında hâsıl olan birtakım efkâr-ı ahraraneden dolayı kendilerine layık birtakım müessesat-ı ilmiye ve idariye tesisine başlamışlardı, bizimki devam ediyordu. Dâhilde idaresizlik ve isyan tevali ediyor, bilhassa bu isyan Osmanlı namı altında mezcedilmek istenilen anasır-ı Hristiyaniyenin beraber yaşamak hususundaki âdem-i arzularından neşet etmekte idi. Bu isyan-ı dâhilî, Avrupa'nın nazar-ı dikkatini celbetmekte gecikmemişti. Sultan Mahmud-ı Sani memleketin idaresini ıslah etmek, mazhar-ı terakkiyat etmek için teşebbüste bulunmak istedi. Fakat vuku bulan teşebbüsat Avrupa'yı taklit etmek oldu. Avrupa kanunlarını almak, Avrupa nizamlarını almak, Avrupa'nın elbisesini giymek gibi birtakım teşebbüsat-ı ıslahiyede bulundu. Fakat bu hakiki, müspet bir netice vermedi, veremezdi. Çünkü ıslahat için mukallitliğe tevessül edilmişti. Bu noktada rüfeka-yı kiramdan Hüseyin Avni Bey biraderimize bir cevap vermek isterim. Hüseyin Avni Bey biraderimiz en son telaffuz ettiği cümle ile buyurmuşlardır ki: (Bu bizim şekl-i hükûmetimiz dün ya da mevcut hükûmetlerin hiçbirine benzemiyor. Müşabih değildir. Cihan hükûmetlerinden birine benzemeliyiz) kelimelerini aynen tekrar ediyorum Efendiler!... Bu bir hatadır. Hüseyin Avni Bey biraderimizin bu sözü tabiat ve fen ve hukuk nokta-i nazarından hatadır. Çünkü bu gayr-ı-kabildir. Bunu lisan-ı maddisi ile ispat etmek lazım gelirse işte Sultan Mahmud-ı Adli'nin teşebbüs etmiş olduğu ıslahat!... Taklit suretiyle olan bu ıslahat teşebbüsünün tevlit eylediği teşevvüşat elan berdevamdır. Mesela kıyafete bakınız: Avrupa kıyafetini aldık. Fakat fenalık, saadet, felaket bir milletin tarz-ı telakkisine tabidir. Bir milletin saadet telakki ettiği şey diğer bir millet için felaket olabilir. Binaenaleyh bir millet, kendine göre saadet telakki edeceği bir şeye vasıl olabilmek için tevessül edeceği esbap ve vesait kendi ruhundan çıkarsa o vakit maksadâ varabilir. Fakat mademki o saadet diğer bir millet için felaket olabilir. Onun esbap ve vesaitini kullandığımız zaman gideceğimiz hedef onun için saadet olmasına rağmen kendimiz için felakettir. Evet, Avrupa'dan elbise alındı: Faraza bakınız, altında pantolon üstünde cepken. Üstünde caket altında şalvar... Bir türlü hazmedilemedi ve edilmemekte devam ediyor. Deli Petro dahi taklit ile milletini ıslah etmek istedi. Hakikaten bunda bir deha-yi taklidi vardı. Fakat hiçbir vakit yoktan var eden ve icat eden deha-yı hakikiye malik değildi. Onun için, kendi milletini ıslah için ihzar-ı tedabir ederken, milletini Rus olarak tekâmül ettireceğini zannederken Rus değil bir Alman, bir İngiliz yapan vesaiti kullanıyordu. Hâlbuki bir Rus'un Alman olması mümkün olmadığından hem kendi benliğini kaybetmiş hem de olmak istediği şeyi olamamış ve ortaya böyle müşevveş bir mahlûktan başka bir şey çıkmamıştır.

Cevabımda devam ediyorum. Efendiler! İlmen mutlak manasıyla ve tamamen yekdiğerine müşabih iki hükûmet mevcut değildir ve olamaz. Bünye-i hükûmet heyet-i içtimaiyenin tabiatıyla mütenasiptir. Onun için tehalüf ve tenevvü eder.

Binaenaleyh bünye-i hükûmet nâmütenahi tehalüf eder. İlmen böyledir. Dünyaya bakınız Efendiler, bana gösteriniz! Dünyada birbirine kanunları ile eşkâliyle müşabehet-i tammede iki hükûmet gösteremezsiniz. Bütün Amerika'yı düşününüz! Bütün Avrupa hükûmetlerini düşününüz. Müttehide-i Amerika'yı teşkil eden birçok hükûmetlerden her birinin şekl-i kanunisi bile başka başka şeylerdir. Binaenaleyh kendimizi dünyada mevcut bulunan herhangi bir hükûmete benzetmek kadar hata olamaz. Bunu tashih etmek muvafık olur zannederim. Biz kendi benliğimiz içinde ve kendi mizaç ve tabiatimizle terakki ediyoruz ve edeceğiz inşallah!.. Şimdi devam edelim. Size bir tablo yapacağım. Sultan Mahmud-ı Adli devrinde ve ondan sonra Sultan Abdülmecit zamanında belki Reşit paşaların tevşikiyle, daha doğrusu dâhil-i memlekette isyan ocağını körüklemekte olan anasır-ı gayr-ı Müslimeyi memnun etmek zaruretinden, bunların memnuniyetini iltizam eden Avrupa'nın ve garbın karşısında bir şey yapmak lazım geldi. Gülhane Hattı Hümâyunu meydana çıktı. Bu Gülhane Hattı Hümâyunu Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye cihet-i tatbikiyesi itibarıyla ıslahat-ı hakikiye denecek derecede bir semere vermedi. İsyan-ı dâhilî devam ediyordu. Haricin tazyikatı vesaire devam eyliyordu. Biliyorsunuz, Kırım'da Paris'te müsalâha neticesinde tekrar bir Islahat Fermanı vücuda getirmek lazım geldi. Bu fermanlar muhteviyatını bir an için hatırlayınız: Birincisinde emniyetten bahsolunuyordu, 2'ncisinde tebaa-i Osmaniye'nin hürriyet ve müsavatı mevzubahis idi. Gerçi, Salahattin Beyefendi'nin bilmünasebe, müsavata şu kadar bin sene evvel, mazhariyetimizi beyan buyurmuş olmalarına rağmen, devletin teşkilat-ı esasiyesinde kanun olarak veyahut ferman olarak ilk defa o zaman telaffuz edildi. Bu da arzu-yı ağyarı tatmin edemedi. Onu müteakib Sultan Aziz zamanında Âli ve Fuat Paşaların himmetiyle bazı ıslahat-ı adliye yapıldı. Fakat netice-i müsbite yok idi, görülemiyordu. Bunu temin gayesine matuf bir ferman-ı hümâyun daha çıktı. İşte bu ferman-ı hümâyunda bir Meclis mevzubahis oldu. Fakat bu Meclis mevzu ıslahatı takip ve teftişe hizmetle muvazzaf oldu. Avrupalılar, bu Meclisin İslâm ve Hristiyan azadan mürekkep olmasını taleb ettiler. O dakika-i tarihiyeyi çok kuvvetli hatıratla düşününüz Efendiler! Dâhilden isyan, hariçten tazyik devam ediyordu. Makâm-ı saltanatı işgal eden zat, israfat-ı binihaye ile meşgul ve mecnundu. İşte o zaman bazı erbab-ı hamiyet, milletin selamet-i hayatiyesini temin edecek bir kanun talebine kıyam cüretinde bulundular ve en nihayet saraya hücum ettiler. Sultan Aziz'in intiharı üzerine Sultan Murat geçti. O da iki üç günde tecennün etti. Ondan sonra Sultan Hamit tahta geçti. Sultan Hamit tahta geçtiği zaman Avrupalılar Bosna ve Hersek memleketini ellerine geçirmek, ıslahatın behemehâl iki ay zarfında tatbikini temin etmek için tazyikatta bulundular. Artık Avrupalılar bu Devlet-i Osmaniye'nin başlı başına kendisini idareye gayr-ı muktedir telakki edilmesi lazım geldiğini ve binaenaleyh taht-ı vesayete almak icap ettiğini kati bir surette beyan ettiler!.. İşte o zaman, Efendiler bir Paşa'nın taht-ı riyasetinde üçü Hristiyan olmak

üzere on altı memur, on ulema ve iki askerden mürekkep bir heyet Babıâli'de toplandı (elindeki Kanun-ı Esasi'yi iraç ile) ve bu kitabı yazdı! Bu kitap milleti memnun etmek için milletin arzu ve âmal-i hakikiyesi için müspet, maddi bir mâkesi tecelli değildir. Efendiler bu kitap düşmanlarımızı muvakkaten olsun memnun etmek gayesini gözetmiş bir kitaptır. Bu kitabın mahiyetini iyi izah edebilmek için ulema-yı kiramdan bir arkadaşımın bir sözünü tekrar etmeme müsaade buyurunuz. Maruz heyet meyanında Filibeli Halil Efendi isminde bir zat varmış. Sormuş bu heyete ki: "Bu kitabı ne için yapıyorsunuz? Ve bu kitaptaki hukuka istinaten gelecek olan o mebuslar ne yapacaklar? Niçin onları topluyorsunuz?" Vükelâdan hazır olan birisi demiş ki: "Biz padişaha meram anlatamıyoruz. Hiç olmazsa milletvekilleri gelsin, belki onlar anlatırlar!..." Halil Efendi cevaben: "Adam sende, siz ki bu kadar mizac-ı hümâyuna vâkıfsınız, böyle olduğu hâlde ona meram anlatamıyorsunuz! Hariçten gelen çitaklar mı meram anlatacak!" Hoca Efendi'nin kelam-ı beliği ile de sabit olduğu veçhile bu kitabın mahiyetinin millet ile hâkimiyet ile irade-i milliye ile hiç alakası yoktur. Bu zat bu kitaba istinaten gelecek milletvekillerinin hiçbir kıymeti bulunamayacağını, gayet beligane bir surette, yazıldığı gün ifade etmiştir. Efendiler! Sultan Hamit bu kitaba istinaten ve bu kitapta bahşolunan hukuka istinaden ve bu kitaba bakarak aldanan milletvekillerini dağıttı. Ve 33 sene bu milleti köle gibi istihdam etti! Nihayet zavallı millet tekrar istihsal-i hürriyet için, hâkimiyetin istihsali için yeniden çalışmaya başladı. Bu mesailin içinde ben şahsen bulunduğum gibi arkadaşlarımın ekserisi de şahsen bulundukları için ne kadar elîm ve tehlikeli mesai olduğunu çok güzel tefehhüm buyururlar! Nihayet 324'te tekrar ilan-ı hürriyet istedik, meşrutiyet istedik, hâkimiyet-i milliyemizin tecellisini istedik, Sultan Hamit derhâl bu kitabı bize gösterdi: "Pekâlâ bu kitabı mı istiyorsunuz! Maksadınız bu kitap mıdır? Alınız verdim!" dedi. Millet ve onun vekilleri bu kitaba istinaten İstanbul'da toplandı. Çok geçmeden Efendiler, 31 Mart vakası çıktı. Ben de 31 Mart vakasında İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nun yanında ve belki başında bulunanlardan biriyim. O zavallı milletvekillerinin Ayastefanos'ta, şurada burada maruz-ı felaket bir hâlde çırpındıklarını kendi gözümle görmüş bir adamım. Nihayet içeriye girdik. Birçok kanlar akıttık, birçok insanlar astık: "İlle dedik, bu kitabı tatbik edeceksiniz". Derhâl: "Pekâlâ tatbik edelim!" cevabını aldık. Ne oldu, Efendiler! Onu müteakip, Sultan Hamid'in hal'ini müteakip Sultan Reşat tahta çıktı.

Efendiler, bu kitabın ahkâmı cari oldukça memleket ve milletin üzerinde istibdat ve mutlakıyetin berdevam olmasına mâni olacak hiçbir kuvvet yoktur. Bu kitabın kuvvetini, ya bir adam kullanabilir veya o adamı elinde kullanabilecekler kullanabilirler. Filhakika Efendiler, Sultan Reşat merhum bu kitabın bahşettiği kuvve-i istibdâdiyeyi kullanamayacak tabiat ve hilkatte olduğundan dolayı bu defa da idare-i hükûmete aynı birkaç kişi tarafından biliyorsunuz Efendiler, mutlakıyet-i idare senelerce bu memleket ve millete tatbik edilmiştir. Nihayet Efendiler, Sultan

Mehmet yerine sultan-ı hâzır geldi. Sultan-ı hâzır bu kitabın salahiyeti dâhilinde verdiği hukuku derhâl istimalde kusur etmedi. Derhâl burada kendine verilmiş olan hukuk-ı şahâneyi bilistimal vükela-yı milleti kapı dışarı etti ve gönderdi.

Ne oldu sonra Efendiler! Erzurum Kongresi oldu, Sivas Kongresi oldu ve bu kongrelerde; toplanmış olan insanlar millet namına dedi ki: "Hayır, biz hâkimiyet-i milliyemizi isteriz, irade-i milliyemizi kullanacağız! Nasıl? Yine bu kitabın ahkâmını tatbik ile kullanacağız". Telakki-i şahâne şu yolda idi: "Sahi mi söylüyorsunuz? Kabul ettik!" Millet yine bu kitaba böyle bakarak, çocukların şekere bakıp aklandıkları gibi aldanarak vekillerini İstanbul'a gönderdi. Ne oldu Efendiler? Sorarım! Gelen arkadaşlar içinizdedir. Ne oldu Efendiler? İşte Efendiler bu hadisata mastar olan bu kitap bu memlekete, bu millete ve bu milletle hâkimiyet-i idaresine ne dereceye kadar riayet-i temin eder! Efendiler bu kitap, yapıldığı sırada Hariciye Nazırı olan zatın Avrupa devletleri süferasına yazdığı bir tahriratta dediği, gibi, padişah ile milletin taahhüdat-ı mütekabilesine müstenit bir kitaptır. Mukavelenamedir! İnsaf edelim, bu kitabı yazan heyetin kimlerden ibaret olduğunu söyledim ve bu heyetin içinde bir azanın esna-yı tahririndeki kanaat-i vicdaniyesini söyledim. Binaenaleyh bu kitapla millet arasında ne alaka ve münâsebet vardır? Efendiler! Bu kitap, üstündeki unvan ile milleti senelerce aldatan ve aldattıkça girive-i izmihlale sevk eden bir kitaptan başka bir şey değildir. Bir paçavradır Efendiler.

Binaenaleyh böyle bir kitabın, böyle bir harabenin ihyası için imal-i fikir edecek, imal-i nüfuz edecek, içinizde değil, hakiki efrad-ı milletimiz içinde dahî bir fert olmadığına bendeniz vicdanen kaniim! Heyet-i cümlenizin ruh-ı aslisi, ruh-ı hakikisi katiyen bundan müberradır. Binaenaleyh, bidayette arz ettiğim gibi, suitefsir, suitefehhümle makasıd-ı ulviyemiz aleyhinde netice çıkarmak isteyen düşmanlarımıza bu söylediklerim bir cevap olsun! Bu kitabın mahiyetini bu suretle izah ettikten sonra bir de Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun ne olduğunu, müsaade buyurursanız, arz edeyim. Efendiler! Tarih-i millîmizde ilk defa görülen, ilk defa vuku bulan bu hareketi Erzurum Kongresi'ni akdetmek suretiyle göstermiş olduk. Hakikaten memleketimizin bir kısım insanları emniyet ve itimat ettikleri murahhaslarını orada topladı. Orada toplanan bu murahhasların ilk düşündüğü ve taleb ettiği şey, halas için düşünebildikleri şey (Her hâlde, dediler, bizim milletimizin bir kuvveti vardır. Bu işlemiyor, âtıl bir hâldedir. Bunu amil kılmak lazımdır. Ve belki ancak bu suretle biz hâkimiyetimizi istihsal edebiliriz). Binaenaleyh Erzurum Kongresi beyannamesini mütalaa buyuracak olursanız orada millet prensip olarak bu dediğim ifadeyi kayıt ve ilan etmiştir. Sivas Kongresi aynı esas, aynı umde ve aynı akide üzerinde bütün memleketin halkı namına aynı tarzı kabul etmiş, o dahi kuvâ-yı milliyenin amil olmasını ve irade-i milliyenin hâkimiyetini taleb etmiştir. Fakat demin izah ettiğim gibi bunun kabiliyet-i temsiliyesi (Kanun-ı Esasi'yi göstererek) bu kitapta olamaz. Hakikaten bu kitabın son rolü milletvekillerini, makam-ı hilafet ve

saltanatı ihraz eden zatın en büyük düşmanlarla müttefikan, dağıtmasıyla nihayet bulmuştur. Ve onun üzerine milletimiz çocukçasına aldatılmaktan ibaret olan bu hareketi artık tekrar etmemeye tövbe ve istiğfar etmiştir ve bu defa hakikaten kuvâyı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak üzere heyet-i celilenizi buraya göndermiş ve bugünkü şekl-i hükûmetimizi tayin, tespit ve bugünkü şekl-i faaliyete vaz eylemiştir. Efendiler! Meclis-i Âlimizin ilk küşadı günlerinde nikât-ı esasiye ve umde-i esasiye olarak kabul etmiş olduğu hususatı ve o hususata istinaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun mevaddını düşünecek olursak bu kanun doğrudan doğruya yalnız bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir! Bu kanun doğrudan doğruya her ferd-i milletin kalb-i vicdanında kendiliğinden tecelli etmiş ve binaenaleyh heyet-i içtimaiyemizin vicdan-ı ulvisi levhasında merkûz olmuş ve ondan sonra mevki-i meriyete geçmiştir. Zaten bu münasebetle demin arz etmiştim, kanun, kanun-ı hakiki yalnız böyle olur! Taklit ile kanun olamaz. Efendiler, müsaade buyurursanız Yusuf Ziya Bey biraderimize bu noktada taalluku itibarıyla, temas itibarıyla ufak bir cevap vereceğim. Taklit mevzubahis olduğu zaman Yusuf Ziya Bey biraderimiz demişlerdi ki: "Suret-i katiyede taklit merdut olmakla beraber yine taklit lazımdır". Bu lüzumu ispat etmek için Kur'an-ı Âzimüşşan'ın insanlara inzâl edilmiş olduğunu ve insanların da taklide mecbur olduğunu bildirmişlerdir. Bu katiyen hatadır. Ziya Bey, insanlar Cenab-ı Hak'ın lütfettiği bu kanunun muhteviyatını...

İfademi kısmen tadil ediyorum. Fakat başlamış olduğum söz kısmen taklit hakkında olup zaten diğer bir nokta-i nazardan da söylemeye mecbur olduğum bir söz olduğundan ikmal etmeme müsaade etmenizi rica ederim. Cenab-ı Hak riayetkâr kılmaya mecbur tuttuğu insanların esasen kalb-i vicdanındaki ihtiyacat-ı hakikiyesini tamamen bilir. Binaenaleyh gönderdiği kitap tamamen o ihtiyacata mutabık ahkâm ihtiva eden bir kitaptır. Ve Efendiler! İlm-i hakikatin en son emrettiği, ihtar ettiği kanun böyle olabilir. Taklit ile tebdil ile kanun olamaz, kanun, kanun-ı hakiki olmak lazımdır, kanun-ı tabii olmak lazımdır. Yani kanun-ı ilâhî olmak lazımdır. İşte Efendiler! Teşkilat-ı Esasiyemiz böyle bir kanun-ı hakikidir. Çünkü milletimizin vicdanından, kanaatinden çıkmıştır. Binaenaleyh Efendiler, heyet-i içtimaiyemizi teşkil eden bu umde-i hakikiyede müttehit olan hiçbir ferdiniz (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu gösterek) bu müessese-i ilmiyenin inhidamını, (Kanun-ı Esasi'yi işaret ederek) ve bu kara kitabın, bu harabenin, baykuş mesnedi olabilecek olan bu nesnenin iade-i mer'iyeti taraftarlığını vicdanında bulamaz! Efendiler! Bu iki levhayı karşı karşıya mütalaa ettikten sonra müsaade buyurursanız 3'üncü bir levha yapmak isterim. Ve bu levhada mazbata muharriri Beyefendinin sözlerinden müsaade buyururlarsa istifade edeyim. Mazbata Muharriri Beyefendi buyurdular ki: "Bu kanunu yaparken pürüzsüz bir heyet-i icraiye vücuda getirmek ve buna muvaffak olabilmek için de nazariyat-ı meşrutaya istinat etmeyi düşündük. Nazariyat-ı

meşrutiyet demek tefrik-i kuvâ demektir. Kuvâ-yı adliye, kuvâ-yı teşriiye, kuvâ-yı icraiyenin tefrikidir. Meşrutiyet'in mevcudiyeti bu üç kuvvetin ayrı ayrı müstakilleri idare edilmesine mütevakkıftır."

Müsaade buyurunuz ikmal edeyim! Bu kanunu müdafaa etmek için ilk söylediklerinizi tekrar edeceğim. "Binaenaleyh bu üç kuvvet ayrı ayrı müstakilen tatbik olunmalıdır. Çünkü bir hükûmet teşkil edebilmek için tefrik-i kuvâ şartı evladır, buyurdular. Zira tefrik-i kuvâda istibdat yoktur. Tevbid-i kuvâda istibdat vardır". Vakaa şimdi de ihtar buyurdukları gibi, Beyefendi sonraki mütalaatında maksatlarının tefrik-i kuvâ olmayıp tevzi ve taksim-i vezaiften ibaret olduğunu tashiben ve tenviren ifade buyurdular. Buna nazaran artık bu nokta üzerinde söz söylememek lazım geleceği vârid-i hatırdır. Yalnız bu kadarla kalacak ise doğrudur. Fakat daha üst tarafına irca-ı nazar edelim: Bu kanun, nazariye-i meşrutiyete istinat ettirilmiştir. Eğer müsaade buyururlarsa, eğer bundan da sarf-ı nazar ederlerse onu da bırakacağım. Mademki nazariyat-ı meşrutiyete istinat ettirilen bir kanundur. Mutlaka nazariyat-ı meşrutiyette taksim-i kuvâ vardır. Bunu inkâra mahal yoktur. Ve bunu tefsir etmek nazariyenin anasır-ı asliyesi vesairesi arasındaki irtibatı ve münasebatı bertaraf edemez... Nazariyat-ı meşrutiyeti vaz eden vazı kanunlar kuvâyı taksim etmekle bu çareyi bulmuşlardır. Biz ona tevzi-i vezaif de dersek nazariyenin mefhumu aynı olur. Eğer tefrik-i kuvâ demekten Beyefendi sarf-ı nazar buyurmuşlarsa o hâlde nazariye-i meşrutiyeti dahi bertaraf etmiş olurlar. Binaenaleyh bu kanunun mesnedi olan bu nazariye iptal edilmiş olunca bu layiha hiçbir hakikate iktiran etmemiş olur. Ve hiçbir hakikate istinat etmeyen bir kanun da olamaz. Hakikatte Efendiler, tabiatte Efendiler, âlemde Efendiler taksim-i kuvâ yoktur. Yani irade-i milliye ile ifade ettiğimiz kuvvette taksimi kuvâ yoktur. Bunu, müsaade buyurursanız, izah etmek için bir iki kelimeye istinat edeceğim, hükûmet ve idare kelimelerine istinat edeceğim. Uzun uzadıya teşrih etmeyeceğim; yalnız şu noktaya nazar-ı dikkatinizi celb edeceğim ki hükûmet denilen mefhum idare denilen şeyden daha az ehemmiyetli ve daha az müstakildir. Müstakil olan irat eden, bunun bir hakikat-i tabiiye olduğunu bulmak için hadisat-ı beşeriyeye atf-ı nazar buyurunuz! Ne kadar ihtilalat vuku bulmuş ise o ihtilalat esnasında hükûmet mefhumu icra-yı faaliyetten iskât edilmiştir. Fakat idare devam etmiştir. Bir gün bile durmamıştır. Ve hükûmet daima muhtelif şekiller almıştır. Bunu gören ve bunu tetkik eden birtakım dahiler daha o zamanlar bu hükûmet denilen şeklin bilhassa başına geçmiş olan şahsın bir kuvve-i müstebide veyahut miskin bir kuvvet olduğuna göre büsbütün işe yaramaz bir mahzurdan başka bir şey değildir demişler. Binaenaleyh bundan mülhem olarak asıl idare kuvvetini müstakar bir hâle koymak mevzubahis edilmiştir. Ve bu mevzubahis edilen şeye de hatta Frenkçe isim vermişlerdir. Substratum administrative... Ve bunun, beşeriyetin mahz-ı saadet ve hakiki emniyet ve itimadını kâfil ve zamin bir şekl-i idare olacağını tarihler kaydetmiştir. Bu noktada

da fazla izahat vermeyeyim, yalnız Frenkçe söylenen sözlerin nasıl ifade olunmak lazım geldiğini düşününüz. Bu ne demektir? Efendiler! Benim tetkikatıma göre bu (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) demektir. Şimdi kuvveti mütalaa etmek istiyorum, mademki idare hükûmetten daha esaslı bir şeydir. Binaenaleyh onu ele alalım. Efendiler! İdare malum-ı âliniz, kuvâ-yi umumiye ile hidemat-ı umumiyeyi tedvir ve ifa eden bir cihaz-ı umumidir. Bunda üç uzuv görürsünüz: Kuvvet, teşkilat, vazife!... İşte Efendiler irade, hâkimiyet vesaire dediğimiz kuvvet bu kuvvettir, fakat bu kuvvetin taksimi kabul edip etmediğini de izah etmek için, müsaade buyurursanız tamamen arz edebilmek için, az daha geriye gideceğim. Bu kuvvetin menşei nedir? Malum-ı âlileridir ki veyahut malum olmak lazımdır ki -çünkü bu noktada itikadat ve içtihadat ve telakkiyat-ı ilmiye tebeddül eder- insanlar bizzarur kabiliyet-i içtimaiyeyi haiz mahlûkattır. İnsanlar bizzarur beraber yaşamak ihtiyacında vücut-pezir olmuş mahlûkattır. Binaenaleyh beraber yaşamakta olan insanlar bir cemiyet teşkil eder ki bu cemiyet kendisini teşkil eden efradın kuvvetlerinin içtimainden hâsıl olur. Ve işte irade, hâkimiyet denilen kuvvet bu kuvvetten ibarettir; işte bu kuvvet cemiyetin kuvvetidir ve bu kuvvet cemiyeti teşkil eden her ferdin ayrı ayrı kuvvetine faiktir. Belki bu ifademden bu kuvvetlerin maddi bir şey olacağı zannedilir! Kuvvetleri cem ederek bir muhassala bulmuş oldum. Evet, isterseniz maddi telakki edin; fakat bu maddiyetin içinde manevi bir kuvvet vardır. Efendiler, bunu da izah edebilmek için müsaadenizle şu tarzda beyanatta bulunacağım: Bir cemiyetin içinde beraber yaşamak mahkûmiyet-i beşeriyesinden, fıtriyesinden dolayı müşterek bir hiss-i içtimai vardır. Manevi olan bu hiss-i içtimai bir kuvvet ve nüfuz-u içtimai teşkil eder. İşte bu kudret-i müştereke-i maneviye demin izah ettiğim gibi o kuvvetle beraberdir, ayrı bir şey değildir. Efendiler! Bu kuvvet zaman ile ve insanların terakkiyat-ı medeniyesiyle teali eder, kesb-i resanet eder ve yükselir ve irade-i milliye, hâkimiyet-i milliye bu kuvvetten ibarettir. Efendiler, işte hükûmet mefhumu bu kuvvetin derece-i tebellüründen çıkar! Şimdi sorarım Efendiler? Bu kuvvet kabil-i tefrik midir ve kabil-i tevdi midir? Buna verilecek cevaplar evettir. Bu kuvvet kabil-i taksimdir. Filhakika bir heyet-i içtimaiyeyi teşkil eden efradın muhassala-i kuvâsı olan bir kuvveti taksim etmek istediğimiz zaman o heyet-i içtimaiyeyi teşkil eden insanları parçalamak lazım gelir ki, bir muhassala-i kuvâ olan bir heyet-i içtimaiyeyi parçalamadan, inhilal ettirmeden onların kuvve-i muhassalasını inhilal ettirmenin imkân-ı tabiisi yoktur. Bu kuvvet kabili tevdi midir? Efendiler, evet kabil-i tevdidir. Fakat bunun için o kuvvetin sahibi olan vücud-ı içtimaiyenin meflûç olması ve meflûç bırakılması şarttır. Ve ataleti, betaati kabul etmesi şarttır. Kuvvetini herhangi bir yere veren, kuvvet istimal etmeyen bir fert, bir uzvu meflûçtur. O hâlde böyle dememek lazımdır. Bir vücud-ı siyasiyi teşkil eden kuvâ-yı içtimaiyenin irade-i içtimaiyesi olan bu kuvvet, irade ve hâkimiyet-i milliye ifade olunan bu kuvvet caiz-i tevdi midir? Caiz-i tevdidir. Hâlbuki heyet-i içtimaiye bir

vücud-ı siyasiye münkalip olduktan sonra ise bu gayr-ı mümkündür. Mümkün olması vücud-ı siyasinin infisahına vâbestedir. Efendiler! İrade-i milliye, hâkimiyet-i milliye denilen kuvvet gayr-ı kabil-i taksim ve tefrik olduğu bedihiyat-ı riyaziye ile de anlaşılıyor. Şunu da ilave edeyim ki: bütün vazı-ül-kanunlar, bütün müderrisin, bütün ulema bu nazariyeyi daima hakayık-ı riyaziyeye istinaten tespit etmişlerdir. Bir heyet-i içtimaiyenin kuvvetinin menbaı kendisidir, bir heyet-i içtimaiyenin bu kuvvetinin mahall-i sarfı da o heyet-i içtimaiyenin kendisidir. İki nokta arasında, mevsûl hutut kambur zambur olmadıkça mutlaka yekdiğerine mutabıktır. İrade-i milliye müstakimdir. Hâlbuki: maatteessüf Efendiler! Bendenizce eski denilmesi lazım gelen kitaplarda bu tefrik-i kuvâ vardır. Bu tefrik-i kuvânın vahidi olan bir nazariye-i meşrutiyet vardır. Efendiler! Ben size şimdi ispat edeceğim ki: meşrutiyet gayr-ı tabii, gayr-ı kanunî ve gayr-ı meşrudur. Dünyada hükûmet için meşru yalnız ve tek bir esas vardır. O da meşveretten ibarettir. Hükûmet için şart-ı esasi, şart-ı evvel yalnız ve yalnız meşverettir Efendiler! Efendiler, nazariye-i meşrutiyetin vazıı olan filozoflar hakikaten kuvveti müstakil üç parçaya ayırırlar.

Her birinin müstakilen icra-yı faaliyet eylemesini arzu ederler, bunun teminine çalışırlar. Bu kuvvetlerin ismine de kuvve-i icraiye, teşriiye ve adliye derler. Bunların beynindeki muvazenet ve münasebeti düşündükleri zaman şöyle ifade ederler. Derler ki: kuvve-i teşriiye kanun yapan bir kuvvettir. Bütün kanunları o yapar. Heyet-i İcraiye'nin mevcudiyeti ancak bu heyet-i teşriiyenin yaptığı kanunların içinde, o kanunlarla kaim olduğundan dolayı kuvve-i teşriiye kuvve-i icraiyenin fevkindedir. Yalnız burada bir kelime daha ilave edeyim: Usulü meşrutiyette hâkimiyet-i milliye heyet-i teşriiyede tecelli ettiriliyor, heyet-i mebusanda tecelli ettiriliyor, hâlbuki Efendiler, hâkimiyet-i milliye kuvve-i teşriiyede değil bu kuvvetin fevkinde tecelli eder. O ise kuvve-i icraiyeye aittir. Kuvve-i icraiyeyi ele alalım; heyet-i teşriiyenin yaptığı kanunları bilhassa hukuk-ı şahsiyede müstakillen, hiçbir tarafın müdahalesi olmaksızın tatbik edecek kuvvet, kuvve-i adliyedir. Şimdi ufak ve amelî bir noktayı hep beraber hatırlayalım: Herhangi kuvve-i adliye, kuvve-i teşriiyenin yaptığı kanunu tatbik edebilmek için, filan insanı çağırmak ve onu tecziye etmek için elindeki vasıta nedir? Polis ve jandarma değil mi Efendiler? Polis ve jandarma ise kuvve-i icraiyedir. O hâlde kuvve-i adliyenin nokta-i istinatı kuvve-i icraiyedir. Kuvve-i icraiye, kuvve-i adliyeye zahir olmaktan teberri etsin. Kuvve-i adliye âtıldır, mahkûm-u atalettir, yoktur. Böyle bir kuvvetin istiklali nerededir? Rica ederim böyle bir kuvvet nasıl müstakil olabilir. Gelelim kuvve-i teşriiyeye; hakikat hâlde kuvve-i teşriiye kanunu yapar, fakat yine kuvve-i teşriiye, yaptığı kanunun tatbikatını bizatihi temin ve tekeffül etmez ve taahhüd etmez. Hâlbuki Efendiler, her şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilakis her şey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir. Fazla tafsilât vermeyeyim; dünyada hakikat-i tarihiye, hakikat-i kevniye olarak söy-

lüyorum, hakikat-i ilmiye olmak üzere söylüyorum; tatbik eden, icra eden, karar verenden daima daha kuvvetlidir.

O hâlde Efendiler, bu taksim-i kuvâyı ve bu kaziye-i meşrutiyetin menşe, menba ve esasını başka noktalarda ve başka sebeplerde mütalaa etmek lazımdır. Ve ben zannediyorum ki bütün arkadaşlarımız ve hatta tetebbuatı gayet mahdut olan herhangi bir vatandaşımız benim işaret edeceğim noktaya bakarsa bunu gayet tabii ve kendiliğinden anlar. Efendiler, insanlar tabiaten ve fıtraten beraber yaşarlar ve fakat beraber yaşayan insanlar mutlaka idare olunmak ihtiyacındadır. Heyet-i içtimaiyenin en basitini nazar-ı dikkate alınız: Bir aile reisi, bir baba, çocuklarından mürekkep olan ailesinin riyasetini bidayette tabiatiyle deruhde eder. Çünkü efrad-ı aileyi teşkil eden mahlûkat nâçiz ve zayıftır, muhtac-ı himayedir. Bir çocuk bakılmazsa ölür. İşte böyle bir çocuk bilerek değil, fakat bilmeyerek vücudunu böyle bir reise tevdi eder, bakılmak ister. Fakat bu çocuk vasıl-ı rüşt ve kemâl olduktan sonra, benliğini idrak ettikten sonra bilâ kayd u şart arzuya tâbi olmak istemez. Hepimiz çocukluk ettik. Babalarımızla aramızdaki münasebeti düşünelim. Bilâ kayd u şart babamızın dahi idaresine tâbi olmaktan zevk almayız. Ve tabiatte de alınmaz. Efendiler! Babası olduğu hâlde, bunu bakıp yetiştirdiği hâlde çocuğuna her gün şuraya şu saatte geleceksin dediği zaman "canım yarım saat sonra gelsem ne olur?" der.

O hâlde heyet-i içtimaiyenin bidayet-i teşekkülünde sevk ve idaresi için başında biri hâkim olmak ister, fakat diğeri vasıl-ı kemal olur olmaz bilâ kayd u şart bu hâkimiyetin altından çıkmak ister! Şu hâlde birisi heyet-i içtimaiyenin kuvve-i hakikiyesi, kuvve-i tabiiyesi, iradesi, hâkimiyeti... Diğeri esbab-ı muhtelifeden dolayı, fakat her hâlde diğerinin arzusunun, emelinin hilâfında olmak üzere emreden, tahakküm eden, istibdat yapan bir kuvvettir. İnsanların cemiyyat-ı muhtelife ve sairesinde tarihin bize göstermiş olduğu numuneler bundan ibarettir. İşte Efendiler; bu kuvve-i müstebide ile bir kuvve-i asliye ve hakikiyenin mücadelesi bidayetten bugüne kadar temadi etmişti. Ve bugünden sonra da daha pek çok temadi edip gidecektir. Fakat ne kadar temadi edeceğini bilemem. Ve bütün bu mücadele, kuvâ-yi asliyenin sahib-i aslisi olan heyet-i içtimaiyenin saadet-i hakikiyesine müteveccih olan bir sâyin, bir kuvve-i müstebide ile mücadelesidir. Kuvve-i asliye, irade-i milliye, kuvvetini ihsasa muvaffak olabilecek derecede kuvve-i müstebideye karşı şekil ve vaziyet almak ister. Fakat hiçbir zaman o kuvve-i müstebide bu kuvvetin tebellüğ etmesini istemez. Binaenaleyh insanlar terakki ettikçe yavaş yavaş o kuvvet-i müstebide de heyet-i içtimaiyenin tecelliyat-ı idariyesini kısmen tanımak, maslahaten tanımak mecburiyetinde kaldığını görüyor. İşte bütün cihanda mevcut milletler ve o milletlerin şekl-i idaresi böyle birtakım manzaralar arz etmiştir. Daima saadet-i beşeriyesini düşünen birtakım insanlar, daima düşünmüşlerdir ki: "Ne yapalım? Bu kuvâ-yi asliyeyi, bu irade-i asliyeyi, bu irade-i müstebidenin taht-ı tazyikinden tecrit edelim. Çünkü saadet-i hakikiye-i beşeriye bundadır." Âlimler, müdekkikler gördükleri

manzaralar ve levhalar ve o levhaların ihtiva ettiği esbap ve anasır-i mütalaa ettikleri zaman görmüşlerdir ki; iki kuvvet vardır. Biri, irade-i asliye-i milliye, diğeri kuvve-i kâhire ve müstebide. "O hâlde hiç olmazsa bu iki kuvvetin sahiplerinin birbirine en az bir zarar verecek bir şekil bulalım" demişler. Bir çare ve tedbir bulalım ki kuvve-i müstebidenin tesirini tahfif etsin! Bu düşünülmüş olan şey nazariyat kitaplarında meşruiyetle ifade olunur. Kuvve-i müstebide sahibini de aldatmaya kıyam etmişler ve demişler ki: "Korkma her şeyde hâkim sensin, her şey senin, yalnız senin. Yalnız şu istimal ve tatbik ettiğin kuvveti senin de istirahatin için ve fakat senin de mevkiini katiyen sarsmamak şartıyla müsaade buyurun da taksim edelim" demişler, etmişler. Daima yine kendisiyle beraber olmak şartıyla bir kuvve-i icraiye ihdas etmişler. Fakat milleti aldatmak için de bir kuvve-i teşriiye ve yine o kuvve-i icraiye ve kuvve-i müstebidenin tesirini tahfif için bir kuvvet daha kuvve-i adliye ve hedefi, heyet-i içtimaiyenin menafi-i hakikiyesini izrar eden kuvvetin tesiratını tahfif için ehven-i şer olmak üzere bu taksim-i kuvâ, fakat hiçbir vakit Efendiler, bu şekiller insanların saadet-i beşeriyesini ve saadet-i hakikiyesini temine kifayet edememiştir. Nasıl kifayet etsin ki gayr-ı hakiki ve gayr-ı meşrudur. Bizzarure yapılmıştır. Ehven-i şer olmak üzere yapılmıştır ve Efendiler, insanlar bu şekil dâhilinde dahi kalmamışlardır ve kalmayacaklardır. Daima bu şeklin ve tazyikin -ki bu bir tazyiktir- içinden çıkmak için çalışırlar, çalışmışlar ve çalışacaklardır. Vücuda gelmiş olan inkılabat ın hep bu yüzden olduğunu arz etmiştim. Bu inkılabatın en mühimmi, malum-ı âliniz, Fransa inkılâb-ı kebiridir. İnkılâbat içinde en feyizli ve en velûdu ve taleb-i hak nokta-i nazarından ve bütün beşeriyete, hâkimiyete tesahüp fikrini vermek itibarıyla fevkalade mühim olanı budur. Fakat o dahi Fransızların arzu ettiği derecede saadetlerine kâfi değildir. Ve daha tebeddül edecektir. Ve ben eminim ki arkadaşlar, cihanda mevcut olan tarz-ı hükûmetlerden bir hatve daha ileriye çıkmak bu beşeriyet için nasip olursa, emin olunuz ki Efendiler, bulacakları şekil Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin şekli olacaktır. Efendiler, bu tarz da tarih-i beşerde yeni görülmüş bir şekil değildir. Veyahut başka suretle ifade edilirse, hakikat-i hâlde hâkimiyet yalnız bir şekilde tecelli eder. O da bu hâkimiyetin sahibi olan insanların doğrudan doğruya bir araya gelerek teşrîî, icraî ve adli vezaifi bizzat ifa etmeleriyle mümkündür. Ve söylediğim şey, Efendiler, tarihte fiilen mevcut olmuş şeylerdendir. Tabii, tetebbuat sahibi olan rüfekamız pekâlâ bilirler ki Roma'da, Isparta'da, Atina'da, Kartaca'da mevcut olmuş olan Mecalis-i umumiye hakikat-i hâlde bizim yaptığımız şeyleri yapıyorlardı Efendiler! Kanun yaparlardı, memur intihap ederlerdi, muhakeme yaparlardı, tecziye ederlerdi. Ve her şey yaparlardı. Ve Roma'da dört milyon halk vardı Efendiler! Bu dört milyon halk şayan-ı hayret bir surette toplanırlar ve beş on kişilik bir kabineden daha seri ve bilhassa daha makul ve muhik bir surette; icraî ve adli ve teşriî vazifelerini ifa eylerlerdi. Fakat Efendiler! İki bin sene evvel mevcut olan bu arzu-yı hakiki-i insaniyete ve medeniyete ve şer'e muta-

bık ve muvafık olan bu usulü birtakım müstebitler çıkmışlar ve yıkmaya teşebbüs etmişler ve bin türlü entrikalar kullanarak cemiyet-i beşeriyedeki bazı insanları iğfal etmişler. Ve nihayet Tarih-i Kurun-ı Kadime'de mevcut olan bu güzel şeyler, Tarih-i Kurun-ı Vusta'da birtakım müstebit krallıklara ve imparatorluklara inkılâb etmiştir. Binaenaleyh, hükûmet-i avam denilen, bu izah ettiğim nokta, bugün için ancak ve yalnız bizim şeklimizde kabil-i tecelli ve tatbiktir. Bundan başkası doğru değildir.

Efendiler! Bu nazariyat-ı meşrutiyeti bulan en büyük filozofların bu nazariyatı kurmak için çalıştıkları esasları tetebbu ettim. Bunlara nüfuz ettim. Benim gördüğüm şudur: düşünmüşler ve nasıl yapalım da bu kuvve-i müstebide o irade-i içtimaiye ve milliyenin dununda kalabilsin. Yahut sıfıra müncer olabilsin, diyorlar. Ve buna muvaffak olamamak yüzünden büyük ve derin bir ıstırap duyuyorlar. Jean Jacques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit, hakikat olduğuna kail olduğum, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim. Ahval-i hususiyesini tetkik ettim anladım ki: hakikaten bu adam mecnun idi. Ve hâl-i cinnette bu eserini yazmıştır. Binaenaleyh; çok ve çok istinat ettiğimiz bu nazariye böyle bir dimağın mahsulüdür.

Efendiler, bu uzun mütalaattan sonra son ufak bir parçada ufak bir tahlil yapacağım. Bu tahlilim Salâhattin Beyefendi'nin sualine son cevabım olacaktır. Beyefendi buyurmuşlardı ki: Bu maddeler tenkit ve tahrip olunuyor. Fakat yerine konulmuyor. İlk cevabım olmak üzere arz etmiştim ki, tenkit ve tahrib eden arkadaşlar yerine koyacak başka daha güzel bir şey tasavvur edememişlerdir. Çünkü en güzel şey tespit edilmiş olan ve vücut bulan usuldür. Şimdi bendeniz işte, bunu ispata çalışacağım. Teşkilat-ı Esasiyemize göre hükûmet heyet-i celilenizden ibarettir. Ve bütün kuvvetler; affedersiniz bu ifade yanlıştır, yalnız bir kuvvetten ibaret olan hâkimiyet ve irade-i milliye heyet-i celilenizden mütecelli ve mütemessildir. Ve bu kayd u şartla millet bizi buraya göndermiştir. Milletin bize tevdi etmiş olduğu bu vazife ve bu salahiyet ve bu mesuliyeti biz içimizden herhangi bir zata verip de o zatın kendi rüfekasıyla bize karşı bütün umur-ı muamelât-ı devlet ve milletten mesul olmasını bizim şerait-i mevcudiyetimiz kabul edemez. Efendiler; buna biz mezun değiliz. İşte bunun içindir ki heyet-i celileniz bütün vezaif-i devlet, millet ve memleketi deruhde buyurarak icra-yı faaliyet ederken teferruat-ı icraiyede arkadaşlarımızdan bazılarını hidemat-ı devlete göre tavzif etmişlerdir. Fakat bu heyet hiçbir vakit de irade ve hâkimiyet-i milliyenin istinatgâhı olamaz! Her şeyin mercî-i yegânesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis bu mercîiyetini kimseye veremez. Bu nokta-i nazardan kabine diyelim veyahut demeyelim. Kabine de zaten yabancı bir isimdir. Biz Heyet-i Vekile diyoruz, eski kitaplarda Heyet-i Vükelâ'dır. Sadrazam, intihap eden bir kuvve-i müstebide veya bir heyet-i âdile diyelim, her ne olursa olsun onun kendi arkadaşlarıyla, program ile gelerek itimat alıp işe başlaması doğrudan doğruya bir kabine meselesidir. Bu bizim şeklimize nazaran doğru

değildir; çünkü Salâhattin Beyefendi buyurdular ki; tefrik-i kuvâdan sarf-ı nazar ettikten sonra maksadımız tevzi-i vezaif ve taksim-i vezaiftir diyorlar. O hâlde tevzi-i vezaif için en güzel çare ve şekil Heyet-i Vekile'dir. Yani vekillerin ayrı ayrı heyet-i celilenizden intihap edilmesidir. Ancak o zaman vazifeleri böylece tevzi edilmiş olur. Hâlbuki kendileri tevzi-i vezaif yapıyorum buyurdukları hâlde tevhid-i vezaif yaptıklarını fiilen ispat ve ifade etmiş oluyorlar. Tefrik-i kuvâ yapıyorum derken tevhid-i kuvâ yapmış oluyorlar. Çünkü heyet-i celileniz yalnız bir zata, kendi ifadelerine göre, derhatır buyuracağınıza nazaran, bütün devletin umur-ı muamelâtından mesul olmak üzere bir zata tevdi-i umur edecek. O hâlde diyorlar ki bu zat hepsini bir makine gibi çalıştırsın ve her şeye bu cevap versin ve bu mesul olsun. Bu, tevzi-i vezaif değildir tevhittir. Sonra buyuruyorlar ki: Heyet-i Vekile'de tesanüt lazımdır. Bu şekil tesanüdü temin eder. Bunda tamamen hakları vardır. Hakikaten de bir zatı intihap etmek o zata kendi rüfeka-yı mesaisini intihap ettirmek suretiyle bir heyet vücuda getirmek cidden tesanüt temini için çok güzel. Fakat Efendiler, arzu buyurduğunuz gibi tefsir edebilirsiniz, bendeniz diyorum ki: Heyet-i Vekilede bu kadar tesanüt aramayınız! Mademki Hükûmet, Meclis-i Âlinizdir, mademki bütün programlar ve evamir-i mevcihe buradan çıkar ve mademki her türlü umur-ı hususa dâhilen ve haricen mercî-i yegâne heyet-i celilenizdir. Asıl tesanüdü heyet-i celilenizde arayınız. Efendiler emin olunuz ki heyet-i celilenizin tesanüdü; heyet-i celilenizin temsil etmiş olduğu ve heyet-i umumiyemizin dahi temsil etmiş olduğu tesanüt her şeyin zâmini olur. O hâlde böyle mütesanit bir heyetin içinde ve mütesanit bir heyetin nokta-i nazarını, emirlerini temin etmekle muvazzaf olan insanlar beyninde aranacak tesanüt 2'nci derecede kalır. İhtiyat lüzumunu ima ettiğim nokta da şudur Efendiler: Her ne mütalaaya binaen olursa olsun, her nasıl olursa olsun kuvve-i icraiyeyi bilfiil tatbik eden insanların beynindeki tesanüdü değil, bunu yalnız kendimiz için alacağım. Bu nokta-i nazardan, esas akide nokta-i nazarından her nokta-i nazardan, bu Meclis umur ve muamelât-ı devleti bir adama itimat ile ve o adamın intihap ve itimad edeceği insanlarla tedvir edemez. Biz tedvir edeceğiz! Ve böyle vekiller vasıtasıyla bazı 2'nci derecedeki teferruat-ı icraiyeyi ifa ettireceksiniz! En doğru olan çare, en iyi çare mevcut olan çaredir. 2'nci bir nokta-i nazardan mevcut olan usulün teklif olunan şekilden iyi olmadığı ifade buyuruluyor. O da bu heyet-i vekilenin reisi yoktur, muhatap olacak bir reis yoktur. Efendiler, reis vardır, fakat o riyasetin mutlaka heyet-i celileniz tarafından da tasdik edilmesi arzu edilirse Teşkilat-ı Esasiye Kanununuz buna mâni değildir. Heyet-i Vekile'nin müzakeratını, muamelâtını ve mesaisini, faaliyetini böyle takip ve tedvir edecek reis sıfatıyla bir zatın bulunması lazımdır ki: mevcuttur. Fakat Meclis derse ki, bu zatı şu intihap etsin ben tasdik edeceğim! Buna hiçbir mâni yoktur ve teşkilat buna müsaittir. Ve bu onu tağyir etmez. Diğer bir nokta var efendim! deniliyor ki: Heyet-i Vekile'yi teşkil etmek için Meclis reisi namzet gösteriyor. Bu heyet-i celilenin salahiyet-i intihabi-

yesini tahdit ve takyittir. Evet; bu bir nokta-i nazardan böyledir. Fakat kabine diye ifade etmekte bulunduğumuz şekilde Efendiler! Kudret-i intihabiyeniz, salahiyet-i intihabiyeniz üç kere daha tahdid ediliyor. Çünkü heyet-i celileniz yalnız bir zat intihap ediyorsunuz ve o zatın kendi gönlüne ve keyfine göre intihap ettiği arkadaşları tasdik etmek vaziyetindesiniz! Hâlbuki şimdi mevcut olan usulde mevcut Reisi Meclis, filan vekâlet için şu kadar, filan vekâlet için bu kadar, her vekâlet için bu kadar adam gösteriyor. Onlardan istediğinizi intihap ediyorsunuz. Bunda salahiyet-i intihabiyenizi muhafaza etmek için tercih edeceğiniz usul nedir Efendiler; gösterdikleri şekle göre tek adama itimat etmek ve onun intihap edeceklerine kendilerini itimada mecbur tutmaktır ki, bu usul bittabi mevcut şekle nazaran daha ağır ve Meclis'in hukukuna daha az riayetkârlığı müeyyiddir. Efendiler, bir Heyet-i İcraiye reisi intihap edip onun intihap edeceği zevata itimat vermeyi salahiyet-i intihabiyeyi takyid etmez bir nazariye gibi telakki edersek Meclisinizin reisi dahi yine tarafı celilenizden intihap edilmiş bir reistir; eğer deseydiniz ki: (Doğrudan doğruya bu reis kendi arkadaşlarını bize getirsin, hepsine ayrı ayrı emniyetimiz vardır, kimi isterse getirsin, çalıştırsın) o zaman teklif ettikleri şekil ile bu şekil arasında fark görmez ve Meclisinizin hâkimiyeti ve iradesinin tahkimi noktasından bunu da, tabi mahzurlu görürdüm.

Onun için riyaset tarafından namzet gösterilmekte tahdit olduğunu itiraf etmek lazımdır. Fakat bu tahdit ötekine nispetle çok hafiftir. Fakat riyasetin namzet göstermesi bendenizin telakkime göre heyet-i celilenizin intihabındaki mesaisini teshil noktasına matuftur. Bence başka hiçbir noktaya matuf değildir. Efkârın teşevvüşünü, tehalüfünü men etmek, hakikaten şu veya bu vekâlet için elyak olabilecek olan bir insanı yahut insanları meydana çıkartmak hususunda bir arkadaşınızı, kendi riyaset makamınızda istihdam ediyorsunuz! Meselenin bundan başka bir mânası yoktur. Efendiler çünkü o makam birçok insanlarla istişare edebilir. Birçok insanlarla görüşebilir, bu nokta-i nazardan arkadaşlarını tetkik ile iştigal eder. Binaenaleyh huzur-ı âlinize herhâlde muvafık bir vekil arz etmek arzu eder. Fakat Efendiler, hepimiz insanız. Bunun suiistimal edilmesi varit midir? Evet, Efendiler, varittir. Herhangi bir reisin namzet olarak göstereceği zevatın arzusuna göre kendisiyle anlaşmış insanlardan olması ihtimali daima vardır. İşte bu nokta-i nazarda bir fenalık memûldur. Çünkü memleket işlerinde, millet işlerinde, hakiki işlerde hissiyata, hatıra, uhuvvete bakılmaz. Efendiler, şunu iyi bilmek lazımdır ki, bu kayıt Teşkilat-ı Esasiyemizin bir kayd-ı kanunisi değildir. Bu bir tedbir olarak alınmıştır. Bugün böyledir, yarın başka olur. Çünkü bunlar büsbütün kalkar yahut zamanı gelmiş ise istenildiği anda ref' olunabilir. Bu teklifin mevzuunun hikmetini düşünmek lazımdır. Malum-ı âliniz, ilk Heyet-i Vekile Kanunu yapılırken böyle bir kayıt mevcut değildi. Ve bilhassa o kanunu yapan arkadaşlarım ve haricinde birçok rüfekam bana dediler ki: "Böyle karışık olacaktır. Siz kimi arzu ederseniz o olsun".

Ben katiyen ve şiddetle reddetmişimdir. Bu arkadaşlara cevaben "Hayır dedim. Bu heyet-i celilenin salahiyetini küçültür. 2'nci bir mahzuru daha vardır ki intihap olunan vekilin benim tarafımdan intihap edilmesi ile ihraz edeceği, iktisap edeceği kuvvet ve salahiyet başkadır. Binaenaleyh; intihap ettiğiniz vekilin kuvvetli olması ve vazifesini o kuvvetle ifa edebilmesi için benim değil heyet-i umumiyenin intihap etmesi lazımdır". Fakat muhtelif esbaptan dolayı bazı suitefehhümâttan dolayı hakikaten, bazı yanlış intihaplar oldu. Efendiler! Bunda arkadaşlarımız mazurdur. Bu sözüm bugüne değil o günlere aittir. Çünkü: o zaman henüz yekdiğerimizi tanımaya muvaffak olamamıştık. Bir iki defa tekerrür eden yanlış muamelelerden dolayı bir tedbir almak lazım geldi. Onun üzerine, zannederim ki bu namzet meselesi mevzubahis edilmişti. Ve heyet-i celilenizce de musip bir tedbir olmak üzere kabul edilmişti. Şimdi eğer bir tek adamın namzet göstermesi ezhana hoş gelmiyorsa bu namzet göstermekten maksadı izah ettim, intihabı teshil ve temindir, teşevvüşü izaledir. Ben de sizinle beraber olarak ve sizden çok rica ederek temenni edeceğim ki, bunu tevsi edelim. Bunu şahsiyetten çıkaralım! Bunu temenni ediyorum. Ve bu Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun hiçbir tarafını ihlal etmeyen bir meseledir. Teşkilat-ı Esasiye'de buna dair hiçbir nokta yoktur, bunu istediğiniz kadar ve istediğiniz zaman tebdil ve tağyir ediniz, yalnız; yerine daha güzel ve daha şamil ve devam ve istikrarı daha iyi olabilecek usuller koymak lazımdır. Efendiler! Son sözümü arz ederek tasdiatıma nihayet vereceğim (Encümen mazbatasını göstererek). Bu heyet-i umumiyesi itibarıyla bir vesikadır. Bunun içinde Heyet-i Vekile'nin vazife ve salahiyeti ve mesuliyetine ait maddeler vardır. Fakat bunda daha çok divan-ı riyasetteki zevatın vazife ve vaziyetine dair maddeler vardır. Bundan başka Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun bazı mevâddını tahrif ve tağyir ve tebdil eden maddeler de vardır. Bundan başka olarak bilhassa esbab-ı mucibe layihasında akaid-i siyasiyemizle katiyen kabil-i telif görülmemesi muvafık olan bazı nikât ve mütalaat vardır. Binaenaleyh, bunun için yalnız Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun 7'nci maddesinin fıkra-i âhiresindeki noktayı temin etmiyor. Onu temin edebilmek için o nokta-i nazardan müstacelen bir kanun yapılması lazımdır. Fakat bu heyet-i umumiyesi itibarıyla çok temenni ederim ki, heyet-i celilenizin malı olmasın! Samimi arz ediyorum ki bunda memleket için mahzur vardır! Bütün bu mütalaatımla Efendiler, bir hakikati ve bir içtihadı tenvire muvaffak oldum ise kendimi bahtiyar addedeceğim. O hakikat de, millet yürüdüğü yolu pek büyük isabetle intihap etmiştir ve bu yolun müntehasında parlayan saadet güneşini bütün vuzuhiyle görmektedir. Bu millet o güneşe vasıl olacaktır. Ve hiçbir kuvvet ona mâni olamayacaktır.

36. UKRAYNA ELÇİSİ GENERAL FRUNZE'NİN İTİMAT MEKTUBU TAKDİM TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA *

20 Kânun-ı Evvel 1337 (20 Aralık 1921)

Sefir Hazretleri,

Ukrayna Hükûmeti'nin fevkalade sefirini ve şeci kızıl ordusunun şanlı ve kahraman başkumandanını hâr bir meserretle kabul eder ve dost Ukrayna milletini birçok defalar muzafferiyete sevk eden kıymetli askerlerini onun şahsında selamlarım.

Hürriyetini, istiklalini ve hakk-ı hayatını zulme karşı müdafaa edenlerin davası olan mukaddes ve muhik davamıza, Sovyet Ukrayna'nın gösterdiği alaka ve muhabbetten dolayı Türkiye halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi namına teşekkür ederim.

Emperyalizmin en şedit taarruzlarına hedef olan Türkiyeliler Karadeniz'in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi. Aynı hâlde bulunmuş olmaktan mütehassıl hissiyattır ki, Ukrayna'nın müttefiki olan Rus Şûralar ittihadı ile Türkiye arasında kavi bir dostluk tesisine hizmet etmiştir. Son derecede çetin fakat o nisbette şanlı fedakârlıklar mukabilinde kendi mukadderatına sahip olmak hakkını ihraz etmiş olan Rusya ve Ukrayna gibi Türkiye dahi hepimizin kaviyyen kani olduğumuz veçhile toprağını ecnebi istilasından tahliste, istiklal-i tam ve kâmilini âleme tanıttırmakta gecikmeyecektir.

Sefir Hazretleri, her iki memleket menfaatlerinin birbirinin aynı olduğunu bizim için pek hayati bir ehemmiyeti haiz olan böyle bir anda teyit ederek Türkiye ve Ukrayna milletleri arasındaki tesanüdün parlak bir tezahürünü ibraz buyurduğunuzdan dolayı size bilhassa müteşekkirim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Ukrayna ile Türkiye arasında doğrudan doğruya ve sıkı münasebat tesisine bugüne kadar mâni olan esbab-ı idrak ve tamamen takdir etmektedir. Bu esbab zail olur olmaz Ukrayna Hükûmeti'nin erkân-ı âliyesinden olan ve muzaffer ordusunun başkumandanı bulunan zatıalilerini bir muhadenet ve mücaveret muahedei tesmiyesinin akdi için göndermeye müsaraat etmek suretiyle hükûmetinizin, deruhte ettiğimiz emrin muvaffakiyeti hususunda ibraz ettiği alakayı mahzuziyetle müşahede etmekteyiz.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Aralık 1921.

Merkez-i hükûmetimize gelmek hususundaki kararınızın düşmanlarımızın bizi suret-i katiyede mağlûb zannettikleri ve daha doğrusu bütün dünyaya böyle zannettirmek istedikleri bir anda bize tebliğ edilmiş olması, Ukrayna'nın hakkımızda beslediği hissiyatı dostaneye bir delili munzam teşkil ettiği cihetle bizi pek ziyade mütehassıs etmiştir.

Sefir Hazretleri, memleketimiz arasında siyasi, iktisadi ve harsı sahalarda derhâl en sıkı revabıtın ihdasından ibaret olan vazifenizin hayyizi file isalinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin uhdesine düşen her şeyi yapacağına emin olabilirsiniz. Her ne olursa olsun ve her ne yapılırsa yapılsın bu revabıt hiçbir zaman gevşemeyecektir.

Türkiye'nin şerait-i hayatiyesi en ziyade tehlikelerle muhat olduğu zamanda dahi Karadeniz'in öbür tarafında sadık dost ve müttefikleri bulunduğunu tahattur edebilir diye iradeylediğiniz cümleyi Türkiye halkı ve Büyük Millet Meclisi Hükûmeti namına memnuniyetle ve teşekkürle senet ittihaz ederim. Buna mukabil Çar boyunduruğundan kurtulmuş olan Rus ve Ukrayna milletlerinin de her hâlükarda Türk milletinin sadakatine ve lâyetezelzel dostluğuna güvenebileceğini size temine müsaraat eylerim. Selamınızı ve haklarında takdiratı sitayişkâranenizi kendilerine derhâl tebliğ edeceğim. Türkiye ordusu askerleri ve zabitan ve kumandanları namına genç ve namağlup Kızıl orduyu, cesur askerlerini, kıymettar zabitlerini ve gayr-ı kabil-i mukavemet bir azimle mütehalli büyük amirlerini şahsınızda bir defa daha selamlarım.

Türkiye ordusu da Kızılordu gibi ölmemek için yenmeye karar vermiş olan bir milletin şeref ve istiklalini müdafaadan ibaret olan mukaddes vazifesini her türlü azim mahrumiyetler içinde ifaya mecbur olmuştur; lakin hak ve adlin zafer-i nihaisine iman galebeyi temin etmiştir. Sakarya muzafferiyetini kazanmak için en ufağından en büyüğüne kadar sevinçle çalışan Türkiye halkı ve ordusu gerek muharebe esnasında ve gerek muharebeden sonra Rusya ve Ukrayna'da ve bütün memalik-i şarkiyede izhar olunan muhabbetten bilhassa mütehassıs olmuşlardır, işte bu tezahürat, Türkiye halkının Sakarya muharebesinde bilcümle akvam-ı şarkiyenin selameti için mücadele ettiğini mezkûr kavimlerin müdrik olduklarını da ispat etmiştir.

Muzaffer-i katiyemiz için izhar buyurduğunuz temenniyattan dolayı Türkiye halkı, Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti namına teşekküratımı tekrar eder ve iki milletin yek-diğerine samimi bir surette takarrübüne matuf olan vazifenizin tamamıyla muvaffakiyet-pezir olması zımnında Hükûmetimizin müzaheretine istinat edebileceğinizi bir daha temin eylerim.

37. HARİCİYE VEKÂLETİ TARAFINDAN UKRAYNA ELÇİSİ GENERAL FRUNZE ŞEREFİNE VERİLEN ZİYAFET'TE YAPTIĞI KONUŞMA *

30 Kânun-ı Evvel 1337 (30 Aralık 1921)

Muhterem Efendiler,

Türkiye ve Türkiye halkı, istiklalini ve mevcudiyetini imhaya matuf elîm darebat karşısında kaldığı gün, dünyayı beşeriyette hiçbir nokta-i istinada malik bulunmuyordu. Yalnız ve ancak kalp ve vicdanındaki azm ü imana güvenerek ya istiklaline sahip ve hâkim olarak yaşamaya veyahut ölmeye karar verdi. Bu kararın icab-ı tabiisi olmak üzere elan devam etmekte bulunan mücahede-i milliyesine başladı.

Bu sırada idi ki milletler arasında kendisiyle hemhudut olabilecek bir milletin mevcut olup olmadığını tetkik etti ve bunun neticesi olmak üzere Rus milletinin kendisine karşı hakikaten tabii ve samimi bir dost olabileceğini anladı. Çok geçmeksizin Rus milleti ve Rusya Şûralar hükûmetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında tabiaten mevcut olan münasebat-ı samimiyeyi resmen ifade için bir ahitname yapıldı.

Artık iki millet arasındaki samimiyet bütün dünyaca malum olmuştu. Rusya Şûralar Hükûmeti bu samimiyeti her veçhile ve her fırsattan istifade ile teyide çalıştı. Biz de aynı temayül-i vicdani ile bu teması her vakit kabul eyledik. Kafkasya Cumhuriyetleriyle yapılmış olan muhahede bu ahitnameyi bir kat daha teyit ve tarsin etti.

Afganistan Hükûmetiyle aramızda hâsıl olmuş bulunan temas-ı resmînin mahiyeti de iki kardeş millet arasındaki revabıt-ı tahkim ve tersine matuftu.

Bugün de Rusya Şûralar Hükûmeti'nin yakın müttefiki olan Ukrayna Hükûmeti'yle akdolunan ahitname bizim için iki noktadan kıymetli ve haiz-i ehemmiyettir. Biri zaten Ruslarla olan muhadenetin tarsini, diğeri de doğrudan doğruya Ukrayna halkı ile Türkiye halkı arasındaki samimiyetin bir kat daha teşmîl edilmiş olmasındadır.

Efendiler gerek Rusya ile doğrudan doğruya, gerek Rusya'nın müttefikleri ve dostları olan Kafkas Cumhuriyetleri ile yapılan ahitnameler bizce pek ziyade kıymetlidirler, bu ahitnamelerin ifade ettikleri dostluk ciddi ve daimîdir.

---

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ocak 1922.

Biz mücadelemize başlarken müstevli düşmanları kendi kuvvetimize ve inayet-i Hakka istinaden tard edeceğimizden emin idik; bu emniyet ve itimadımız bugün dahi lâyetezelzeldir. Gerek Frünse Yoldaşın ki, Ukrayna Şûralar Cumhuriyeti Halk Hükûmeti'nin mümessili ve başkumandanıdır. Gerek Rusya Şûralar Cumhuriyeti mümessili vekilinin ve Azerbaycan ve Afgan mümessilleri olan diğer arkadaşlarımızın dermeyan ettikleri mevaid bizim kudret ve kuvvetimizin manevi ve maddi tezayüdü için çok şayan-ı ehemmiyettir. Binaenaleyh düşmanlarımızın tardı, meşru ve muhik olan davamızın hayyiz-i husule gelmesi için zamanın tenkis edilmiş olacağına emniyet edebilirim.

Efendiler, gerek Afgan ve gerek Azerbaycan ve gerek Rus sefirlerinin akdedilmiş olan bu muahedeyi tebriklerinde izhar ettikleri hissiyata pek derin hissiyatla arz-ı teşekkür ederim. Frunze Yoldaş bizim de pek kıymetli bir arkadaşımız olmuştur. Buraya gelmesi daha birçok noktalardan kıymetli oldu. İhtimal ki Rusya ile Türkiye halkı arasında bazı suitefehhümatın mevcut olduğu zannolunmakta idi. Bunlar birtakım bedhahanın işae ettikleri rivayatı kâzibeden tahassül etmiş olabilir. Hakikatte ise bunların katiyyen esası yoktur. Frunze Cenaplarının fevkalade bir heyet-i murahhasa riyasetinde memleketimize gelerek bizlerle temas edişi, muarefemizden hâsıl olan hissiyatı kendi memleketine isal edişi bütün bunları izaleye kifayet edecektir.

Ukrayna ile aramızda hâsıl olan dostluk ahitnamesinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi namına beyan-ı memnuniyet ederim. Bu mesut neticeyi bize bahşetmiş olan Frunze Yoldaşla şahsen tanışmış olmayı da ayrıca pek kıymetli telakki ederim.

Muahede akdedilmiş olmak itibarıyla Frunze Yoldaş memleketine avdet edeceklerdir. Bu avdetlerini teessürle karşılarım. Hiç şüphesiz kıymetli arkadaşımızın aramızda kalmasını arzu ederdik. Fakat avdetleri dahi memleketimiz için pek büyük menafi temin edeceğinden bu menafii, meyusiyetimize tekabül ettirerek müteselli olabiliriz.

Frunze Cenaplarının son sözlerine kısa bir cevap vereceğim. Abilov Hazretleri buyurmuşlardı ki, garpta mazlumlar aleyhine birtakım müzakerat cereyan ediyor. Bizde bir darb-ı mesel vardır: "Mazlumların âhı zalimlere kalmaz". Onlar istedikleri müzakeratı yapabilirler. Fakat hiç şüphe etmemelidir ki, en nihayet mazlumların hakkını tanımaktan ibaret olan doğru yola gelmeye mecburdurlar. Bütün zulüm dünyasına karşı harekette pişvâ olan Rus milletinin şeref ve kadrini kemal-i takdir ile tezkâr eylerim. Yaşasın Rus milleti ve Rus Şûralar Hükûmeti, yaşasın Ukrayna ordusunun başkumandanı arkadaşımız kahraman Frunze!

Son baskısı 1997 yılında yapılmış olan Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin bu yeni baskısı, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından yürütülen yoğun bir çalışma ile Cumhuriyet'in 100. Yılına armağan olarak hazırlanmıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin özünü koruyarak yeniden basımı için 2022 yılında çalışmalara başlanmıştır.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin bu baskısında kronoloji esas alınmak üzere farklı bir bölümlendirme yapılmıştır. Eser 1906 yılına ait belge ile başlamış 1938 yılı ile bitirilmiştir. Buna göre; Birinci Cilt: 1906-1921, İkinci Cilt: 1922-1924, Üçüncü Cilt: 1925-1938 yılları arasını kapsayacak şekilde bir bölümlendirme tercih edilmiştir. Böylece Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Cumhuriyet'in 100. yılının anlamına ve ruhuna uygun olarak başta bilim insanları olmak üzere, toplumun bütün kesimlerinin hizmetine sunulmuştur. Bu vesileyle başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve gelişimine katkı sağlayan bütün kahramanlarımızı, şehitlerimizi ve gazilerimizi minnet ve saygıyla anıyoruz.

ISBN: 978-975-17-5783-8 (Tk)
ISBN: 978-975-17-5784-5 (1.c)
9 789751 757845

E-mağaza

www.atam.gov.tr